

วิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

(พ. ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๑)

ปริญญานิพนธ์

ของ

กาญจนา ธรรมเมธี

ขอเสนอแด่ศาสตราจารย์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้า
ปริญญาดุษฎีบัณฑิต

มกราคม ๒๕๔๔

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำคณะ ได้พิจารณาปัญหานี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาหาบัณฑิตของ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ศาสตราจารย์ ประธาน

 กรรมการ

8 มกราคม 2519

ประกาศคุณูปการ

ผู้เขียนขอกราบคารวะแก่วงวิญญาน ศาสตราจารย์ เพ็ญกุล ฤสุมา ณ อรุณยา
ผู้เป็นประธานกรรมการคนแรก ซึ่งได้ให้ทั้งคำแนะนำและความเมตตาอารีแก่ผู้เขียนโดย
ส่วนตัว พระคุณนี้ยังจารึกอยู่ในรู้อย่าง

ปริญญานิพนธ์เรื่องนี้สำเร็จลงได้เพราะความกรุณาจาก อาจารย์ สัลลนา
ศิริเจริญ ผู้เป็นประธานกรรมการ และอาจารย์ วุฒิชัย มุลศิลป์ กรรมการ
อาจารย์ทั้งสองท่านได้กรุณาสละเวลาตรวจแก้ไขข้อบกพร่อง ทั้งให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์
อย่างยิ่งแก่ผู้เขียน จึงขอกราบขอบพระคุณไว้เป็นอย่างสูง

บุคคลผู้ซึ่งให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดียิ่งแก่ผู้เขียนเสมอมาคือ
คุณสุชาติ พงษ์พานิช คุณสุวิทย์ พักขาว คุณนิศยา บุญสิงห์ และ คุณสิทธิพร ยอดนิล
ผู้เขียนจะระลึกถึงความเมตตาตลอดไป

อนึ่ง ปริญญานิพนธ์เรื่องนี้สำเร็จล่าช้าเกินกว่าความจำเป็น และอาจจะไม่สำเร็จ
ถ้าปราศจากกำลังใจจาก ค.ช.สยามวิทย์ พักขาว บุคคลผู้นี้เป็นพลังใจอันดีของผู้เขียน
ในวาระที่เผชิญกับอุปสรรคนานาประการ

ท้ายที่สุดนี้ผู้เขียนขอขอบคุณนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร และ
นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งกรุณาตอบแบบสอบถาม และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่
หอสมุดแห่งชาติ ได้ให้ความสะดวกในการค้นเอกสารไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

กาญจนา ชรรณเมธี

แต่

ความจนและสายตาสั้นยาวไกลของพ่อกับแม่ ที่หล่อหลอมให้ลูก
รักในการใฝ่หาความรู้

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า.....	56
✓ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	6
✓ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	7
✓สมมุติฐานของการศึกษาค้นคว้า.....	8
✓ข้อตกลงเบื้องต้น.....	8
✓วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	8
✓ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า.....	9
✓แหล่งของการศึกษาค้นคว้า.....	11
✓คานิยามศัพท์เฉพาะ.....	11
✓เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า.....	12
2 ความหมาย ประวัติ และวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติของไทยสมัยต่าง ๆ	15
ความหมาย.....	15
ประวัติในการเขียนวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ.....	17
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติของไทยสมัยต่าง ๆ.....	25
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนต้น.....	25
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนกลาง.....	27
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี.....	32
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	36

บทที่	หน้า
3	สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทย 57
	สิ่งที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการปกครอง..... 59
	อินเดียนและลัทธิเทวราชา (God King) 61
	ลัทธิเทวราชาแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย..... 68
	กษัตริย์ไทยและลัทธิเทวราชา..... 74
4	วิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น 98
	ที่มาของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ..... 98
	จุดมุ่งหมาย..... 109
	รูปแบบ..... 110
	ธรรมเนียมนิยม..... 112
	การขึ้นต้นและการจบเรื่อง..... 112
	คำนำต้นหลัก..... 117
	การขอเกียรติพระมหากษัตริย์..... 117
	แนวการเขียน..... 117
	ประติรูปการ..... 118
	คำนำต้นหลัก..... 119
	คำนำจุดมุ่งหมาย..... 119
	คำนำแนวการเขียน..... 120
	คุณลักษณะและคำศัพท์ที่ควรรู้มาสรรเสริญเกียรติพระมหากษัตริย์.... 122
	สุนทรียภาพ..... 141
	องค์ประกอบด้านเสียง..... 141
	องค์ประกอบด้านความหมาย..... 150
	องค์ประกอบในทางความสัมพันธ์ระหว่างเสียงกับความหมาย... 160

5	วิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ต่อ)	167
	ค้นหาทางประวัติศาสตร์.....	167
	ด้านการสงคราม.....	168
	ด้านการปกครอง.....	171
	ด้านการต่างประเทศ.....	176
	ด้านการศาสนา.....	182
	ด้านพระราชพิธี.....	189
	ช่างสำคัญ.....	194
6	สรุป	198
	บรรณานุกรม	201

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.	พิธีพืชมงคล.....	(1)
ภาคผนวก ข.	พระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ(4)	
ภาคผนวก ก.	จารึกการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน.....	(6)
ภาคผนวก ง.	ช้างเผือกที่ไ้มาในสมัยรัชกาลที่ 2.....	(19)
ภาคผนวก จ.	พระปณิธาณในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อก่อนเสวยราชย์.....	(21)
ภาคผนวก ฉ.	หม่อมเหม็นกับพวกเป็นขบถและพระราชพิธีบรมราชาภิเษก	(25)
ภาคผนวก ช.	กุกอภัยมาถึงเจ้าประเทศราชเรื่องหม่อมเหม็นกับพวก เป็นขบถ.....	(29)
ภาคผนวก ฉ.	รายชื่อวัดที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง สร้างและปฏิสังขรณ์.....	(32)
ภาคผนวก ญ.	แบบสอบถาม	(35)

บทนำ

ชีวิตของชาวไทยและพระมหากษัตริย์ของคนได้ผูกพันกันมาเป็นเวลาช้านาน จนปรากฏหลักฐานทั้งทางประวัติศาสตร์และวรรณคดี ในทางประวัติศาสตร์นั้น กล่าวตามหลักฐานอันแน่ชัดได้ว่า เรามีพระมหากษัตริย์ปกครองมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนปัจจุบัน ช่วงระยะดังกล่าวยาวนานถึง ๗๐๐ ปีเศษ ถึงแม้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จะถูกเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่การยกย่องเทิดทูนพระมหากษัตริย์เอาไว้ในฐานะ "ที่เคารพสักการะ ใครจะล่วงละเมิดมิได้" ของชาวไทยยังคงมีอยู่ทุกยุคทุกสมัย ในวรรณคดีแต่ละสมัยสะท้อนให้เห็นถึงความเคารพเทิดทูนพระมหากษัตริย์ การกล่าวชมบ้านเมืองในบทประณามพจน์ ของหนังสือประเภทกวีนิพนธ์นั้น ก็จะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ด้วยความเคารพสักการะ และชื่นชมเป็นอย่างยิ่ง ประหนึ่งว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ความร่มเย็นเป็นสุขของประชาชน ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ตลอดจนความสงบสุขในประเทศชาติบ้านเมืองนั้น เกิดขึ้นได้เพราะพระบารมีของพระองค์ ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ คือ

* รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๑ กล่าวไว้ในหมวด ๒ พระมหากษัตริย์ มาตรา ๙ ว่า "องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้"

รัฐธรรมนูญไทยตั้งแต่ฉบับที่ ๒ คือ ฉบับที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ถึงฉบับที่ ๑๕ อันเป็นฉบับสุดท้าย ในหมวดพระมหากษัตริย์จะกล่าวถึงฐานะของพระองค์เป็นข้อความเดียวกันคือ "พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้"

วิรัช ชาติ และประวัติศาสตร์" ^๖ วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติจึงเป็นวรรณกรรมที่โน้มน้าว
จิตใจคนให้เกิดความเมตตา ภูมิ जानบรรพบุรุษ มองเห็นสภาพสังคม ได้ข้อเท็จจริงทาง
ประวัติศาสตร์ ตลอดจนเห็นความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับคนไทยได้ดียิ่ง ผู้เขียนจึง
เห็นว่า เป็นวรรณกรรมที่น่าสนใจ โดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประกอบกับยังไม่มี
ผู้ใดได้ทำการศึกษาหาละเอียดลึกซึ้ง ผู้เขียนจึงเลือกวรรณกรรมประเภทนี้มาศึกษา เพราะ
เห็นว่านอกจากจะเป็นวรรณกรรมที่เร้าอารมณ์ ให้ผู้อ่านเกิดความรักชาติ เห็นความสัมพันธ์
ระหว่างพระมหากษัตริย์กับชาวไทยแล้ว ยังจะทำให้ผู้ศึกษาเห็นความสามารถในการนำข้อ-
เท็จจริง มาผสมผสานกับอารมณ์ด้วย โดยเลือกวิธีและศิลปะในการประพันธ์เป็นตัวอย่าง
อีกด้วย

ในการศึกษาวรรณคดีนั้นแต่เดิมมีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อ ทำความรู้จัก คือ ต้องการ
รู้ว่า เรื่องเกิดขึ้นอย่างไร มีเหตุการณ์ต่อไปคล้ายคลึงต่อไปอย่างไร จบลงอย่างไร คนสมัย
โบราณไม่มุ่งที่จะเข้าใจองค์ประกอบต่าง ๆ ของเรื่อง ต่อมาเมื่อสนใจพยายามที่จะทำความเข้าใจการ
ศึกษาวรรณคดีมีลักษณะเป็น "ศาสตร์" เช่นเดียวกับวิชาอื่น ๆ ท่านผู้รู้หลายท่านได้เสนอแนว
ทางในการศึกษาวรรณคดีไว้ คือ

เสฐียรโกเศศ กล่าวถึงสิ่งซึ่งควรพิจารณาในการวิเคราะห์ศิลปกรรม ไว้ ๖ ประการ

คือ

๑. ความนึกคิด (Conception)
๒. อารมณ์สะเทือนใจ (Emotion)
๓. การแสดงออก (Expression)
๔. องค์ประกอบ (Composition)
๕. ท่วงทีที่แสดงออก (Style)

^๑ กระแส มวลยาภรณ์ วรรณคดีวิจักษ์และวิจารณ์ หน้า ๑๒.

^๒ สิทธิ พินิจกุล ความรู้เรื่องวรรณกรรมทั่วไป หน้า ๓๗.

๖. เทคนิค (Technique)

แนวทางในการวิเคราะห์ศิลปกรรมของเสฐียรโกเศศดังกล่าวข้างต้น เป็นการวิเคราะห์เฉพาะค่านองประกอบต่าง ๆ ของเรื่องหรือที่เรียกกันว่า "โครงสร้างของวรรณกรรม" แนวความคิดนี้ผู้ศึกษาวรรณคดีรุ่นต่อมา ยังคงยึดถือเป็นแบบอย่าง จะทางออกไปก็เฉพาะแต่การแบ่งหัวข้อย่อย ๆ ในการพิจารณาเท่านั้น เช่น "ข้อคิดในการพิจารณาวรรณคดี" ของ กระแสร์ มาลาภรณ์ เป็นต้น

สำหรับ คุณหญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา นั้น นอกจากจะเสนอให้พิจารณาโครงสร้างของวรรณกรรมแล้ว ยังเสนอสิ่งที่ควรศึกษาเพิ่มเติมอีกคือ "ความรู้และปฏิภาณของกวีที่ปรากฏในงานประพันธ์"

สิทธา พินิจวาทล กล่าวถึงลักษณะพื้นฐานที่ควรพิจารณาในวรรณกรรมแต่ละเรื่อง โดยพิจารณาทั้งในแง่โครงสร้างของวรรณกรรมและคุณค่า โดยเสนอความคิดเพิ่มจากของเสฐียรโกเศศว่า หนังสือที่ควรมีคุณค่าคงพอเป็น

มีความงามหรือมีสุนทรียภาพ

มีสาระประโยชน์แก่อัจฉริยะ สมอง และความรู้สึก

มีความแปลกใหม่ วิเริ่มสร้างสรรค์ในทางที่งาม

นอกจากนี้ยังเสนอแนวทางที่จะศึกษาวรรณกรรมไว้ว่า ผู้ศึกษาอาจศึกษาได้ ๔

แนวทาง คือ

๑ พระยาอนุমানราชชน การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) หน้า ๘.

๒ กระแสร์ มาลาภรณ์ วรรณคดีเปรียบเทียบ หน้า ๕๐ - ๖๐.

๓ คุณหญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา "วิจารณ์ร้อยกรอง" จันทร์เกษม

๒๘ : ๗ - ๑๔ พฤษภาคม - มิถุนายน ๒๕๐๒.

๑. ศึกษาในแนวประวัติ (History of literature)
๒. ศึกษาในแนววิจารณ์ (Literary criticism)
๓. ศึกษาในแนวเปรียบเทียบ (Comparative literature)
๔. ศึกษาในแนววรรณศิลป์ (Literary art)

สมปอง พิริยะกิจ ซึ่งสนใจศึกษาวรรณกรรมในด้านคุณค่าทางสุนทรียะ จึงเสนอเกณฑ์ในการตัดสินความไพเราะของบทร้อยกรองเอาไว้ โดยพิจารณาเฉพาะเรื่องเสียง ซึ่งปรากฏใน โคลง ฉันท์ กาพย์ และกลอน แล้วเสนอออกมาเป็นเกณฑ์เกณฑ์ทั้งกลอนนี้ได้มาจากการรวบรวมข้อมูลของกวีซึ่งได้รับการยกย่องความสามารถในการเขียนด้านต่าง ๆ ว่ากวีเหล่านั้นมีวิธีการในการกำหนดเสียงพยางค์ หรือสระอย่างไร กวีนิพนธ์ที่จั่วว่ามีความไพเราะในด้านเสียงนั้น ควรจะมีลักษณะอย่างไร

กล่าวโดยสรุปแนวทางในการศึกษาวรรณกรรม ตามที่ผู้รู้เสนอความคิดไว้นั้น ก็คือการศึกษาวรรณคดีในด้าน ประวัติ โครงสร้างของวรรณกรรมและคุณค่าในด้านต่าง ๆ ผู้เขียนจะศึกษาวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ ตามแนวทางดังกล่าว และจะแยกออกเป็นหัวข้อย่อย ๆ เพื่อความเหมาะสมในการวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทนี้ คือ

๑. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จะศึกษาด้าน
ประวัติ

๒. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จะศึกษาด้าน

ที่มา

รูปแบบ

จุดมุ่งหมาย

แนวการเขียน

๑. ศึกษา พินิจวิจารณ์ *ความรู้เรื่องวรรณกรรมทั่วไป หน้า ๘ - ๘๗.

๒. สมปอง พิริยะกิจ "เกณฑ์ตัดสินรสไพเราะของคำประพันธ์ไทย" จันทรเกษม

ประติษฐาน
คุณลักษณะและคำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องมาสรรเสริญพระมหากษัตริย์
สุนทรียภาพ
คุณค่าทางประวัติศาสตร์

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในหัวข้อต่อไปนี้

๑. ที่มา
๒. จุดมุ่งหมาย
๓. รูปแบบ
๔. แนวการเขียน
๕. ประติษฐาน
๖. คุณลักษณะและคำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องมาสรรเสริญพระมหากษัตริย์
๗. สุนทรียภาพ
๘. คุณค่าทางประวัติศาสตร์

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

๑. การศึกษานี้จะทำให้เห็นลักษณะเฉพาะของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างไปจากวรรณกรรมประเภทอื่น
๒. การศึกษาค้นคว้านี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาวิชาวรรณคดีไทยระดับ ป.กศ. ซึ่งจะต้องศึกษาเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ผู้ศึกษานระดับปริญญาตรีในรายวิชา "วรรณคดีเกี่ยวกับประวัติศาสตร์" และผู้ศึกษานระดับปริญญาโทในรายวิชา "วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น"
๓. การศึกษานี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาวิชาเขียนกลอนและโคลง เพราะจะทำให้เห็นลักษณะที่ดี และข้อบกพร่องในการเขียนต้นบทกลอนประเภทดังกล่าว

๔. การศึกษาวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยละเอียดลึกซึ้ง จะทำให้เข้าใจถึงพระมหากรุณาธิคุณ สถาปนาชีวิต และความเป็นไปของบ้านเมืองในสมัยนั้น อันเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาวิชาประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

๑. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนต้น อยุธยาตอนกลาง และธนบุรี ผู้เขียนจะศึกษาใน คันประวิติ เพื่อให้เห็นลักษณะที่ก่อเนื่องหรือแตกต่าง ๆ ของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๒. การวิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น จะวิเคราะห์เพื่อหา ลักษณะเฉพาะ ของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติในสมัยนั้น ด้านที่มา รูปแบบ แนวการเขียน ประติษฐกรรม คุณลักษณะและคำศัพท์ที่กวีนำมาสรรเสริญพระมหากรุณาธิคุณ สุนทรีภาพ และคุณค่าทางประวัติศาสตร์

ในด้านการวิเคราะห์นั้นผู้เขียนจะใช้วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งเขียนในสมัยรัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ ทุกฉบับมาเป็นข้อมูล อันได้แก่

๒.๑ โคลงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ผู้แต่ง ชุนชานีโวหาร

๒.๒ โคลงคันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ผู้แต่ง พระยาถวิล

๒.๓ โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ผู้แต่ง กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์

๒.๔ กลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ ๓

ผู้แต่ง นายผี

๒.๕ โคลงคันสรรเสริญพระเกียรติพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจวกราษฎร์สงครณ

วัดพระเชตุพน ฯ

ผู้แต่ง กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

๒.๖ ยอพระเกียรติสามรัชกาล

ผู้แต่ง พระยาไวยวิชิต (เผือก)

๒.๗ ลิลิตตะเลงพ่าย

ผู้แต่ง กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

สมมุติฐานของการศึกษาค้นคว้า

๑. โครงสร้างของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระโกสินทรทอนต้นยังเป็นที่
ทบทวนเน้นนิยามเดิมเป็นส่วนสำคัญ

๒. การเขียนวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระโกสินทรทอนต้น กวีมิได้มีจุด
มุ่งหมายเพียงการสรรเสริญพระมหากษัตริย์เพียงอย่างเดียว แต่มีจุดมุ่งหมายอื่นด้วย

๓. คุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ที่กวีนำมาสรรเสริญพระเกียรติ ในสมัยรัตน-
โกสินทรทอนต้นไม่จำเป็นต้องเป็นผู้มีความสามารถทาง การรบแต่เพียงอย่างเดียว

๔. การเลือกใช้คำศัพท์เพื่อยกย่องพระมหากษัตริย์นั้น กวีจะยึดสภาพการ
บรรยายถึงเป็นสำคัญ

ข้อตกลงเบื้องต้น

เนื่องจากการวิเคราะห์คุณค่าทางประวัติศาสตร์นั้น ต้องอาศัยเอกสารทาง
ประวัติศาสตร์สนับสนุน ข้อมูลที่ฐานการศึกษามีทั้งข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นต้น (Primary
Sources) และข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ในกรณี
ที่ไม่มีเอกสารชั้นต้น ผู้เขียนจะใช้เอกสารชั้นรองแทน

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การดำเนินการศึกษาเรื่องนี้จะใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research)
และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ฐาน

การศึกษามีทั้งข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นต้น ข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง และกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

๑. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนต้น ซึ่งจะนำมาวิเคราะห์
นั้น จะใช้ระดับที่กรมศิลปากรชำระและตีพิมพ์แล้ว

๒. หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะนำมาประกอบการวิเคราะห์ได้แก่

๒.๑ หลักฐานที่เป็นเอกสารชั้นต้น เช่น

- รายงานเรื่องการสร้างวัดพระเชตุพน วังสมัยรัชกาลที่ ๑
- สุนัขอักษรมีถึงเจ้าประเทศราชเรื่อง กบฏหมอบเหม็นใน
รัชกาลที่ ๒
- รายงานว่าด้วยเรื่องช้างสำคัญ สมัยรัชกาลที่ ๒

ฯลฯ

๒.๒ หลักฐานที่เป็นเอกสารชั้นรอง

- เมืองไทยในรัชกาลที่ ๓
- มุลเหตุแห่งการสร้างวัดในพระเศษสยาม
- พระราชพงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร์

ฯลฯ

๓. กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๔๓ คน ได้จากที่ต่าง ๆ ดังนี้

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

นักศึกษานิติการศึกษาศาสตร์ ๒๕๑๔ วิชาเอกภาษาไทย จำนวน ๑๓๖ คน

หญิงจำนวน ๘๗ คน อายุตั้งแต่ ๒๑ - ๔๐ ปี

ชายจำนวน ๒๔ คน อายุตั้งแต่ ๒๒ - ๔๖ ปี

ไม่ยอมบอกเพศและรายละเอียดอื่น ๆ ๒๕ คน

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

นักศึกษามีการศึกษา ๒๕๑๔ วิชาเอกภาษาไทย ประวัติศาสตร์
ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภูมิศาสตร์ จำนวน ๑๔๗ คน
หญิง จำนวน ๑๐๔ คน อายุต่ำกว่า ๒๐ ปี - ๒๕ ปี
ชาย ๑ คน ไม่บอกอายุ
ไม่บอกเพศและรายละเอียดอื่น ๆ จำนวน ๔๒ คน

ปรากฏว่าข้อมูลที่เก็บครั้งนี้ผู้ทำแบบสอบถามมีจำนวนไม่น้อยที่ปกปิดรายละเอียด
ที่เกี่ยวข้องกับตนเองดังนี้คือ

ไม่ให้รายละเอียดใด ๆ เกี่ยวกับเรื่องเกี่ยวกับเพศ อายุ ชั้นเรียน วิชาเอก
และสถานศึกษา มีจำนวน ๖๗ คน
ไม่บอกอายุ ๗๓ คน
ไม่บอกวิชาเอก ๖๔ คน

เมื่อคิดเป็นร้อยละจะเห็นว่าผู้ไม่ให้รายละเอียดดังกล่าวมีจำนวนตั้งแต่ ๒๔.๐๒ %

- ๓๓.๕๖ %

เดิมผู้เขียนคิดว่าจะไม่ใช้ข้อมูลของผู้ที่ไม่ให้รายละเอียดต่าง ๆ อันเกี่ยวกับตนเอง
มาประกอบการวิจัย คิดจะส่งแบบสอบถามไป ขอผลใหม่ เพื่อจะได้ข้อเปรียบเทียบในกลุ่ม
ต่าง ๆ แต่แล้วผู้เขียนก็เลิกล้มความตั้งใจเมื่อพบข้อความที่เขียนในแบบสอบถามข้อ ๕ ซึ่งเป็น
ข้อที่แสดงความคิดเห็นอิสระ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เขียนไว้ว่า "คำถามเกี่ยวกับสถาบัน
พระมหากษัตริย์อาจะไม่ได้ออกเท็จจริง" ผู้เขียนจึงเห็นว่าถ้าจะมีใครทำแบบสอบถามทำนองนี้
ก็จะได้ข้อมูลในลักษณะเช่นเดียวกัน คือไม่ยอมเปิดเผยรายละเอียดต่าง ๆ อันเกี่ยวกับผู้ทำ
ทั้งนี้เนื่องจากความมั่นคงของสถานการณ์ทางการเมือง คำถามที่ต้องการ และข้อเท็จจริงนั้น
เกี่ยวข้องกับสถาบันสูงสุดของประเทศ ผู้ทำแบบสอบถามไม่มั่นใจว่าแบบสอบถามนี้มาจากกลุ่ม
บุคคลใด จึงไม่กล้าให้รายละเอียดที่เกี่ยวกับตนเองไว้ครบถ้วนเป็นจำนวนถึง ๒๔.๐๒ %

- ๓๓.๕๖ % ถึงกล่าวมาแล้ว

ในแง่ความเที่ยงตรงของข้อมูลนั้น ผู้เขียนเชื่อว่า เป็นข้อมูลที่อาจจะเชื่อถือได้ เพราะผู้ทำแบบสอบถามคนใดก็ตามด้วยความกลัวความฉ้อฉลทาง การเมืองก็ไม่ค่อยจะเปิดเผยทาง ๆ ไว้ครบ ส่วนผู้ที่ไม่สะดวกใจคิดเรื่องทางการเมืองก็คงไม่สละเอียดยกไว้ครบถ้วน คำตอบจึงเป็นคำตอบที่ตรงกับใจจริงของผู้ทำแบบสอบถาม และ เมื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ดูปรากฏลักษณะของการเลือกคำตอบเป็นไปในทำนองเดียวกัน จึงพอเชื่อได้ว่าบุคคลสองกลุ่มนี้ หวังให้จริงซึ่งตรงกับความรู้สึกของตนเอง

แหล่งในการศึกษาครั้งนี้

๑. หอสมุดแห่งชาติ
๒. หอสมุดคำร่างราชานุกาพ
๓. หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
๔. หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๕. และห้องสมุดอื่น ๆ

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

วรรณกรรม หมายถึง ผลงานด้านการเขียนทั้งหลายที่จะดีหรือไม่ดีก็ได้ เป็นเรื่องที่มิใช่ขนาดสั้นยาวพลสมควร

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ หมายถึง วรรณกรรมร้อยกรองที่มีถ้อยคำเน้นเรื่อง มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการสรรเสริญหรือสดุดีพระมหากษัตริย์ ในด้านการรบ การปกครองและบุญบารมี วรรณกรรมประเภทนี้มิได้แต่งขึ้นเพื่อนำไปใช้ในพิธีการใด ๆ

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หมายถึง ช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มสมัยรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๒๖๕) จนถึงสิ้นสมัยรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๔๑๑)

รูปแบบ (Form) หมายถึง การเลือกใช้ชนิดของคำประพันธ์ ตลอดจน ธรรมเนียม

แนวกรเขียน หมายถึง ลักษณะเฉพาะในการเขียน ได้แก่การกำเนินเรื่อง
และการลำดับเนื้อเรื่อง

สุนทรียภาพ (Aesthetics) หมายถึงความมั่งคั่งทางภาษา ซึ่งก็
สามารถเลือกถ้อยคำมาใช้ได้เหมาะสมเจาะ ำบด้านเสียง
ความหมายและความสัมพันธ์ระหว่างเสียงกับความหมาย
ประติรูปกร หมายถึง ความคิดสร้างสรรค์สิ่งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในคำไวพจน์
แบบฉันทลักษณ์ กวีละคร และแนวคิดเป็นต้น
คำศัพท์ที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ หมายถึง คำที่ใช้แทนองค์พระมหากษัตริย์ หรือคำ
เปรียบเทียบกับท่านองคกของ สรรเสริญ เช่น
พระพรหม พระอินทร์ พระราม ฯลฯ

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

เทือก กุสุมา ณ อยุธยา กล่าวถึงลักษณะเนื้อเรื่องของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ
ไว้ว่า ".... จะแสดงในรูปการสดุดี ยกย่องความกล้าหาญของนักรบ วีรชนและองค์
พระมหากษัตริย์ที่ทรงทำคุณความดีแก่ประเทศชาติ ปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้มีความสุข สามารถ
ขยายอาณาเขตไปได้อย่างกว้างขวาง หรือสามารถปราบข้าศึกศัตรูให้พินาศย่อยยับไป"

สงวน อ้นคง กล่าวถึงโคลงฉันเฉลิมพระเกียรติพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผลงาน
ของพระยาตรัง ว่า ผู้แต่งกล่าวถึงเหตุการณ์สมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นอย่างดี เพราะผู้แต่งมีชีวิต
อยู่ตลอดรัชกาลนี้ ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าพระยาตรังมีภูมิรู้ในด้านการปกครองเป็นอย่างดีด้วย

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์พรหมจริยาจารย์ กล่าวถึงหนังสือโคลงฉันสรรเสริญพระเกียรติ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนว่า เป็นกรนิพนธ์รายการปฏิสังขรณ์วัด

^๑ เทือก กุสุมา ณ อยุธยา และ โมรี พิเศษกุล ประวัติวรรณคดี หน้า ๓๖.

^๒ สงวน อ้นคง สาหรานุกรมวรรณคดีไทย หน้า ๑๕๗.

พระเชตุพน ๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ค่ายโคลงกัน มีเนื้อความละเอียดทั้งส่วนบทไฟเราะยิ่ง^๑

สิทธิ พิณจุฑาคล กล่าวว่โคลงกันสรรเสริญพระเกียรติพระนั่งเกล้า ๑ คราว
ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ๑ งานพระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพะประมานุชิตชินโรส เป็นงาน
เฉลิมพระเกียรติพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งกล่าวถึงทศพิธราชธรรม พระราชกรณียกิจแล้วจึง
กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์โดยละเอียด^๒

เจ้า สตะเวทิน กล่าวถึงลักษณะเนื้อเรื่องของลิลิตตะเลงพ่ายว่า มีลักษณะคล้าย
มหากาพย์ (Epic) ทั้งกล่าวถึงความดีเด่นในเชิงวรรณคดีว่า ก็ทั้งการจักรสงคราม
ไฟเราะในกระบวนกรำช้อยคำ ความไฟเราะในบทสนทนา การบรรยาย ตลอดจนความ
ดีในกระบวนอุปมาอุปไมย^๓

เปลื้อง ณ นคร กล่าวว่าลิลิตตะเลงพ่ายเป็นวรรณกรรมเฉลิมชาติ ประกาศ
เกียรติยศของชาติไทย ถึงแม้จะเป็นวรรณคดีทางประวัติศาสตร์เชิงยอพระเกียรติก็จริง แต่
มิได้หย่อนรสทางวรรณคดี

นิตยา กาญจนวรรณ กล่าวถึงลิลิตตะเลงพ่ายว่า เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อ
ยอพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช วิธีดำเนินเรื่องของลิลิตตะเลงพ่าย นอกจากจะ
ได้รับอิทธิพลมาจากลิลิตยวนพ่ายแล้ว ยังได้มาจากลิลิตพระลออีกด้วย โดยเฉพาะตอนพระ
มหาอุปราชายกทัพ ซึ่งมีลักษณะเป็นนิราศคล้ายคลึงกับตอนพระลอเดินทาง^๔

^๑ พระครูปลัดสัมพิพัฒน์พรหมจริยาจารย์ ประวัติพระเชตุพน หน้า ๒๔.

^๒ สิทธิ พิณจุฑาคล ความรู้เรื่องวรรณกรรมทั่วไป หน้า ๒๑๓.

^๓ เจ้า สตะเวทิน ประวัติวรรณคดีไทย หน้า ๑๔๑.

^๔ เปลื้อง ณ นคร "ลิลิตตะเลงพ่าย" วรรณคดี หน้า ๒๑๓.

^๕ นิตยา กาญจนวรรณ วรรณกรรมอยุธยา หน้า ๒๓๐.

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิจารณ์ลัทธิตะเลงพ่ายไว้ว่า ไม่ช่วยรณคดีสำหรับ
 มหาชน ผู้ที่จะหาความสำเร็จอารมณ์จากรณคดีเรื่องนี้ได้ ต้องเป็นผู้สนใจกับวัชรวิธีไทย
 สำหรับการดำเนินเรื่องนั้น ผู้แต่งดำเนินตามพงศาวดาร ทั้งไม่ได้ถึงข้อสงสัยเกี่ยวกับเนื้อเรื่อง
 ใด นอกจากนั้นพระโอรส^๕ในเชิงนิราศแสดงฝีมือของผู้ประพันธ์โคลงไว้เป็นที่แพร่หลายในเวลาต่อมา

ความหมาย ประวัติ และวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติของไทยสมัยต่าง ๆ

๑. ความหมาย

เกี่ยวกับความหมายของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติของไทยนั้น ได้มีผู้กล่าวถึงวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติบางเรื่อง หรือลักษณะของวรรณกรรมประเภทนี้เป็นแนวทางที่จะพิจารณา เกี่ยวกับความหมายได้ดังต่อไปนี้คือ

กระแสร มากลภรณ์ กล่าวถึงลักษณะของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติไว้ว่า "เป็นวรรณกรรมที่สรรเสริญสกุติวีรชน ชาติ และประวัติศาสตร์"

เทือก กุสุมา ณ อรุณา กล่าวถึงลักษณะของเนื้อเรื่องวรรณกรรมประเภทนี้ว่า "จะแสดงออกในรูปสกุติ ยกย่องความกล้าหาญของนักรบ วีรชนและองค์พระมหากษัตริย์ที่ทรงทำคุณความดีให้แก่ประเทศชาติ ปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้มีความสุข สามารถขยายอาณาเขตไปได้อย่างกว้างขวาง หรือสามารถปราบข้าศึกศัตรูให้พินาศย่อยยับไป"

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตรัสถึงเรื่องลิลิตยวนพ่ายอันเป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนต้นว่า "เป็นพงศาวดารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อครั้งพระเจ้าติโลกราชเมืองเชียงใหม่ลงมาชิงหัวเมืองฝ่ายเหนือ ทรงพยายามทำสงครามจนมีชัยชนะ"

กระแสร มากลภรณ์ วรรณคดีวิจักษ์และวิจารณ์ หน้า ๘.

^๒ เทือก กุสุมา ณ อรุณา, โมรี พิณฑกุล ประวัติวรรณคดี หน้า ๓๖.

^๓ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลิลิตยวนพ่าย คำนำ.

เป็^๑ต้อง ณ นคร กล่าวถึงลิลิตยวน^๑ว่า "เป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ
ประกาศเกียรติยศของชาติไทย"

เรื่องอุไร กุศลาสัย กล่าวถึงลิลิตยวนพ่ายคล้ายกันว่า "เป็น^๒เรื่องสุดที่
พระเกียรติความกลาหา^๒ในสงคราม"

เจือ สตะเวทิน เป็น^๓อีกผู้หนึ่ง^๓ที่กล่าวถึงลิลิตยวนพ่ายไว้ว่า "เป็นหลักฐานสำคัญ
ทางประวัติศาสตร์ตอนหนึ่ง

สำหรับ นิตยา กาณจนะวรรณ นั้น ได้จัดวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติไว้ประเภท
วรรณกรรมสุด^๔ และได้ชี้แจงขอบเขตของวรรณกรรมประเภทนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า "เป็น
วรรณกรรมสุด^๔ที่วรรณกรรมหรือความดีงามของบุคคลหรือวีรบุรุษ นอกจากนั้นยังอาจสุด^๔สิ่งอื่น ๆ ได้
อีกแทนทาง จึงนับได้ว่าเป็นวรรณกรรมสุด^๔ แต่เป็นวรรณกรรมที่สุด^๔ไม่^๔จำ^๔น^๔พิชิตการ"

จากคำกล่าวข้างบนพอจะเห็นได้ว่าความเข้าใจเกี่ยวกับวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ
มีลักษณะพ้องกัน จึงพอสรุปความหมายของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติในการวิจัยครั้งนี้ได้ดังนี้
คือ

"วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติคือวรรณกรรมร้อยกรอง อันเป็นส่วนหนึ่งของ
วรรณกรรมประวัติศาสตร์ มีเนื้อเรื่องทั้งหมดเกี่ยวกับการสกุ^๕ติหรือสรรเสริญพระมหากษัตริย์ใน
ด้านการรบ การปกครอง และ^๕บุ^๕บ^๕บ^๕มี^๕ วรรณกรรมประเภทนี้มีได้แก่^๕เช่น^๕เพื่อ^๕จำ^๕น^๕พิชิตการ
ใด ๆ"

^๑ เป็^๑ต้อง ณ นคร อ่านวรรณคดี หน้า ๓๗ - ๔๓.

^๒ เรื่องอุไร กุศลาสัย "วรรณคดีไทยยุคศรีอยุธยา" วิทยุศึกษา
๒ : ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕.

^๓ เจือ สตะเวทิน ประวัติวรรณคดี หน้า ๓๗ - ๓๘.

^๔ นิตยา กาณจนะวรรณ วรรณกรรมอยุธยา หน้า ๙๐.

๒. ประวัติการเขียนวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ^๑

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติของไทยเท่าที่เหลืออยู่นับปรากฏว่า "ลิลิตยวนพ่าย" เป็นเรื่องเก่าแก่ที่สุด วรรณกรรมเรื่องนี้แต่งถวายโคลงคันทนาทนต์รสรสลับกับราชัน เนื้อเรื่องเป็นการสรรเสริญพระเกียรติของพระบรมไตรโลกนาถในการทำสงครามกับเชียงใหม่จนได้ชัยชนะ ลัลลนา ศิริเจริญ กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของหนังสือเรื่องนี้ว่า "ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และไม่ทราบว่าแต่งเมื่อศักราชเท่าใด ในรัชสมัยใด ว่าโดยส่วนนเป็นส่วนนเก่ามาก และแสดงว่าผู้แต่งมีความรู้เรื่องพงศาวดารในตอนที่แต่งนั้นอย่างละเอียด"

นักวรรณคดีบางท่านสันนิษฐานเกี่ยวกับระยะเวลาที่แต่งเรื่องลิลิตยวนพ่าย ไว้หลายทางคือ

พ.ณ. ประมวลumar^๒ กล่าวว่า เรื่องนี้จะแต่งขึ้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ คือระหว่าง พ.ศ. ๒๐๑๗ (ศักราช ๘๓๖) ถึง พ.ศ. ๒๐๒๕ (ศักราช ๘๔๔) เพราะเรื่องลิลิตยวนพ่ายกล่าวถึงศึกเชียงใหม่ในศักราช ๘๓๖ นอกจากนี้ถ้ายกเอาบทสรรเสริญออก ภาษากวีในวรรณกรรมนี้ใกล้เคียงกับภาษาในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย

ส่วน ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์^๓ อ้างว่า น่าจะแต่งในสมัยพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระบรมไตรโลกนาถ โดยแสดงข้อคิดเห็นว่า ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถนั้น ในทางประวัติศาสตร์ไทยได้บันทึกไว้ชัดเจน กรัสนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมิได้ทรงมีชัยชนะเหนือพระเจ้าติโลกราชอย่างเด็ดขาด เพียงแต่ "หย่าศึก" กันเท่านั้น ส่วนในรัชสมัยของพระรามาธิบดีที่ ๒ นั้น พระเมืองแก้วโอรสเจ้ายอกระเชียงรายยกกองทัพมาตีสุโขทัยใน พ.ศ. ๒๐๕๐ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จขึ้นไปปราบ ก็ได้นำกรดาปาง พ.ศ. ๒๐๕๕

^๑ ลัลลนา ศิริเจริญ คู่มือลิลิตยวนพ่าย หน้า ๔๓๔

^๒ พ.ณ. ประมวลumar กำกรวดศรีปราชญ์นิราศรินทร์ หน้า ๕๓๘.

^๓ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ประมุขวรรณคดีไทยภาคพิเศษยวนพ่ายโคลงคันทนา หน้า ๕.

พระเมืองแก้วยอมแพ้ถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทอง นับว่ามีชัยชนะเหนือชาวโยนกแท้จริง
เรื่องยวนพ่ายจะแต่งในระยนี้

พระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพมหาภูวรักษ์ ทรงมีความเห็นว่า ผู้แต่งมี
ความรู้เรื่องราวเหล่านี้เป็นอย่างดี คงจะแต่งในเวลาใกล้ ๆ กับเหตุการณ์ที่กล่าวถึง ขอ
ในรัชกาลพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเสวยราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๓๔ ถึง พ.ศ. ๒๐๗๒

นิตยา กาญจนวรรณ ให้ข้อคิดอย่างน่าฟังว่า ผู้แต่งยวนพ่ายต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญ
ทางทั้งในทางภาษาและแบบแผนขนบธรรมเนียมราชการ คงเป็นกวีคนสำคัญในสมัยนั้น จึง
เป็นที่นับถือกันว่าหนังสือนี้เป็นคำร่ายอย่างหนึ่งมาทุกสมัย

✓ ลิลิตยวนพ่าย ซึ่งนับถือกันว่าเป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเรื่องแรกของไทยนั้น
เราไม่สามารถจะชี้ชัดลงไปได้ว่าผู้ใดแต่ง เพราะไม่ปรากฏหลักฐานอันแน่นอน ทั้งยังไม่
สามารถบอกได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้แต่งในปีใดและรัชสมัยของใคร คงสรุปได้อย่างกว้าง ๆ
ว่าแต่งในสมัยอยุธยาตอนต้น ท่านผู้รู้ได้สันนิษฐานว่าคงจะแต่งในรัชสมัยพระรามาธิบดีที่ ๒ ✓

๑ ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนกลางมีวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติปรากฏอยู่เรื่องเดียวคือ
"โคลงเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์มหาราช" พระศรีโหราธิบดี กวีสำคัญผู้หนึ่งในสมัยนั้นเป็นผู้
แต่ง ตลอดทั้งเรื่องซึ่งโคลงสี่สุภาพ เนื้อเรื่องกล่าวสรรเสริญพระนารายณ์มหาราช พรรณา
ความรุ่งเรืองของกรุงของปราสาทราชมณเฑียรนั้นนครลพบุรี และพระราชนิเวศน์สำคัญ

สมัยอยุธยาตอนปลายไม่ปรากฏว่ามีวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเรื่องใด นิตยา
กาญจนวรรณ กล่าววาวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาว่ามีเพียง ๒ เรื่องที่กล่าวมา

๑ ญ. หน้า ๑๑.

๒ นิตยา กาญจนวรรณ ส.ค. หน้า ๗๔.

๓ ญ. หน้า ๒๓๑

ว่ามีจนน้อยเกินไป เพราะพระมหากษัตริย์มีพระนามเกษมศรรจะยกย่องยังมีอีกหลายพระองค์ เช่น พระนเรศวรมหาราช เป็นต้น นอกจากนี้ยังสันนิษฐานสาเหตุที่วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติจำนวนน้อยดังกล่าวมาแล้ว เพราะ

๑. บ้านเมืองในสมัยนั้นไม่สงบสุข ปรากฏกบฏ หรือกบฏไม่มีความสงบแห่งจิตใจพอที่จะสร้างงานขึ้น

๒. บางสมัยกวีมิได้สร้างวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติขึ้นอย่างตรงตัว แต่สร้างงานแบบอื่น เช่น เป็นแบบที่แต่งขึ้นเพื่อความบันเทิง หรือศาสนา คำสอน แล้วกล่าวส্তুติสรรเสริญพระเกียรติคุณไว้ตอนต้นเรื่อง

๓. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติอาจจะมีมากกว่านี้ แต่ค้นคว้าหาไปเสียแล้ว

สมัยธนบุรีซึ่งมีช่วงระยะเวลาเพียง ๑๕ ปีนั้น ปรากฏวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเรื่องหนึ่งคือ "โคลงยกย่องพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี" นายสวน มหาเด็ก เป็นผู้แต่ง ใช้โคลงสี่สุภาพตลอดเรื่อง เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระเจ้ากรุงธนบุรีในด้านการรบ การปกครอง การศาสนา และการสมโภชพระนคร

นายสวน มหาเด็กได้บอกจุดมุ่งหมายในการแต่ง ชื่อผู้แต่ง และวันเดือนปีที่แต่งไว้ชัดเจน

นายสวนมหาเด็กเจ้า

แต่งเรื่องราชศิริสวัสดิ์

ถวายทางบูรพรัตน์

ภูวาราไคยแก้ว

บังคมบทราชไท

พระปิ่นอัญญายศ

ขอแสดงนิพนธ์พจน์

ไว้พระเกียรติทวมหลัก

จอมกษัตริย์

กราบเกล้า

มาลยาภัก

สืบสันธุเถาะบุรี

ทรงยศ ธรรมนา

ยอดฟ้า

เฉลิมบาท พระเอย

โลกเหลืออดานุ

ลักษณะที่นอกช่ออยู่ แดง ปีเดือนวัน และจุดประสงค์อย่างชัดเจนนี้ แยกต่างไปจาก
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนต้นและตอนกลาง เข้าใจว่าเป็นลักษณะที่สืบเนื่อง
มาจากการเขียนวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย กวีสมัยอยุธยาตอนปลายมักจะบอกชื่อผู้แต่ง
วัน เดือน ปี ที่แต่ง ตลอดจนจุดมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจน เช่น เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร
เป็นต้น

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติฉบับนี้มิได้มุ่งสรรเสริญพระเกียรติในด้านการรบเป็น
สำคัญเหมือนลิลิตยวนพ่าย เป็นการกล่าวถึงพระราชกรณียกิจทั่ว ๆ ไปของพระเจ้ากรุงธนบุรี
คล้ายกับโคลงขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ในสมัยรัตนโกสินทร์มีกวีนิพนธ์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ ๗ เรื่อง ผู้นิพนธ์ล้วน
แต่อยู่ในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์ที่ทรงสรรเสริญ ยกเว้นเรื่อง "ลิลิตตะเลงพ่าย" เพียง
เรื่องเดียว เรื่องนี้กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์ขึ้นเนื่องจากประทับที่จีน
วิจารณ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติที่เขียนขึ้นในสมัยรัตน-
โกสินทร์ ๗ เรื่องมีดังนี้คือ

๑. โคลงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ผู้แต่ง ขุนชำนาญหาร
๒. โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ผู้แต่ง พระยาครัง
๓. โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ผู้แต่ง กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์
๔. กลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ ๓
ผู้แต่ง นามณี
๕. โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวปฏิสังขรณ์
วัดพระเชตุพน ฯ
ผู้แต่ง กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

๖. ยอพระเกียรติสามรัชกาล

ผู้แต่ง พระยาไชยวิชิต (เผือก)

๗. ลิลิตตะเลงพ่าย

ผู้แต่ง กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

๘. หลังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคือตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา มีวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติอีก ๒ เรื่อง คือ

๑. ลิลิตยอพระเกียรติและโคลงนามพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๔ เป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อเรื่องเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระราชนิศาเลาถึงเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งให้เห็นถึงความเจริญของกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และกล่าวถึงพระราชนิศาเลาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียงตามลำดับอายุ

๒. กลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้แต่งคือ คุณพุ่ม กวิมชื่อในสมัยรัชกาลที่ ๓ ผู้มีสมญาว่า "บุษบาทเวียงจันทน์" กลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรตินี้ คุณพุ่ม เขียนเป็นตอน ๆ ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ กล่าวถึงนางสังหรณ์และเหตุการณ์ปริศนาในรัชกาลที่ ๔ จะสรรรคตลอดจนสรรเสริญพระเกียรติรัชกาลที่ ๔

ตอนที่ ๒ เป็นการกล่าวสรรเสริญพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตอนที่ ๓ อันเป็นตอนสุดท้าย คุณพุ่ม เล่าประวัติตนเองและมูลเหตุที่แต่งหนังสือเรื่องนี้

๙. นอกจากวรรณกรรมทั้ง ๒ เรื่องข้างต้นแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ทรงนิพนธ์วรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่ง คือ "เฉลิมเกียรติยศศรีคำฉันท์" วรรณกรรมเรื่องดังกล่าวแม้จะไม่จัดว่าเป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติตามคำจำกัดความของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ แต่ก็มีลักษณะสำคัญเกี่ยวกับวรรณกรรมของบรรพบุรุษเช่นกัน เนื้อเรื่องกล่าวถึงวีรกรรมของสมเด็จพระศรีสุริเยทนต์ คราวเสด็จเข้ากัณทกถูกพระเจ้าแผ่นดินชก

ข้ออ้าง

เป็นที่น่าสังเกตว่า เทพที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ สมัยสุโขทัยไม่ปรากฏว่ามีวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเรื่องใด แม้ว่า สมัยสุโขทัยจะมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถในการรบและการปกครอง อันได้แก่ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และพ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็ตาม ไม่ปรากฏว่ามีกวีผู้ใดสร้างวรรณกรรมประเภทนี้ขึ้น

สีหชา พินิจกุล กล่าวแสดงความเห็นไว้อย่างน่าฟังว่า วรรณกรรมสุโขทัยมีลักษณะสกุติวิกรม (Panegyric) เช่นกัน คือมีข้อความสกุติเกียรติคุณวีรบุรุษ ในด้านความกล้าหาญ ความสามารถทางการทหาร และการปกครอง เช่น

ข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ แสดงให้เห็นว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงมีความกล้าหาญ และสามารถในการรบจนได้รับชัยชนะ คือ

"..... เมื่อขุนใหญ่ได้ลิบแก่เขา พ่อจึงขึ้นต่อพระราม
คำแหง เมื่อขุนฟางขุนสามชน"

(หลักที่ ๑ คำที่ ๑ บรรทัดที่ ๓ - ๑๐)

ข้อความที่แสดงถึงความสามารถในการปกครองบ้านเมือง ทำให้ราษฎรได้รับความร่มเย็นเป็นสุขและสรรเสริญพ่อขุนรามคำแหง คือ

"..... ไฟฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมือง มีอันมีความเจ็บท้องข้องใจ
มักจะกล่าวถึงขุนไรรไปสิ้นกระดังอันทนแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไคยนี้เรียก เมื่อ
ถามส่วนความแก่นันโดยชื่อ ไฟฟ้าเมืองสุโขทัยนี้จึงรวม"

(หลักที่ ๑ คำที่ ๑ บรรทัดที่ ๓๒ - ๓๕ และคำที่ ๒
บรรทัดที่ ๑ - ๒)

จากข้อความในศิลาจารึกนั้นเราพบว่ามีย่อยคำที่ใช้กระทัดรัดและรัดกุม เป็นร้อยแก้วทั้งร้อยกรอง บางกอนมีสัมผัส (Rhyme) มีจังหวะ (Rhythm) และ เล่นคำนักวรรณคดีบางท่านกล่าวถึงลักษณะดังนี้ว่าเป็นหัวใจหรือหัวใจของการเปลี่ยนแปลงยุคสมัยทางวรรณกรรม^๑ ขวนในสันนิษฐานว่าวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติในสมัยต่อมาที่มีลักษณะสืบเนื่องมาจากการกล่าวสดุดีพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัย ทั้งนี้เพราะวรรณกรรมสุโขทัยมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมอยุธยา ในด้านการถ่ายทอดทางความคิดและเนื้อหา^๒ เช่น ลิลิตโองการแช่งน้ำ มีส่วนเห็นภาพในค่านิยมของความของเรื่องกับจารึกหลักที่ ๔๐ (เจดีย์น้อยวัดมหาธาตุ)* อีกประการหนึ่งในลิลิตโองการแช่งน้ำก็มีการกล่าวสดุดีพระเกียรติของพระเจ้าแผ่นดินไว้ว่า

‘ขจายขจรเอนกบุญ สมเด็จพระรามาชินที ศรีสินทรบรมมหาจักร
พรพรพิราขเรื่อหล้าสุขผ่านฟ้าเบิก สมบูรณ์พลสมบูรณ์”^๓

ลักษณะการสรรเสริญพระมหากษัตริย์ในสมัยพระเจ้าอู่ทองใกล้เคียงกับสมัยสุโขทัย นับว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ได้แสดงเค้าเงื่อนของวิวัฒนาการในการสรรเสริญพระมหากษัตริย์ก่อนที่จะมีวรรณกรรมประเภทนี้เป็นเรื่องดังกล่าวมาแล้ว

^๑ ๑. หน้า ๓๐.

^๒ ๒. .

* คล้ายกันในเรื่องการอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม เงื่อนไขของการกระทำสัจย์สาบานก็เหมือนกันคือ ไกรขบถต่อเจ้าให้ได้รับความพินาศ ส่วนผู้ซึ่งชื่อสัจย์จะได้รับรางวัล เช่น "ใครชื่อเจ้าเกิมาง"

^๓ เปื้อง ๗ นคร ประวัติวรรณคดีสำหรับนักศึกษา หน้า ๔๗.

สำหรับ ชลธิรา กลัค้อย^๑ มีความเห็นว่าวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติของสมัย
ก่อนนั้น มีวิวัฒนาการมาจากความคิดที่เอาวรรณกรรมเป็นเครื่องมือทางการเมือง จึงได้
จัดเอาวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเข้าไว้ในประเภทวรรณกรรมการเมือง ทั้งนี้เห็นว่าเป้-
หมายในการแต่งลิลิตยวนพ่ายและโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระนา ราชันยภา ราชัน เป็น
วรรณกรรมทางการเมืองของสมัยอยุธยา เพราะมุ่งในคำนำสฤติวีรกรรมหรือพระปรีชาสามารถ
ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีเป้าหมายตรงกับศิลาจารึกสมัยสุโขทัยของพ่อขุนรามคำแหง และ
ของพระมหาธรรมราชาลิไท นอกจากนั้นแม้แต่เรื่อง "ไตรภูมิพระร่วง" ชลธิรา กลัค้อย
ยังได้กล่าวถึงว่า "..... นอกจากจะเป็นวรรณคดีทางศาสนาที่เป็นรากฐานความเชื่อของ
คนไทยส่วนมากแล้ว ยังเป็นวรรณคดีการเมืองที่เป็นรากฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองไทย"
เพราะอ้างถึงบุญบารมีของพระเจ้าจักรพรรดิ วันก่อให้เกิดความศรัทธา และการยอมรับพระราช
อำนาจของพระมหากษัตริย์

ดังนั้น สมัยสุโขทัยจึงแม้จะไม่ปรากฏว่ามีวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติถึงสมัย
ก่อน แต่ก็ปรากฏการสฤติพระมหากษัตริย์แทรกอยู่ในวรรณกรรมแต่ละเรื่อง ถ้าเราพิจารณา
บนพื้นฐานความคิดที่ว่า "วรรณกรรม ศาสนา และการเมือง ย่อมมีส่วนสัมพันธ์กัน"
ดังที่ ชลธิรา กลัค้อย วางเงื่อนไขไว้ ก็พอจะอ้างได้ว่าสมัยสุโขทัยมีวรรณกรรมการเมือง
ซึ่งมีลักษณะสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ปรากฏอยู่ และวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ
สมัยหลังจากสุโขทัยนั้นได้วิวัฒนาการมาจากสุโขทัย จนเป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติดังที่
เราพบเห็นอยู่

^๑ชลธิรา กลัค้อย "วิวัฒนาการวรรณกรรมอยุธยา" วิวัฒนาการวรรณกรรมไทย
หน้า ๒๒.

^๒ชลธิรา กลัค้อย "ไตรภูมิพระร่วงรากฐานอุดมการณ์การเมืองไทย"
วารสารธรรมศาสตร์ ๑ : ๑๐๖ มิถุนายน - กันยายน ๒๕๑๗.

^๓ชลธิรา กลัค้อย ด.ค. หน้า ๓๑.

๓. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติของไทยสมัยต่าง ๆ

๓.๑ วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนต้น

สมัยอยุธยาตอนต้นมีวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเพียงเรื่องเดียว คือ "ลิลิตยวนพ่าย" สมเด็จพระเอกาทรงราชานุภาพได้ประกาศว่าริบหรี่ไว้ว่า

"..... เป็นพงศาวดารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ครั้งเมื่อพระเจ้าศรีโลกราชเมืองเชียงใหม่ลงมาตั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือ ทรงพยายามทำสงครามจนมีชัยชนะเอาหัวเมืองเหล่านั้นคืนมาได้ จึงเรียกว่า ยวนพ่าย"

ฉันทลักษณ์ที่ใช้นั้นเรื่องนี้คือลิลิตกั้น ประกอบด้วยคำฉันท์และโคลงสี่สุภาพ กุญชร ผู้แต่งได้แสดงจุดมุ่งหมายของการแต่งไว้ว่า

สารสยามภาคพร้อม	กลกานท นฤ
คือคัมภีร์สารวรรค	ชาววย
เบญจพิศาลแสดง	เทวกรยติ พระฤ
คือคู่มือแสงระย	กึ่งกลาง
เป็นสร้อยโสภิตพัน	อุปมา
โสมสรวงศิริราชค	เวียไว้
จงคงคู่กล้า	ยืนโยค
หายแผ่นดินฟ้าไหม้	อย่าหาย

ลักษณะของหนังสือเรื่องนี้ ๑. ตอนต้นเป็นการไหว้ครูอันเป็นธรรมเนียมนิยมในการแต่งวรรณกรรม จากนั้นก็กล่าวสรรเสริญพระเกียรติในด้านต่าง ๆ ว่าสมเด็จพระ

พระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่อยู่ในทศพิธราชธรรม บิควา อุดมสมบูรณ์เกิด
ขึ้นในราชอาณาจักร ประชาชนได้รับความร่มเย็นเป็นสุขอาวาทกรแต่ไพศาล เพราะทรง
รอบรู้ในวิทยาการทุกด้าน ดังโคลงบทหนึ่งกล่าวว่า

พระทรงธรรมิศรเม	พระธรรม
พระแกนกลไกรสร	แกนกล้า
พระฤาณพางพนนแสง	แสงรอบ เรืองแสง
พระกษมา เสมอเหล่า	สี่แกน

เมื่อสรเสร็จพระเกียรติพระมหากษัตริย์แล้วก็เป็นทรางโครงเรื่อง ^๑ พันธุ
อำนาจ ขอบเขตที่จะกล่าวถึง กวีเรียกวิธีการนี้ว่า "สูตรสถานี" จากนั้นจึงดำเนินเรื่องตาม
พงศาวดาร เริ่มตั้งแต่พระราชาธิราชสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จยกกองทัพไปตีเมือง
ยโสธร พระราชาธิราชเสด็จไปส่งที่ทุ่งหันตราและประสูติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่นั่น
แล้วจึงกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ เช่น การออกผนวช การ
ทำสงครามกับพวกเชียงใหม่วิถีซึ่งยกมาตีหัวเมืองทางเหนือของไทย

จุดสำคัญของเรื่องนี้ก็มุ่งเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในด้านการ
สงครามเป็นสำคัญ ผู้อ่านไม่ได้เห็นพระปรีชาสามารถในด้านอื่นอย่างชัดเจน ทั้ง ๆ ที่ทรง
พระปรีชาสามารถในด้านการปกครองเป็นเลิศ จนนักประวัติศาสตร์กล่าวสรรเสริญพระองค์
ว่า "ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความคิดกว้างไกลกว่าประมุขของประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ ทรงจัดระบบการปกครองแบบใหม่ แบ่งหน่วยงานออกเป็นหน่วย ๆ และ
แยกทหาร กับ พลเรือนออกจากกัน"

* เป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเรื่องเดียวที่มี "สูตรสถานี" ในบรรดา
วรรณกรรมไทยนั้น "สมุทรโฆษคำฉันท์" อีกเรื่องหนึ่งที่มีสูตรสถานีเช่นเดียวกับกิลิณพายุ

^๑ D.G.E. Hall, A History of South-East Asia
p. 180.

ตั้งกล่าวมาแล้วข้างต้นว่ากวีมุงสรรเสริญค่านก รรมเป็นสำคัญ ดังนั้นชัยชนะของ
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในคราวสงครามเชียงขึ้น กวีจึงกล่าวเปรียบเทียบกับวรรณกรรมครั้งนี้
อย่างวิญญูยิ่งว่า

ชยชยอำนาจ้าว	คือราม
รอนราวพลวงลงกา	แผนแพ้ว
ชยชยถึงดิลกาม	นารม รค นั้นฤ
ชยชยไค้แก้ว	ครอบครอง

ทั้งกล่าวสรรเสริญพระเกียรติในการสงครามไว้ว่า

กษัตริย์สุรราชเรือง	รศธรรม
บรรดารชศยอชวน	พ่ายแพ้
สมการปราชญ์กลับ	ทุกทวีป
รอยพิภพเหลือมหลา	อยู่เย็น
ร้อยพักรวมรับเข้า	มาทูล ทานนา
ถวาทพมพองเป็น	ปิ่นเกล้า
สมการพองพองสุรย	โสภิต
มอญแลยวนพ่ายเข้า	ชาเขมร

๓.๒ วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนกลาง

ในสมัยนี้วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเพียงเล่มเดียวเท่านั้น คือ เรื่อง
"โคลงเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์มหาราชา" พระศรีมโหสถกวีสำคัญในรัชสมัยนั้นเป็นผู้แต่ง
พระศรีมโหสถเป็นกวีสำคัญผู้หนึ่ง ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชา แต่ประวัติของท่านผู้นี้
ไม่ปรากฏ ตำแหน่งนี้ในสมัยสุโขทัยเป็นตำแหน่งปุโรหิต จึงมีผู้สันนิษฐานว่าพระศรีมโหสถ
อาจจะเป็นปุโรหิตท่านในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชา ถึงกระนั้นประวัติอื่น ๆ ยังไม่มี
ผู้ใดทราบ

ฉันทลักษณ์ที่ ๕ ในการประพันธ์คือโคลงสี่สุภาพ การวางโครงเรื่องของโคลงเฉลิมพระเกียรติเรื่องนี้ก็แบ่งออกเป็น ๔ ตอนใหญ่ ๆ คือ

- การสรรเสริญสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในตำแหน่งต่าง ๆ (โคลงบทที่ ๑ - ๕)
- ชมปราสาทราชวังเมืองลพบุรีและกล่าวถึงพระราชกรณียกิจ (โคลงบทที่ ๑๖ - ๒๖)
- กล่าวถึงการจับช้างป่า (โคลงบทที่ ๒๗ - ๒๘)
- ตอนสุดท้ายเป็นเรื่องของการถวายพร (โคลงบทที่ ๒๕ - ๓๔)

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเรื่องนี้มีลักษณะแตกต่างไปจากลิลิตยวนพ่าย ตรงที่มีคำสรรเสริญพระเกียรติในด้านการรบเป็นสำคัญ กล่าวสรรเสริญพระเกียรติในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น การปกครอง ความอุดมสมบูรณ์ ความมั่งคั่งของปราสาทราชวัง ฯลฯ เนื่องจากพระศรีมโหสถเป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์เหล่านั้น จึงสามารถให้รายละเอียดของสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจน นับว่าเป็นเอกสารที่ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ด้วย เช่น การกล่าวถึง "มิ่งนันทมิตร" ผู้เป็นพระปิตุลาของพระเจ้ากรุงอังวะมาสวามิภักดิ์

มิ่งนันทมิตรผู้เฒ่า	กรุงกษัตริย์
รัตนบุรณวิรัตน์	ผานเฒ่า
เปนปิตุพาพัช	นฤปราช
มาอยู่ภักดิ์เฝ้า	คำถวายใจเกษม

เรื่องนี้พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวไว้ว่า "ฝ่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมื่อปี ๑๑ คนฉกรรจ์ดำเครื่อง ๕๐๐๐ คนปรึกษากันว่า เราทำการครั้งนี้รู้ถึงพระเจ้าอังวะจะมีภัยเราจะหาที่พึ่งมิได้ เราจะไปพึ่งพระนครศรีอยุธยา จึงกวาดพาครัวอพยพและครัวมิ่งนันทมิตร ประมาณ ๖๐๐๐ เกษครัวกันหั้น บอกเข้ามาให้เสนาบดีกราบทูลพระกรุณาให้ทราบเหตุการณ์ตั้งแบ่งแก่พระเจ้าอยู่หัว ๆ ได้

ทราบเหตุก็ทักพระทัย^๑

ในรัชสมัยของพระนารายณ์มหาราชนั้นได้สร้างพระราชวังขึ้นใหม่ที่ลพบุรี มีการวางท่อประปาขึ้นเป็นครั้งแรก ความชื่นชมในสิ่งที่แปลกใหม่เป็นแรงบันดาลใจให้กล่าวถึงความมั่งคั่งของปราสาทราชวัง และการวางท่อประปาคืบไกลถึงสุภาพถึง ๑๐ บท เช่น

พระมณเฑียรธำเทิก	แถวฉนั้น
ชาวสุทธาสวรรคพรรณ	เพริกแพรว
ชายจันทรพิศาสวรรณ	เวจมาศ
พรายเพรงสุริยแล้ว	ส่องสู่แสงจันทร์
กล่าวถึงการประปา เช่น	
มีสินธุสา ยลิตซึ่ง	ชลีส
เค็มแต่เศวรีน	ชอกัน
พวยหลังลงไหล	เซงชาน
วางท่อทางคันคั้น	สู่ทองวังเวิน

นิโกลาส แชรแอส ชาวฝรั่งเศษผู้หนึ่งที่เข้ามาในสมัยพระนารายณ์มหาราช เขียนบันทึกเรื่อง "ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม" กล่าวถึงความมั่งคั่งของพระราชวังลพบุรีและรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโคลงเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์มหาราช ได้แก่

^๑ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พิมพ์ในงานศพ นายแม่ ขวาลิต และ - นายชาย ขวาลิต ๑๔ มีนาคม ๒๕๐๓ หน้า ๒๕๗.

พระราชฐานชั้นนอก

"พระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินเพ็งจ๋างซันใหญ่ที่ชาวนา และประทับ
ประกาศเสียหุ แต่ไม่คงงามเท่าที่กรุงศรีอยุธยา หากมีสิ่งของที่เจริญ
ตากว่า มีกำแพงแข็งแรงพอใช้

.....
ทางด้านขวามีศาลาลูกขุนสำหรับชำระคดีที่ผิดต่อพระองค์ ทางด้าน
ซ้ายมือเป็นอ่างเก็บน้ำใหญ่ ซึ่งจ่ายไปทั่วพระราชฐาน เป็นผลงาน
ของชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งกับชาวอิตาลีคนหนึ่งมีความรู้ในการว่าเขื่อนน้ำ"

พระราชอุทยาน

"ทางออกไปสักสามสิบเก้ มีอุทยานแบ่งออกเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสสี่
ช่องหรือแปดช่อง อยู่ตรงหน้าพระตำหนักกลางหลังหนึ่ง มีสำนัาพุ่ง
โคยรอบ อยู่ใกล้ ๆ วัด ๆ หนึ่งซึ่งแม้จะไม่คงงามนักก็ยังไม่ค่อย
มีส่วนรุกรานชาติเล็ก ๆ เป็นสักส่วน"^๒

พระราชฐานชั้นใน

"พระราชฐานชั้นที่สามอันเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นราช-
ฐานส่วนที่มีอาณาบริเวณกว้างขวาง ทองคำแพรพรรณไปทุกหนทุกแห่ง
เช่นพระราชฐานชั้นที่สองหลังคาประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีคล้าย
ทองคำมาก ยามเมื่อต้องแสงตะวันต้องมีสายตาก็มากจึงจะทนแสง

^๑ นิโกลาส แชรแวงส ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม
สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล) หน้า ๔๕.
^๒ ก. หน้า ๔๔.

สะท้อนได้"

หรือกล่าวถึงความวิจิตรงดงามของเพดานปราสาทว่า

"ประดับด้วยลายดอกไม้ทองคำทำด้วยฝีมืออันเยี่ยม ประดับแก้วสีกล
ลายชนิดที่ได้นำมาจากประเทศจีน กว้างงดงามที่สุดในโลก"

เสร็จจากการกล่าวชมเมืองลพบุรีแล้วก็เล่าถึงการคล้องช้าง ซึ่งถือกันว่าเป็น
สิ่งที่มีความสำคัญในการสงคราม จัดเป็นกองทัพหนึ่งในห้าของอาณาจักรเรียกว่า
"กองทัพช้าง" พระมหากษัตริย์ยิ่งใหญ่ว่าจะต้องมีช้างจำนวนมากเป็นเครื่องแสดงถึงแสนยานุภาพ
การที่มีช้างเผือกมาสู่บารมี หรือพระราชกรณียกิจในการคล้องช้างถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอันควร
กล่าวถึง พระศรีมโหสถได้กล่าวถึงเรื่องเหล่านี้ไว้ว่า

คชสารสามารถแนบ	คชสีห์
นุกาปองรวี	ไค้ช้าง
สลอนสารสัทธิ	โคยราช
กรูกันกันคันช้าง	คอกแก่นินาง

พระปรีชาสามารถของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในเรื่องการคล้องช้างและการ
บังคับช้างนั้น ยังปรากฏในหนังสืออื่นที่มีชื่อเสียงแต่ที่วรรณกรรมเรื่องนี้เท่านั้น เช่นในหนังสือ
คำให้การชาวกรุงเก่ากล่าวว่า

"พระนารายณ์มีบุญญาธิการมาก วันหนึ่งมีผู้จับช้างเถื่อนยังมีได้ปีก
หักมาถวาย พระนารายณ์จึงตรัสว่า เราจะขึ้นขี่ช้างเถื่อนนี้ให้ไป
พื้นที่ ๔ ศอกได้ดังนี้แล้ว เสกขึ้นทรงช้างเถื่อนนี้ที่ประชุมข้าราช-
การทั้งปวง ช้างเถื่อนก็มีไ้ทำพยศไปพ้นจากที่ตามรับสั่ง คราวหนึ่ง

จึงรับสั่งให้ข้าราชเฝ้าซึ่งกำลังติดมนัษทรองอีก ช้างนั้นก็มิได้ทำ
 พยศอยู่ นับถึงกับบัญชาของพระองค์ทุกอย่าง"

ในตอนจบของโคลงยอพระเกียรติพระนารายณ์มหาราชนี้ พระศรีมโหสถได้ขอ
 พรจากเทพเจ้า ให้ช่วยปกป้องราชสมบัติ ให้ความสามารถในด้านต่าง ๆ และความร่มเย็น
 เป็นสุขแก่พระนารายณ์มหาราช เทพเจ้าที่พระศรีมโหสถกล่าวถึงก็คือ พระพรหม พระ
 นารายณ์ พระอิศวร พระกฤษณ์ พระคเณศ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอินทร์
 พระพาย พระพิรุณ ท้าวจตุโลกบาล พระยม และพระคงค

๓.๓ วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีมีเพียงเล่มเดียวคือ "โคลงยอพระเกียรติ
 พระเจ้ากรุงธนบุรี" แต่งโดยนายสวนมหาคเล็ก กวีผู้นี้เป็นข้าราชสำนักในแผ่นดินพระเจ้ากรุง
 ธนบุรี พิจารณาเนื้อความในงานวรรณกรรมเรื่องนี้ แสดงว่าเป็นผู้รับราชการใกล้ชิดพระองค์
 มาตั้งแต่ก่อนสถาปนาพระนคร ได้ทราบเหตุการณ์สำคัญอย่างละเอียด ตลอดจนพระราชมารยา-
 วัตรและพระอุปนิสัย^๒ ฉะนั้นลักษณะที่นายสวนเดือกใช้ในการประพันธ์คือ โคลงสี่สุภาพ นายสวนได้
 บอกเหตุผลที่เลือกใช้โคลงสี่สุภาพ เนื่องจากเห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ลักษณะ
 ท่วงนองของโคลงจะเหมาะสมกว่าฉันทลักษณ์อื่น ๆ ถึงข้อความที่ขิดเส้นได้

จะแสดงพากยวาททั้ง	ชวอนันท์
ลิลิตกภาพยัสสร	จางยพรวง
เพลงยาวกลเลอลัน	โองลอก คินา
เรื่องสี่ หนุโคลงคล่อง	ขอบถยพรวงความ

คำให้การชาวกรุงเก่า หน้า ๔๔.

^๒ สมพันธ์ เลขาพันธ์ วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น หน้า ๒๑.

ในตอนต้นเรื่องนายสวนมหาคเล็ก บอกชื่อผู้แต่ง วัน เดือน ปี ที่แต่ง และจุดมุ่งหมายในการแต่ง จากนั้นเป็นการยกพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เพียบพร้อมไปด้วยคุณลักษณะนานาประการ คือ

บุญพระภูวนารถเกล้า	จักรพรรดิ
ทรงฤทธิเดชชาญ	เชียวพัน
พระสคิวิทยาญาณ	ขยันยอติ ชาญเส
พระสมาธิปัญญาสน	แหลงหลาฤา เสมอ

จากนั้น นายสวนได้ชมความงามของปราสาทราชวัง โรงอาวุธ ตลอดจนป้อมค่าย คูเมือง และกล่าวถึงพระราชกรณียกิจในขณะที่ปกครองบ้านเมืองการสมโภชพระนครเป็นส่วนใหญ่ การสงครามมีสมัยนี้กล่าวเป็นเพียงส่วนประกอบ ทั้ง ๆ ที่ตลอดรัชสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นระยะเวลาของการสงคราม ทั้งนี้บุคลิภาพของพระเจ้ากรุงธนบุรีจากวรรณกรรมเรื่องนี้จึงมีคจากภาพวาดคึกความคึกของคนทั่ว ๆ ไป กล่าวคือพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้เปี่ยมล้นไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ทรงพระปรีชาสามารถในด้านกรปกครองเศรษฐกิจในรัชสมัยนี้รุ่งเรือง ประชาชนอยู่ดีกินดีได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตั้งโคลงต่อไปนี้

พระเดียนุสาฎกเลี้ยง	ประชากร
เปนนิตุมารคร	ทั่วหล้า
เปนเจ้าและครูสอน	สั่งโลก
เปนสุขทุกถ้วนหน้า	นิกรทั้งชายหญิง
เปนที่พำนักถ้วน	นรชน
เปนที่กรุณาคน	ยากไร้
เปนที่ส่งสัตว์คล	เมืองไมกวั
เปนที่พิทักษ์จับนันท	ทั่วหน้า เมืองเขม

ผู้อ่านจะได้เห็นบุคลิกของพระเจ้ากรุงธนบุรีในฐานะนักบุญเก่งกล้าไม่ว่าศัตรูหรือผู้ใดต้องกราบกลัว ผู้แต่งไม่ได้กล่าวถึงความองอาจกล้าหาญในฐานะวีรบุรุษของ

พระเจ้ากรุงธนบุรีไว้ให้ยังใหญ่สมกับที่ฐานเมืองให้พ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของพม่า ภาพที่
เสนอไว้ นวนิพนธ์เรื่องนี้จึงเป็นการแสดงค่าน "พระคุณมากกว่าพระเดช"

✓ ในหนังสือพงศาวดารกรุงเก่า กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระเจ้ากรุงธนบุรี
ซึ่งสอดคล้องกับข้อความในการขอพระเกียรติหลายตอน เช่น

การพระราชทานอาหารเครื่องนุ่งห่มและเงินแก่ประชาชน

"ลัทธิราช ๑๑๓๐ ปีชวคสมัยฤทธิก จึ่งท้าวพระยาข้าราชการ
จีนไทยญี่ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง ก็ปรักปรำพร้อมกันฉ้อโกงเสกชิงเล็ง
ถวัลย์ราชสมบัติ เปนบรมกบฏริยาย่านพิภพสืบมา ณ กรุงธนบุรี
ตั้งขึ้นเป็นราชธานีสืบไป ทรงพระกรุณาแจกจ่ายอาหารแก่
ราษฎรทั้งหลาย ซึ่งออกไชนาจากทั่วสี่มุมทิศ เกดอันกล่น
กันมารับพระราชทานมากกว่าหมื่น บ้านข้าราชการฝ่ายทหาร
พลเรือนไทยจีนทั้งปวงนั้น ได้รับพระราชทานเข้าสารเสมอกัน
คนละถัง กินคนละยี่สิบวัน ครั้นนั้นยังหาญใจทำอะไรทำนาไม่
อาหารกันคนรัก แลสำเภาอันทุกเข้าสารมาแต่เมืองพุทไธมาศ
จำหน่ายถึงละสามบาทสี่บาทห้าบาทบ้าง ทรงพระกรุณาซื้อแจก
คนทั้งปวง โดยพระราชอุสาหะโปรดเกลี้ยงสัตว์โลกย์พระราชน
ชีวิตไว้ มิได้อาลัยแก่พระราชทรัพย์ แลแจกจ่ายเสียมาเงินตรา
แก่ไพร่ฟ้าजनันมิได้"

"อนึ่งให้ไปรยพระราชทรัพย์ แลแจกทานแก่ยากจนทุกวัน
อุโบสถแปลคำสืบทักว่า แล้วตั้งโรงทานไว้สำหรับแจกคนโง
ทั้งปวง"

^๑ ฎ. หน้า ๒๒๔.

^๒ ฎ. หน้า ๒๒๔.

✓ การศึกษา

กล่าวถึงการนิมนต์พระอาจารย์วัดประยุต^๑ เป็นสมเด็จพระสังฆราช
ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธเจ้าเอกทัศ ๑๑๓๑ ปีระก
ให้จารพระไตรปิฎกที่ได้จากนครศรีธรรมราช มีท้าวเวียงไทรจัวร์แก่เฒ่าและเวียงผู้ศึกษา
ปรีชาธรรม พระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
อย่างยิ่ง ถึงกับคำรัสแก่พระสงฆ์ในสมัยนั้นว่า

"ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงจงตั้งใจปฏิบัติสัจจธรรมรักษาอุปาวิสุทธิ
ที่ลือขัตติยคุณของ สหายเสวตมอญ แม้นผู้เป็นเจ้าจะจัดสน
ด้วยจตุปัจจัยสิ่งใดนั้น เสนอพระโสมจะรับอุปการากลับเป็นเจ้า
ทั้งปวง แม้นถึงปรารภนาบงและสุริระของโสม โสมก็อาจ
สามารถจะเชือดเนื้อแลโลหิตออกถวายเป็นอัฐยภิกขทานได้"^๒

พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีก็เริ่มมั่นคงขึ้น ประทานอภัยธรรม
เป็นหลักปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิตและประสบความสำเร็จเป็นสุข ถือกันว่าความร่มเย็นเป็น
สุขอันพึงปรารถนาของราษฎรนั้น ต้องเหมือนเมื่อสมัยอยุธยาเรือง พระเจ้ากรุงธนบุรี
ทรงมีพระปรีชาสามารถสร้างการรุ่งเรืองและความร่มเย็นเป็นสุขดังกล่าวนั้นได้ ปรากฏ
ข้อความในเอกสารทางประวัติศาสตร์ว่า

"จำเดิมแต่นั้นมาพระพุทธศาสนาก็อภินิหาร รุ่งเรือง
เฟื่องฟูเหมือนแต่ก่อน แลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เจริญ
พระราชาภคณาธิคุณไพศาลยิ่งใหญ่มากยิ่งขึ้นไป ไพรฟ้าข้า-
แผ่นดินก็ก่อเกิดความผาสุกสนุกนัสบาย บริบูรณ์คงคินขึ้น เหมือน
เมื่อครั้งแผ่นดินกรุงเก่ายังปรกติอยู่นั้น"

^๑ ก. หน้า ๒๓๐ - ๒๓๑.

^๒ ก. หน้า ๒๓๑.

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า เล่มที่ ๒ หน้า ๒๓๗.

ในตอนท้ายของเรื่องเป็นการขอพรคล้ายกับวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติทั่ว ๆ ไป
 แดงตรงที่ขอพร พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียก่อน แล้วจึงกล่าวถึงเทพเจ้าของ
 อินเดียนภายหลัง เทพเจ้าที่กล่าวถึงได้แก่พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม พระกฤษณะ
 พระพิรุณ พระพาย พระยม ท้าวจุลโลกบาลี ท้าวพลก้องคุ้มครองพระเจ้ากรุงธนบุรี ทั้ง
 ยังได้แสดงจุดมุ่งหมายสำคัญอีกประการหนึ่งไว้ว่า

หวังให้บุตรเบื่อง	อนาคต
ให้ปรากฏเกียรติยศ	เป็นเกล้า
ไม่ยลแต่ศัพทพจน์	ราวเรื่อง สอนงนา
ก็จะสาธุการเขา	คำจ้จมมล

สิ่งที่น่าพิจารณาในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีประการหนึ่งคือ มี
 ลักษณะคล้ายกับวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนกลาง คือกล่าวถึงพระเกียรติคุณ
 ของพระมหากษัตริย์ทุกด้าน ไม่เฉพาะเน้นหนักแต่การรบ อีกทั้งยังเป็นผู้ที่อยู่ในสมัยนั้น จึง
 หารายละเอียดเกี่ยวกับพระราชนิเวศน์ได้อย่างละเอียด

๓.๔ วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีทั้งหมด ๗ เรื่อง ซึ่ง
 จะแยกกล่าวถึงแต่ละเรื่องดังนี้

๓.๔.๑ โคลงเฉลิมพระเกียรติพระพุทธรูปอศุหาโลก

วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นผลงาน ของ ชุนชำนาญโวหาร สำหรับประวัติ
 ของท่านยังไม่ปรากฏ เข้าใจกันว่าเป็นข้าราชการคนหนึ่ง สมัยรัชกาลที่ ๑ ส่วนลักษณะคำ
 ประพันธ์แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ มีความยาว ๑๓๔ ~~ขั้นตอนอันเป็นธรรมเนียม~~
 ของกวี โคลงสี่สุภาพที่เรียกว่า "กระทุ้ง" หรือ "กระทุ้ง" ๑๐ บทมีลักษณะ
 ดังนี้

ลิตธิ สมพรหมเมศเรือง	วังสฤทธิ พระนา
ลิตธิ กอบเกียรติฤทธิ	รุ่งเรา
ลิตธิ ทรงทศธรรมิศ	นิตรราช
ลิตธิ ศักดิ์หันหักเกล้า	หมุ่ร้ายเลียมสร
ฤทธิ รงรงค์คังทาว	พินกร
ฤทธิ ภาพปราบปรามรอน	สิกม้วย
ฤทธิ เรืองเฟื่องเคชจวร	กระษัตริย์แสน เคียรแส
ฤทธิ รุทนต์กมถำบ	เคชให้บุตรสนอง

ต่อจากนั้นก็บอกผู้แต่ง โดยชี้โคลงกระทู้เช่นเดียวกัน

ว่า นินนาลตั้ง	นามกร
นิ พัทธินพธกถอน	กล่าวไว้
โว หารแห่งอักษร	เสาวภาพ
หาว ยกพระยศไท้	อิราเจ้าจอมกรุง

~~การว่า~~ ในเรื่องในโคลงสรรเสริญพระเกียรติเรื่องนี้ เริ่มตั้งแต่พระบาท

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ดำรงพระยศเป็น "สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก" ยกกองทัพไปปราบเขมรจนได้ชัยชนะกลับมา ขณะนั้นทางฝ่ายกรุงธนบุรีกำลังระส่ำระสาย เมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกกองทัพมาถึง ข้าราชการจึงอัญเชิญให้ปราบคาบิแซกชั้นครองราชสมบัติ จากนั้นจึงกล่าวถึงพระราชนิพนธ์สำคัญ ได้แก่ การสร้างพระนครใหม่โปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ ที่ชำรุดทรุดโทรม กล่าวถึงความเป็นอยู่ของประชาชน ความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง การติดต่อกับต่างประเทศ

ในตอนท้ายของเรื่องก็ได้อัญเชิญพระสยามเทวาธิราช และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยอภิบาลพระมหากษัตริย์และสยามประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรือง ทั้งอธิบายว่านักวินพนธ์เรื่องนี้ได้อยู่ณแผ่นดินไทยไปทั่วราชอาณาจักร ดังโคลงต่อไปนี้

สุริยสุณโสมสองม้วย

เมืองสวรรค์ กิติ

เมรุมอกสัณคบริพัณ

ทั่วทั้ง

สุณลินเฒ่นคินอรร

ณพาศ นาพอ

กลอนกลาวโคลงนี้ตั้ง

อยู่ไส่ยาสุณ

๓.๔.๒ โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัชกาล

พระยาไชยวิชิต (เผือก) เป็นผู้แต่ง ท่านนี้เป็นกวีในรัชกาลที่ ๒ และดูเหมือนจะถือว่าตนเป็นศิษย์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นจมนไวยรนาถหัวหม่นมหาคเล็ก ซึ่งสุนทรภู่กล่าวอ้างถึงในนิราศภูเขาทอง ครั้นต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้เลื่อนที่เป็นพระยาภิเษกบัณฑิตจางวางมหาคเล็ก แล้วมาเป็นพระยาไชยวิชิตสิทธิศาสตราภประเทศราชชาติเสนาบดี ผู้รักษากรุงเก่า อยู่ในตำแหน่งจนถึงอนิจกรรมในรัชกาลที่ ๓

เรื่องโคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัชกาลที่ท่านแต่งนี้ เนื้อเรื่องแบ่งออกเป็นสองตอน ตอนแรกใช้โคลงสี่สุภาพ ในตอนหลังใช้กลอนแปด การนำโคลงและกลอนมาแต่งรวมในเรื่องเดียวกันนี้ นับว่าเป็นลักษณะของการเลือกใช้ฉันทลักษณ์ที่แปลกไปจากฉบับอื่น ส่วนจุดมุ่งหมายในการแต่งก็บอกไว้ชัดเจนว่า เพื่อเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ ตลอดจนต้องการให้เป็นบันทึกเหตุการณ์ สำหรับคนรุ่นหลังคงโคลงว่า

สรวมรัชชบาป

ภักดี

ทูลรองบพศรี

สเกลา

ขอแสดงพระเดชศรี

ศรราช

ขอพระยศจอมเจ้า

ทวีปไวยมฤ

สมเด็จพระบรมพระยาคำรงราชานุภาพ โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัชกาล
หน้าค่านำ.

และ

ว่าไว้หวังลูกแท้

หลานเหลน

นับเกิดพันเหน

หากรู้

พระเดชพระคุณเปน

ป็นโลกย์ เลิศแฮ

ฟังเล่นเปนกระทุ้

เกิดพูนภายหลัง

✓ พระยาไชยวิชิตเล่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสามรัชกาลปน ๆ กันไป ไม่ได้แยก
ออกกล่าวแต่ละรัชกาล เหตุการณ์ที่กล่าวนั้นเป็นเรื่อง การศาสนา สิ่งก่อสร้างสำคัญ
ความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งเผือกมาสู่บารมี ฯลฯ เหตุการณ์บางเรื่องนั้นไม่ค่อย
มี ครกกล่าวถึงนัก แต่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องนี้ ทั้งสามารถตรวจสอบจากหลักฐาน
อื่นได้ เช่น เรื่องการสร้างป็นในสมัยรัชกาลที่ ๓

๑ วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติกล่าววว่า

ช่างเหล็กเจ๊ก่างทำป็นใหญ่

เชื่อมสนิทดีนได้พัน

เหล็กเรื่องเครื่องชั้นชั้นดี

ราวกับฝีมือนอกเขาออกกลิ้ง

ช่างแรงแคงลวดลายฉลุ

กระสุนสักท้านว्हนวกิ้ง

ระเบิดคูคิร้ายหลายตึง

ไม่แตกราวครวหนึ่งถึงสิบนัด

ผู้แก่เฒ่าเล่าว่าไม่เคยเห็น

เหมือนท่าเล่นคล่อง ๆ ไม่ซ้องซัด

พระคำวิหัตวิชักได้ชัก

เปนมหามหัศจรรย์

จารึกครว่าทำไว้ว่ารักษา

พระศาสนาประเทศเขตชนก

หวังพระยศจกจำเป็นสำคัญ

ไปกว้าทำพันปีประมาณ

✓ การสร้างป็นรัชกาลที่ ๓ นี้ หนังสือเรื่อง "ตำนานวัตถุสถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสถาปนา" กล่าวไว้ว่า

"สมัย ร. ๓ โปรดให้หาช่างชำนาญหล่อเหล็กเข้ามาจาก
เมืองจีนมาหล่อป็นเหล็กขึ้นได้ จึงสร้างป็นเหล็กขึ้นมาก ป็น
เหล็กที่หล่อครั้งรัชกาลที่ ๓ มีสองแบบ คือ ป็นรักษาศาสนา
กับ ป็นสันมาภิธิธิ จะผิดกันอย่างไรไม่ทราบ มีป็นเหล็กครว่า

เงินของ ร. ๓ ทรงสร้าง ๒ กระบอก มีอักษรจารึกว่า
เจ้าพนักงานรักษา กับ เจ้าพนักงานมาติจิ ปัจจุบันอยู่ที่
หน้ากระทรวงกลาโหม"

ในตอนนี้ผู้แต่งบอกนามผู้แต่งด้วยโคลงกระทู้ และแสดงก่าอธิบายของคนที่ว่า

เกิดไปนภเพ็ญ	าคีค แฉา
เปรมปราษฎ์ปรีชาไว	กานี้
บทกลอนกล่าวฟังไพ	เราะเรื่อย โศกแ
ทราบเสร็จสำเริงดี	ลวงเข้านฤพาน

๓.๔.๓ โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

วรรณกรรมเรื่องนี้มีอีกชื่อหนึ่งว่า "โคลงปราบคาภิเษก" ผู้ทรงพระราชนิพนธ์คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่ดำรงพระยศเป็น "พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์" ปรากฏพระนามไว้ชัดเจนในตอนท้ายของเรื่องว่า

ปราบคาภิเษกเจ้า	ชรินทร์
กรมเจษฎาบดินทร์	กล่าวอ้าง
ปราษฎ์คึกคักสืบ	ค้ำช่วย เดิมแ
เฉลิมพระเกียรติเจ้าข้าง	เผือกผู้ฟังฟัง

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ทรงเป็นพระราชโอรสองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับ เจ้าจอมมารดาเรียม ประสูติเมื่อวันจันทร์เดือนสี่ แรมสิบค่ำ พุทธศักราช ๒๓๓๑ มีพระนามเดิมว่า "ทับ" พระพุทธยอดฟ้าโปรดมากเพราะเป็นพระราชนัดดาพระองค์ใหญ่ เวลานั้นนางจึงผนวชเฉพาะพระพักตร์พระพุทธรูปที่วัดท้ายเมือง ทรงเป็นราชโอรสที่รอบรู้ในกิจการทั้งปวงในสมัยรัชกาลที่ ๒ ทรงรับราชการกำกับกระทรวง

กรมศิลปากร ตำนานวัดสถลสถานต่างๆในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสถาปนา หน้า ๕-๖

การต่างประเทศและกระทรวงพระคลัง ต่อมาทรงกำกับการขึ้นกรมพระตำราวจีอีกด้วย นอก
จากนี้ได้ทรงแต่งสำเนาไปคำกับเมืองจีน เพื่อนำกำไรส่วนหนึ่งมาขึ้นราชการ ทรงทำได้อ
คือเงินมีมากทั้งของหลวงและของพระองค์ รัชกาลที่ ๒ ทรงเรียกท่านว่า "เจ้าสัว" อยู่
เสมอ

ในทางศิลปวรรณกรรมก็ทรงเป็นผู้รอบรู้ ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องโคลงปราบคา
ภิเสก บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย (ตอนสังข์ศิลป์ชัยตกเหว) เพลงยาวต่าง ๆ และบทเสภา
เรื่องขุนช้างขุนแผนบางตอน ในทางกาพย์กลอนนั้นแสดงให้เห็นว่ามีพระปรีชาสามารถ เคย
ทรงพระราชนิพนธ์กลบทบางชิ้นให้จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนด้วย แต่ก็รู้สึกว่าพระองค์เองไม่ค่อย
สนพระทัยที่จะสร้างผลงานด้านนี้มากนัก

รัชกาลที่ ๓ ทรงเสด็จขึ้นเสวยราชย์ต่อจากพระราชนิศาด้วยความเห็นชอบจาก
ข้าราชการทั้งปวง เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ ทรงมีพระชนมายุ ๓๗ พรรษา
ในรัชสมัยของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านการต่าง ๆ พระองค์เสด็จเข้าสู่สวรรคตใน
พ.ศ. ๒๓๘๔ รวมเวลาที่ครองราชย์ ๒๗ ปี

สำหรับวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนี้
ฉันทลักษณ์ที่ทรงใช้ประกอบด้วยรายสุภาพและโคลงสี่สุภาพ เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระพุทธรูปค้ำ
จุฬาลงกูรเสด็จสวรรคต การขึ้นเสวยราชย์ของรัชกาลที่ ๒ พระองค์กล่าวยกย่องบุญบารมีของ
พระราชนิศา ซึ่งบันดาลให้กาบขาวการคิดขบถของกรมหลวงกันทรนาถคัลมาถวาย จน
สามารถปราบศัตรูแห่งราชสมบัติลงได้ ดังโคลง

ควรเห็นว่าไทเทพ	จะมลาย นานาพอ
กาก็เป็นเคียรจัน	ชาติข้า
ดังฎาออกนำสาร	ส่งโทษ ถวายแฮ
แห่มาบุญเจ้าหล้า	หากให้ศาลดล

สำหรับเรื่องนี้ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ว่า

"ครั้นเดือนสิบ ขึ้นสองค่ำ มีกาคบหนึ่งสี่มาทั้งสี่คนแจ่ง
หน้าพระมหาปราสาท พระยานุชิตราชเป็นผู้เก็บไปอ่าน
ดู ได้ใจความว่า พระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าบรมธิเบศร์
ซึ่งเป็นกรมขุนกษัตริย์นาชิต เป็นบุตรพระเจ้ากรุงธนบุรี กับ
พี่น้องร่วมบิดาเดียวกันอีก ๒ คน คือนายหนูแก้วคนหนึ่ง
จอมมารดาสาส์นพระบัณฑูรน้อยคนหนึ่ง คบคิดกับขุนนาง
เป็นหลายคนจะแย่งชิงเอาสมบัติ"

ต่อจากเรื่องกาคบข่าวก็เป็นการกล่าวถึงพระราชนิพนธ์ปราบดาภิเษกและการ
เสด็จเลียบพระนครของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกไว้อย่างละเอียด จากนั้นจึงกล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ใน
สมัยนั้น เช่น การเจริญพระราชมหาราชไมตรีกับโปรตุเกส มอญ เมะกะมะเข้ามาขอพึ่งพระบรม
โพธิสมภาร และพระราชนิพนธ์อีกจำนวนการศาสนา

พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ทรงให้รายละเอียดได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นผู้ที่อยู่
ในสมัยนั้นแล ได้ติดกับเหตุการณ์สำคัญ ๆ เป็นอย่างมาก แม้แต่เรื่อง "กาคบข่าว" ปรากฏ
ว่าทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระราชนิพนธ์ให้เป็นผู้ชำระความ เนื้อหาสาระของ
วรรณกรรมเรื่องนี้จึงดีเกินกว่าให้รายละเอียดในเรื่องต่าง ๆ แก่ผู้ศึกษา

หอสมุดแห่งชาติ สำนักจดหมายเหตุ ร. ๒ จ.ศ. ๑๑๗๑ (พ.ศ. ๒๓๕๒)
เรื่องหม่อมเหินกับพวกเป็นชบด.

๒
ดูภาคผนวกหน้า (๒๔)-(๑๑)

๓
ดูภาคผนวกหน้า (๒๕)-(๒๖)

การรบ

พระฤทธิพิชัยปราบทั้ง	ชริน
ไกรศักดิ์สิทธิ์มัจจุ	จนหล้า
ฤๅเสนาขาวขจร	สยงสย
สรรพสิ่งศักดิ์รากล้า	กลาดแกน
ทั้งเผือกมาสู่บารมี	
พระจอมจักรพรรดิเจ้า	จอมเกศ
พรเพียบพระพลโพยม	เอิบอ่าง
ออกเมืองส่งสารเสด็จ	ถวายทาน
ล้วนแต่เผือกผู้ขาง	มิ่งเมือง

ในรัชสมัยนี้ทั้งเผือกมาสู่บารมีซึ่งถือกันว่าเนื่องมาจากเหตุการณ์การของพระเจ้าอยู่หัว
ทั้งเผือกมาสู่บารมีรวมทั้งสิ้น ๖ ทั้ง คือ

๑. พระยาเศวตฉัตร
๒. พระบรมนาเคนทร
๓. พระบรมหัตถ์คินทร
๔. พระบรมนาเคนทรคเณศวรราช
๕. พระยาเศวตไธรา
๖. พระยาเศวตชลักษณ

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจ เช่น พระราชพิธีโสกันต์ เช่น

สั่งตั้งไกลสาสน์	พระพยาน
ทั้งหิรัญนาภทอง	ทาบไล่
ตามระบอบโบราณ	เรื่องราช มานา
สำหรับกษัตริย์ไชร์	เสร็จสรรพ *

จากนั้นก็กล่าวถึงพระราชพิธีสิบสองเดือน กล่าวแยกเป็นเดือน ๆ ไป สนวน อันคง^๑ กล่าวว่ พระยาดวังมู่แ่งเรื่องนั้นกล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยร. ๒ ได้เป็นอย่างดี เพราะเป็น บุญอยู่ตลอดรัชกาลนี้ จากบทนิพนธ์แสดงว่า พระยาดวังมู่แ่งมีความรู้ในเรื่องพิธีการอีกด้วย จาก การกล่าวถึงพระราชพิธีก็กล่าวสรรพเสร็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่า ทรงเชิษฐานในการสงคราม ทรงนำพระทัยเมตตากฤดา เปรียบเทียบรัชกาลที่ ๒ กับพระอิศวร พระอินทร์ พระพรหม พระโพธิสัตว์ และพระกวีอริยเมกโกทรย กล่าวสรุปไว้ว่า

พระคุณอาจานอาจ	ออกสู่ก สันฤ
พระสุเมรุ ครพิ้ง	พุกแพ
สนองบาทบาทสมมุค	สั่งเซป น้อยนา
เพราะเพือกกัญญแล้ว	เลาถม
พระยาดวังมู่แ่งโคลงเฉลิมพระเกียรติเรื่องนักรบคำอธิบายว่า	
แม่บวยเมรุมาศฟ้า	คินกัลป์
ยังพระยศยังหมาย	อภามวย
แม่โลกประลัยศีล	สุญโลก
ยกโยศยกยังควย	เคชพรหม

* พระราชพิธีโสกันต์ครั้งนี้เป็นพระราชพิธีโสกันต์สำหรับพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ

^๑ สนวน อันคง สารานุกรมวรรณคดีไทย หน้า ๑๕๗.

๓.๔.๕. กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเรื่องนี้เป็นผลงานของนายฉิม หรือหมื่นพรหม สัมพัตร เป็นกวีมีชื่อเสียงคนหนึ่ง มีผลงานเป็นที่แพร่หลายอยู่หลายเรื่องแต่ประวัติยังคลุมเครือ อยู่มาก จากผลงานของ นายฉิม อู่โพธิ์ พอระสรุปได้ย่อ ๆ ว่า นายฉิมเป็นคนรุ่นหลัง หรืออาจจะรุ่นราวคราวเดียวกับสุนทรภู่ แท้แน่คือสุนทรภู่ ใจกว้างนิราศกลางเมื่ออายุ ๑๗ ปี อายุได้ ๒๐ ปี มาบวชที่วัดพระเชตุพน ฯ ระหว่างบวช แต่งเรื่อง เสือโค ก. ก. ต่อมาเมื่อ อายุได้ ๓๑ ปี แต่งเรื่อง พระสุบิน ก.ก. เมื่อสึกแล้วมีอาชีพเป็นช่างเขียน พ.ศ. ๒๓๓๖ เป็นงานช่างเขียนอุบายรับราชการในกรมพระอาลักษณ์จึงแต่งเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อายุได้ ๔๔ ปีแต่งเรื่องนิราศพระแท่นดงรัง พ.ศ. ๒๓๔๓ มีอายุประมาณ ๕๓ ปี ได้เดินทางไปเก็บอากรเมืองสุพรรณ จึงแต่งนิราศสุพรรณ กวีผู้นี้ถึงแก่กรรมก่อนสิ้นรัชกาลที่ ๓ อายุประมาณ ๖๐ ปี

เรื่องกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นายฉิมเขียนขึ้นเพื่อถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เขาแสดงวัตถุประสงค์อย่างแจ่ม ชัดว่าต้องการเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าอยู่หัว และต้องการให้ผลงานชิ้นนี้ส่งผลประโยชน์ในการ เปลี่ยนหน้าที่ราชการจากช่างเขียนมาเป็นอาลักษณ์ มีข้อความปรากฏอยู่ในตอนท้ายเรื่อง

สรวมพิพจนาสวามิภักดิ์	เฉลิมศักดิ์บพิตรอภิศร
ไว้สำหรับกับกัณนิรันดร์	ให้ถาวรพิพัฒน์สวัสดิ์
ขอคุณพระไกรรต์นเอนฉัตรแก้ว	มาปักหมวกกันภัยในเกษิ
ให้จอมโลกทรงปราณี	พอพันที่ทางเข่นเป็ลยวิศา
ขอฉลองพระคุณไปนอาลักษณ์	กัวยจิตรรักจงสบปราภนา
ควรมิควรทรงโปรดพระเมตตา	ชีวิตไว้ให้สาธุดีเอย

การเขียนขอพระเกียรติของนางนั้น จะเขียนไปพร้อม ๆ กับกรกล่าวถึง พระราชกรณียกิจ เช่น เมื่อราษฎรได้รับความเดือดร้อนจากการขาดแคลนน้ำ ร. ๓ ทรงกระทำพิธี "พินาศศาสตร์" และควมบุญคุณก็ปรากฏว่า

ให้ร้อนอาศน์จุโลกบาลน	ไม่ทันทนบุญฤทธิ์ทรงพิธี
บันดาลหาปลาหกล้นตักฟุ้ง	ลงทั่วทุ่งทุกประเทศเกษมศรี
ถ้ามีน้ำมากเกินไปก็จะทรงทำพิธี "วาริปลาศ"	ก็ประสพสมความมุ่งหวังเพราะ
ด้วยบารมีภิเษกทรงเอกฉัตร	ช่วยนำภัยร้ายราษฎรยกศาสนา
ให้ภัยปนาทอาของพระคงคา	ก็ลดลงลำเข้าขึ้นเพรา ร่อง

เนื้อเรื่องของวรรณกรรมเรื่องนี้ส่วนใหญ่จะเป็นบันทึกการทะนุบำรุงพระศาสนาตลอดรัชสมัยของ ร. ๓ เป็นที่รู้ดีว่าเมื่อพ้นรัชการศาสนาเป็นส่วนใหญ่ จนกล่าวกันว่า "ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ถ้าใครจะบุญสร้างวัดวาอารามก็เป็นคนโปรก"

สาเหตุที่สมัยรัชกาลที่ ๓ มีการบำรุงพระศาสนาเป็นการใหญ่ ก็เนื่องมาจากพระราชศรัทธาของพระมหากษัตริย์เองประการหนึ่ง รัชกาลที่ ๓ ทรงแสดงปณิธานในการบำเพ็ญพระราชกุศลทั้งหลายว่า "เพื่อพระโพธิญาณ"^๒ อีกประการหนึ่งนั้นก็คงเนื่องมาจากพระองค์ครองราชย์เมื่อกรุงเพทฯ สร้างมาได้ ๔๔ ปี วัดสุทัศน์ซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ เริ่มชำรุด พระราชกรณียกิจที่จะต้องบำเพ็ญคือทรงสร้างและปฏิสังขรณ์ บางแห่งการปฏิสังขรณ์ก็เหมือนกับสร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓ สำหรับกรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงมีพระวินิจฉัยเกี่ยวกับการศาสนาในสมัยนี้ว่า

^๑ เสือทอง ศุภโสภณ ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ เล่มที่ ๒ หน้า ๒๐๘.

^๒ ดูรายละเอียดในบทความหน้า (๒๑)

^๓ กรมศิลปากร ตำนานวัดสุทัศน์ต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา หน้า ๗ - ๘.

"พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุดหนุนในการสร้างวัด ค้วยมี่
พระราชประสงค์จะให้กรุงรัตนโกสินทร์รุ่งเรืองอย่างสมัย
กรุงศรีอยุธยา ซึ่งมักเรียกว่า ครั้งบ้านเบ็ญกั"

ในรัชกาลนี้พระอารามที่ทรงสร้างขึ้น ๓ แห่งคือ วัดเฉลิมพระเกียรติ วัด
เทพธิดา และวัดราชนัคคาราม นอกจากนี้ยังมีพระอารามที่ทรงบูรณะ ๑๙ แห่ง และพระ
อารามที่ทรงปฏิสังขรณ์อีกถึง ๓๓ แห่ง

บรรดาอารามที่ทรงสร้างขึ้นใหม่หรือปฏิสังขรณ์ก็ วัดราชโอรสมีลักษณะแปลกไปกว่า
แห่งอื่น ๆ วัดนี้เดิมชื่อวัดจอมทอง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเป็นพระ
อารามหลวงในสมัย ร. ๒ ได้รับพระราชทานนามว่า "วัดราชโอรส" การปฏิสังขรณ์วัด
จอมทองนี้เหมือนสร้างขึ้นใหม่ ทั้งมิได้เกี่ยวข้องกับราชการจึงทรงพระราชดำริเปลี่ยนแปลง
แบบอย่างตามพอพระราชฤทัย ทรงเอาแบบจีนมาขึ้นเช่นกระเบื้องเคลือบเป็นต้น แต่สร้าง
ด้วยฝีมือประณีต แม้ครอเพ็ญทองกษัตริย์เข้ามาในสมัย ร. ๒ ยังชมว่าฝีมือดีมาก นายม
เองกล่าวถึงความมั่งคั่งและความแปลกใหม่ของวัดราชโอรสไว้ว่า

อันวัดไหนไม่ทุกระบือยก	เหมือนวัดราชโอรสอันสดใส
เปนวัดเดิมเริ่มสร้างไม่อย่างใคร	ล้วนอย่างใหม่ทรงลิกประดิษฐ์ทำ
ทรงสร้างกัวยมหาริยาธิก	โอฬาริกพร้อมพรั่งทุกสิ่งชำ
ล้วนเกลี้ยงเกลาเพราะเพริศดูเลิศจ้ำ	ฟังข่าวคำภาสุคตบูชา

คำทรงราชานุกาพ มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย หน้า ๓๑

๒ - ๓ คุุรายชื่อในภาคผนวกหน้า ๓๒)-(๓๔)

๔ กรมศิลปากร ล.ก. หน้า ๒๔.

จะว่าขึ้นสรรเสริญก็เกินสมุค
กำหนดสร้างพระอาวาสโดยมาตรา
จึงเสร็จการอาวาทราชโอรส
แล้วสมโภชไปรกรานการกวี

ขอยกหยุดพองามตามเดชา
ประมาณช้านับได้สิบสี่ปี
อันเคยก่เรื่องฟุ้งหึงกรุงศรี
การี่สี่ให้คือฉันทกนา

ในตอนจบเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ เป็นการอุโมทนาพระราชนุเคราะห์ที่พระ-
เจ้าอยู่หัวทรงสร้าง พร้อมทั้งถวายพระพรชัยมงคลว่า

ขออุโมทนาอาณิสส
ให้ภัยโยยถึงทุกสิ่งอัน
บรมสุขทุกพระอิริยาบถ
ให้พระชนม์ยาวยืนหมื่นปี
พระเกียรติยศปรากฏทั่วจักรพา

ที่พระองค์ทรงสร้างว่างสวรรค
อุบัตินกรายอย่าไถ่มี
ไกรศีกกัให้พ่ายกระวายนี่
ให้เปรี๊ยะปรีชาอุทมิพิพิชญา
ถึงอวตารผ่านโลกบันโจกจอม

๓.๔.๒ โคลงขึ้นสรรเสริญพระเกียรติพระนั่งเกล้าทรงปฏิบัติสังฆวัตรพระเชตุพน
โคลงเฉลิมพระเกียรติเรื่องนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตา
ทรงนิพนธ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวปฏิบัติสังฆวัตร
วัตรพระเชตุพน ๆ ถึงปรากฏใจความว่า

กรรโลงกุญชรบาทพร้อม
เกริ่นพระเกียรติยศตรา
ปฏิบัติสังฆะบหา
กรมนุสติโนรสอ่าง

จิพิพมา สี่เอย
สืบสร้าง
วิหารเชตุ พนพ
โษษฐไฉเฉลิมเวียง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าवासกรี ทรงเป็นพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อพระชนมายุประมาณ ๑๒ พรรษาทรงผนวชเป็นสามเณรและทรงศึกษาอยู่ในสำนักสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพนฯ พ.ศ. ๒๓๔๕ ทรงได้รับอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ตามคำร้องตำแหน่งเป็นพระราชาคณะ ณ วัดนั้น ในรัชกาลที่ ๒ ได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ใน พ.ศ. ๒๓๔๘ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส พระองค์สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๖ พระชนมายุได้ ๖๔ พรรษา ภายหลังได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในสมัยรัชกาลที่ ๖

ตลอดสมัยที่ดำรงพระชนม์อยู่พระองค์ทรงเป็นพระอาจารย์ของเจ้านายในราชวงศ์จักรี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเป็นลูกศิษย์ด้วยหนึ่ง พระองค์ทรงเชี่ยวชาญทั้งทางคัมภีร์โลกและคัมภีร์ธรรม งานพระนิพนธ์มีจำนวนมาก อาทิเช่น สรรพสิทธิ์คำฉันท์ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ตำราฉันท์ภาคภพฤติ และวรรณพฤติ ลิลิตตะเลงพ่าย โคลงคันสรสรเสวีฎพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ สมุทรวชิรคำฉันท์ตอนปลาย มหาชาติ ๑๑ กัณฑ์ (เว้นกัณฑ์มหาพน และมัทรี) ปฐมสมโพธิกลา และยังมีเรื่องเบ็ดเตล็ดอีก ได้แก่ โคลงภาษิตกัณฑ์ โคลงกลบท และเพลงยาวเจ้าพระฯ เป็นต้น

สำหรับพระนิพนธ์เรื่องโคลงคันสรสรเสวีฎพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ เริ่มต้นเรื่องด้วยรายย่อเกียรติและชมบ้านเมือง แล้วจึงกล่าวถึงพระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม อันเป็นธรรมของพระมหากษัตริย์อย่างครบถ้วน ดังโคลง

จักรพรรดิวัตรโปรดสร้าง	ล้ำสม สันเอย
ทวาทศพิศไพบูลย์	บอกนัจ
พระยิ่งพระยศอุดม	คาสเกริก เกียรติฤา
รอยโลกฤาแจ้ง	เลื่องคุณ

จากนั้นก็กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนโดยละเอียด ไม่ว่าเป็นการสร้างกำแพง พระอุโบสถ เจดีย์ ฯลฯ เนื่องจากพระพรหมมุนีเป็นราชตระกูลที่มามหาชน ในขณะที่ พระสมณศักดิ์สูง ทั้งเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของพระเจ้าอยู่หัว ราชละเอียดในการปฏิสังขรณ์ จึงรู้ได้เป็นอย่างดี แม้กระทั่งหินที่นำมาใช้ในการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ นั้น ได้มาจากที่ใดบ้าง ก็กล่าวอย่างละเอียดและถูกต้องตามความเป็นจริง เช่น

"หน้าพระวิหารมโหฬารจันทร์และเสาดิน ปลายเสาทำเป็นรูปสิงห์โต
"หินที่ได้มาจากชลบุรี" หรือ "พระระเบียงคานบวมก้วย
กระเบื้องเคลือบสีขาบ ปูพื้นค้ำยันหินที่มาจากสุโขทัย" และ
ปรากฏข้อความที่พระพรหมมุนีทรงตามหลักฐานที่กล่าวมาข้างต้นดังนี้

รูปโศลกิตยัมเบือง	บนเสา สองแฉ
ฉนวนศิลาฉลุลูกเต๋า	ฉนวน
ฉนวนจันทร์คันหินเขา	เขตรนัก ภาเยย
ชลบุรีฉนวนสั้น	ชลบุรี
มุขนอกฉนวนงโปรกั๊	หินคาน ก้วยเฮ
หินสุโขทัยจริง	ชลบุรี
สองข้างแท่งมุขฉนวน	ฉนวน ฉนวน
กระเบื้องมุขฉนวนกระเบื้อง	ทกลาย

การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ของรัชกาลที่ ๓ นี้ถือว่าเป็นพระราชนิยมกิจสำคัญ
การปฏิสังขรณ์ครั้งนั้นเท่ากับสร้างขึ้นใหม่ พระองค์โปรดให้บรรดานักปราชญ์บัณฑิตในแต่
ละสาขาวิชาการช่วยกัน สอดสวนชำระตำราต่าง ๆ เช่น กวีนิพนธ์ ประเพณี วิชาแพทย์
แผนโบราณ กลมท่าง ๆ ฯลฯ ทรงเลือกสรรเอาแต่ฉบับที่ดีและงดงามเห็นว่าถูกต้องมาจารึก

ลงแผ่นศิลาประดับไว้ ในครั้งนั้นตำราต่าง ๆ ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย ผู้ที่มีตำราอยู่ก็มักหวงแหนปิดบัง และตำราเหล่านั้นจะถูกฉีกประกา รัก็ไม้อาจทราบ จึงเท่ากับเป็นการตรวจสอบตำราความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนที่เฝ้าจะได้ศึกษาค้นคว้าจากวัดพระเชตุพนฯ จนวัดพระเชตุพนฯ ได้ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของเมืองไทยในเวลาต่อมา

ในสมัยนั้นวัดยังมีความสำคัญในฐานะการศึกษา ทั้งเป็นศูนย์กลางแห่งการพบปะสังสรรค์ของกนิ นสังคมา การที่ทรงพระนามว่า รุ่งวงศ์ดังกล่าวนั้นน่าจะ เป็นก รบ รุ่งการ ศึกษา อย่างสำคัญ พระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงสมควรแก่การเฉลิมพระเกียรติเป็นอย่างยิ่ง

ตอนจบอุทรงนิพนธ์ บอก วัน เดือน ปี ที่นิพนธ์ไว้อย่างเรียบร้อยด้วยว่า

พันสองร้อยเจ็ดสิบ	ศักราช จุลนา
มเส็งสี่พันพุทธศักราช	เมื่อนั้น
ทวาทศพุทธศักราช	สุกรมกับ แลฤ
รังรักษลักษณะโคลงกัน	คึกแล้วเสร็จแสดง

๓.๔.๗ ลิลิตตะเลงพ่าย

กวีนิพนธ์เรื่องนี้อาจว่าเป็น "วรรณกรรมชิ้นเอกของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส" สาเหตุที่ทรงนิพนธ์เรื่องนี้จะเนื่องมาจากความประทับใจในวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และแต่งให้เป็นเรื่องเกี่ยวกับ "ลิลิตยวนพ่าย" สมเด็จพระเอกอัครราชูปถัมภ์ ได้ตรัสประทานความเห็นว่

รัฐฉิ สุทธิสงคราม พระประวัติและพระนิพนธ์ของสมเด็จพระ
ปรมานุชิตชิโนรส หน้า ๔๐๔.

" เรื่องยานพาหนะที่มาแก่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี มาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงแต่งอิทธิพงษ์การการเฉลิมพระเกียรติพระนเรศวรมหาราชครั้งทรงทำยุทธหัตถี มีไชยชนะพระมหาอุปราชหงสาวดีอีกเรื่องหนึ่ง จึงทรงเรียกชื่อว่าตะเลงพ่ายให้ทุกกัน"

นักกรนิพนธ์เรื่องนี้ผู้ทรงนิพนธ์ทรงบอกจุดมุ่งหมายว่า เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดังปรากฏในร่ายยาว

"เฉลิมพระเกียรติพยานเผ้า เจ้าจักรพรรดิแผ่นดินสยาม
สภกานามนฤเบศ นเรศวรณรินทร"

แนวนักกรนิพนธ์เรื่องนี้นี้ ทรงเริ่มต้นด้วยร่ายยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และชมบ้านเมือง จากนั้นทรงดำเนินเรื่องตามพงศาวดาร ทรงชี้แจงไว้อย่างชัดเจนว่า

"จักดำเนินในเบื้อง เรื่องราชพงศาวดาร บรรหาร
เหตุแผนภู พระยศเจ้าหลา

พงศาวดารที่เป็นหลักในการดำเนินเนื้อเรื่องของวรรณกรรมเรื่องนี้คือ "พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)" แม้นมาส ชวลิต กล่าวถึงลักษณะและประวัติความเป็นมาของหนังสือพงศาวดารเล่มนี้ว่า เนื้อความของพงศาวดารฉบับนี้กล่าวไว้ตั้งแต่สถาปนากรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี มีจำนวน ๒๒ สมุดไทย ซากหายไปบ้างในบางเล่มต่อมาในสมัย ร. ๓ พระองค์ทรงอาราธนากรบสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสให้ทรงชำระเรื่องพงศาวดารอีกครั้งหนึ่ง แต่จะชำระในปีใดไม่ปรากฏ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชไชยสิทธิ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชำระ

๒ แม้นมาส ชวลิต พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายแม ชวลิต และนายยาย ชวลิต ๑๔ มีนาคม ๒๕๐๓ หน้า คำนำ .

เข้าใจว่า เนื่องจากได้ทรงทราบพระราชพงศาวดารฉบับนี้ จึงเกิดความประทับใจ
ในวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวร ทั้งยังทรงเห็นว่ายังไม่มีกวีผู้ใดแต่งเฉลิมพระเกียรติคุณ
ของพระมหากษัตริย์ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติพระองค์นี้เลย จึงทรงนิพนธ์ขึ้นตามหลัก
ความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร

บทเห่สื่อ เทพยสุวรรณ กล่าวถึงเนื้อเรื่องและวิธีการแต่งลิลิตตะเลงพ่ายไว้
อย่างน่าฟังว่า

"เป็นวรรณคดีที่จริง จพรธมา เหตุการณ์ที่คนอ่านหนังสือนั้นรู้
เรื่องก็อยู่แล้ว เพราะมีอยู่ในพงศาวดาร ผู้รจนาคำเนิน
ตามพงศาวดารจนเป็นที่รับรองในสมัยของท่าน มิได้เปลี่ยนแปลง
เหตุการณ์อันใด ไม่ไถ่ตั้งข้อวิจิตรจากพงศาวดารใน
ฐานะนักประวัติศาสตร์ ลิลิตเรื่องนี้ถ้าจะเปรียบก็เหมือนว่า
กวีได้ยืมเรื่องราวเรื่องหนึ่ง ได้ยืมแล้วก็วาดภาพนิมโน
ของท่านเป็นภาพที่น่าพิศวง"

เนื้อเรื่องของลิลิตตะเลงพ่ายนี้ กล่าวถึงกรุงสุโขทัยของพระนเรศวร
ทางมหาอุปราชจึงส่งพระมหาอุปราช และเจ้าหัวเมืองชั้นต่าง ๆ มาลองยังกำลังศึก
พระมหาอุปราชนั้นจำต้องยกกองทัพตามคำสั่งพระราชาบิดา จนกระทั่งทำยุทธหัตถีขัดคอ
ช้าง จากนั้นพระนเรศวรทรงลงโทษนายทัพนายกองที่ติดตามพระองค์ไม่ทัน แต่สมเด็จพระ
วันรัตก็มาแก้ขอไว้ จึงรับสั่งให้แก้ตัวโดยส่งไปรบตามหัวเมืองต่าง ๆ แต่มีบางตอน
ของเนื้อเรื่องที่ทรงเพิ่มเติมเข้าไป เพื่อให้ได้อรรถรสเชิงวรรณคดี ได้แก่การแทรกบท
นิราศลงในตอนพระมหาอุปราชเดินทัพ ทรงแทรกคำพรรณนาความเศร้าโศกที่ต้อจากนาง—
สนมกำนัล ทำให้ตัวละครตัวนี้มีชีวิตและอารมณ์เหมือนบุคลุณธรรมชา ผู้อ่านจะเห็นว่า

พระมหาอุปราชาต้องแจ้งพระทัยตลอดเวลา ทั้งยังต้องเก็บกักความรู้สึกอันนั้นไว้ให้ดูใจเห็น
เพราะไม่วิถีชัยของนายทัพ ผู้มีพนัทรบรรมายความอัศจรรย์อย่างน่าพิงว่า

จำบัลย์วันทเพียง	พังควง แคนา
บังบัลย์ ครอบง	รั้ว
พระโศกแต่ในทรวง	ซอนทวน
ท่าคังมองพักตรอยู่	อันเอี่ยมไม่ปาน

ยิ่งกว่านั้นผีพระโอรสผู้ในเชิงขมขรรคมหาภิ นบทนวิภา คณัน เป็นการแสดงฝีมือของ
การประพันธ์โคลง ซึ่งต่อมากลายเป็นที่รู้จักแพร่หลาย เช่น

สาขมยุคทุกกลืนฟุ้ง	ยามสาย
สาขมยุคเสนห้าย	ทางเสว
ก็คืนกัณหา	วางทวน ราแม่
ถวิลทุกชวาคำเจ้า	หุคไค้คัมภี

หรือ

อบเชยอบชื่น	เอนสม ฤาฤา
อบว่าอรอบรม	รินเร
อบเชยพี่เชยชม	กลืนอบ เอนนา
อบคังอบองค์เจ้า	จักให้เรียมเชย

ฯลฯ

ในตอนที่ของลิลิตตะเลงพ่าย เป็นการยกพระเกียรติพระนเรศวรมหาราช
ว่าทรงพิชิตราชธรรม ประกอบด้วยสุคติ ๕ ประการ จักรพรรดิวัตร ๑๒ ประการ
ทั้งได้ทรงแสดงความปรารถนาอันแน่วแน่ของบุรพนิพนธ์ว่า ในขณะที่เวียงน่ายินวิสูตร
นั้นขอเป็นกวีทุกชาติ

นิเวศราชวารี	วารี โขงกา
บุคลุตรโมลี	เสถียร
วงเจนจิตกวี	วงวากย์ เจดีย์วอย
กราบวงบวงภพสัน	แผ่จเลี่ยนเป็นสมร

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งมีอยู่ ๓ เรื่องนั้น การเขียนส่วนใหญ่จะคล้ายกับสมัยอยุธยาตอนกลาง คือ เป็นการสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในทุก ๆ ด้าน กล่าวถึงพระราชกรณียกิจและเหตุการณ์สำคัญในสมัยนั้น ทั้งนี้เพราะกวีเป็นชนร่วมสมัยกับพระมหากษัตริย์ที่ตนแต่งสรรเสริญพระเกียรติเช่นเดียวกับพระศรีมโหสถแต่งเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์มหาราช มีลิลิตตะเลงพ่ายเพียงเรื่องเดียวที่กวีศึกษาเหตุการณ์จากพงศาวดาร กวีเขียนในรัชพระเฉลิมพระเกียรติด้านการรบเป็นสำคัญ การดำเนินเรื่องจึงคล้ายกับลิลิตยวนพ่ายอันเป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนต้น

บทที่ ๓

สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทย

ความต้องการของมนุษย์นั้นทางสังคมวิทยากล่าวถึงโดยสรุปมี ๓ ประการ คือ ความต้องการทางกาย (Physical Needs) ได้แก่ความต้องการปัจจัยสี่ หรือ ความต้องการทางเศรษฐกิจนั่นเอง อีกประการหนึ่งคือความต้องการทางใจ (Spiritual Needs) ได้แก่ความต้องการทางศาสนา คือ ต้องมีศีลและธรรมอันเป็นรากฐานของกิจการทั้งปวง ความต้องการประการสุดท้าย คือ ความต้องการทางสังคม (Social Needs) ได้แก่ความปรารถนาจะสร้างหลักฐานทางครอบครัว ทางหมู่คณะ และชาติ กว้างออกไปถึงความต้องการผูกพันกันระหว่างชาติ มนุษย์จึงเป็นพวกที่อยู่กันเป็นกลุ่ม มีระเบียบแบบแผนในการอยู่ร่วมกัน ตลอดจนระบบการปกครอง อริสโตเติลเชื่อบอกว่า "มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีธรรมชาติให้อยู่ในเมืองหรือรัฐ" (Man is by nature a political animal) บางคนก็แปลประโยคนั้นว่า "มนุษย์เป็นสัตว์การเมือง"^๑ คือว่ามนุษย์จะมีชีวิตที่สมบูรณ์ไม่ได้หากสร้างได้เพียงบ้านและหมู่บ้าน จึงกล่าวด้วยความเชื่อมั่นว่า "ผู้ที่ไม่อยู่ในรัฐมีอยู่สองจำพวกเท่านั้น คือ เทวดาและสัตว์เดรัจฉาน"^๒ คำกล่าวของอริสโตเติลจะเห็นได้ว่า การอยู่รวมกันและรู้จักสร้างระบบการปกครองของมนุษย์เป็นไปตามธรรมชาติ ส่วนคาร์วริงตัน กูกริดจ์ มีความเห็นว่า การปกครองเกิดขึ้นเพราะความจำเป็น กล่าวคือเมื่อประชาคมมีจำนวนมาก ก็มีความจำเป็นที่จะต้องมีการปกครองไว้สำหรับคุมบังคับการปกครอง

^๑ เสรีบุร พันธ์วังษ์ ศาสนาเปรียบเทียบ หน้า ๓.

^๒ บรรพต วีระสัย รัฐศาสตร์ทั่วไป หน้า ๒๒.

^๓ ก. หน้า ๓๑.

^๔ คาร์วริงตัน กูกริดจ์ ประวัติศาสตร์จีน หน้า ๑.

ระบบการปกครองนั้นได้พัฒนามาตลอดระยะเวลา จนกว่าจะเป็นรัฐหรือชาติรัฐ (Nation State) อย่างทุกวันนี้ มีวิวัฒนาการขององค์การทางการเมืองตามลำดับขั้นดังต่อไปนี้

๑. เผ่า (Tribe) นักมานุษยวิทยาแสดงให้เห็นว่า มนุษย์แต่แรกเริ่มนั้น ได้รวมกันเป็นกลุ่มก้อนเรียกว่า "เผ่า" (Tribe) คนในเผ่าเดียวกันนั้น คือ คนที่มีภาษาและวัฒนธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีพื้นที่แน่นอน มีระบบสังคมที่ยึดอยู่กันโดยมีผู้นำ มีการเคารพบูชาบรรพบุรุษหรือเทพยาประจำเผ่า การรวมกันเป็นเผ่าได้ต้องสืบเนื่องมาจาก ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา หรือ ทางสายโลหิต

๒. นครรัฐ (City - State) เมื่อการรวมตัวทางเศรษฐกิจและสังคม กลายเป็นสถาบันที่สลับซับซ้อนยิ่งขึ้น การจัดองค์การทางการเมืองก็กลายมาเป็นรูปนครรัฐ ปรากฏในอียิปต์ เอเซียไมเนอร์ จีน และอินเดีย สำหรับไทยเราเคยมีนครรัฐ เช่น เซลางคันคร (ลำปาง) ชัยปราการ (ปางในจังหวัดเชียงใหม่) เวียงโกสีย์ (แพร่) นครเจียงใหม่ เป็นต้น การปกครองของนครรัฐมักมีลักษณะเป็นประมุขโดยการสืบสันตติวงศ์ และบางครั้งเป็นโดยการคัดเลือก

๓. จักรวรรดิสมัยโบราณ (Ancient Empire) เกิดจากการรวมตัวของ นครรัฐต่าง ๆ ขึ้นโดยสนธิสัญญา หรือ ด้วยการยึดครองโดยพลกำลัง เช่น จักรวรรดิโรมันเกิดจากกรุงโรมแผ่แสนยานุภาพเข้าไปยึดครองอาณาจักรต่าง ๆ ในอิตาลี แอฟริกาเหนือ เมดิเตอร์เรเนียน เอเซียไมเนอร์ และยุโรปตะวันตก จักรวรรดิโบราณของอินเดียมีใน สมัยพระเจ้าอโศกราชวงศ์โมกุล เป็นต้น

๔. จักรวรรดิสมัยใหม่ หมายถึง ยุคหาเมืองขึ้นของปอร์ตูกัล สเปน เนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส อังกฤษ และในระยะหลังรวมถึงการแสวงหาอาณานิคมของ เยอรมัน อิตาลี เบลเยียม อังกฤษ และญี่ปุ่น

๕. ชาติรัฐ (Nation - State) คือการเป็นชาติต่าง ๆ อย่างที่เป็นอยู่ ปัจจุบัน เกิดขึ้นหลังจากการรวมเยอรมันและอิตาลี ตลอดจนถึงการสลายตัวของจักรวรรดิ ออสโตรีย เยอรมัน เติร์ก และรัสเซีย ระหว่างปี ๑๙๑๒ - ๑๙๑๘ ในเอเชียก็มีคือ

เอาการสลายตัวของจักรวรรดินิยมตะวันตก เช่น อินโดเนเซีย นับหลังจากพวกคัทช์กลับประเทศ ลาวและญวนนับหลังจากฝรั่งเศสสอยทัพกลับประเทศเป็นต้น

สิ่งที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการปกครอง

รูปแบบการปกครองมีอยู่หลายรูปแบบ เช่น ราชาธิปไตย ประชาธิปไตย และสังคมนิยม เป็นต้น มนุษย์ในถิ่นที่ใดจะมีรูปแบบการปกครองอย่างไรย่อมสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านี้ คือ สภาพสังคมและการผลิต ความเชื่อและศาสนา ค่านิยม ตลอดจนการรับวัฒนธรรมของชนชาติอื่น กล่าวคือ การผลิตเป็นตัวกำหนดสภาพทางสังคม ชุมชนของมนุษย์มีวิธีการผลิตในรูปแบบใด ก็เป็นปัจจัยให้มนุษย์รวมกลุ่มกันอยู่สอดคล้องกับสภาพการผลิต ในสมัยที่มนุษย์ไม่ค่อยมีเครื่องมือในการผลิตทันสมัย ลักษณะการรวมกลุ่มกันก็มีสภาพสังคมเป็นเหา รูปแบบการปกครองเป็นแบบศักดินาปกครองบุตร มนุษย์ค่อย ๆ พัฒนาการผลิตของตนเรื่อยมา ในขณะที่ยากันรูปแบบการปกครอง เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการรวมกลุ่มของมนุษย์ จนหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม การรวมกลุ่มกันของมนุษย์เปลี่ยนเป็นรูปชาติรัฐ (Nation-State) รูปแบบการปกครองเปลี่ยนแปลงไปด้วย และพัฒนาไปตามปัจจัยอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อมัน ตัวอย่างอีกประการหนึ่งที่ทำให้มองเห็นได้ชัดว่า สภาพสังคมเป็นตัวกำหนดรูปแบบการปกครอง คือ ตอนปลายสมัยหินใหม่ มีการรบกวนแย่งชิงกันที่ทำมาหากินกัน การรบกวนทำให้มนุษย์เลิก เมื่อเขลยศึกเหล่านี้กลายมาเป็นทาสถูกใช้งานการผลิต ผลผลิตที่ได้จึงถูกแลกเปลี่ยนกันไป เกิดตลาดและย่านการค้าขึ้น การมีทาสีขามากขึ้นประจวบกับการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั่นเอง ทำให้เกิด "รัฐ" ขึ้นรูปแบบของการปกครองจึงเป็นแบบ "ราชาธิปไตย" ^๒ ในที่สุด

บรรพต วีระชัย ล.ค. หน้า ๓๕ - ๔๔.

^๒ สมัยคร บรูวาคส์ ปรัชญาพหุวัฒนธรรมในสมัยพุทธกาล หน้า ๑๒.

ความเชื่อและศาสนา เป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ที่กำหนดรูปแบบของการปกครอง ความเชื่อหรือศรัทธา เป็นจุดเริ่มให้เกิดศาสนาในรูปต่าง ๆ กัน เช่น คนอินเดียมีความศรัทธาในเทพเจ้าต่าง ๆ เชื่อกันว่าเทพเจ้าสถิตอยู่บนยอดเขาหิมาลัย มีเทพเจ้าที่สำคัญคือ พระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์ พราหมณ์เท่านั้นที่จะเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกับพระผู้เป็นเจ้า ส่วนพระมหากษัตริย์ คือผู้ที่พระผู้เป็นเจ้าให้มาปกครองมนุษย์ พระมหากษัตริย์จึงอยู่ในฐานะเทวราชา (Deva Raja) ทางตะวันตกราวศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘ เชื่อว่า "กษัตริย์เป็นตัวแทนและอัครวิณของพระเจ้าบนพิภพ" ^๒ จึงทำให้รูปแบบการปกครองในระยะนี้เป็นแบบเทวสิทธิ (Divine Right of Kings)

นอกจากความเชื่อและศาสนายังเป็นสิ่งที่ช่วยปลูกฝังค่านิยมให้คนแต่ละยุคแต่ละสมัยให้มั่นคงยิ่งขึ้น เช่น ศาสนาคริสต์สอนให้คนมีความ "ภักดี" ประชาชนจึงเกิดค่านิยมในเรื่องของความภักดีขึ้น และความภักดีที่ยกย่องว่าวิเศษก็คือ "ความภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า" ^๓ เมื่อมนุษย์มีความภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า จึงยอมภักดีต่อพระมหากษัตริย์ซึ่งถือในสมัยหนึ่งว่า "เป็นตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้าบนพิภพ" ค่านิยมข้อนี้จึงส่งเสริมรูปแบบการปกครองแบบเทวสิทธิให้มั่นคงยิ่งขึ้น

ปัจจัยประการสุดท้ายที่กำหนดรูปแบบของการปกครองก็คือการรับเอาวัฒนธรรมของคนชาติอื่นเข้ามา เช่นประเทศต่าง ๆ ในแถบเอเชียอาคเนย์ได้รับเอาวัฒนธรรมของอินเดียเข้ามาด้วยคือ การปกครองแบบ "เทวราชา" แม้กระนั้นรูปแบบการปกครอง

^๑ เสรีชัย พันธ์รังษี ล.ก. หน้า ๑๕.

^๒ เจ เอ็ม ทอมป์สัน ประวัติศาสตร์ยุโรป ค.ศ. ๑๔๕๔ - ๑๕๘๘ หน้า ๑๓๒.

^๓ เสรีชัย พันธ์รังษี ล.ก. หน้า ๒๐.

ที่รับมาจะผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมอีกด้วย

อินเดียและลัทธิเทวราช (God King)

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์กับประเทศอินเดีย มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมมาแต่โบราณกาล อิทธิพลของอินเดียที่ปรากฏแก่ประเทศแถบนี้ ก็คือ ศาสนา ขนบประเพณี ภาษาและวรรณคดี ตลอดจนรูปแบบของการปกครอง^๒ ทั้งนี้ เพราะอินเดียเป็นชาติที่มีอารยธรรมของตนเป็นปึกแผ่นมานาน ประกอบกับคนอินเดียมีนิสัยชอบเผยแพร่อารยธรรมของตนเอง ทฤษฎี "หนึ่งสามประการ" * ของอินเดียนิสัย พระเวทจะเป็นเครื่องยืนยันได้ที่ว่า คนอินเดียเป็นผู้มีนิสัยนิยมการเผยแพร่ความรู้ของตน ดังนั้นเมื่อคนอินเดียเดินทางมาค้าขายและเผยแพร่ศาสนาจึงนำเอาอารยธรรมต่าง ๆ มาถ่ายทอดในภูมิภาคแถบนี้ จนอิทธิพลของอินเดียปรากฏชัดในแถบเอเชียอาคเนย์ ***

อารยธรรมรุ่นเก่าแก่ของอินเดียเท่าที่ค้นพบก็คือ "อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ" มีการขุดค้นพบอารยธรรมนี้ที่คำบลโมหันโจ - ทโท (Mohenjo - daro) ในเมืองสินธุ และที่เมืองหะรปปา (Harappa) ประการที่เป็นเจ้าของอารยธรรมนี้ได้แก่คนพื้นเมืองของอินเดีย^๓ คือ พวกทราวีท (Dravidian) จากหลักฐานแสดงให้เห็นว่า

^๑J.E. Spencer and William L. Thomas, Asia East By South p. 350.

^๒ เรื่องอุไร กุศลาลัย ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม หน้า ๒๑๓.

^๓ ศรีเยาวหราล เนห์รู พบบินอินเดีย เล่ม ๑ หน้า ๒๑๓.

* ทฤษฎีนี้กล่าวว่ามนุษย์หนึ่ง ๓ ประการคือ (๑) หนึ่งแก่พระเป็นเจ้า จะชำระได้ด้วยการศึกษาและปฏิบัติตามพิธีทางศาสนา (๒) หนึ่งแก่ฤๅษณ์ จะชำระได้ด้วยการศึกษาเผยแพร่ศิลปวิทยา (๓) หนึ่งแก่บรรพบุรุษ จะลบล้างได้ด้วยการมีบุตร

** เนห์รู เรียกดินแดนแถบนี้ว่า ส่วนซีกเหนืออินเดียใหญ่ (Greater India)

ประชาชนในลุ่มแม่น้ำสินธุมีความสัมพันธ์กับอารยธรรมสุเมเรียน เพราะทำการค้าขายติดต่อกัน ดังนั้นจึงปรากฏความคิดบางประการที่แรงถึงอิทธิพลของพวกเมโสโปเตเมีย คือ การสร้างสถานศักดิ์สิทธิ์บนภูเขา ความเชื่อชื่อนักยหลังแพร่เข้ามาเจริญในชาวและเขมรมีการสร้างวิหารและปราสาทหินมากมาย แต่ในอินเดียสมัยต่อมาไม่ปรากฏ^๒

อินเดียได้ชื่อว่า เป็นต้นกำเนิดรูปแบบการปกครองที่เรียกกันว่า "เทวราช" (Dava-Raja หรือ God King) โดยถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็น "เทวะ" มีมนุษย์สามัญ พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จึงไม่มีผู้ใดบล้างได้ พระมหากษัตริย์คือตัวแทนที่พระผู้เป็นเจ้าส่งมาปกครองมนุษย์ จึงเกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ตำแหน่งกษัตริย์ศักดิ์สิทธิ์เยี่ยงพระเจ้าพระราชมารจะเป็นผู้ประสมพิธีเพราะถือว่าเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า รูปแบบการปกครองแบบเทวราชนี้ได้พัฒนามาจากความเชื่อทางศาสนา กล่าวคือในสมัยที่พวกทวารวดีปกครองอินเดีย จนเวลานี้มีเทพเจ้าที่สำคัญหลายองค์ เมื่อพวกฮารยันเข้าแย่งชิงดินแดนของคนพวกนี้ได้ เทพเจ้าของทวารฮารยันเป็นเทพเจ้าเกี่ยวกับการสงครามคือพระอินทร์ นอกจากนี้ยังได้รับเอาพระวิษณุและพระศิวะซึ่งเป็นเทพเจ้าของชนพื้นเมืองมาเป็นเทพเจ้าของตนอีกด้วย เทพเจ้าทั้งสองเป็นที่นับถือกันอย่างกว้างขวางจนเกิดนิกายไวษณพนิกาย (นิกายนับถือพระวิษณุ) และไศพชนิกาย (นิกายนับถือพระศิวะ) เนื่องจากเทพเจ้าสององค์นี้ที่ประทับบนภูเขาคือ ไกรลาศและเขาพระสุเมรุ สองนิกายนี้รวมกัน

^๑ ฤ. หน้า ๒๐๔.

^๒ D.G.E. Hall, A History of South East Asia p. 102.

^๓ จิตินา พัทธกะโพรวัดย์ ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ หน้า ๖๔ - ๗๐.

^๔ เรื่องอุไร ฤศลาสัย ล.ค. หน้า ๑๘๓.

เรียกว่า "ไศเลนทร์" ซึ่งเจริฎิณพูนัน^{*} และชาว^๑ โคยนับถือพระมหากษัตริย์เป็น
ไศเลนทร์คือเป็นพระเจ้าสถิต ๗๗๐๐ ปี^๒ ใหญ่กว่าพระมหากษัตริย์อื่นใด จึงเป็นธรรมดา
จะทองแม่พระราชอำนาจไปยังแคว้นอาณาจักรอื่น ๆ ให้ยอมรับลัทธิและอำนาจของ
พระองค์เป็นเทพเจ้า คีตกฤทธิ ปราโมช กล่าววาทกิจถึงเดิมของคนอินเดียนั้นพระ
มหากษัตริย์ไม่ถึงกับเป็นเทวราชา แต่ได้รับการยกย่องรับอภิเษกด้วยความคิดลัทธิเนื่องใน
ลัทธิพราหมณ์ เมื่อวิธีการปกครองของอินเดียแพร่เข้ามาในเอเชียอาคเนย์ พราหมณ์เป็นผู้
ให้ความศักดิ์สิทธิ์แก่ผู้ปกครองในภูมิภาคนี้ จึงมีการพัฒนาจนในที่สุดยกย่องพระมหากษัตริย์เป็น
"เทวราชา"^๓

เข้าใจว่าแต่เดิมนั้นการยกย่องสถาบันพระมหากษัตริย์ของอินเดีย เนื่องมาจาก
การเชื่อเรื่องวรรณะอีกประการหนึ่งด้วย ศรีเยาหวาล เนห์รู กล่าวถึงเรื่องนี้ในหนังสือ
"พบบดินอินเดีย" ว่า เมื่อพวกอารยันมีชัยต่อพวกทราวีกแล้ว อารยันถือว่ามีการยอมรับสูงกว
ระบบลัทธิวรรณะจึงเกิดขึ้น ทั้งแสดงความคิดเห็นว่า การเกิดระบบวรรณะขึ้น อาจเนื่อง
มาจากความพยายามจะจัดชนชาติต่าง ๆ ให้รวมกันเป็นสังคม คือจักรระเบียบข้อเท็จจริง

* เข้าใจว่าอาณาจักรนี้เริ่มมีขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๖ มีบริเวณอยู่ในเขตของเขมร
และญวนที่ในปัจจุบัน เป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ อาณาจักรหนึ่งในเอเชียอาคเนย์ เคยขยาย
อิทธิพลเข้ามาในดินแดนที่เป็นอาณาจักรไทยปัจจุบันด้วย คำว่าพูนัน เป็นภาษาจีนแปลว่าภูเขา
เพราะพระมหากษัตริย์อาณาจักรนี้ชอบสร้างวัดและปราสาทไว้ตามยอดเขา จึงได้สมญาว่า
"เจ้าแห่งภูเขา"

^๑ ม.จ.สุภัททศิ ศิษฏกุล "สภาพการณ์ภาคเอเชียอาคเนย์ก่อน พ.ศ. ๑๘๐๐"
แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ๑ : ๘ - ๑๒ มกราคม ๒๕๑๐.

^๒ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "สถาบันพระมหากษัตริย์" ถ้อยแถลงพื้นฐาน
อารยธรรมไทย หน้า ๔ - ๕.

^๓ ก. หน้า ๔.

นานาประการที่มียุ่ในสมัยนี้ให้ประสมประสานกันโดยหลักแห่งเหตุผล ระบบถือจันวรรณะนี้
ค่อย ๆ พัฒนาในระยะเวลาหลายร้อยปี จนปรากฏเป็นหมวดหนึ่งใน "หินพุทธธรรม" * มีชื่อ
ว่า "วรรณาศรม" มีใจความย่อ ๆ ว่า

"มนุษย์ทุกรูปทุกนามหากกระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใด ให้เป็นไปอย่างเหมาะสม
สมตามวรรณะควยแล้ว ย่อมจะยิ่งเกิดสุขผลดีมากยิ่งขึ้น"^๒

นอกจากนี้ยังกำหนดคุณสมบัติและหน้าที่ของบุคคลทั้ง ๔ วรรณะเอาไว้อย่างชัดเจน
คุณสมบัติและหน้าที่ของคนทั้ง ๔ วรรณะนั้นมีบางข้อที่เป็นเครื่องส่งเสริมรูปแบบการปกครองแบบ
เทวราชาเจริญขึ้น กล่าวคือ คนในวรรณะกษัตริย์จะต้องมีความรักที่ต่อพราหมณ์ให้ความนับถือ
พราหมณ์ คนที่อยู่ในวรรณะแพศย์และภูษะจะต้องมีความนับถือวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์
เมื่อพราหมณ์กำหนดหน้าที่ให้ทำพิธีกรรมและเป็นครูผู้สั่งสอนผู้อื่น จึงถูกแบ่งออกไปเป็นนัก
ทางวิชาการ ส่วนกษัตริย์มีหน้าที่จะต้องคุ้มครองรักษาดินแดนป้องกันมิให้ผู้อื่นเอาเป็นอันตราย
รู้จักใช้อำนาจต่าง ๆ รู้จักยุทธวิธีตามสมัยตลอดจนรู้จักวิธากฎหมาย คือ นิติศาสตร์ควย นั่นก็
คือให้พระมหากษัตริย์เป็นใหญ่ในการปกครอง การที่สอนให้คนจงรักภักดีต่อวรรณะทั้งสอง
เท่ากับเป็นการทำให้คนรับความเป็นใหญ่ของพราหมณ์ทางความรู้ และรับว่าพระมหากษัตริย์มี
พระราชอำนาจในการปกครอง—คนทั้งหลายควรจะมีความรักที่ต่อพระองค์เท่านั้น การสั่งสอน
ให้คนเกิดความภักดีนี้ประมวลอยู่ในคำสอนของพราหมณ์ วนกระทั้งสอนว่าความรักที่เป็นหนทาง
หนึ่งที่จะทำให้คนบรรลุโมกษะได้จึงเรียกว่า "ภักติบรรค"

* คือ ฮินดูธรรม หรือ ศาสนาฮินดู นั้นเอง

^๑ ศรีเยวหราช เนहरु อ.ศ. หน้า ๒๕๘.

^๒ ศรีโลกนาถ ปาวา "หินพุทธธรรม (ฮินดูธรรม)" อารยธรรมอินเดีย หน้า ๒๓.

^๓ อ. หน้า ๒๕ - ๒๗.

^๔ เสรีบุตร พันธวังษ์ อ.ศ. หน้า ๑๘.

นอกจากนี้ผู้ที่ได้ศึกษา เรื่องมหากาพย์รามายณะและมหากาพย์ยชุทธของอินเดียจะเห็นว่า เรื่องทั้งสองเป็นคลังที่บรรจุความเชื่อ กนิษฐและวัฒนธรรมประเพณีของคนอินเดีย ซึ่งมีถิ่นเคยเหลวไหล แต่เป็น เรื่องที่มีเค้าความจริงอิงประวัติศาสตร์ สมัยคร บวรราช กล่าวว่ประมาณ ๕๐๐ ปีก่อน ค.ศ. พวกอารยันที่เข้ามาทางแคว้นกัษมีระ สมาคมกับพวก ทัสยและทรวาท เมื่อพวกนี้เข้ามาจนถึงแคว้นกุรุเกษครก็ปะทะกับพวกอารยันที่มายุ ก่อน เป็นศึกใหญ่เรียกว่า "มหากาณะ" ต่อจากนั้นก็เป็นเรื่องของพวกอารยันที่แผ่ไป ทางตะวันออกถึงแคว้นเทหะ พวกนี้ได้อินเดียตอนเหนือเกือบหมด มีวีรบุรุษชาวอารยัน ชื่อ "ราม" ตะลุยพวกทรวาทไปทางใต้กระทั่งถึงเกาะลังกา เรื่องราวของการรุกรานกลายเป็นเกียรติอันสูงของอารยัน จึงเรียกกันว่า "รามายณะ" เรื่องมหากาพย์ยชุทธเป็นเรื่อง แสดงบุคลิกภาพของพระกฤษณะ ส่วนรามายณะแสดงบุคลิกภาพของพระราม แสดงว่า ความรอบรู้และปรีชาสามารถของพระกฤษณะและพระรามเป็นที่ประทับใจคนในยุคนั้นมาก จากการเป็นประมุขจึงค่อยเลื่อนตำแหน่งมาเป็นวีรบุรุษ แล้วกลายเป็นเทพเจ้าในที่สุด และมี เรื่องอวตารจิตตามภพภายหลัง จนมีนิทานเกี่ยวกับการอวตารมากมาย นี่ก็แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ซึ่งคนอินเดียยกย่องให้เป็นเทพเจ้าก็มี แต่เป็นพระมหากษัตริย์ที่สำคัญมีพระ ราชกรณียกิจประทับใจคนเป็นอันมาก โดยปรกติแล้วพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่อยู่ในฐานะอัน สูงส่ง และได้รับความรักดีจากคนในวรรณะอื่น ๆ

ข้อที่พระมหากษัตริย์กลายเป็นเทพยดา หรือ เทพเจ้านั้น ไม่ใหม่แต่คนอินเดียหรือในภูมิภาคแถบเอเชียอาคเนย์เท่านั้น ในแถบอื่นก็ปรากฏความเชื่อที่คล้ายคลึงกันเป็น อันมากกล่าวคือ

^๑ เรื่องอุไร กุศลาสัย ล.ก. หน้า ๑๔๑

^๒ สมัยคร บวรราช ล.ก. หน้า ๗๐ - ๗๑.

^๓ เรื่องอุไร กุศลาสัย ล.ก. หน้า ๑๔๒.

โรม : ถือว่าจักรพรรดิเป็นเทพเจ้าเหมือนกัน ถึงกับสร้างโบสถ์วิหาร

เอาพระบรมรูปใส่หั่นกรวยไว้เคารพ^๑

จีน : จักรพรรดิจีนถือว่าพระองค์เป็น "โอริสสวรรค์"^๒

ญี่ปุ่น : ตามตำนานว่า จักรพรรดิสืบเชื้อสายมาจากสุริยเทพ^๓

อียิปต์โบราณ : ฟาโรห์เป็นบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งศักดิ์สิทธิ์ เป็น โอริส
แห่งเทพเจ้าเร" (สุริยเทพ)^๔

เปอร์เซีย : พระราชาเป็นตัวแทนของเทพเจ้าอหุระ มาสคำ
(Ahura Mazda)

ชาวไมนวน (Minoan) ในเกาะครีต : พระราชาจะแสดงตัวเป็น
สุริยเทพ^๕

ในยุโรปสมัยกลางมีความคิดทางการเมืองที่เน้นให้คนยอมรับพระราชอำนาจของ
กษัตริย์ ออกุสตินกล่าวว่าพระผู้เป็นเจ้าสร้างรัฐและพระราชา เพื่อให้บังเกิดความสงบสุข
พระราชาจะทรงเป็นคนอย่างไรขึ้นอยู่กับบาปของคนในรัฐ เขายังย้ำว่า "พระผู้เป็นเจ้า
ทรงประทานสิ่งที่ประชาชนควรได้รับ ราชที่เลวและโหดร้ายถูกนำมาให้อยู่เหนือประชาชน
เป็นการลงโทษสำหรับบาปของประชาชน และราชที่พึงต้องได้รับการเชื้อฟ้งเสมือนราชา
ที่ดี"^๖

^๑ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ล.ภ. หน้า ๔.

^๒ ไพโรจน์ โพธิ์ไทร ภูมิหลังของเอเชียอาคเนย์ หน้า ๖๖.

^๓ ภ.

^๔ Encyclopedia Britannica Vol. 13 p. 361.

^๕ Ibid.

^๖ Ibid.

^๗ เจม.เจ. ฮาร์มอน ความคิดทางการเมืองจากยุคโบราณถึงปัจจุบัน หน้า ๑๔๐.

ความเชื่อนี้ได้พัฒนามาเป็นรูปแบบการปกครองแบบเทวสิทธิ์ (Divine Right) ถือกันว่า กษัตริย์มีสิทธิที่จะปกครองประชาชน โดยตนเองเป็นตัวแทนของ พระผู้เป็นเจ้าบนสรวงสวรรค์ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ทรงพระอักษรประโยคแรกว่า "กษัตริย์เป็นที่ยกของในมนุษย์ และพระองค์มีสิทธิที่จะทำทุกอย่างตามใจชอบ" คนในสมัยศตวรรษที่ ๑๗ เห็นว่าความคิดนี้เป็นสิ่งถูกต้อง ทั้งยังเชื่อว่า การสัมผัสของพระมหากษัตริย์อาจบันดาลให้คนหายป่วยได้ ที่ปรึกษาคนหนึ่งในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ กล่าวถึงพระราชอำนาจของกษัตริย์ไว้ว่า "กษัตริย์ทรงได้รับแต่งตั้งจากพระเจ้า อำนาจของพระองค์เป็นอำนาจสูงสุดที่ไม่สามารถแบ่งแยกได้ เชนเดียวกับไม่สามารถแบ่งจุดต่าง ๆ ในเรขาคณิต"

ในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โบซุเอต์ (Bossuet) ผู้เขียนทฤษฎีเกี่ยวกับกษัตริย์สำหรับโอรสพระเจ้าหลุยส์เขียนไว้ว่า "ราชบัลลังก์มีเจ้าของมนุษย์คนหนึ่ง แต่เป็นบัลลังก์ของพระเจ้า กษัตริย์บนราชบัลลังก์ทรงทำหน้าที่เป็นตัวแทนและอัครทูตของพระเจ้าบนพิภพ" พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เองนั้น กล่าวถึงพระราชอำนาจของกษัตริย์เพื่อป้องกันการแข่งขันว่า "ไม่ว่ากษัตริย์จะเลวร้ายเพียงใด การที่ประชาชนเป็นชนต่อพระองค์ย่อมเป็นอาชญากรรมอยู่นั่นเอง ทั้งนี้เพราะการที่พระเจ้าประทานกษัตริย์แก่ประชาราษฎร์นั้น พระองค์ทรงมีพระประสงค์จะให้เป็นที่เคารพในฐานะตัวแทนของพระองค์ ส่วนสิทธิที่จะตัดสินการกระทำของกษัตริย์นั้นเป็นสิทธิของพระเจ้าพระองค์เดียว" ถึงแม้พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จะทรงเชื่อดังนั้น พระองค์ยังทรงเห็นว่า กษัตริย์ควรจะปฏิบัติกิจของพระองค์ให้เหมาะสมด้วย พระองค์ทรงมีคิดว่า "การที่จะปกครองประเทศได้นั้นจะต้องทำงานหนัก" ความเชื่อทฤษฎีเทวสิทธิ์นี้กระจายไปทั่วยุโรป แม้แต่พระเจ้าเจมส์ที่ ๑ แห่งอังกฤษซึ่งมีพระวัยแตกต่างจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มากก็ทรงเชื่อแบบเดียวกัน"

^๑ บรรพต วีระสัย ด.ค. หน้า ๒๔.

^๒ เจ. เอ็ม. ทอมป์สัน ด.ค. หน้า ๑๓๒ - ๑๓๓.

^๓ ค. หน้า ๑๓๒.

รูปแบบการปกครองแบบทาสีหรีของตะวันตก และ เทวราช ของตะวันออกคล้ายคลึงกันมาก ทางตะวันออกยำความเชื่อนี้^๑ มันคงจนถึงกับกล่าวว่า พระมหากษัตริย์เป็นส่วนที่พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของตามจริง เมื่อกษัตริย์สวรรคตแล้วจะเป็น "อมตะ" มีการแกะรูปพระวิญญู พระศิวะ หรือ พระโพธิสัตว์ โดยสลักชื่อพระมหากษัตริย์ไว้ที่รูปเหล่านั้นด้วย เพื่อทำการเคารพบูชา คี.จี.อี. ฮอดล์ กล่าวว่า ลัทธิเทวราชสืบเนื่องทางความคิดมาจากยุคหินใหม่ คือลัทธินับถือบรรพบุรุษและแปรรูปมา เป็นลัทธิเทวราช เมื่อผสมผสานกับศาสนาฮินดู^๒

✓ จะเห็นว่าการยอมรับว่าพระมหากษัตริย์เป็นตัวแทนของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของนั้น เป็นความเชื่อที่มีทั้งทางตะวันออกและตะวันตก เป็นรูปแบบการปกครองที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาความคิดทางการเมืองของคนยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงความคิดและความเชื่อของมนุษย์ก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย

ลัทธิเทวราชแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย

ภูมิภาคอินเดียเอเชียอาคเนย์ตกอยู่ใต้อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย เนื่องจากมีพ่อค้าชาวอินเดียได้เดินทางมาค้าขายตามทางบกทางน้ำ ที่ลุ่มติดทะเล สันนิษฐานกันว่า พวกพ่อค้าชาวอินเดียเข้ามาราว พ.ศ. ๖๖๔ (ค.ศ. ๑๒๑) ศรีโยวทราล เนห์รู กล่าวถึงสาเหตุและระยะเวลาที่ชาวอินเดียเดินทางมาแถบนี้ว่า แหลงมถาญและหมู่เกาะอินโดนีเซียตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าระหว่างจีน อินเดีย เปอร์เซีย อาระเบีย ตลอดจนดินแดนในแถบเมดิเตอร์เรเนียน นอกจากความสำคัญทางภูมิศาสตร์แล้ว ประเทศเหล่านี้ยังอุดมไป

^๑ บรรพต วีระสัย น.ก.

^๒ D.G.E. Hall op.cit., p. 108.

^๓ บี.อาร์. เฟิร์น ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ หน้า ๕.

^๔ ศรีโยวทราล เนห์รู ก.ก. เล่ม ๒ หน้า ๗๑๒ - ๗๑๓.

ด้วยแร่ โลหะ เครื่องเทศและไม้ธัญญา ชาวอินเดียต้องการได้ดินแดนเหล่านี้เป็นอาณานิคมทางการค้า เข้าใจว่าพวกพ่อค้าเข้ามากินดินแดนแถบนี้ราว ศตวรรษที่ ๓ และที่ ๒ ก่อนคริสตก มีเอกสารบันทึกของกรีก และอาหรับ แสดงให้เห็นว่าอินเดียและตะวันออกไกลติดต่อกันมาเสมอในคริสต์ศตวรรษแรก เมืองของเอเซียอาคเนย์จึงเป็นจุดที่พ่วงกันระหว่างพ่อค้าจีนและพ่อค้าอินเดีย นอกจากนั้นชนเผ่าเอเซียอาคเนย์ ก็ใกล้ชิดกับพ่อค้าทั้งสองชาติด้วย

เมื่อชาวอินเดียค้าขายแถบนี้ได้สมรสกับคนพื้นเมือง มีการเผยแพร่วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ อาณาจักรโบราณแห่งหนึ่งในภูมิภาคนี้ ชื่อ "พูนัน" ได้รับอารยธรรมของอินเดีย โดยการสมรสและการค้าขาย กล่าวคือ โกลัญญะพราหมณ์เดินทางมาถึงประเทศนี้ แล้วสมรสกับนางโซมา (Soma) พระราชธิดาของพระเจ้านาท (King of the Naga) จึงมีการรับเอาวัฒนธรรมอินเดียมาไว้ ด้วยอิทธิพลของอินเดียทำให้เริ่มมีอาณาจักรใหญ่ ๆ เกิดขึ้น โดยเจ้าผู้ครองซึ่งมีกำลังเข้าครอบครองบ้านเมืองเล็ก ๆ ให้เข้ามาอยู่ในปกครองเดียวกัน ได้แก่อาณาจักร เจนละ ศรีวิชัย มัชปาหิต และมะละรัม กษัตริย์ยิ่งใหญ่เหล่านี้ จัดลักษณะการปกครองแบบอินเดีย และรับเอาขนบธรรมเนียมประเพณีของกษัตริย์อินเดียมาไว้ จักรวรรดิของคันทวย บางครั้งมีชาวอินเดียเป็นเจ้าผู้ครองนครชนเผ่าพื้นเมืองด้วย

อาณาจักร "พูนัน" เป็นแห่งแรกที่แสดงให้เห็นว่าได้รับการปกครองแบบเทวราชาของอินเดีย คำว่า "พูนัน" เป็นภาษาจีน แปลว่าภูเขา พระมหากษัตริย์ของพูนันสถาปนาปราสาทบนภูเขา จึงได้สมญาว่า "กษัตริย์แห่งภูเขา" นั่นเอง กษัตริย์พูนันนับถือเทวสิงค์ศิริสะ (คำว่าศิริสะนี้ตรงกับคำว่า "ไซเลนทร์") และทรงตั้งพระองค์เป็นกษัตริย์ เทพผู้เกี่ยวกับการปกครองแบบเทวราชามีความสำคัญยิ่งต่อภูมิภาคแถบนี้ได้แผ่กระจายไปทั่วเอเชียอาคเนย์ จากจารึกเกแกแลซึ่งจารึกราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ กล่าวว่า ราชธานีสุดท้ายของ

บี.อาร์. เพิร์น ล.ก. หน้า ๖.

ไพโรจน์ โพธิ์ไทร ภูมิหลังของเอเซียอาคเนย์ หน้า ๘.

อาณาจักรฟูนันทางใต้คือเมือง "นรารนคร" มีพระราชกรณียกิจว่า "ภูชโยตตุงคตพ" และกษัตริย์พระองค์นี้สันนิษฐานว่าได้มา เป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทร์บนเกาะชวา กษัตริย์แถบนี้ได้พยายามเอาตำแหน่งสมัยโบราณของกษัตริย์ฟูนันกลับมาใช้ใหม่ ทั้งระบบการปกครองและศาสนาถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นที่เคารพ มีการบูชาพระมหากษัตริย์อยู่เนืองนิจ กษัตริย์ที่ปกครองชาวเวียงราชวงศ์ของตนเองว่า "ไศเลนทร์" กษัตริย์ไศเลนทร์ของชาวโคโจว่า เป็นบุรุษผู้ทรงอำนาจในการรณรงค์และสัมฤทธิ์ผลในด้านอื่น ๆ พระองค์สามารถสร้างอาณาจักรทางทะเลอันไพศาล ทำให้วัฒนธรรมอินเดียเจริญอย่างน่าอัศจรรย์ในดินแดนชวาและเขมร ส่วนศรีเยาหวาล เนหุ สันนิษฐานว่ากษัตริย์ไศเลนทร์ของชวานี้อาจจะไปจากแคว้นโอริสา ซึ่งกษัตริย์ราชวงศ์นี้มีชื่อศาสนาฮินดู

ระบบการปกครองนี้เข้ามาสู่อาณาจักรขอมในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ค.จ.อ. ฮอลล์ กล่าวว่ากษัตริย์พระองค์นี้มาจากชวา พระมหากษัตริย์ชวาแนะนำให้เสนาบดีเลือกชัยวรมันที่ ๒ ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ เชื้อสายของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ นี้ไม่ปรากฏชัด เขาใจว่าพระองค์เคยเสด็จไปประทับที่ชวาและคงพำนักอยู่ในราชสำนักไศเลนทร์ เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เสด็จมาปกครองอาณาจักรขอม พระองค์ทรงนำพรหมมณีนึงมาด้วย คือพรหมมณีเคาะไกรวัลย์ พรหมมณีนี้นี้เป็นผู้วางรากฐานการปกครองแบบทวารวดี มีการยกของพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้า โดยสมมติว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระอิศวรหรือพระนารายณ์

ม.จ. สุภัทรทิศ ดิศกุล "สภาพการณ์ภาคเอเชียอาคเนย์ก่อน พ.ศ. ๑๘๐๐"

แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ๒ : ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐.

๒ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ด.ด. หน้า ๔.

๓ ศรีเยาหวาลเนหุ ด.ด. (เล่ม ๒) หน้า ๗๑๗.

๔ D.G.E. Hall, op.cit., p. 97.

๕ ตวี อมาตยกุล "ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย" แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๓, ๓ : ๒๔ - ๒๕ กันยายน ๒๕๑๒.

แบ่งภาคมาเลี้ยงโลก จะลดพระองค์ลงมากลือกเล็กกับประชาชนพลเมืองไม่ได้ ส่วนประชาชนพลเมืองนั้นต้องเคารพบูชาพระมหากษัตริย์เสมือนเป็นเทพเจ้าที่สถิตอยู่บนสรวงสวรรค์ ต้องแสดงการระหว่ด้วยการหมอบคลานและกราบไหว้บูชา พระมหากษัตริย์จะทรงประพฤติปฏิบัติอย่างใด แม้จะขัดกับมติมหาชนที่ยอมทรงสิทธิที่จะกระทำได้ทุกประการ ผู้ใดขัดขึ้นมิได้ หากขัดขึ้นย่อมได้รับโทษถึงชีวิตหรือจจำ

นอกจากนี้การรสร้างสถานศักดิ์สิทธิ์บนภูเขา เหมือนพวกฟูนันซึ่งมีภูเขาศักดิ์สิทธิ์ ชื่อ "บาพม" (Ba Phnom) และในชาว คือ ไศเลนทรีนั่นเอง การสร้างสถานศักดิ์สิทธิ์นี้เป็นอารยธรรมเมโสโปเตเมียซึ่งตกทอดมาถึงอินเดียสมัยโบราณ และเพิ่งมาปรากฏในภูมิภาคแถบนี้ ในขณะที่เดียวกันไม่ปรากฏในอินเดียสมัยต่อมา^๒ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ย่อมจะต้องสร้างกันตลอดรัชกาล เมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคตพระองค์จะเป็นเทพเจ้า สถานที่ศักดิ์สิทธิ์จะกลายเป็นสุสาน เพราะฉะนั้นก่อนจะสิ้นรัชกาลจะต้องสร้างปราสาทหินีหวัจิตรพิศการ ทุกอย่างเป็นการเลียนเขาพระสุเมรุ ซึ่งต้องเกณฑ์แรงงานคนมาทำ เมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคตแล้วจะมีคำสวดสวดสวดเป็นเทพเจ้าไม่มีภรรยาพระเพลิงก็กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเขมรภูพานั่นเอง ในปราสาทหินนั้นทุกแห่งจะมีรูปสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับเคารพ เช่นครวัด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถึงกับกล่าวว่าเต็มไปด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ว่าจะเดินไปทางไหนจะต้องสะดุดสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พรหมมณีน้อยในอาณาจักรขอมนั้น

^๑ ก. หน้า ๒๒.

^๒ D.G.E. Hall, op.cit., p. 102.

^๓ Ibid, p. 105.

^๔ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ล.ก. หน้า ๒๒.

^๕ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถกเขมร หน้า ๔๓.

ส่วนใหญ่เป็นพรหมณีสี่เวท จึงมีรูปบูชาคือ ศิวลึงค์ กษัตริย์ของขอมจะต้องขึ้นไปทำพิธีบูชาศิวลึงค์บนภูเขาศักดิ์สิทธิ์ สถานอันศักดิ์สิทธิ์ถือเป็นศูนย์กลางของเมืองหลวงและแกนจักรวาล ถ้าจะดูว่ารัชสมัยไหนมีความรุ่งเรืองเพียงใดให้ดูพิธีการบูชาศิวลึงค์ของพระมหากษัตริย์ ศิวลึงค์ที่ทำกรเคารพบูชาถือว่าเป็นบุคคลิกอันศักดิ์สิทธิ์ของพระราชอำนาจที่ได้ถ่ายทอดมาจากพระศิวะ โดยจะผ่านอนุศาสนจารย์พรหมณ์อีกทีหนึ่ง

ส่วนพรหมณ์มีหน้าที่คอยปฏิบัติตามหากษัตริย์ในฐานะเทวราช คือเวลาจะเสด็จออกจะต้องไปสังข ตีบัณเฑาะว์ ในพระราชฐานจะมีสำนักทำพิธีบูชาพระเป็นเจ้าของพรหมณ์ ในเวทสถานจะมีการก่อไฟเอาไฉ้บูชา เรียกว่า "โหมกุธ"^๒ นอกจากนั้นยังมีพิธีอื่น ๆ และพระราชพิธีเพื่อให้ประชาชนเห็นความศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์ในฐานะที่เป็นเทวราช

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงสรุปรูปแบบการปกครองแบบเทวราชของขอมว่า เป็นลัทธิที่ได้มาจากอินเดีย สมมุติว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์ หรือเป็นพระอัสวร พระนารายณ์แบ่งภาคลงมาเลี้ยงโลก และอาศัยพรหมณ์เป็นเจ้าตำราการปกครอง ดังนั้นลัทธิซึ่งเป็นอารยธรรมเก่าแก่ของเมโสโปเตเมียตกทอดมาถึงอาณาจักรขอมโดยผ่านประเทศต่าง ๆ ตามแผนภูมิหน้าถัดไป

๑

D.G.E. Hall, op.cit., p. 101.

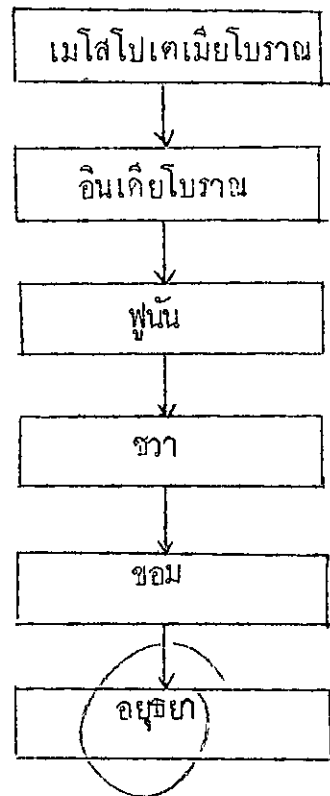
๒

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (ก) ล.ก. หน้า ๕ ,

๓

กรมพระยาคำรงราชานุภาพ "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ"
หนังสืออ่านประกอบพื้นฐานอารยธรรมไทย ตอนพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง
หน้า ๑๔.

แผนผังวิวัฒนาการของลัทธิเทวราช (Deva Raja Cult)

(ดัดแปลงจาก D.G.E. Hall, A History of South-East Asia p. 102)

ในรัชสมัยจักรวรรดิที่ ๒ อาณาจักรของพระองค์รุ่งเรือง สร้างนครหลวง สร้าง
ปราสาทหินถึง ๔ แห่ง คือ ที่ อินทปุระ (Indrapura) เป็นแห่งแรกถัดมาก็คือหริหะรัย
(Hariharalaya) อยู่บริเวณทะเลสาบเขมร แห่งที่สามคือ อมเรนทรปุระ (Amarendra-
pura) ซึ่งปัจจุบันยังไปรู้แนวว่าอยู่บริเวณไหน และแห่งสุดท้ายคือ มหินทรพารพต
(Mahendraparvata) ปัจจุบันเรียกว่า "พนมกุเลน" (Phnom Kulen)^๑
นับว่าจักรวรรดิที่ ๒ ได้สร้างความรุ่งโรจน์แก่อาณาจักรขอม สามารถสร้างอาณาจักรได้มั่นคง

^๑D.G.E. Hall, op.cit., p. 102.

ถาวรเป็นอิสระจากชาว กษัตริย์องค์ต่อมาจากชัยวรมันที่ ๒ มีหลายองค์ที่สร้างปราสาทหิน อันเป็นเครื่องแสดงถึงความรุ่งเรืองของอาณาจักร ไก่แก้วอินทรวรมันที่ ๑ สร้างวิหารบากง (Bakong) นับว่าเป็นการเริ่มต้นสมัยคลาสสิก ทางสถาปัตยกรรมขงเขมร ยโสวรมันที่ ๑ ทรงสร้างนครวัด สุริยวรมันที่ ๑ ทรงสร้างพิฆานนาค และ ปราสาท ทาแก้ว สุริยวรมันที่ ๒ ทรงสร้างปราสาทเขาพระวิหาร ชัยวรมันที่ ๑ ทรงสร้าง นครธมและปราสาทบากง

อาณาจักรขอมรุ่งเรืองเป็นระยะเวลาประมาณห้าศตวรรษ ในที่สุดก็เสื่อมลง ดินแดนที่เคยเป็นอาณาจักรไทยปัจจุบันบางส่วน คือบริเวณที่ราบสูงโคราช และบริเวณแถบ ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ถูกชาวไทยซึ่งเริ่มมีกำลังเข้มแข็งโจมตีทางตะวันตก นอกจากนั้นพวก จามได้โจมตีทางตะวันออก สมัยสุโขทัยชาวไทยได้กินแดนของขอมตามแถบลุ่มแม่น้ำโขง สมัยอยุธยาไทยได้ปกครองดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งหมด^๒ ใน พ.ศ. ๑๙๙๔ ไทยยก กองทัพไปโจมตีขอมยึดนครวัดไว้ ภายหลังขอมสามารถยึดกลับคืนไปได้ สมัยพระบรมราชา ธิราชที่ ๒ ไทยขึ้นนครธมได้กวาดเอาทรัพย์สินสมบัติมากมายกลับกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งรับเอารูปแบบการปกครองมาด้วย

กษัตริย์ไทยและลัทธิเทวราช

ไทยและขอมมีความสัมพันธ์ทางการเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ อาณาจักร ของขอมครอบคลุมนดินแดนของไทยแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มแม่น้ำโขง เมื่อชาวไทย

^๑ไฟโรจน์ โพธิ์ไทร ล.ก. หน้า ๗๔ - ๘๕.

^๒บ.อาร์.เฟิร์น ล.ก. หน้า ๑๔, ๔๖.

^๓ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (ก) ล.ก. หน้า ๕.

^๔ม.จ.สุภัทรทิศ กิจกุล "ประวัติศาสตร์อาณาจักรขอม" แถลงงานประวัติศาสตร์

เอกสารโบราณคดี ๓ : ๖ กันยายน ๒๕๑๒.

ทางเหนือเข้มแข็งขึ้นจึงขับไล่พวกขอมออกไป แล้วยกสุโขทัยซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของขอมขึ้นเป็นราชอาณาจักร ระยะเวลาต่อมาคนไทยในแถบสุวรรณภูมิรวบรวมเป็นอาณาจักร และตั้งอยุธยาเป็นเมืองหลวง ในภายหลังชาวไทยสองอาณาจักรรวมเป็นอาณาจักรเดียวกัน เนื่องจากไทยกับขอมได้ผูกพันกันมาช้านาน จึงปรากฏอิทธิพลของขอมทั้งทางภาษาวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมและการปกครอง

เป็นที่สงสัยกันว่ารูปแบบการปกครองแบบทวารวดีของขอมนั้น ไทยรับเอาเข้ามาในสมัยใด นักประวัติศาสตร์หลายท่านได้ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า ระยะเวลาเริ่มแรกของอาณาจักรสุโขทัยคงปกครองตามคติของไทย คือนับถือพระมหากษัตริย์เสมือนบิดาของประชาชน เป็นลักษณะการปกครองสกุล^๑ เข้าใจกันว่าระยะนี้เป็นระยะที่คนไทยฟื้นฟูสิ่งที่ตนเป็นเจ้าของ และพยายามสร้างเอกลักษณ์ของชาติสืบลักษณะของขอมที่เคยมีอยู่ ตามสื่อไทย สถาปัตยกรรมไทยและตำแหน่งทางการปกครองของสุโขทัย ล้วนเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าไทยพยายามสร้างเอกลักษณ์ของตนเอง ครั้นมาถึงสมัยพระเจ้าลิไท จึงปรากฏอิทธิพลของขอม พระนามของพระมหากษัตริย์และการใช้คำราชาศัพท์ปรากฏในศิลาจารึก สมเด็จพระเอกาทรงราชานุภาพตรัสว่า แต่เดิมไทยยังไม่รู้จักหรือโหยงในการปกครองแบบขอม จึงใช้วิธีการของตนเองและค่อย ๆ เลือกรับการปกครองแบบขอมเพิ่มขึ้น^๒

^๑ สมเด็จพระเอกาทรงราชานุภาพ "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" หนังสืออ่านประกอบพื้นฐานอารยธรรมไทยก่อนพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ สังคมและการเมือง หน้า ๔.

^๒ ชาญ เว็องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ ตอน ๑ ก้านสังคม หน้า ๑๕.

^๓ สมเด็จพระเอกาทรงราชานุภาพ ล.ก. หน้า ๕.

ไทยมาจัดการปกครองแบบคอมมูนิสต์ได้สมัยอยุธยา เข้าใจว่าพวกไทยทาง
อยุธยารับการอบรมและเลื่อมใสในประเพณีขอมมากกว่าพวกสุโขทัย เพราะคนไทยแถบนั้นได้
ปะปนกับขอมมาช้านาน สิ่งที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของขอมก็คือ ขอบิ๊วชัยคำเขมรและ
สันสกฤตในกฎหมายต่าง ๆ จารีตประเพณีก็ขอบิ๊วชัยคำเขมรมากขึ้น เช่นการมีทาส แต่
นักประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบันหนึ่งคือ ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช ให้ความเห็น
ว่าสมัยสุโขทัยก็มีทาสแล้ว และ จิตร ภูมิศักดิ์ ก็กล่าวยืนยันไว้ในหนังสือโฉมหน้า
ศักดินาไทยว่าสมัยสุโขทัยนั้นมีทาสแล้วเช่นกัน สำหรับสมัยที่ไทยรับเอาวัฒนธรรมเข้ามา
มากกว่าสมัยที่ขอมเข้ามาคือสมัยพระบรมราชาธิราชที่ ๒ พระองค์ทรงคืนนครวัดได้แล้วกวาดต้อน
เอาทรัพย์สินสมบัติกลับกรุงศรีอยุธยา จึงได้ระบบการปกครอง วัฒนธรรม และนักวิชาการ
ขอมมาหลายสาขา พวกพราหมณ์ของขอมคงมาปฏิบัติบูชาพระเจ้าแผ่นดินไทยว่าเป็นเทพเจ้า
เหมือนพระเจ้าแผ่นดินขอม ฐานะของพระมหากษัตริย์ไทยจึงเป็นลักษณะสมมุติเทพ มีพระราช
กำหนดเกณฑ์หนึ่งประกาศเมื่อ จ.ศ. ๑๑๐๒ รัชกาลพระเจ้าบรมโกศ กล่าวย่ำถึงลัทธิ
เทวราชที่ไทยรับเข้ามา โดยให้ราษฎรกระหน่ำ

"อนึ่ง แผ่นดินเป็นใหญ่แด่สมเด็จพระมหากษัตริย์ ถวายเห่ถวายพระ
มหากษัตริย์เป็นเจ้าเป็นสมมุติเทวศา จะให้ผู้นาเป็นผู้น้อย ๆ เป็น
ใหญ่ก็ได้ ถ้ามเด็จพระมหากษัตริย์พระราชโองการด้วยกิจสิ่งใด ๆ

๑ คุ. หน้า ๑๑.

๒

ขจร สุขพานิช คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ไทยสมัยเริ่มแรกจนถึงอยุธยา
ปีการศึกษา ๒๕๑๕.

๓ จิตร ภูมิศักดิ์ โฉมหน้าศักดินาไทย สมสมัย ศรีสุทพรพรรณ(นามแฝง) หน้า ๑๐๕-๑๑๗.

๔ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (ก) ล.ค. หน้า ๕.

ก็ คือ จู่จกขานฟ้าถึงมาทว่ามาถูกข้างกันไม่ถูกเขา มีอาจสามารถพบ
 ทนได้ยอมหักทำลายไป ถ้าวิพระราชโองการตรัสสั่งห้ามสิ่งใด ก็
 ซากเป็นสิทธิ์สิ่งนั้น"^๑

พระราชกำหนดฉบับนี้แสดงให้เห็นถึงการฝังรากลึกของลัทธิเทวราชานิ
 ประเทศไทยจริง แต่การปกครองของไทยในสมัยพระบรมไตรโลกนาถนั้น ได้รับการ
 ปรับปรุงโดยเลือกแบบอย่างทั้งจากกรุงสุโขทัยและกรุงกัมพูชา ต่อมาในสมัยพระรามาธิบดี
 ที่ ๒ ผู้เป็นพระราชโอรสสืบการแก้ไขระเบียบและวิธีการปกครอง และยังคงไว้สืบต่อมาจน
 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้บางครั้งจะมีการแก้ไขบางประการก็ไม่ได้แก้ผลความ^๒

เมื่อไทยรับเอาคติการปกครองของขอมมาไว้ แม้จะได้ปรับปรุงบางประการ
 ให้เหมาะสมกับชีวิตคนไทยแล้วก็ตาม ฐานะระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนก็ยังคงเป็น
 แบบ ข้ากับเจ้า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีสิทธิ์ขาดในการปกครอง ทรงไว้ซึ่งพระราช
 อำนาจอันล้นพ้น เพราะฉะนั้นความเจริญรุ่งเรืองหรือความเสื่อมของประเทศชาติมีสาเหตุ
 มาจากพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ รูปแบบการปกครองดังนี้ทำให้ประชาชนตระหนัก
 ถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ก็ทรง
 มีพระราชภาระอันหนัก ทรงเป็นผู้นำและผู้ริเริ่มในกิจการทั้งปวง ตลอดจนทรงเป็นจอมทัพ
 นำประชาชนของพระองค์ออกต่อสู้ป้องกันอธิปไตยที่ถูกรุกรานเป็นแผ่นดินไทย พระราชภาระทั้ง
 หลายนี้ทำให้ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองของพระองค์เห็นว่าสถาบันนี้เป็นที่มาแห่งความร่มเย็นเป็นสุข
 ของราษฎร จนในที่สุดเกิดความรู้สึกของเทิดทูนพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถอันค้ำ
 การรบและการปกครอง มีการบันทึกพระราชกรณียกิจของพระเจ้าแผ่นดินในวรรณกรรมสมัย
 ต่าง ๆ แม้ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยก็เป็นบันทึกพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่ดี พอชุน
 งามคำแห่งมหาราชทรงแสดงให้เห็นว่าวิธีการปกครองประเภทนี้ทำให้ราษฎรของพระองค์ได้

^๑ ติลย เรื่องศิลป์ ล.ค. หน้า ๑๖ - ๑๗ อ้างจากประมวลกฎหมายประจำศก
 เล่ม ๒ หน้า ๔๒๒.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ล.ค. หน้า ๑๒.

รับความร่มเย็นเป็นสุข ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนต้นไทยได้ปกครองตามแบบพระราชแล้ว
เรื่องลิลิตยวนพ่ายอันเป็นวรรณกรรมที่บันทึกวีรกรรมของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น
ได้แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของลัทธิเทวราชด้วย กীরักยของพระมหากษัตริย์เป็น
เทพเจ้า ทรงเป็นผู้นำเลี้ยงดูประชาชน เมื่อกล่าวถึงพระราชกรณียกิจก็จะเปรียบเทียบกับ
เทพเจ้าของพราหมณ์ เช่น

การลงมาจุติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นมาจาก

เอกาทศเทพสร้าง	เฮาองค์
เป็นพระศรีวิสรรเพชญ์	ให้อ่าง
พระเสด็จดำรงรักษ	ดียงโลก ไส้แธ
ทุกเทพทุกท้าวไท	ช่วยไชย

ความอุดมสมบูรณ์ของประเทศชาติเนื่องมาจากพระบารมี

พระมา เพญ โลกพัน	ไพศรพ	โสศแอ
ภูลบ่อเงินทองทอง	บ่อแก้ว	
พระมา เกอดเกษมภาพ	ทองดี	เสนอยแอ
มาสำแดงกล้าแกร่ง	เกลื่อนรณ	

พระปรีชาสามารถในด้านการรบ

กษัตริย์ไวแวนหน้า	พรมพราย	เพรอสแอ
รามราชฤาไนยเห็น	ห้วยข่า	
พระโสมเจกนา ราชณ์	เรื่องราช	นันทา
กาลเดชตรัสเจ้าหล้า	ฝีมือ	

นอกจากที่กล่าวมาแล้ววรรณกรรมเรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นแนวการปฏิบัติของ
ประชาชนต่อพระมหากษัตริย์ กล่าวคือเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสถานที่ใช้อำนาจสิ่งต่าง ๆ
แก่ประชาชนในยุคนั้น ทรงเป็นเจ้าชีวิต ทรงเป็นจอมทัพ ทรงสละชีวิตเพื่อประเทศในคราวมี

คือสงคราม ราษฎรเป็นหนี้พระมหากษัตริย์คุณของพระองค์ จึงควรตอบแทนด้วยความจงรัก
ภักดี แม้ชีวิตก็ควรสละให้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่รับราชการนั้นก็ถือว่าผู้สละชีวิตของตน
ให้แกพระมหากษัตริย์ก็เป็นผู้ที่ควรแก่การสรรเสริญ ดังคำโคลง

ข้าไท้เฝ้าเบญจ	ใดใด ก็ดี
ตายเพื่อภักดีโดย	ชื่อพร้อม /
คือคนอยู่เป็นน	อิชโลกย
ปรโลกนางฟ้าดอม	เลอศินทร

ส่วนผู้ที่ไม่จงรักภักดีนั้นควรแก่การตำหนิตินเพียงประการเดียว ดังคำโคลง

ทวยหิเจ้า เกอโศ	ภูมิมี่ มั่งงนา
ครันบลวิธภักดี	แต่เจ้า
ชื่อยืนอยู่แสนปี	เป็นคู่ ทยานา
ตาย ก็ดีได้เข้า	ชงน่านรทนต์

หลังจากสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ก็ได้เขียนวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์
ที่ประกอบพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติก่อกำเนิดพระองค์ การเปรียบเทียบ
เทียบและการยกย่องสรรเสริญนั้นแสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีของลัทธิเทวราชและการ
คำนึงตามธรรมเนียมนิยม กล่าวคือ กวีสรรเสริญพระมหากษัตริย์โดยเปรียบเทียบว่าเป็น
เทพเจ้า และพระมหากษัตริย์คือผู้ที่บำรุงเลี้ยงประชาชน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

โคลงสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหา	
ศุภัตริเนตรเรือง	เรืองฤทธิ์
พรหมเมศแมนสรวงสิทธิ	สี่เกล้า
เชิญพระบัณฑนรินทร์	เห็นอนาค
มาสำราญทุกขเรา	รุ่งฟ้าดินขจร

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

พระเดียนุสาถาเลียง	ประชากร
เป็นบิดุมารกร	ทั่วหล้า
เป็นเจ้าและครูสอน	สิ่งโลก
เป็นสุขทุกถ้วนหน้า	นิกรทั้งคิงชา ย

ฯลฯ

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

คือองค์อัมเรทเจ้า	จากสวรรค์
มาชุบชีวิตัน	ปราบหล้า
เสี้ยนหนามหอนมีฉัน	ทาโทษ
ชนชนบ่เว้นหน้า	พ้องฟ้าใจเกษม

ฯลฯ

โคลงคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เสด็จเหนืออรสาสนาง	อมรินทร์
เนนปิ่นปักประท	รัตนเกล้า
ฟ้าหล้าขจรยิน	ก็อุจ ติยาเอย
นามัวพิมลแผ่	ผากสนอง

ฯลฯ

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ศิรามศิริรัตนอม	วันทนา
เจ้าเสวตรเบญจกาท	เลิศแล้ว
ภูมิลเพิ่มพุทธยา	ยิ่งราติ ฐูญแอ
เลียงโลกคู่สวัสดิ์แก้ว	ผ่องน้ำใจเกษม

ฯลฯ

โคลงคันศร เสรีพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาวปฏิสังขรณ์

วัดพระเชตุพน

.....		
ปราศอาดูรปรีดิ์เปรม	เชมบุชา รนยศ	เกษศรไพศพเทียมนไศท
ไภษณพิบัติปรวนแปร	กระแสนรราชำชุก	ทุกขทวยชเรศนำราศ
.....		
.....		

ฯลฯ

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 บุญฤทธิกิตติยกระปือฤา พระไทยถือทางเที่ยงไม่เกียจนา
 แผ่ไปรอบขอบซัดศเสมา พระกรุณาจับเลี้ยงโดยเที่ยงธรรม

โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัชกาล

สุริยาพิโยคราง	รททรง
ภาอิศวรพรหมลง	สู่หกล
พระกฤษณพิศมุนงษ์	ภูวนารถ พระฤา
เสด็จจากลีลา รณฟ้า	ผ่านพันสมบุ

ฯลฯ

ลิลิตกะเลงพาย

คลังทางจันคลังแก้ว เกอ	เนืองนอง เนกนา
ทุนหัวประทก ทุมอง	เผื่อรอน
อันเพญญมุดมอ	เมืองมั่ง แลเฮย
เขนราชภูริชาคขุนของ	คำเจ้า เนกเกษม

เมื่อระยะเวลาผ่านไปมากความคิดเห็นของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป จิตร ภูมิศักดิ์ นั้นได้มองเห็นการแสดงออกของกวีในสมัยที่อยู่ใต้อำนาจการปกครองแบบเผด็จการเห็นว่า เป็นกวีผู้รักชาติรักดินน้ำเป็นความจริง โดยโยงคำเชื่อง "ผู้บำรุงรักษาสันติโลก" ไปจากท้าวหน้าให้แทนชั้นปกครองซ้ำยังแอบอ้างว่า ท้าวหน้า พระอินทร์ พระพรหม ฯลฯ ส่งโอรสสวรรค์มาเป็นผู้ควบคุมและปกครองประชาชน นอกจากนี้ จิตร ภูมิศักดิ์ ยังเห็นว่าการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชทำให้ประชาชนส่วนมากไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน กองอาชญากรรมของกษัตริย์ทำมาหากินโดยเสียภาษีอากรซึ่งเป็นการขูดรีดโดยตรงระหว่างกษัตริย์กับเสรีชน

ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า จิตร ภูมิศักดิ์ มองอดีต แล้ววิเคราะห์สายตาสายตาของท้าวหน้าปัจจุบัน ซึ่งสร้างมาตรฐานใหม่แล้วย้อนกลับไปที่สิ่งต่าง ๆ การทำดังนี้จะเป็นการไม่ยุติธรรมแก่คนในสมัยก่อน ผู้เขียนจึงคิดว่า เราควรจะไต่ถามความคิดเห็นของท้าวหน้าปัจจุบันว่า ไต่ถามสภาพการต่าง ๆ อย่างสอดคล้องหรือแตกต่างกับ จิตร ภูมิศักดิ์ เพียงใด ในเรื่องอันเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ กล่าวคือในสายตาสายตาของคนไทยซึ่งเคยถือกษัตริย์ประมุขมาทุกคนนั้นจะมีทัศนคติอย่างไรต่อสถาบันนี้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ผู้เขียนจึงจำแนกแบบสอบถาม (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ๗) และนำไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่าง (ดูรายละเอียดในบทที่ ๑ หัวข้อวิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า) จากการวิเคราะห์ผลของคำตอบแบบสอบถามปรากฏว่า

๑. มีผู้ที่เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ในอดีต กดขี่ขูดรีดประชาชน ซึ่งสังเกตได้จากการเก็บส่วยและภาษีอากร ร้อยละ ๓๔.๘๘

๒. มีผู้ที่เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ในอดีต เป็นจุดกำเนิดของความไม่เสมอภาคในสังคม ร้อยละ ๓๑.๔๔

๓. มีผู้เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ในอดีตเป็นศูนย์รวมความมั่นคงของชาติ ร้อยละ ๓๔.๘๘

^๑ จิตร ภูมิศักดิ์ ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน พิมพ์ (นามแฝง) หน้า ๑๔๔.

^๒ จิตร ภูมิศักดิ์ โฉมหน้าศักดินาไทย สมสมัย ศรีสุพรรณ (นามแฝง)

๔. ผู้ที่เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์' นอกคือเป็นลักษณะพัฒนาการทางการปกครองที่เหมาะสมกับสมัยนั้น ร้อยละ ๔๐.๖๐

สำหรับความคิดเห็นเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์' ในปัจจุบันว่ามีความจำเป็นต่อประชาชนชาวไทยหรือไม่เพียงไรนั้น ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นดังต่อไปนี้

๑. ผู้ที่เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์' ยังคงมีความจำเป็นมากที่สุด มีจำนวน ร้อยละ ๖๐.๐๙

๒. ผู้ที่เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์' มีความจำเป็น มีจำนวนร้อยละ ๓๑.๘๐

๓. ผู้ที่เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์' มีความจำเป็นปานกลาง มีจำนวน

ร้อยละ ๙.๐๖

๔. ผู้ที่เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์' มีความจำเป็นน้อย มีจำนวน

ร้อยละ ๒.๘๒

๕. ผู้ที่เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์' ไม่มีความจำเป็น มีจำนวนร้อยละ ๐.๓๕

แบบสอบถามข้อนี้' ผู้เขียนได้เลือกคำตอบแสดงความคิดเห็นประกอบคำตอบที่ตนเลือกด้วย ผู้ที่เห็นว่า' ในปัจจุบันสถาบันพระมหากษัตริย์' ไม่มีความจำเป็นมีเพียง ๑ คน จาก ๒๘๓ คนนั้น มิได้แสดงเหตุผลว่า เพราะเหตุใดคนจึงเลือกคำตอบข้อดังกล่าว

แต่ผู้ที่มีความคิดว่าแม้' ในปัจจุบันสถาบันพระมหากษัตริย์' ยังคงมีความจำเป็น อยู่ถึงจะทางลำดับความสำคัญมากกว่ากันก็ตาม มีจำนวนรวมทั้งสิ้น ๘๕.๖๕ % บุคคลพวกนี้ได้แสดงเหตุผลและความคิดเห็นไว้นั้น' ข้อซึ่งเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นโดยเสรี พอจะสรุปได้ดังนี้

๑. สถาบันพระมหากษัตริย์' จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับประชาชนชาวไทย เพราะเป็นศูนย์รวมของจิตใจชาวไทย (ชาย, หญิง)

๒. สถาบันพระมหากษัตริย์' เป็นศูนย์รวมความสามัคคีของชนในชาติ (ชาย, หญิง)

๓. สถาบันพระมหากษัตริย์' เป็นสถาบันที่ควรเคารพสักการะ (ชาย, หญิง)

๔. สถาบันพระมหากษัตริย์' เป็นสถาบันที่เชื่อถือได้มากกว่านักการเมือง (หญิง)

๕. สถาบันพระมหากษัตริย์ในปัจจุบันควรมี เพราะเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันมิได้ความเป็นอยู่อย่างฟุ่มเฟือย ทรงปรับพระองค์ให้เข้ากับสถานการณ์ของบ้านเมืองตลอดเวลา (ชาย)

๖. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันทรงเป็นอัครวิมุกตล ทรงปฏิบัติพระองค์เองอย่างดีเยี่ยม ทรงคำนึงถึงส่วนรวมมากกว่าส่วนพระองค์ สมควรแก่การเทิดทูนไว้เหนือสิ่งใด (ไม่บอกเพศ)

๗. ต้องกราวิปัจจุบันเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันทรงมีพระเกียรติคุณเป็นเลิศ และทรงมีพระปรีชาสามารถที่จะนำชาติไทยให้คงอยู่ (ไม่บอกเพศ)

๘. ควรมีการแต่งตั้งบรรณากรมเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน (หญิง)

๙. สถาบันพระมหากษัตริย์จะเป็นหรือไม่ยอมแล้วแต่สถานการณ์ของบ้านเมือง และพระราชจริยวัตรของพระองค์ก็ค่อย (ไม่บอกเพศ)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของประชาชนชาวไทย แม้ปัจจุบันรูปแบบของกรปกครองจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตาม ผู้เขียนคิดว่าคนไทยส่วนใหญ่ยังคงศรัทธาและตระหนักในความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะการที่สถาบันนั้นยืนยงมาหลายระยะเวลาอันยาวนานย่อมเป็นข้อพิสูจน์ได้เป็นอย่างดี หรือแม้แต่เหตุการณ์อันยาวนานสงครามฉัฎฐิการณต่าง ๆ ภายในประเทศในระยะเวลาที่ผ่านมา ผู้เขียนเห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงเป็นหลักยึดเหนี่ยวและที่พึ่งของประชาชนเสมอมา สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นข้อยืนยันถึงความเชื่อมั่นและศรัทธาที่ประชาชนไทยมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ความผูกพันระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับชีวิตประชาชนชาวไทยอันมีระยะเวลานานนั้น มีสาเหตุที่อาจจะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้คือ

๑. การรับเอาลัทธิเทวราชาของขอมเข้ามาใน ไทยได้ผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมของตน คติเดิมของชาวไทยนั้นพระมหากษัตริย์เป็นเสมือนบิดาของคนทั้งปวง เมื่อรับเอาลัทธิของขอมเข้ามา พระมหากษัตริย์ไทยจึงเป็นสมมุติเทพโดยไม่ทางไกลจาก

ความเป็นมนุษย์เหมือนกษัตริย์จอม สิ่งที่ประชาชนจะต้องปฏิบัติเพื่อเสริมความเป็นพระราช
ของกษัตริย์ไทยนั้นไม่ได้ดัดแบบขอมมากนัก คงเลือกเอาแต่สิ่งที่เราพอจะปฏิบัติได้และเหมาะ
แก่ชีวิตของชาวไทย ไทยไม่ใช่พวกที่ติดแน่นกับทฤษฎีจนเกินไป ดังนั้นพระมหากษัตริย์ไทยจึง
ไม่มีการเกณฑ์แรงงานทาสมาสร้างปราสาทหินอย่างขอม ปราสาทหินงดงามของนครวัดและ
นครธม เป็นเครื่องเสริมพระเกียรติของกษัตริย์จอม แต่ก็เป็นที่เกลียดชังของคนทุกชนชั้น
ของประชาชน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวว่า โสคติของคนไทยที่ไม่มีพระมหากษัตริย์
ที่นิยมปราสาทหิน มิฉะนั้นประชาชนคงถูกเกณฑ์แรงงานมาก่อสร้างจนไม่มีเวลาจะทำไร่นา
ปราสาทหินยิ่งงอกขึ้นมากเท่าไร ชาวปลาก็ยิ่งหดหายไประมาดเท่านั้น ในที่สุดก็ต้องออกขายเปลี่ยน
ไป คนเขมรทุกวันนี้เห็นใจว่ายังเปลี่ยน ๆ อยู่ ทั้งยังกล่าวเสริมว่าปราสาทหินของขอมก็คือ
"เมรุ" ของพระมหากษัตริย์นั่นเอง เป็นที่บรรจุพระบรมศพ ไทยรับเอาความคิดนี้มากเหมือน
กัน แต่โดยสมรสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนา เมรุของไทยจึงสร้างด้วยไม้และกระดาษ
มีการถวายพระเพลิง จึงไม่ทำให้ประชาชนลำบากเป็นเวลาแรมปีอย่างขอม การที่รู้จักเลือก
ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเก่ากับใหม่นี้ ประชาชนไม่ได้รับความเดือดร้อนแสนสาหัสอย่างขอม
ชาวไทยจึงไม่ปฏิเสธคติความเชื่อนี้ แม้เวลาจะผ่านมายาวนาน

๒. ถึงแม้ว่าในทางทฤษฎีพระมหากษัตริย์ไทยจะมีพระราชอำนาจเป็นสันต
กัมม ชาวไทยเมื่อความประนีประนอมระหว่างชนชั้นปกครองและประชาชนพอสมควร ในสมัย
สุโขทัยถ้าราษฎรมีความเดือดร้อนก็มีสิทธิไปส่นกระดิ่ง พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จออกมา รับฟัง
แม้ในสมัยที่พระเจ้าแผ่นดินเป็นสมมุติเทพ ประชาชนก็ยังคงมีสิทธิถวายฎีกาได้ทุกหนทุกแห่ง
พระมหากษัตริย์จะทรงรับไปพิจารณาให้เกิดความเที่ยงธรรมยิ่งขึ้น ดังนั้นพระราชอำนาจของ
พระมหากษัตริย์ที่มีอยู่ จึงสามารถนำมาปกป้องคุ้มครองไว้ให้เกิดความยุติธรรมและ
ยังเกิดความร่มเย็นเป็นสุข ในกรณีที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ดี

๓. ลัทธิเทวราชซึ่งอ้างว่าพระมหากษัตริย์เป็น "เทพเจ้า" นั้นไม่
ขัดกับความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งชาวไทยนับถือเอา เป็นศาสนาประจำชาติตั้งแต่สมัยสุโขทัย
ในทางพุทธศาสนานั้นยกย่องพระมหากษัตริย์ไว้เป็นเทวดาประเภทหนึ่ง คือ "สมมุติเทพ"
ดังนั้นลัทธิเทวราชที่รับเข้ามาใหม่ จึงเสมือนกับสิ่งที่ย่ำความเชื่อเดิมที่มั่นคงขึ้น และถูก
นำมาจัดเป็นระบบแบบแผน

๔. ชาวไทยเทิดทูนพระมหากษัตริย์เอาไว้ในตำแหน่งอันควรแก่การสักการ
บูชา โดยไม่คัดค้านความเชื่อนี้เพราะสืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่อง "กรรม" ตามพุทธ
ปรัชญา ก่อให้เสริมความเชื่อในเรื่องบุญบาปมี ผู้ที่อยู่ใต้อาณัตินั้นยอมเป็นผู้ที่มีบุญบาปมีใน
ทัศนะของคนไทย ดังนั้น ชลธิรา กลักร้อง จึงอ้างว่า "ไตรภูมิพระร่วง" นั้นเป็น
พื้นฐานอุดมการณ์ทางการเมืองของไทย พงกาลีไททรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้โดยมีศาสนา
ขยายอำนาจทางการเมือง เพื่อให้ประชาชนยอมรับว่าสถาบันนี้เกิดขึ้นเพราะบุญบาปมี^๒ ผู้
เขียนเห็นสอดคล้องว่าเรื่องไตรภูมิพระร่วงนั้นน่าจะนับได้ว่าเป็นพื้นฐานอุดมการณ์ทางการเมือง
ของไทย เพราะศาสนาการเมือง และวรรณกรรมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ออก แต่สิ่งที่น่า
พิจารณาอย่างยิ่งนั้นอยู่ที่ว่าพงกาลีไททรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้เพื่อให้คนนับถือนบุญบาปมีของ
พระองค์ หรือพระองค์เองก็เชื่อมั่นในเรื่องบุญบาปมีเหมือนกับกษัตริย์สมัยของพระองค์ เพราะ
สภาพทางสังคมและความเชื่อนั้นมีอิทธิพลต่องานเขียนของกวีจนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป สังคมมี
ส่วนสร้างจินตนาการและความรู้สึกของนักประพันธ์ เท่ากับว่าสังคมมีบทบาทในการสร้าง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒

หน้า ๒๑ - ๒๒,

ชลธิรา กลักร้อง "ไตรภูมิพระร่วงพื้นฐานอุดมการณ์ทางการเมืองของไทย"
วารสารธรรมศาสตร์ ๑ : ๑๐๑ มิถุนายน ๑ - กันยายน ๒๕๑๗.

วรรณกรรมคล้ายเหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นนิ หรือ จิตร ภูมิศักดิ์ ก็ฝ่ายซ้ายก็ยอมรับความจริง
ข้อนี้ อยู่ ทั้งปรากฏในข้อเขียนของบุคคลทั้งสองว่า

"สภาพแวดล้อมไม่เพียงแต่จะเป็นสิ่งกำหนดความรู้สึกนึกคิดของคนเรา
เท่านั้น หากยังเป็นสิ่งกำหนดความสามารถของคนเราอีกด้วย"^๒

และ

"จิตใจและความคิดของมนุษย์อาจทรงอยู่ได้เองโดยอิสระ เอกเทศ
ด้วยเหตุนี้ศิลปินของยุคหนึ่ง ๆ ก็ดำเนินไปตามสภาพแห่งจิตใจและ
แนวคิดของแต่ละยุค"

เรื่อง ไตรภูมิพระร่วงนี้จะเขียนด้วยเจตนา รรมย์ใดก็ตาม เป็นสิ่งที่น่าวิเคราะห์ให้ลึกซึ้ง
ในโอกาสต่อไป แต่พื้นฐานอุดมการณ์ทางการเมืองในไตรภูมิพระร่วงสอดคล้องกับความเชื่อ
ในลัทธิเทวราชซึ่งรับเข้ามา ชาวไทยจึงยอมรับกันสืบเนื่องกันต่อมา

๕. สภาพของสังคมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นสภาพสังคม
ที่เปลี่ยนแปลงช้า ความคิดและความเชื่อของชาวไทยยังคงทอดกันมาในแต่ละยุคสมัยไม่ค่อย
แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพระมหากษัตริย์ไทยพยายามสร้าง
สภาพสังคมสมัยนั้นให้ใกล้เคียงกับอยุธยา ด้วยเชื่อว่าอยุธยาคือสภาพสังคมในอุดมคติ จึงมี
คำเรียกสมัยอยุธยาว่า "สมัยบ้านเมืองดี" และพยายามสร้างกรุงเทพฯ ให้
เหมือนสมัยบ้านเมืองดี สังเกตได้จากชื่อสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งเลียนแบบมาเป็นต้น เพราะ
ฉะนั้นสถานภาพของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยากับรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงไม่แตกต่างกันนัก

วิภา เสนาบุญ "ศึกษาวรรณคดีให้สนุก" วารสารจันทร์เกษม

๔ : ๔๕ มีนาคม - เมษายน ๒๕๑๑.

^๒ อัครนิพนธ์ พลจันทร์ ศิลปกรรมแห่งกาพย์กลอน ธีรอินทราวุธ (นามแฝง) หน้า ๒๗.

^๓ จิตร ภูมิศักดิ์ ศิลปเพื่อชีวิตศิลปเพื่อประชาชน นีปกร (นามแฝง) หน้า ๑๙๗.

^๔ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มุลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย
หน้า ๑๖.

ความเลื่อมใสศรัทธาที่ประชาชนถวายก็ไม่แตกต่างกัน ในสมัยที่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ รูปแบบของการปกครองเปลี่ยนไป ไทยก็ยังคงมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่เป็นประมุขอยู่ภายใต้กฎหมาย

๖. เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยยืนยงมาจวบจนกระทั่งเวลาอันยาวนานก็คือ ชาวไทยไม่ได้ยกย่องสถาบันแต่เพียงประการเดียว แต่เป็นการเทิดทูนสถาบันพร้อมกับความดี จึงมีลักษณะของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏอยู่ในทัศนะของชาวไทยนั้นพระมหากษัตริย์ที่จะต้องทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม คือ ธรรมของพระราชา ๑๐ ประการ และจักรพรรดิวรรต ๑๒ ประการ

ในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ที่กวีนำมาสรรเสริญนั้นจะต้องทรงไว้ซึ่งคุณลักษณะตรงกับธรรมทั้งสองประการข้างต้น กวีมิได้ทำการสรรเสริญอย่างเลื่อนลอย หากแต่รู้หลักเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าของพระมหากษัตริย์ว่าพระราชกรณียกิจควรแก่การสรรเสริญ พระมหากษัตริย์อย่างไรที่ควรแก่การเฉลิมพระเกียรติ ดังนั้นกวีหลายท่านจึงอ้างไว้อย่างชัดเจนว่า พระมหากษัตริย์ที่ตนแต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติพระองค์ทรงไว้ซึ่งทศพิชราชธรรม หรือจักรพรรดิวรรต และบางทีก็ลงว่าทรงมีทั้งคุณธรรมทั้งสองพร้อม ๆ กัน กล่าวคือ

ลิลิตตะเลงพ่าย

พิชิตท้าวทศพรอง	พรรณนา	นี้ถา
จักรพรรดิวัตรจรรยา	ชื่อ	
เรื่องรุ่งราชกฤดา	จิตรเกียรติ	เกริกแสง
เจริญสวัสดิ์ชาติยศ	ก่อสร้าง	สืบแสง

โคลงกั้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

กษัตริย์ธิราชเชื้อ	ธรรม	
เฉลิมอาณาเขต	ฤทธิ์	แก้ว
หัวเมืองออกเมืองพระยา	เป็น	เกษ
เป็นเจ้าครุฑอมแก้ว	ต้น	ตม

โคลงคันสรร เสริฐพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพะพุทฺธเลิศล้ำนภลัย

ครองราชย์สุขสวัสดิ์เพียง	จักรพรรดิ
มุลมั่งมิริสมบัติ	ยิ่งหว่า
ทรงจักรวาทิวัตร	โดยทศ ธรรมพอ
กับยุคเป็นโลกล้ำ	เลิศเหลือองบุญจร

โคลงคันสรร เสริฐพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพะนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กราวปฏิสังขรณ์

วัดพระเชตุพน ฯ

ผดุงธรรมเทศน์	ขัตติยวัตร	แสงเอย
องค์ผู้ต้นจักรพรรดิคือ	คู่ท้าว	
อธรรมอสัตย์ศักดิ์	สละละ	ลวงแฮ
บาปสร้างบุญสร้างอกรรม	ครุณา	

โดยเฉพาะ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรง
 บรรยายไว้ในหนังสือโคลงคันสรร เสริฐพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพะนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กราว
 ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯ ไว้โดยละเอียด ว่าพระบาทสมเด็จพะนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี
 พระราชจริยาวัตรครบถ้วนตาม "จักรพรรดิวัตร ๑๒ ประการ" คือ

๑. ควรอนุเคราะห์คนในราชสำนักและคนภายนอกให้มีความสุข

ชนาคนยากสิ้น	สรรพัก คุนา
แกลนคู่โคไถฉลุย	ทั่วไร่
ขแจกจ่ายยัด	จวบออก ผลเอก
สิบส่วนหนึ่งนั้นได้	สำนาง
เสนาคน้องนอกถ้วน	ถึงสนม ในเฮย
ปีหนึ่งสองปางนับ	เนื่องครึ่ง
ผจงแจกธนะสำรสม	ศักดิ์สิทธิ์ เขนา
ตามาหยูตามน้อยทั้ง	ทั่วชน

๒. การผูกไมตรีกับประเทศอื่น

คหังวานิธราง
เสนอสำนัเพื่อประโยชน์
ไต่รพระเพิ่มคุณทวี
ชบทยทวยไร้ช

แรงทุน ทรัพย์นา
พานให้
ถววยควบ คินเอย
เขตรหลาย

๓. อนุเคราะห์พระราชกษัตริย์

ปางชิตยและญ
โดยราชจรดลง
ชเอือชโอบีจ
เพิ่มศยานแก้ว เกอ

พันธุไท ธิราชฤ
ภูเกล้า
จงสนิท นิตยนา
กอบมุง

๔. การเกื้อกูลพราหมณ์คฤหบดี

ทวยภามัณติศพรอม
พัตรโกชนไต่ติคุณทวยารุง
นายกเวยชอุทิศ
กรันครบสบสิ้นไค

พราหมณ์ฤติ พรคพอ
เรียกให้
ทวนวัตุ คฤห์เอย
คังปอง

๕. การอนุเคราะห์ประชาชนในชนบท

ผจงแจกบรรพสัจจาว
ทกนิคมคามมอ
ตระหลอศแหลงอาณาสิริ
เนกคังกอนอนสิ้น

แกนธบ บทเอย
เม่นพัน
สละราษฎร แลฤ
สบสถาน

๖. การอุปการะสมณะพราหมณ์ผู้มีศีล

ปางลอยนปอจอาจ
อิกชอสมณะชนาน
บริสุทธิสละชละกาม
จตุปัจจยไต้ถวน

ออกนภ พราหมณ์เอย
หึงไต้
กอบจตุตถ กิถเอย
ถถววย

๗. ควรจัดรักษาฝูงเนื้อ นก และสัตว์ทั้งหลายให้สมบูรณ์

พระหามหอนิให้ประทุษ	ทวยแก้ว สรรพนา
มวลบถกพิชาหลาย	เหล่าช้าง
อย่าเริ่มอย่ารังประทุ	ประหารวอก วายเอย
อาขอไภยกั้นก้าง	เกียจกรร

๘. ควรห้ามชนทั้งหลายให้ประพฤติมิชอบ และชักนำด้วยตัวอย่างให้อยู่ใน

กุศลสุจริต

พระ เหนพระห้ามตลอด	แหล่งภพ ทานนา
เว้นกิจอาชรรวมทั้ง	หิวข้าว
สุจริตปวาร	วิสัย แสงแสง
เหตุแห่งบาปห้าวร้าง	เริ่มบุญ

๙. ควรเลี้ยงดูคนจนให้มีประกอบการกุศลอันเป็นภัยต่อสังคม

ชนิกไร้ชีวิต	ขุนเข็ญ ใจเอย
ทรงแจกจ่ายชนทุน	ทานเกอ
ปางป่วนประชาเย็น	ยีนลาก แลพอ
เพราะพระไทยทานเอื้อ	โอบครัน

๑๐. ควรเข้าใกล้สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ เพื่อศึกษาบุญ บาป กุศล และอกุศลให้แจ่มชัด

ปางบาปพรตพรากกลาง	มลายนา นะนา
นับนครบสรรพสุทธ	สร้างแนว
เสด็จสู่บุญจรรวม	ทกโทษ คุณเฮ
ำคมแจ่มแจ่มแล้ว	ลงญาณ

๑๑. ควรห้ามจิตไม่ให้ต้องการไปในที่ ๆ พระมหากษัตริย์ไม่ควรเสด็จ

อรรคมหากษัตริย์	ทางคาม	เกลียดเอย
อคนิยานแดง	สละถวน	
หญ่ไยบลวนลาม	เคียบอน	บาปพอ
ทูลรศรกลั่นแว่น	วางวาย	

๑๒. ควรดับความโลภมิให้ปรารถนาสิ่งที่พระมหากษัตริย์มิควรจะได้

ไปคสมหิจฉล่อห้อม	นึกของ	เขาเอย
แห่งบโคหมายเฮา	เอิบอ้าง	
โดยกิจพลการบอง	เป็นประโยชน์	ตมนา
วิสมะโลกทานไร้งาง	เรศไกล	

คุณลักษณะของพระมหากษัตริย์นั้นแท้จริงทรงทศพิธราชธรรม ก็ได้หยิบยกขึ้นมาสรรเสริญพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะแยกกล่าวเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ทาน คือการให้ ผู้ที่เขามาก เป็นพระมหากษัตริย์นั้น เขามากกว่าร่งตำแหน่งเพื่อ "ให้" ไม่ได้เขามากเพื่อ "รับ" นายมิ่ง และพระยาไชยวิชิต(เผือก) ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญของพระมหากษัตริย์ที่ตนสรรเสริญดังนี้

เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 โรงทานไม่ขาดพระราชทรัพย์ ออกจ่ายจิบเจือจานหวานกุศล
 ห้างหวานควาเข้าเย็นไม่ว้นคน ออกสับสนแซ่ของมากองกิน

ฯลฯ

โคลงแกลลอนยอเกียรติสามรัชกาล

โรงทานปานโรงกลัปพฤกษ์ ตามแต่เบิกปราภนาถก็ได้
 อันยากกรรณิพทพทุกเชิงกิจ ก็มื้ทั่วกันไต่ด้วยไทยทาน

ฯลฯ

๒. ศีล คือการสังวรกายและใจให้สุจริต การบำเพ็ญพระราชากุศลจักอยู่ในข้อนี้ด้วย กวีสมัยรัตนโกสินทร์คอนทนจะกล่าวถึงการพระราชากุศลของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ อันเกี่ยว กับการสร้างวัด การสังคายนาพระไตรปิฎก และพระราชากุศลโดยทั่ว ๆ ไป อันที่นี้ผู้เขียนจะ ยกตัวอย่างเพียง ๒ ตัวอย่างคือ

โคลงคันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

การบุญพระมาไถ่	าคเสบอ
พระเมฆมดเนื่องใน	กวาง้าง
สังขนิศภัทรเชอ	ทรงอุ หิตเส
พุทธรัตนไตรสร้าง	เสริจสรพร

โคลงแถลงอนวยเกียรติสามรัชกาล

พระปิตุภาภารมณันแก่กล้า	เปนยอดยิ่งกรีธาอภินิหาร
เห็นกระแสน้ำในโพธิญาณ	ประมาณกาลจะนับลำดับไป

๓. บริจาค คือการเสียสละ พระมหากษัตริย์ต้องทรงเสียสละทุกกรณี เป็นต้นว่า ความสุขส่วนพระองค์ พระราชทรัพย์และแม่แต่ชีวิตเพื่อราษฎร กวีจึงนำเอาพระราชนิพนธ์ านทางเสียสละของพระมหากษัตริย์มาสรรเสริญ เช่น นายมิกกล่าวถึงพระราชาสุทธสาหาในการ ปกครองบ้านเมืองของรัชกาลที่ ๓ ว่าทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อราษฎร แม้นกรณี ที่เกิดไฟไหม้ก็เสด็จออกมาดับไฟ เช่น

ถ้าเกิดไฟไหม้บ้านจวนเรือนราษฎร เรืออำนาคยสุริยวงนิ นกรุงศรี
ระทึนพระไทยแทนแสนทวี ก็กรูกริพทุทะสละวัง

สำหรับวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น นับได้ว่าเป็นวีรกรรมที่ยิ่งใหญ่ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงเสียสละเอาชีวิตของพระองค์เป็นเดิมพันในการทำยุทธหัตถี

๔. อาชวะ หมายถึงความซื่อตรง เป็นพระมหากษัตริย์จะต้องซื่อตรงในทุกรณีส สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงสรรเสริญรัชกาลที่ ๓ ไว้ว่า

พระพรหมอุรุเหคุมลัง	บลาบลก	คำเอย
ตรงเตรียมไกรทวารสรี	สมจรวง	
สำเ็จเผด็จเบื่องปลด	ไปลโทย	แดงแฮ
สิ่งศัตย์ศรีพรองถอย	ถองบรม	

๕. มัทะ คือความอ่อนโยนในการประกอบพระราชกรณียกิจทั้งปวง พระมหากษัตริย์นั้นแม้จะมีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้นก็ตาม พระองค์จะทรงใช้พระราชอำนาจด้วยความเฉยชาดเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ในขณะที่เขาก็นึกว่าพอตนอ่อนโยนอยู่ในขอบเขตที่จะพึงทำได้ นายเมื่อก้าวถึงลักษณะข้อนี้ของรัชกาลที่ ๓ ในเรื่องการเก็บภาษีอากร ดังนี้

ถึงดูพวกหมู่สมัศรี	เก็บอากรขุนของไม่มองี
ทั้งคนาคาน้ำเหลื่อดำไป	ไปรคมี หัพลเมืองเคื่องสำราญ
ำหนายระวางทั้งหมคสมลสิน	มีหักกินเนื้อราษฎรทำอาจหาญ
ำให้เก็บแต่พองามตามบุราณ	พระไปรคปรานทั่ว เขตประเทศไทย

๖. ทยะ คือทำหน้าที่ของพระมหากษัตริย์โดยครบถ้วน ได้แก่การปกครองให้ราษฎรได้รับความเป็นสุข ให้ความคุ้มครองภัยอันตราย และปกป้องราชอาณาจักร ลักษณะดังกล่าวก็นำมาสรรเสริญรวมกันไป แดกต่างกันคือเมื่อที่ท่านึกเห็นว่า รัชสมัยที่ตนแต่งารรณกรรมเฉลิมพระเกียรติขึ้นควรจะกล่าวเน้นเรื่องใดมากกว่า เช่น ในลิลิตตะเลงพ่าย ก็สรรเสริญวีรกรรมอันเนื่องจากการรบเป็นสำคัญ ส่วนในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๑, ๒ และที่ ๓ ก็กล่าวถึงการปกครองและสภาพความเป็นสุขของประชาชนเป็นข้อสำคัญ ความในคำให้การรบนั้นจะกล่าวถึงแสนยานุภาพของกองทัพและผลของสงคราม

๗. อโกธะ คือความไม่โกรธ ถึงแม้จะมีอะไรเกิดขึ้นให้เป็นที่กระทบกระเทือนพระมหากษัตริย์ที่ทักทวงพุทธศาสนาก็โกรธไม่ได้เป็นวันชาติ ถ้ามุ่ผู้นำเอาพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์มาสรรเสริญ จะแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่าแม้จะมีเรื่องร้ายแรงเกิดขึ้น พระมหากษัตริย์จะทรงจักษุการตามความยุติธรรมและด้วยทกคุณมัย ไม่ทรงถกส่นก้วยอารมณ์ ชุนจันโวหารกล่าวถึงคุณลักษณะตามธรรมเนียมข้อนี้ของรัชกาลที่ ๑ ไว้ว่า

๑. ครมิกกรัสสังให้	ลงทัณฑ์
โทษจำจองไปพัน	เคี่ยมเกล้า
เพ็รียงเมืองสุกพงษ์พัน	มิกมอด
เมืองสว่างแสนโคกเก้า	เพื่อไทเสกัจจง
คือองค์อัมเรศเจ้า	จอมสวรรค์
มาชุมนุมวันสิ้น	ปราบเหล่า
เสี้ยนหนามหอนมีฉัน	ทาทิษ
จนจับวันหน้า	พองสีน้ำจกณม

๘. อวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียนผู้ใดไม่ว่าเป็นมนุษย์หรือสัตว์ คุณธรรมข้อนี้ของพระมหากษัตริย์นับเป็นคุณธรรมที่สำคัญ วันเป็นเหตุให้ผู้อยู่ใต้ปกครองได้รับความสุข สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนำมากล่าวสรรเสริญรัชกาลที่ ๓ ไว้คือ

กรุณานำทุกข์ราษฎร์	โรยรา ราษฎรภา
ทุกถิ่นทองธรณินทร์	หนักยรอน
บ่เบียดเบียนชีพ	ทั่วเขต ชาติไทย
เว้นวิหิงษาชน	ขุนแด

๙. ขันติ คือความอดทน หมายถึงอดทนต่อความยากลำบากในการปฏิบัติหน้าที่ ตลอดจนอดทนในลาภ ยศ สรรเสริญ และสิ่งทั้งปวงที่พระมหากษัตริย์จะได้รับเนื่องจากระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชภาระอันหนักอึ้งต้องอาศัยขันติธรรมจึงจะทำให้รัชสมัยของพระองค์รุ่งเรือง พระบาททรง กล่าวถึงพระราชมารดาของรัชกาลที่ ๒ ไว้ ดังนี้

บำบัคอุบาทว์เบื่อง	วิบัติเบือน
บำบัคทุกข์เข็ญเคือง	ขุนแกน
บำบัคโง้งเงียน	สติเต็ง
บำบัคทุกข์โทษแค้น	มากมี

๑๐. อภิโรธนะ หมายความว่าคิดจะทำกร รังปวงโดยปราศจากการนึกถึงตนเอง จะต้องทำเพื่อประโยชน์คนอื่น และทำเพื่อผลงาน สืบเกิดพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงสรรเสริญรัชกาลที่ ๓ ในการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน "ว่าไม่เห็นแก่พระองค์โดยไม่ตระหนี่ในพระราชทรัพย์ ถึงข้อความ

ทรงสรีรพาไปเอื้อ	ออมราช ทรัพย์แฮ
เว้นมัจฉะมรรณตาย	โลภมล้าง
วังเวรรักมาสมจง	ฉกิตหัว องค์เอย
รเมยลัหมแนสรางช้า	สืบแสง

ทั้งทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ และจักรพรรดิวรรต ๑๒ ประการดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ย่อมเป็นเครื่องยืนยันว่าคนไทยนั้นมิได้ยกย่องสถาบันแต่เพียงประการเดียว หากแต่ทูลผู้ที่กระทำความดีเป็นสำคัญ แม้ชนสามัญประกอบคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติก็มีเกียรติยศสรรเสริญไว้ เช่นกัน กล่าวคือ ฉันทโยเกียรติกษัตริย์นครราชสีห์ (พระยาอุปกิตศิลปสาร) ลิลิตคันทะกุกบ้านบางระจัน (พระยาอุปกิตศิลปสาร) เป็นต้น ดังนั้น การที่สถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นสถาบันสูงสุดของประเทศจะอยู่ในความสรีรพาของประชาชนก็ย่อมขึ้นอยู่กับพระราชจริยวัตรเป็นสำคัญ ความยืนยันของสถาบันนี้ย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าคนไทยยังเห็นว่าเป็นสถาบันอันทรงคุณแก่ประเทศชาติ ในขณะที่ยกย่องพระมหากษัตริย์ที่ไม่ทรงคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ คนไทยก็ไม่ได้ถวายพระเกียรติ เช่น พระเจ้าเอกทัศจะถูกเอ่ยพระนามว่า "ขุนหลวงชี่เรือน" กว้างช้า เมื่อเป็นเช่นนั้นพระมหากษัตริย์ไทยจึงต้องมุ่งบำเพ็ญพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน แม้ในพระราชพิธีเสด็จเกลิงดวลยราชสมบัติจะมีพระปฎิญาณตอนหนึ่งทูลขอให้แก่ประชาชนว่า "เราจะปกครองแผ่นดินด้วยความเป็นธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม" พระราชปฎิญาณนี้เสมือนศักดิ์ที่ให้แก่ประชาชนประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความคำนึงในพระราชาภารกิจของพระองค์ด้วย

ในปัจจุบันพระมหากษัตริย์ไทยภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย
 ยังคงดำรงตำแหน่งพระประมุข ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันมากมาย ทรงเป็นบุคคล
 ตัวอย่างในทางคุณธรรมความดี ตลอดจนเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ประชาชนของพระองค์
 เพราะฉะนั้นสถาบันนี้จึงยืนยงอยู่ในความดี และความดีรักษาชาวไทยด้วยระยะ
 เวลาอันยาวนาน

วิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๑. ที่มาของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ

คำว่า "ที่มา" ในการวิเคราะห์หมายถึงจุดกำเนิดของวรรณกรรมประเภทนี้ และแหล่งที่มาของเนื้อเรื่อง

สำหรับจุดกำเนิดของวรรณกรรมประเภทนี้ มีผู้แสดงความคิดเห็นซึ่งน่าจะนำมาพิจารณาได้หลายท่านด้วยกัน คือ

จิตร ภูมิศักดิ์^๑ กล่าวถึงวรรณคดีที่ยกของพระมหากษัตริย์ หรือชนชั้นปกครองว่าเป็นผู้บำรุงรักษาสืบต่อกันมา วรรณกรรมประเภทนี้เป็นอาวูชที่ชนชั้นศักดินามอมเมาประชาชนให้ยอมรับสถาบันและการชดเชย

นายผี หรือ อัครนิ พลจันทร์^๒ กล่าวถึงผลงานของกวีแต่ละยุคสมัยว่ากวีย่อมต้องรับใช้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสมอ ดังนั้นผลงานของกวีจึงจะยังประโยชน์แก่ฝ่ายหนึ่ง และทำให้อีกฝ่ายหนึ่งต้องเสียประโยชน์ และกวีมักจะถูกซื้อหาบอามิสสินจ้าง หรือเล่ห์เหลี่ยมของชนผู้มีอิทธิพลในยุคสมัยนั้น เมื่อพิจารณาวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติแล้วเราจะเห็นว่าวรรณกรรมประเภทนี้เอื้อประโยชน์แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ จากทรรณะของนายผีข้างต้น จุดกำเนิดของวรรณกรรมประเภทนี้คือการร่วมมือกันระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับกวี เพื่อสร้างความมั่นคงแก่สถาบันพระมหากษัตริย์นั่นเอง

กระแสร มาลยาภรณ์^๓ กล่าวถึงสาเหตุของจุดกำเนิดวรรณคดีไว้หลายประการ ซึ่งท่านเรียกว่า "ทฤษฎีของกำเนิดวรรณคดี" สาเหตุหนึ่งที่เกิดวรรณคดีนั้นก็คือ "ความนับถือ

^๑ จิตร ภูมิศักดิ์ ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ที่ปกร (นามแฝง) หน้า ๑๔๑-๑๔๔.

^๒ อัครนิ พลจันทร์ ศิลปะการแห่งกาพย์กลอน ศรีอินทราวุธ (นามแฝง) หน้า ๕๕-๕๘.

^๓ กระแสร มาลยาภรณ์ วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น หน้า ๒๐.

วิธชน" ในกลุ่มที่คนอยู่รวมกันเป็นจำนวนมากย่อมจะต้องมีวิธชนเกิดขึ้นเสมอ และทางที่ภาควิชา
 ๑ ในวิธชนของชน ความภาคภูมิใจเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดทศวรรเสถียรวิธชนนั้น ๆ ของไทย
 นั้นเรื่องที่จัดไว้ว่ามีจุดกำเนิดจากสาเหตุใดแก่วิธชน ลิลิตยวนพ่าย / ลิลิตตะเลงพ่าย และ
 ลิลิตคันทน์สุโขทัยบางระจันเป็นต้น

เจือ สตะเวทิน^๑ ให้ความเห็นถึงเหตุของวิธชนที่สร้างวรรณคดีไว้ข้อหนึ่งว่า
 เกิดจากความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่กวีและประชาชนนับถือร่วมกัน ได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหา-
 กษัตริย์ และบรรพบุรุษ เช่นเรื่อง พระมหาชาติคำหลวง พระบาลีคำหลวง โคลงขอ-
 พระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี โคลงขอพระเกียรติรัชกาลที่ ๒ ของพระยาทรง และลิลิต
 ตะเลงพ่ายเป็นต้น

สิทธา พินิจภูวนล^๒ กล่าวถึงสาเหตุที่กวีแต่งเรื่องลิลิตยวนพ่ายว่าเกิดจากความ
 ปิติในชัยชนะของวีรบุรุษ

เปลื้อง ณ นคร^๓ กล่าวถึงเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายไว้อย่างน่าฟังว่า เป็นวรรณคดี
 เฉลิมชาติ เพราะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นประกาศเกียรติของชาติไทยที่ได้ชัยชนะศึกครั้งยิ่งใหญ่ และ
 เฉลิมเกียรติมหาจักรพรรดิที่กล้าหาญผู้ใดเห็นได้โดยยาก

ด้วยเหตุที่ผู้ศึกษาวรรณคดีต่างมองจุดที่มาของวรรณกรรมแตกต่างกันดังนี้ ทำให้ผู้
 เขียนต้องการทราบความคิดเห็นของบุคคลบางกลุ่มเกี่ยวกับที่มาของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ
 จึงสร้างแบบสอบถาม (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข) และได้นำไปทดสอบกับกลุ่ม
 ตัวอย่าง (ดูรายละเอียดในบทที่ ๑) หัวข้อวิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า จากทฤษฎีเฉพาะเหตุผล
 ของการตอบแบบสอบถามปรากฏว่า

^๑ เจือ สตะเวทิน ประวัติวรรณคดีไทย หน้า ๓ - ๔.

^๒ สิทธา พินิจภูวนล ล.ก. หน้า ๔๕.

^๓ เปลื้อง ณ นคร ล.ก. หน้า ๓๗.

๑. ผู้เห็นว่ากวีแต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเพราะกวีได้รับแรงบันดาลใจจาก
ความศรัทธาในพระราชกรณียกิจและแสดงออกอย่างกตัญญูมีร้อยละ ๕๑.๑๖

๒. กวีแต่งเพราะพระมหากษัตริย์รับสั่งให้แต่งขึ้นเพื่อความมั่นคงของสถาบัน
พระมหากษัตริย์ มีผู้เลือกข้อนี้ ร้อยละ ๔.๕๔

๓. กวีแต่งขึ้นเองเพื่อหวังผลตอบแทนจากพระมหากษัตริย์ มีจำนวนคนเลือก
คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๖๐

๔. สำหรับผู้ที่คิดว่ากวีแต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเพราะกวีเป็นสุนัขรับใช้
ของศักดินา มีร้อยละ ๗.๗๗

นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อเรื่องของวรรณกรรมเฉลิม-
พระเกียรติว่ากล่าวถึงแต่ส่วนดี ไม่กล่าวถึงข้อบกพร่องในรัชสมัยนั้นเลยเพราะสาเหตุใด จาก
การวิเคราะห์คำตอบแบบสอบถามแล้วปรากฏว่า

๑. ผู้ที่เห็นว่ากวีจึงใจบึกเบือนข้อเท็จจริงเพื่อบอมนำประชาชนให้ยอมรับ
สถาบันพระมหากษัตริย์และการชูครึก มีร้อยละ ๑.๗๖

๒. เห็นว่าเป็นธรรมชาติของการสรรเสริญที่จะต้องนำเอาส่วนดีมากล่าวอ้าง
มีข้อบกพร่องก็ตาม โดยเห็นว่ามีข้อดีมากกว่าข้อบกพร่อง มีจำนวนร้อยละ ๕๐.๔๑

๓. ผู้ที่ตอบว่า กวีไม่เห็นข้อบกพร่องของพระมหากษัตริย์ มีจำนวน
ร้อยละ ๑๑.๔๑

๔. ส่วนผู้ที่คิดว่าพระมหากษัตริย์รับสั่งให้กล่าวเฉพาะส่วนดีของพระองค์
เพื่อความมั่นคงของราชบัลลังก์ มีจำนวนร้อยละ ๑.๐๖

๕. มีผู้แสดงความคิดเห็นอื่น ๆ อีกร้อยละ ๑๒.๓๖

ส่วนผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการให้แสดงความคิดเห็นแบบเปิดโอกาสให้
ตอบโดยเสรี เกี่ยวกับวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ สรุปได้ดังนี้

๑. การมีวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะพระมหากษัตริย์
ทรงสละพระชนมชีพ และเลือดเนื้อเพื่อคนทั้งปวง (นาย)

๒. การเขียนวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรตินี้ก็เขียนด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่สมควรจะถือว่าเป็นวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ (หญิง)

๓. ความศรัทธาในความดีของพระมหากษัตริย์เป็นแรงบันดาลใจให้ก็เขียน (ไม่บอกเพศ)

๔. เหตุที่มีวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเพราะคนไทยมีนิสัยยกย่อง และซาบซึ้งในความดีของคน (หญิง)

๕. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเกิดขึ้นเพราะความจงรักภักดีของกวี (ไม่บอกเพศ)

๖. ควรจะมีวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ เพื่อเป็นกำลังใจแก่พระมหากษัตริย์ประกอบความดี (ไม่บอกเพศ)

๗. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติกล่าวถึงแต่ความดีของพระมหากษัตริย์นั้นเองเท่านั้น เทียบกับการเตือนสถาบันสูงสุดในทางอ้อมให้คงระมัดระวังพระองค์ เพื่อกระทำความดีต่อไป (ไม่บอกเพศ)

๘. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเป็นวรรณกรรมที่ช่วยให้นักรักชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นการป้องกันการยุแหย่จากบุคคลภายนอก (ไม่บอกเพศ)

๙. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเป็นวรรณกรรมที่มีประโยชน์สำหรับคนรุ่นหลังในแง่สังคม ประเพณี การปกครอง เศรษฐกิจ และการศึกษา (ชาย)

๑๐. ในสมัยก่อนพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่มีสิทธิ์ขาดในการปกครอง จึงมีพระราชกระมาก เมื่อทรงบำเพ็ญความดีก็ควรสรรเสริญ (ไม่บอกเพศ)

๑๑. เป็นวรรณกรรมที่ช่วยปลุกเร้าแก่การเข้าใจ (หญิง)

๑๒. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเป็นวรรณกรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ไม่ได้ (ชาย)

๑๓. วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเป็นวรรณกรรมที่เขียนโดยมองด้านเดียว จึงไม่เพิ่มพูนปัญญาแก่ผู้ศึกษา (ไม่บอกเพศ)

๑๔. เป็นวรรณกรรมที่ยกย่องพระมหากษัตริย์จนเลิกลอย ทำให้ขาดความเชื่อถือจากผู้อ่าน (ไม่บอกเพศ)

๑๕. ในสมัยปัจจุบันไม่จำเป็นต้องมีวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ (ไม่บอกเพศ)

ส่วนผู้เขียนมีความเห็นเกี่ยวกับ "ที่มา" ของวรรณกรรมประเภทนี้ว่า กวีเขียน
เนื่องมาจากความรักชาติของพระมหากษัตริย์ ความศรัทธานี้เป็นผลมาจากความเชื่อ ซึ่งคน
แต่ละยุคสมัยมีความเชื่อแตกต่างกัน กวีมีความเชื่อเหมือนคนร่วมสมัยกับท่าน กล่าวคือยอมรับ
ความเป็น "เทวราชา" ของพระมหากษัตริย์ดังกล่าวนั้นมาแล้วในบทที่ ๓ ทั้งเชื่อเรื่องบุญบาปมี
ของพระมหากษัตริย์ที่จะปกป้องคุ้มครองประชาชนให้ร่มเย็นเป็นสุข จิตร ภูมิศักดิ์เองก็เชื่อว่า
อิทธิพลของสภาพแวดล้อม^๑ นั้นส่งผลกระทบต่อจิตของมนุษย์แต่ละยุคสมัยเป็นตัวกำหนดรูปลักษณะ
ของศิลปะ ดังข้อความที่ปรากฏไว้ว่า

" ความจริงข้อหนึ่งที่เราไม่อาจปฏิเสธได้ก็คือ ศิลปะยอมรับอิทธิ
บุคคลสมัยของมัน ศิลปะของยุคใด ก็ย่อมดำเนินไปตามสภาพแห่ง
จิตวิทยาหรือแนวคิดยุคนั้น แนวคิดหรือสภาพแห่งจิตวิทยาของมนุษย์
ในยุคนั้น ๆ ย่อมเป็นไปโดยสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจ
และการเมืองแห่งยุค ทั้งนี้เพราะสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ
และการเมืองเป็นเครื่องกำหนดจิตวิทยาและความคิดของมนุษย์"

เมื่อวรรณกรรมเป็นศิลปะแขนงหนึ่ง ดังนั้นรูปลักษณะของวรรณกรรมเป็นเช่นไรย่อมขึ้นอยู่กับแนวคิด
หรือความเชื่อของมนุษย์ยุคนั้นนั่นเอง การที่คนสมัยหนึ่งมีแนวความเชื่อเรื่องบุญบาปมีจึงทำให้เห็น
ว่าความร่มเย็นเป็นสุขของประชาราษฎร์เกิดจากบาปของพระมหากษัตริย์ การมีชัยในสงคราม
ก็เนื่องมาจากบาปปกกระหม่อม แถ่คำพาดพิงเชื่อว่าทรงหย่อนพระบรมเดชานุภาพ ดังนั้นการ
มีชัยชนะในสงครามจึงเป็นที่ปิติยินดีเป็นแรงบันดาลใจให้กวีนำมาสรรเสริญพระองค์ นอกจากนี้
ความเชื่อเรื่องบุญบาปของพระมหากษัตริย์ทำให้เกิดพิธีเพื่อขจัดภัยพิบัติต่าง ๆ แสดงว่าคนไทย
เชื่อว่าพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์เหนือธรรมชาติ เมื่อคนในสมัยนั้นเชื่อว่า

^๑ จิตร ภูมิศักดิ์ ล.ก. หน้า ๑๗๗.

"สถาบันพระมหากษัตริย์" คือต้นตอแห่งความถูกต้องทั้งมวลของประชาชน รัชสมัยของพระมหากษัตริย์
องค์ใดรุ่งเรือง หรือมีพระราชกรณียกิจอันเป็นที่ชมเชยยกย่องให้เกิดความศรัทธา การแสดงออก
ถึงความศรัทธาของคนแต่ละหมู่เหล่าย่อมแตกต่างกัน ก็มีข้อเขียนเป็นเครื่องแสดงออก จึง
เลือกการเขียนเป็นวิถีทางของตน วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติจึงมีขึ้นแต่ละยุคสมัย และในคำ
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรตินั้นเองที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อและแนวคิดของกวีที่แต่งเรื่องนั้นๆ
ดังตัวอย่างเช่น

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

อบุรุษมาตุกเฒ่า	ไพบูลย์
เพราะพระนเรนทร์	หน่อเนื้อ
เสด็จจากพิภพามูร	ธา เพพ
มาบำเพ็ญโพธิ์เกอ	ก่อสร้างแสงมงคล

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ครองราชย์สุขสวัสดิ์เพียง	จักรพรรดิ
มุลมั่งศิริสมบัติ	ยิ่งทวี
ทรงจักรวาทิวัตร	โดยยศ ธรรมพื่อ
กับบุคเณโลกยลา	เลิศเหลือองบุญขจร

โคลงฉันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

บุญฤทธิ์บุญลาภท้าว	เทพู ภาภนา
บุญพอมิ่งแมนสรรรค์	ส่วยขรร้อง
พระบาทมั่นเมืองขุน	ถว ยสัจ
ถว ยสัจไปซื้อทอง	ตกเข็ญ

โคลงคันสร เสรีพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว ภาวปฏิสังขรณ์

วัดพระเชตุพน ฯ

จักรพรรดิวัตรโปรกสร้าง	สำสม สิ้นเฮย
ทวาทพิชไพบูลย์	บอกแจ้ง
พระยศยิ่งพระยงอุดม	คลกรีก เกียรติฤ
ร้อยโลกฤแล้ว	เลื่องคุณ

กลอนเพลงยาวสร เสรีพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว

ขอเฉลิมเพิ่มพูนพระเกียรติยศ	บุคลลบทพิตรอดิศร
ถว้ยราชราโชไน นคร	คังทินกรแจ่มฟ้าทั่วชาติ
ลอยสว่างกลางสรวรรณทวีป	ไคฉนรพิพัจหวัดพิงรัชนิ
บุญฤทธิกิตติยศระบือภา	พระทัยถือทางเที่ยงไมเคียงมา
แผ่ไปรอบขอบขัณฑเสมา	พระกรุณาชุบเลี้ยงโดยเที่ยงธรรม

ลิลิตตะเลงพ่าย

บุญเจ้าจอมภพพน	แมนสยาม
แสงพระยงนิยาม	ชาคแถว
พระฤทธิคังฤทธิราม	รอกุราพน แลฤ
รากุโรวิชราชแนว	แมกแพทกพาย

การแสดงออกถึงความศรัทธาและความเชื่อของกวีนั้น ย่อมอยู่บนพื้นฐานของคตินิยมทางพุทธศาสนา นั่นคือ "ความกตัญญูกตเวที" ด้วยเชื่อว่าพระมหากษัตริย์มีคุณต่อประชาชน เป็นผู้ให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่อวงประชาราษฎร์ ดังนั้นจึงควรสนองคุณ กวีสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะกล่าวไว้อย่างรักเจือปนงานนิพนธ์ของตน ว่า เพื่อสนองคุณของพระมหากษัตริย์ซึ่งตนไม่สามารถจะหาสิ่งใดมาตอบแทนได้นอกจากบทกวีนิพนธ์ ดังปรากฏในวรรณกรรมต่อไปนี้

ลิลิตยวนพ่าย

คุณไทธิเบกรู้
ภกลงบาทาลกาว
หนาหนักตรบไทรภพ
สว่างขอกยาวกว้างเพน

รยง สบ| เมื่อใด
กล่าวอ้าง
ญโลกย ไล่แฮ
ปรยฆาน

โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี

คึกคักยสุจริตทวย
คุณพระปกกระหม่อมกู
หาสิ่งจะสนองญ—
จึงแต่งตามชบวนทอง

กัตัญญ
จันพร่อง
ชรสุก ส่นองนา
เรืองไว้เป็นเฉลิม

โคลงกั้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครว
ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯ

เสาวเลขสาไสลเกล้า
รังเรขรศร่าพรรณ
กัตัญญกหิบบเฉลิม
ขออย่าขุนไซ้ของ

เลหิพย์ เพี้ยเฮย
พากยพร่อง
ฉลองบาท พระนา
ชากเข็ญ ฯ

โคลงกั้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ขอพระยศอยู่เกล้า
เพื่อกัตัญญเพียร
โทมัยพิบัติน
ทุกสิ่งสรรพอย่ากล้า

คราบกัล ไลยพอ
พร่าไว้
ตรา ยราฯ
เกลื่อนไกล

จากข้อเขียนข้างต้นแสดงว่ากวีสมัยก่อนมีจุดยืนที่แน่นอน ผูกพันอยู่กับความเชื่อ
และค่านิยมของชนชั้นยุคสมัยเดียวกัน ผลงานจึงปรากฏในลักษณะที่เป็นแนวเดียวกัน
 ทำให้เราเห็นได้ชัดว่ากวีปราศจากข้อกังขาถกคานานิยมและความเชื่อของชนชั้นสมัยเดียวกัน
 แต่ความเชื่อนี้ได้อุบัติขึ้นอย่างรุนแรงจากกวีฝ่ายซ้าย และชนชั้นสมัยปัจจุบันบางกลุ่ม จน
 ถึงกับประณามผลงานของกวีสมัยก่อนว่าเป็นงานเขียนของสุนัขรับใช้ศักดินา เหตุที่เป็นดังนี้
 เพราะทัศนคติที่หมกมุ่นกับความเชื่อเดิม จิตร ภูมิศักดิ์ เห็นว่าผู้มีคุณค่าโลกก็คือชาวนา และ
 กรรมกร ส่วนความเชื่อเดิมนั้น จิตร ภูมิศักดิ์ เห็นว่าเป็นการบิดเบือนความจริง และเป็น
 อารมณ์ที่ชนชั้นศักดินามอมเมาประชาชนให้ยอมรับสถาบันและการรัฐประหาร

แท้จริง จิตร ภูมิศักดิ์ และกวีฝ่ายซ้าย กับกวีสมัยก่อน มีจุดที่ร่วมกันอย่างเห็น
 ได้ชัดคือ ต่างมีจุดยืนที่แน่นอนไม่ลังเลประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง คือพื้นฐานของการแสดง
 ออกอยู่บนพื้นฐานเดียวกัน ได้แก่ "ความระลึกถึงคุณ" กวีสมัยก่อนระลึกถึงคุณพระมหากษัตริย์
 จึงแต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ ส่วนกวีฝ่ายซ้ายระลึกถึงคุณชาวนาและกรรมกรผู้ทำแรงงาน
 จึงมีงานเขียนยกย่องชนเหล่านั้น จึงไม่เป็นข้อหาแปลกอันใดที่ ชลธิรา กลัคคอยู่ กล่าวถึง
 ลักษณะงานเขียนของ จิตร ภูมิศักดิ์ ไว้ว่า

"สิ่งที่กวีผู้นี้แตกต่างจากกวีโบราณคือ กวีโบราณแต่งขึ้นเพื่อ
 ขอพระเกียรติสถาบันกษัตริย์ แต่ จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นกวี
 สร้างสรรค์ผลงานเพื่อประชาชนชาวไทย กวีโบราณเน้น
 เรื่องรบเพื่อเกียรติของชาติ เพื่อความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์
 ส่วนกวีนิพนธ์ของ จิตร ภูมิศักดิ์ เน้นเรื่องรบเพื่อเสรีภาพ
 ทางเศรษฐกิจและสังคม และการเมืองของประชาชน"

จิตร ภูมิศักดิ์ ล.ก. หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔.

๒ ชลธิรา กลัคคอยู่ วรรณคดีของปวงชน หน้า ๒๒๗.

สิ่งที่ทำให้เนื้อหาในงานเขียนของคนสองสมัยแตกต่างกันก็คือ ความเชื่อ ค่านิยม
คติ และความหยิ่งเห็นซึ่งตรงกันข้ามกันนั่นเอง จิตร ภูมิศักดิ์ เชื่อว่าการรับวัฒนธรรมเป็น
สิ่งที่ถูกต้อง และควรแก่การปฏิบัติอย่างยิ่ง เขาจึงแสดงความปรารถนาอันแน่วแน่และจริงจัง
ไว้อย่างน่าฟังว่า

เพื่อลบรอยรำนน้ำศกประธาธาราญ
สักพันชาติจะสู้มวญวณพุทธ
แน้นชีพีหมับเหวือนหวังอีกครั้งกัน
จักนอมพลีชีพนั้นเพอมวณ

ส่วนพระยาทรง กวีเสนีย์ ร. ๒ เห็นว่าการรับวัฒนธรรมหากษัตริย์เป็นสิ่งที่ถูกต้อง
เพราะพระมหากษัตริย์เป็นผู้เอื้อประโยชน์สุขแก่คนทั้งหลาย เพราะฉะนั้นการรับวัฒนธรรมหากษัตริย์
จะเท่ากับการรับวัฒนธรรมในทางอ้อม พระยาทรงจึงแสดงปณิธานที่ตรงกันข้ามกับ จิตร ภูมิศักดิ์
แต่เต็มไปด้วยความแน่วแน่มั่นคงคือ

ข้าขอเป็นข้าไท	ทูลต่ออง
รองธุลีบาทมุต	พานแท
ขอพระเศวตปกรวอง	ศิรแห่ง ฐานา
แสนชาติคือยาร้างแน	นอบคง

การที่คนในสมัยปัจจุบัน จะช่วยกันตัดสินว่าความหยิ่งเห็นของฝ่ายใดผิดหรือถูก
ประการใดนั้น สิ่งที่น่าตระหนกอยู่มากในการพิจารณาเพราะก็คือ เรากำลังจะตัดสินสิ่งต่าง ๆ
ควมมาตรฐานหรือพัฒนาการซึ่งเกิดขึ้นมาหลังนั้น จะเป็นการถูกต้องหรือไม่ เพราะมนุษย์
ยอมแสวงหาสัจธรรมอยู่ทุกขณะ ความหยิ่งเห็นและความเชื่อจึงเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตาม

^๑ ๒ หน้า ๑๔๔.

^๒ พระยาทรง โกลดคันฉัดพระเกียรติพระพุทธรูปเล็กหลานนกลับ หน้า ๑๑๓.

กาลสมัย ถ้าความเชื่อและทัศนะของภิกษุรุ่นก่อนเป็นสิ่งที่นักคิดและได้รับการประนาม พฤติกรรม
ท่านองนี้จะเกิดขึ้นทุกยุคสมัยที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงค่านิยมและมีทัศนะใหม่ การกระทำดังนี้เป็นการ
ถูกตองหรือไม่เป็นข้อหาใครตรวจมิได้เลย แม่แก่ จิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งเป็นผู้ต่อต้านศักดินา ยัง
กล่าวถึงลักษณะของวรรณกรรมที่ช่วยส่งเสริมระบบนี้ตามความคิดของเขาว่า

" การที่ศิลปินคลั่งใหลในทำนองที่ในการสร้างเสริมระบบ
ศักดินาหรือแสดงชีวิตของชนชั้นกึ่งกล่าวหาว่าปรากฏการณ์
ที่เลวทรามแต่อย่างใดไม่ เพราะศิลปินคลั่งใหล ก็ยอม
รับว่าอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองแห่งยุคนั้นเป็น
ธรรมดา ทั้งนี้แม้ศิลปินจะไม่พอใจ แก่ทรพณะในวิถีที่เขา
ประกาศออกมาในศิลปะของเขา ก็คงเป็นทรพณะที่เขาได้รับ
จากชนบทรวมเนื้อมีประจำยุคนั้น ๆ อยู่นั่นเอง"

ผู้เขียนมีความเห็นว่า การศึกษาโดยการเปรียบเทียบแนวความคิดของกวีแต่ละสมัย น่าจะเป็นสิ่ง
ช่วยเพิ่มความขัดแย้งอันรุนแรง ทั้งทำให้ผู้ศึกษามีทัศนะอันกว้างขวาง กาลเวลาและสภาพทาง
สังคมจะเป็นเครื่องช่วยแนะแนวทางให้ผู้ศึกษาตัดสินใจในโอกาสต่อไป หรือเกิดการผสมผสาน
กลมกลืนระหว่างแนวคิดทั้งสองประการข้างต้น

สำหรับที่มาของเนื้อเรื่องนั้น วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
มีแหล่งที่มาของเนื้อเรื่องดังนี้

๑. ได้จากพงศาวดาร กล่าวถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
ทรงนิพนธ์ลิลิตตะเลงพ่าย โดยได้เนื้อเรื่องจากพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราช
พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระพนรัตน์ ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ ๓

๒. ได้จากเหตุการณ์ที่กัมพูชาเห็นเรือการรบของลาวของกัมพูชาสมัยเดียวกันกับกัมพูชา
 เนื่องจากกัมพูชาเป็นบุคคลรวมสมัยกับพระมหากษัตริย์ที่ตนนิพนธ์วรรณกรรมชั้นสรรเสริญ ผู้นิพนธ์
 มีโอกาสได้ใกล้ชิดหรือรับราชการ เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
 ทรงนิพนธ์โคลงคันสรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวปฏิสังขรณ์
 วัดพระเชตุพน ฯ ทรงให้รายละเอียดของเนื้อเรื่องเนื่องจากทรงเป็นผู้ใกล้ชิดเหตุการณ์
 ส่วนเรื่องขอเกียรติพระพุทธรูปจากพุทธาโลก ของขุนชำนาญหาร ขอเกียรติสามรัชกาล ของ
 พระยาไชยวิชิต (เผือก) โคลงปราบดาภิเษกของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์และกลอนเพลงยาว
 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ของ นายมีนนั้น ผู้เขียนล้วนเป็นผู้
 รับราชการในสมัยนั้นทั้งสิ้น

X ๒. จุดมุ่งหมาย
 จุดมุ่งหมายของกวีที่แต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
 นั้น ผู้เขียนเห็นว่ากวีมีจุดมุ่งหมายต่าง ๆ ดังนี้

๑. เพื่อเป็นการเฉลิมเกียรติวีรบุรุษ เรื่องลิลิตตะเลงพ่ายนั้น สมเด็จพระ
 มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ขึ้นเพื่อเทิดทูนวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวร
 มหาราช ในฐานะ "วีรบุรุษ"

๒. เพื่อสรรเสริญพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ
 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทั้ง ๙ เรื่อง มีลักษณะนี้ เนื่องจากกวีประทับในพระราชกรณียกิจ
 ของพระมหากษัตริย์ จึงบันทึกด้วยภาษาของกวีเอาไว้เพื่อสรรเสริญพระเกียรติของพระมหากษัตริย์
 ที่ตนเทิดทูน

๓. เพื่อให้เห็นฝีมือทางกวีนิพนธ์ อันจะส่งผลให้ได้เปลี่ยนงานที่กวีปรารถนา
 หรือคิดว่าตนถนัดกว่า นายมีเขียนกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่ง
 เกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อต้องการเปลี่ยนงานใหม่ แสดงจุดมุ่งหมายไว้ว่า

สรวมชี้พรจนาสามิกกั
ไว้สำหรับกับกลั่นนักร
ขอพระคุณไครรัตนเปณฉัตรแก้ว
ให้พระจอมโลกาทรงปรานี
ขอฉลองพระคุณไป นอาลักษณ
ควรมิควร โปรกทรงพระเมตต

เฉลิมศักดิ์พิชิตอดิศร
ให้ถาวรพิพัฒน์สวัสดิ
บาปอกแผ้วกันไภยีนเกษ
พอพนที่ช่างเขียนเป็คียนวิธา
ควยจิตรรักจงสมปราราธนา
ชีวารไว้ ฟ้าชุติเอย ฯ

๔. เพื่อมุ่งบันทึกเหตุการณ์เอาไว้ให้คนรุ่นหลังศึกษา พระยาไชยวิชิต (เผือก)
แต่งเรื่องย่อเกียรติสามรัชกาล กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในแต่ละรัชกาล ในตอนท้าย
แสดงจุดมุ่งหมายไว้ว่า เพื่อให้คนรุ่นหลังซึ่งไม่มีโอกาสรู้เห็นด้วยตนเองได้มีโอกาสสดับฟังและ
ศึกษา ดังปรากฏข้อความว่า

ว่าไว้หวังลูกเ้า
บุญเกิดทันเห็น
พระเดชพระคุณเป็น
ฟังเล่นเป็นกระทุ้

หลานเหลน
หากรู้
ป็นโลก เล็กเส
เกิดพูนภายหลัง

การแต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติในแต่ละยุคสมัย ก็เลือกชั้นหลักบทใน
รูปแบบต่าง ๆ กัน กล่าวคือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นปรากฏว่าวรรณกรรมประเภทนี้เพียง
หนึ่งเรื่อง ในรูปแบบของลิลิต (โคลงกับ กัณฑ์) ได้แก่เรื่องลิลิตยวนพ่าย ครั้นมาใน
สมัยอยุธยาตอนกลาง พระศรีมหาสมุทรแห่งโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ได้เลือกใช้โคลงสี่สุภาพเป็นชั้นหลักบท ส่วนในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายนั้น ไม่ปรากฏ
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเรื่องใด จนกระทั่งมาถึงสมัยธนบุรี นายสวน นาคเล็ก ผู้แต่ง
โคลงเฉลิมพระเกียรติ พระเจ้ากรุงธนบุรี ก็ยังคงเลือกใช้โคลงสี่สุภาพเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรี
อยุธยาตอนกลาง ทั้งได้แสดงเหตุผลเกี่ยวกับการเลือกชั้นหลักบทประเภทนี้ว่า เป็นเรื่องที่มีความ
สำคัญ ลักษณะทำนองโคลงจะเหมาะสมกว่าชั้นหลักบทประเภทอื่น ดังข้อความที่ปรากฏว่า

จะแสดงพาทย์ากย^๕ทั้ง

ชบวนกันท์

ดิลิตกาพยาวสุวรรณ

[illegible]

เพลงยาว กัด เลอคน

โหลงลอก คีน

เรื่องสั้น โคลงกลอง

ข้อบ่งชี้พบความ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้เขียนนำเอาข้อมูลทั้งหมด ๗ ฉบับมาวิเคราะห์และพบว่า กวีเลือกใช้ฉันทลักษณ์ดังนี้

ประเภทโคลงมี ๔ เรื่อง แบ่งออกเป็นโคลงสั้น ๒ เรื่อง โคลงสุภาพ ๒ เรื่อง
ได้แก่ โคลงคันสร เรณูพระเกียรติพระพุทธรูป เลิศล้ำนภากลียของพระยาครัง โคลงคันสรเรณู
พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรกราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯ ของสมเด็จพระ
พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส โคลงสรเรณูพระเกียรติพระพุทธรูปยอคำจุฬาลง
ของขุนชำนาญไวยการ และโคลงสรเรณูพระเกียรติพระพุทธรูปเลิศล้ำนภากลียของกรมหมื่นเจษฎา
บดินทร ซึ่งบางทีก็เรียกว่า โคลงปราบคาภิเษก

ประเภทลิลิตมี ๑ เรื่อง คือ ลิลิตตะเลงพ่าย ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ
ปรมานุชิตชิโนรส ๗ ซึ่งประกอบด้วยโคลงสี่สุภาพและรายสุภาพ

ประเภทกลอนเพลงยาวหนึ่งเรื่อง คือกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว ของนายมี

ประเภทโคลงแต่งรวมกับกลอนอีกหนึ่งแห่ง คือขอเก็บรักษามรณิคม ของพระยาไชยวิชิต (เผือก)

จะเห็นได้ว่าคำประพันธ์ประเภทโคลงมีอิทธิพลต่อรูปแบบของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ
แม้ว่าแต่เดิมจะเลือกใช้ลิลิตกัมภีร วิจิตรโกยม ประกอบด้วยรายละโคลง ๑ สมัยต่อ ๆ มาก็นิยม
ใช้โคลงแต่งคำประพันธ์ประเภทนี้มากกว่าฉันทลักษณ์แบบอื่น ๆ แม้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติที่แต่งด้วยโคลง หรือบางเรื่องใช้โคลงประกอบอยู่ด้วยมีจำนวนทั้งสิ้น
๒ เรื่อง มีกลอนเพลงยาวเพียงเรื่องเดียวแสดงว่าทั่วทั้งหลายเห็นว่า โคลงมีทางทำนองเหมาะ
สมกับการประพันธ์วรรณกรรมประเภทนี้ เช่นเดียวกับนายสวนหมากเล็กได้กล่าวไว้ข้างต้น

๔. ธรรมเนียมนิยม

ธรรมเนียมนิยมหมายถึงสิ่งที่วินยมี ขึ้นมา ประพันธ์สืบต่อมา จนกลายเป็นอนุกณฑ์ หรือระเบียบแบบแผนในภายหลัง เช่น ธรรมเนียมนิยมของกลอนบางประเภทซึ่งชนชั้นควยวรรค

รับ หรือการเริ่มต้นเรื่องวรรณกรรมประเภทร้อยกรองทั่วไปจะขึ้นต้นด้วยบทประณมพจน์ เป็นต้น

ธรรมเนียมนิยมนววรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติจึงดังต่อไปนี้

๔.๑ การขึ้นต้นและการจบเรื่อง นววรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติทุกเรื่อง

ขึ้นต้นด้วยบทประณมพจน์ ซึ่งกล่าวชมบ้านเมือง ความรุ่งเรืองทางศาสนา ตลอดจนความสงบสุขร่มเย็นของประชาชนอันเกิดจากบุญญาธิการ และพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ ตัวอย่างเช่นในลิลิตตะเลงพ่าย

ศรีสวัสดิ์เคหะ ชะราทอรินทร ยินพระยศเกริกเกรียง

เพียงพวงแผ่นฟ้ากฟ้า หล้าหล่มเลื่องไชยเขาง เกรงพระเกียรติระยอ ฝ่าใจห้าวบมิหาญ
ลาญจแกลวันมิกลา บค้ออาคมออกกรงค บคองวามออกฤทธิ์

.....

.....

.....

ฯลฯ

ภูลพิภพคัมเข็ญ	เยนพิภพคัมบุกกิ	สนุกสมสัมา
สำเสนานอบเกล้า	สำสมเฝ้าฝ่ายใน	สำพลไกรเกริกหาญ
สำพลสารสินธพ	สมศาสตราศรเพลิง	เดgingระเกียรติพุ่งฟ้า
ภาตระหลบแหล่งหล้า	โลกล้วนสกุคิ	

โคลงกั้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ศรีสฤษฏ์ฤทธิเคชา

มหาคิลกฏเบนทร

สุเรนทรพิพิธ

มหรสพสิ่งหาสน์	ราชกเชนทรเมื่อญ	ภูพานหลากหลาย
----------------	-----------------	---------------

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ฯลฯ

เขตชั้นสูงกว่ากว้าง	ข้างเมื่อหนุ่มมากมี	พระนครหรือบูชียิ่งแล้ว
ภาพิพรัตนกรุงแก้ว	เกียรติล้าโลกเสมอ	แลฤา
โคลงยอพระเกียรติพระพุทฺธเลิศหล้านภาลัย		
สรวมจิตพิรุณาทนงกร	ไททศรรมบพิตร	กฤษณาเพ็ญทวณ
ภูคาธาราชศรี	ศรีอูษียิ่งหล้า	ไฉนฟ้าเฟื่องเกียรติจร
.....		
.....		
ฯลฯ		
ขอสับเค็ดจับนุหรธิราช	พระบาทเจ้าจรงเจริญ	ข้าสรรเสริญพระเกียรติทั่ว
ไวคณแผนภาพ้าว	ทั่วฟ้าลมหกัลป์	

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

สิทธิ	สมพรหมเมธะเรือง	รังสฤษดิ์	พระนา
สิทธิ	กอบเกียรติยศฤทธิ	รุ่งเภา	
สิทธิ	ทรงทศรรมิค	นิคราช	
สิทธิ	ศักดิ์หักหันเกล้า	นุร่ายเสียบเกียรติ	

โคลงคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน

กรีกุณสุนทรสวัสดิ์	พิพัฒน์พิพิธคุณ	วิบูลยบุญญาธิฤก
อธิกัทธิราชศรี	กรือโยทชเยกภาพ	สบแขวงแคว้นแผ่นสยาม
.....		
.....		

ฯลฯ

จำแนกทานเนื่องนิศย์	จำนองจิตรภวานา	กรีกถราหาเช่นชอบ
ตริครองรอบบสัถยธรรม	เขตชั้นชั้นฤโภยทณพูลสุข	ภักระหลบล้าอ้าง
เอิกเกษม		

เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

อันเป็นนิมิตมงคลพุทธยา	บำรุงราชฐาน์ศาสน์ให้ถาวร
ขอเฉลิมเพิ่มพูนพระเกียรติยศ	ผูกพันพิพิธวาทิต
ถวัลย์ราชมารชาธิราช	ค้ำค้ำเกรงใจทั่วชาติ

ฯลฯ

โคลงแกลลอนขอเกียรติสามรัชกาล

บังคมบรมบาทไท	ทั้งสาม
สืบพระวงศ์ทรงนาม	ยอดฟ้า
เสวยราชสมบัติตาม	ลำดับ
สามแผ่นดินเจ้าหล้า	เลิศล้ำกรุงกษัตริย์
สรวมล้นฟ้าบาท	ภักดี
ทูลดอองบทศรี	ไว้เกล้า
ขอแสดงพระเดชศรี	ศรราช
ยกพระยศจอมเจ้า	ทวีปไฉนบุญ

ฯลฯ

ส่วนการจบเรื่องนั้น ก็ขอพรจากเทพเจ้าให้ช่วยคุ้มครองพระมหากษัตริย์
 เทพเจ้าที่กวีนิพนธ์มากล่าวเป็นเทพเจ้าของพรหมโลก ได้แก่ พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร
 พระอินทร์ พระพาย พระยม พระกรรมบาล และท้าวจตุโลกบาล เป็นต้น กวีบางท่านก็ขอ
 ให้พระรัตนตรัยเอื้ออำนวยการ เช่น

โคลงกันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ขอเชิญเทพเสพร้อง	ประชุมใหญ่
มาสู่รเวียงใน	ราชทวาร
นาภานฤทธิเจริญ	ฤทธิ์ยิ่ง
พระศรีธรรมาธิราช	มหิธร

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ขอพระไตรรัตนเจ้า	อันเป็น
หลักโลกยัตถ์เขม	ไต่ไปคอง
สองกระษัตริย์เพิ่มบำเพ็ญ	บุญลาภ
พุทธศาสนจักรรุ่งเรือง	ตราบนานัปการ

กวีบางท่านก็จะแสดงจุดประสงค์ของการแต่ง หรือบางทีก็เป็นคำอธิบายของกวี
เอง และอาจจะบอกชื่อผู้แต่งเอาไว้ด้วย เช่น

ลิลิตตะเลงพ่าย

นิเวศน์หาวนัญเวียง	วารี โสมนัส
บุคลิกลุครโมฬี	เลิศล้ำ
จงเจนนิจตระกูลวี	วรวิภักดิ์ เจริญเออย
กราบลงบังคมพณ	เผด็จเสี้ยนเป็นสมร

และ

จบ เสร็จเสาวพากย์น้อย	วิถาร แกล้งนา
ลิลิต ราชพงษาวดาร	แต่ก็
แถลง เหล่าคัมภีร์ลาภ	มลา ยวิฬ ดงดา
พ่าย พระเวฬุาลิณี	ประสาธน์ก่อนแตกสยาม

โคลงแลกตอนยกเกียรติสามรัชกาล

จะสู้จะเสื่อมสิ้น
เป็นที่สุขเกษมสรวล
สำหรับพระนครกวร
ขอยกพระยศไว้

สำนวน
สุกไซ้
กวีโลกย์ แลนา
กษัตริย์วงศ์ |

และ

เกิดไปนาพเนียง
เปรมปราศรัยปรีชาไวย
บทกลอนกล่าวฟังไพ
ทราบเสร็จสำเร็จลี

าคีล แลนา
กว่านี้
เราะเรื่อย เร็วแฮ
ดวงเข้านฤพาน

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ปราบคาภิสกสิ้น
ชนบทภูเลียบเวียง
จบบริบูรณ์เพียง
กรมเจษฎ์เกลดกลอนอ้าง
จบพระเกียรติยศเจ้า
พิทยากรกลังาน
สถับกลกลอนไทย
บารเมศพระเจ้าสร้าง

เรื่องเสียง
ชนบถ้าง
พอสัก ทรงแฮ
ว่าไว้เป็นเฉลิม
จอมไคร
กีน้าง
เสนาะถอย พระเฮย
เกอบี กลจ่อมถึง

โคลงกั้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ

ครรรโลงกฤษกรบาทพร้อม
เกริ่นพระเกียรติกระษัตรา
ปฏิสังขรณ์มหา
กรมมุนิตธิโนรสอ้าง

พิพิฒนา สีเอย
สืบสร้าง
วิศารเชตุ พนพ
โอบรู้ไว้เฉลิมเวียง

เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

สรวมจิพรจนาสามัคคี

เฉลิมกัศับพิตรอดิตร

ไว้สำหรับกับกลบ่้นันกร

ให้ถาว รพพัฒน์สวัสดิ์

๔.๒ กำนันทลัษณ์ กวินณวิ ชโกลงเป็นส่วนนำทักในบทประพันธ์ ผู้เขียนได้กล่าวมาแล้วโดยละเอียดในหัวข้อที่ ๓ ของบทเดียวกันนี้

๔.๓ การขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ก็จะทำในลักษณะเดียวกันคือ ขอพระเกียรติเมื่อมีชัยชนะจากสงคราม การทำนุบำรุงพุทธศาสนา การมีช้างเผือกมาสู่บารมี ความเข้มแข็งของกองทัพ และการสร้างปราสาท เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ ในการที่ทำให้ประชาชนได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ตลอดจนแสดงถึงความเจริญทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงของเอกราช และความรุ่งเรืองของประเทศชาติ

๕. แนวการเขียน

การประพันธ์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สามารถสรุปแนวเขียนได้ ๒ ประการ คือ

๕.๑ เขียนโดยวางโครงเรื่องตามพงศาวดาร พร้อมทั้งสอดแทรกความรู้สึกและอารมณ์ลงไป ทำให้เรื่องเข้มข้นน่าอ่าน ทลัษณ์ในเรื่องแสดงอารมณ์และความรู้สึกเหมือนปูชน คือมีทั้งรัก หวาดหวั่น เกรง โศก ว่าเหว ตลอดจนฮึกเหิมและเชื่อมั่นในตนเอง ลักษณะดังนี้ทำให้เกิดความบันเทิงและแรงบันดาลใจของกวี ในการสามารถผสมผสานข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์กับวรรณศิลป์เข้าด้วยกัน ทำให้เกิดวรรณคดีเชิงวรรณคดี ได้แก่เรื่อง ดิลิตตะเลงพ่าย

๕.๒ เขียนในรูปบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ๆ กวีเป็นบุคคลร่วมสมัย ได้พบเห็นเหตุการณ์นั้นจริง จึงบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ในรูปแบบของวรรณคดี กล่าวคือ ถ้าจะกล่าวถึงสงครามก็จะกล่าวแต่ของสงคราม ไม่มีการดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนถึงจุดสุดยอด (Climax) ของเรื่องเหมือนประเภทแรก วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติประเภทนี้มีคุณค่า

ทางอารมณ์น้อยกว่าคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ เรื่อง

โคลงยอเกียรติพระพุทธรูปทองคำโลก

โคลงกัณสรเสริญพระเกียรติพระพุทธรูปเลิศล้ำนาคาลัย

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระพุทธรูปเลิศล้ำนาคาลัย หรือมีอีกชื่อหนึ่งว่า

โคลงปราบดาภิเษก

โคลงแลกลอนยอเกียรติสามรัชกาล

โคลงกัณสรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

คราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ

วรรณกรรมทั้ง ๖ เรื่องนี้ ให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์แก่ผู้ศึกษา เกี่ยวกับ เหตุการณ์ต่าง ๆ ในสมัยนั้น ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวไว้ในหัวข้อที่ ๔ ของบทเดียวกันนี้ ในหัวข้อ เรื่องคุณค่าทางประวัติศาสตร์

๖. ประดิษฐกรรม

ประดิษฐกรรมหมายถึงความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หรือดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ แปลกใหม่ขึ้น ประดิษฐกรรมจึงแบ่งออกได้ ๓ ชั้นคือ

ชั้นที่ ๑ ประดิษฐกรรมเริ่มแรก (Originative Invention) คือ ประดิษฐกรรมสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อนทางวรรณกรรม เช่นกรรมพินิตพิลาถกรณ (น.ม.ส.) ทรงประดิษฐ์ สยามมณีนกัณฑ์ และ สยามรัตนฉันท์ อันเป็นต้นตำหรับให้ปรากฏใน วรรณกรรมไทย

ชั้นที่ ๒ ประดิษฐกรรมตามแบบ (Reproductive Invention) คือ การนำเอาสิ่งที่มีอยู่แล้วมาจัดทำขึ้นใหม่ ให้แปลกไปจากเดิม เช่น นายนรินทร์ แห่งนิราศ นรินทร์ โดยนำเอาแนวการเขียนของศรีปราชญ์มาดัดแปลง

ชั้นที่ ๓ ประดิษฐกรรมเชิงวิจักษณ์ (Methodical Invention) คือ การนำเอาเรื่องราวหรือความคิดที่อยู่กระจัดกระจายรวบรวมเข้าเป็นหมวดหมู่ ให้สะดวกแก่การ

คนควา

ผู้เขียนจะขอแบ่งกล่าวถึงประติษฐกรรณ นววรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น ในหัวข้อต่อไปนี้คือ

๕.๑ กำเนิดลักษณะ

แต่เดิมนี้วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติฯ รัชกาลและลิลิต ไม่ปรากฏต้นลักษณะ
แบบอื่น มาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เริ่มมีชักกลอนมาแต่วรรณกรรมประเภทนี้ จึงปรากฏ
มีกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ของ นายฉิม นอก
จากนี้แล้ว พระยาไชยวิชิต (เผือก) ยังนำเอากลอนมาแต่งผสมกับโคลง ลักษณะดังกล่าวทั้ง
สองประการนี้ไม่เคยปรากฏมาก่อน จึงนับว่าเป็นประติษฐกรรณต้นกำเนิดลักษณะ และเป็น
ประติษฐกรรณขั้นที่ ๒ คือ ประติษฐกรรณคาบแบบ

๕.๒ ความมุ่งหมาย

ความมุ่งหมายของการประพันธ์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติโดยทั่วไป เป็น
ไปเพื่อสรรเสริญพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ นายฉิมนั้นนอกจากจะมีจุดหมายเพื่อสรรเสริญ
พระเกียรติพระมหากษัตริย์แล้ว ยังต้องการให้วรรณกรรมของตนเป็นหลักฐานแสดงความ
สามารถในการประพันธ์ เพื่อเปลี่ยนงานจากช่างเขียนมาเป็นอาลักษณ์ ดังข้อความที่ว่า

สรวนขีพจรนาสามักดี
ไว้สำหรับกับกลับวันคร
ขอพระคุณไทรรัตน์เป็นฉัตรแก้ว
ให้พระจอมโลกาทรงปรานี
ขอฉลองพระคุณไปในอาลักษณ์
ควรมิการโปรดทรงพระเมตตา

เฉลิมศักดิ์กับพิตรอดิศร
ให้ถาวรพัฒน์สวัสดิ
มาปักแว่นกันโกลี นเกษี
พอพันที่ช่างเขียนเปลี่ยนวิชา
ควยจิกรรักจงสมปรารถนา
ชีวิตรไวไว้เต่าซูลีเอย

เปลี่ยน น นคร คำบรรยายวิชาการประพันธ์และหนังสือพิมพ์ หน้า ๔๖ - ๔๗. และ
เปลี่ยน น นคร "วิชาการประพันธ์จากวิทยายุทธฉบับที่ ๓" คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง
ของชุมนุมภาษาไทย ของครูสุภา หน้า ๓๔ - ๔๑.

นับเป็นประติษฐานที่ ๑ คือประติษฐานเริ่มแรกในด้านอุบาย

๕.๓ คำนวณการเขียน นิลิตตะเลงพ่าย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ
ปรมานุชิตชิโนรสได้ทรงเพิ่มบทนิราศเข้าไปในตอนเดิมทัพของพระมหาอุปราชา จึงนับเป็น
ประติษฐานเริ่มแรกเพราะข้อความตอนนั้นไม่ปรากฏในพงศาวดารเล่มใด ทั้ง ๆ ที่ทรง
กล่าวไว้แต่ต้นเรื่องว่าจะดำเนินเนื้อเรื่องตามพงศาวดาร และไม่ปรากฏบทนิราศดังกล่าว
ในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเรื่องอื่นใด ตัวอย่างเช่น

พระกรวณพระคร่ำ	โหยหา
พลางพระพิศพดกษา	กึ่งไถ่
กลกรกนิษฐา-	วิรัตน์ เวียง
ยามตระกองเฝ้าเฝ้า	โอบอ้อมองค์เวียง

อนึ่ง บทนิราศ นิลิตตะเลงพ่ายนั้น เป็นบทนิราศที่ดำเนินตามธรรมเนียมของ
การเขียนนิราศ มีลักษณะคล้ายบทนิราศ นิลิตพระลอ คือกล่าวถึงนางอันเป็นที่รักในตอนเริ่ม
เดินทาง ครั้นเกิดกลางรายก็ระลึกถึงผู้ให้กำเนิดและผู้บังเกิดเกล้า เช่น

การคำนึงถึงนางอันเป็นที่รัก

นิลิตพระลอ

แค้นเกล้าเหมือนแม่เกล้า	คลอกลิ้ง ฟัน
หอมกลิ่นเวียงคุดถึง	กลิ่นเจ้า
สุกรมพะยอมพึง	จพิ พระเอย
เหมือนกลิ่นอรหุมหน้า	พิทองคุดาจาarmi

นิลิตตะเลงพ่าย

เขอปรางเปรียบาญทอง	นวลปราง
รักทั้งรักนุชพลาง	พัว
ของนางเฉกของนาง	กลายคลี่ ลง
โศกพิโศกสมด้วย	กึ่งไม้สามมี

การระลึกถึงผู้ให้กำเนิดและผู้บังเกิดเกล้า

ลิลิตพระลอ (ตอนพระลอเสด็จน้ำ)

ครั้นนางพระโอรสน้ำ
เห็นแก่ตาแดงกล
หฤทัยระทดทน
ถนัดคังไม้ร้อยอ้อม
บิ๊หคนรู้เรื่อง
ชนจากสงรังเสด็จจัน
ยังสุวรณพระพลาชัย
ปิภมาณละห้อยให้

เวียนวน อัญญา
เสียด้อยบ
ทุกข์ใหญ่ หลวงนา
ท้าวท้าวทัฬหรง
ผีนิจ อัญญา
อาสน์ไท้
าคคัง นินา
ออกท้าวพาเหื้อ ลุกเออย

ลิลิตตะเลงพ่าย

เอนกภูษเรศเจ้า
เปลี่ยาธุระราชวัน
พระชนมชราครัน
เกรงบพิตรจักแพ้
สงครามคราวนี้หนัก
เรียมเร่งแต่งทหารเห็บ
ลูกกายฤๅครเก็บ
ผิจักแทงที่โพด

จอมถวักย์
พทแท้
กรวงภพ พระเออย
เพ็ลยงพลำศึกสยาม
าจเจ็บ าจนา
อกโอ
ผิผาก พระเออย
ที่เพล้ากรเภา

นอกจากนี้สมุทพรหมชาติที่กล่าวถึงในบทนิราศของทั้งสองเรื่อง คือ นกและ
พันธุ์ไม้มีลักษณะคล้ายกัน ผิดกันแต่จำนวนชนิดเท่านั้น กล่าวคือนกในลิลิตพระลอมี ๗ ชนิด
ในลิลิตตะเลงพ่ายมีถึง ๕๗ ชนิด ส่วนพันธุ์ไม้ในลิลิตพระลอมี ๓๒ ชนิด ในลิลิตตะเลงพ่าย
มี ๒๔ ชนิดเท่านั้น

สิ่งที่นับไว้ว่า เป็นประกิจธุการ นำนานแนวการเขียนวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกประการหนึ่งก็คือ พระยาทรงเขียนโคตวงศ์สรรเสริญพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยตั้งหัวข้อในการสรรเสริญพระเกียรติไว้ก่อน แล้ว พรรณนาตามหัวข้อที่แบ่งเอาไว้ หัวข้อต่าง ๆ ที่พระยาทรงแบ่งไว้นี้มีดังนี้คือ กล่าวเมือง

- ราชภิเษก - ข้างเผือกมาสู่พระบารมี - ม้าต้น - เรือพระที่นั่ง - พยุห-
ยาตราเรือ - มอญเมาะตะมะมาสู่พระโพธิ์สมภาร - เมืองใหม่ - ทหารถวายมือ
- ไส่กันต์ - พิธีสิบสองเดือน - ขาญพุทธ - บำรุงราษฎร - พระอิศวร
- พระอินทร์ - พระพรหม - พระโพธิ์สัตว์ - พระเมตไตรย
- เทพยดาถวายพร - ส่นองพระบาท - เทพยรักษา - พระเคศ - พระ-
เกียรติ - พระยศ - พระฤทธิ์ - คั่นความ และจบลงด้วยคำอธิบายบอกเวลาแ่ง
ชนิดและจำนวนโคลงที่แต่ง

๗. คุณลักษณะและคำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องมาสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์

๗.๑ คุณลักษณะที่กวีนิพนธ์มาสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในวรรณกรรมประเภท นี้นั้น ในสมัยอยุธยาตอนต้นมุ่งสรรเสริญพระเกียรติในฐานพระปรีชาสามารถทางการสงครามเป็น สำคัญ ครั้นต่อมาสมัยอยุธยาตอนกลางและสมัยธนบุรี กวีก็กล่าวความสามารถในด้านอื่น ๆ ของ พระมหากษัตริย์ ควรแก่การสรรเสริญเหมือนกับการรบ อันได้แก่ การปกครอง การ ทางประเทศ การศาสนา การก่อสร้าง และบุญบารมี

ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การสรรเสริญพระเกียรติของกวีนั้นมุ่งสรร-
เสริญในด้านการรบเป็นสำคัญ และสรรเสริญพระปรีชาสามารถในด้านอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้ว
ข้างต้น ผู้เขียนจะขอแจกแจงรายละเอียดดังต่อไปนี้

๗.๑.๑ ด้านการสงคราม) โฉมนี้เรื่องลิลิตตะเลงพ่าย กวีกล่าวถึงชัยชนะ
ในการทำยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับพระมหาอุปราชาไว้อย่างมโหฬาร เช่น

ปิ่นสยามรามฤทธิ์แน
กาศศัณแสงแห่งเหตุ
วิบุณหุมา เขต
บานเบอกหญไหญ่ท้าว

เสมอเคช ทัณฑ
เหือกท้าว
โผนออก มานา
ธิดาขไดโดยประสงค

และ

บรรยงยศหัวทอง
สยามเมศรมิ่งไม้
ทวาราวดีศรี
นฤบพิตรแพพน

ชากร
เกิดสัน
อยู่ยั้ง ภพพา
แผนหลา เลอสรวง

ทั้งยังเปรียบเทียบชัยชนะครั้งนั้นว่า งามยิ่ง ใหญ่เสมอกับพระพุทธเจ้า ๓๖๐ ทัศ เป็นลักษณะ
บุคลาธิษฐาน ในตอนจะตรัสรู้ แสดงให้เห็นถึงการถวายพระเกียรติอันยิ่งใหญ่ แก่ภรรยามงคล
สมเด็จพระนเรศวร กังไคอง

พระศรีโลกนาถแก้ว
เฉกพระราชนมการ
เสด็จไรรพียาญ
เสนอพระยศยืนกอง
ผิวหลา พญพญพชรัง
ชนะอมิครมาลมาญ
พระเชษฐาชาลขจร
ไปทัชเรศออกอ้ง

เมดัวมาร
พี่น้อง
อรินาศ ลงนา
เกียรติท้าวทุกพา
โรบรรณ
บ้านล้าง
เกริกฤทธิ์ พระนา
เอิกฟากินไหว

๗.๑.๒ (๓) การทูลเกล้าฯ ถวายพระเกียรติยศแด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
มหากษัตริย์ในด้านการศาสนา ได้แก่ เรื่อง กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
พระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไคองคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
คราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯ ไคองบถกลอนขอเกียรติสามรัชกาล และไคองคั่นสรรเสริญ

พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ถ้อย่างเช่น

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	
จะทรงดัดสักเทวไรก็ไม่พรวง	เกิดด้วยกองบุญญาพระราชนิ
ก็ยิ่งเพิ่มเติมมฤตศตวี	สร้างภูมิธำมธำมเรือง
ที่ชำระทุกข์พ้นปฏิสังขรณ์	ให้ถาวรแจ้วจรัสเสด็จ
ตั้งแต่เริ่มการไถ่บ้านเมือง	ก็เปลี่ยนเครื่องพุทธบาทพระศาสนา

ฯลฯ

โคลงฉันสรสรรเสริญพระเกียรติพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน	
หฤทัยอาครระแท้	พานแจกจ่ายฤ
นองเนกนิกรประชา	ชาติไร
ทกวาระจำแนก	เนื่องนิศย์นาพอ
ภักตร์พิตรสัชนิหัตวน	หัวชน
บริจาตสรพทวิสัยสร้าง	สังฆาธมมฤ
มุขิตินสาสน์สาม	สิ่งแก้ว
ประกอมประการนา	นุพระบาทพรณพอ
เพราะพระไทยไท้แผ้ว	ผองญาณ

ฯลฯ

โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัชกาล	
เพลงพระอชชาติให้	อุปลัมภเท้าใด
ทรงพระศรัทธาทา	เทียบนี้
ขอยกภูฏากรรม	สงสกิจ
เป็นเบญจคำรบัก	ก่อนโพ้นฟังกัน

และ

โรจนานโรงกัลปพฤกษ์
อันจกวรรกพิภพวกเข็ญ
พระปัญดาภรณ์นั้นแกกล้า
เห็นกระแสน้ำโพธิญาณ

ตามแต่ปีกปรารกนาก็ได้
ก็อมพิ้งไปคว่ำไยพวน
เป็นยอดยิ่งศรัทธาอินนิหาร
ประมาณภาชนะนับล้าคืบไป

ฯลฯ

โคลงฉันสรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๑๖๖๖

การบุญพระมากได้
พระเมฆดเนื่องใน
สังฆนิคมภัทรเชอ
พุทธรัตนไตรสร้าง

คำรหิ์คฤไค
เอาทรัพย์เสียเอาธรรม
ล้วนบริจาคผิง
เพียรเพิ่มโพธิญาณให้

ากเสมอ
กว่ากว้าง
ทรงอุทิศแฮ
เสร็จสรรพ
กุจหวัง
ทนไว้
ฝากสาสน์นั้นนา
รุ่งเรือง

และ

บุคลหลังเหือดผานกว้าง
ปัญเจบริจาคนหลาย
พระฤาจาทางแห
ภรณ์ไปไกลลิกล

พระทวังโปรดสัตว์ให้
ปราศจากสงสารทน
กามภักคิลา
วาบวยสมุทรสน

มาแด
ละได้
หาโพธิ์ภาคพอ
จุล
นฤพาน
ทุกขทน
คดโทษ
ดองลอย

๗.๑.๓ ด้านกรปกครอง กวีกล่าวสรรเสริญพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชา
สามารถ ทว่าราษฎรได้รับความร่มเย็นเป็นสุขนั้น จะมีปรากฏอยู่ทุกเรื่อง ได้แก่

ลิลิตตะเลงพ่าย

ชุมนุมบริรักษ์ทั้ง	หญิงชาย
ทั่วทุกนางทุกนาย	๗๘ เจ้า
ทรงชจัตตูปัทธันกราย	บวรราช ทุกชนา
๗๘ ไล่ไปคำเข้า	ขึ้นหน้าว่า โฉม

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เสียงสรวลทุกถิ่นทอง	แถวถนน
มีแก่ความเปรมกมล	เพียบพร้อม
ผิวพักรังคังอุบล	เบิกทวีป
ยามเมื่อสุริเยศอ้อม	ยอดเยื้องยุคนธร

ฯลฯ

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ศิริามศรีโรคนอม	วันทนา
เจ้า เสวตร เบญจชา	เลิศไฉ
ภูมิลเพิ่มพุทธยา	ยังชาติ สุขุเส
เสียงโลกสุขสวัสดิ์แว	มองน้ำใจเกษม

ฯลฯ

โคลงกันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระมาฐิ์ฟไว้	คุงวัน
แสนสนุกนิปริศิเปรม	กำเข้า
พระมาทุกชั้นราอัน -	ตราวยราษฎร
กับโสภกระสันเสร์	โสภสุก

โคลงกันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ กราวปฏิสังขรณ์
วัดพระเชตุพน ฯ

ธานีไรรักษา	ขุนเข็ญ ใจเอ๋ย
ทรงแจกจ่ายชนพม	ทานเกอ
ปองปฐปะธาเย็น	ยินดีาก แลพอ
เพราะพระทัยไท้เอื้อ	โอบครัน

ฯลา

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระคุณดุคังสบุทรน่านมสรวร ภา เจื้อบันเคียงโลกให้โสกลอน
ไค้แซ่ขึ้นกลืนพิพโยจร ราบฎไค้ฟังไม่ถึงกาล
ถ้าน้ำมากพาดเผื่อเหลือชนาค ก็กัมปนาทพระไท้ด้วยไภยสนาม
กลัวสาลีวิกถวยชลธาร ทรงสงสารราบฎจะรอนรน
ให้ตั้งกิจพิชิตาธิปลาศ พระสังฆราชทานาโกลาหล
ชุมนุมนั่งตั้งสวดพระพุทธรมนต์ ใมนนทลนาวาโยชาพาทย

ฯลา

โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัชกาล	
บุญองค์อรรราชเลียง	โลก
คืออุบุรพเทพา	ผานเกล้า
อีกราบฎประชา	าบทัน
เย็นทั่วกกลันเฝ้า	ภพพญาล เกษ

๗.๑. ๑. คำนวณการทางประเทศ คือการที่ผู้ครองเมืองอันมาสวามิภักดิ์ และ
ทูตต่างเมืองมาทักการคิดต่อ ก็จะได้กล่าวถึงเหตุการณ์เหล่านี้ในรัชสมัยที่ตนเป็นข้าราชการ
เฉลิมพระเกียรติ ยกเว้นเรื่องลิลิตตะโล่งพ่าย โคลงกันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯ และโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาท

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่มีได้กล่าวถึงเหตุการณ์ต่างในประเทศ ส่วนเรื่องอื่น ๆ ได้กล่าวถึงการต่างประเทศในสมัยนั้นไว้ด้วย ได้แก่

โคลงฉันสรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

มอญมาโปรกัรบไว้	โปรกัปราน
ทั้งครอบครัวยังฮือ	พรั่งพร้อม
เงินทองพระราชทาน	แจกจ่าย
ฯครชอบชูปยอมให้	ยศถา

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ประตูกันสาสน์ส่งเขา	มาสมาน
ถวายราชบรรณาการ	อยู่เกล้า
กระบิลพัสดุสมการ	ชมคช เสวตรแฮ
เลื่องพระเกียรติยศเจ้า	ทั่วแคว้นชมพู

เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เรือไหลลำสาเก เหล่ากำปั่น	สมอทอดจอด เป็นหลั่นเงินฝรั่ง
แต่งบรรณมาถวายไมวายครั้ง	สิ่งของคั่งกันเข้าก็เฝ้าลง

โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัชกาล

ปางเมงจันจาเจ้า	เมืองทวาย
สามภักดีมาคหมาย	มอญวาย
อพยพเนียงนางทวาย	ทูลบาท พระนา
เข้าอยู่เป็นข้าด้วย	พระเกษให้ทรงธรรม

๗.๑.๕ การก่อสร้างสิ่งแปลกใหม่ ก็มีกจะน่านักกล่าวไว้ในวรรณกรรมของท่านด้วย เช่นในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรกัให้เอาเหล็กมาหล่อเป็น (แต่เดิมมีขทองเหลือง) ทั้งฯเจ้ารักชื่อเป็นว่า "เจ้าพญารักษาศาสนา" กับ "เจ้าพญสัมมาทิฐิ" (ปัจจุบันอยู่หน้า

กระทรวงกลาโหม) พระยาไชยวิชิต (เผือก) เห็นเป็นสิ่งแปลกใหม่ จึงนำมากล่าวไว้ว่า
โคลงแลกลอนขอเก็บรักษามรดก

ทางเหล็กเจ็กช่างทำปืนใหญ่
เหล็กเรือเครื่องชั้นชั้นดี
ทางแสงแสงลวดลายฉลุ
ระเบิดคู่มือยุทธสาที่ยิ่ง
ผู้แกะเขาเล่าว่าไม่เคยเห็น
พระคำวิหัตริย์ได้กั๊ก
จากคร่ำท่าไว้วารักษา
หวังพระยศจกจำเป็นสำคัญ

เชื่อมสนิทดัดขึ้นได้ขึ้น
ราวกับมีมือนอกเอาออกกลิ้ง
กระสุนสักห้านิ้วหนักกึ่ง
ไม่แตกราวคราวหนึ่งถึงสิ้นนัด
เหมือนท่าเอนคลอง ๆ ไขช่องชัก
เป็นนทานหัตถ์ศัสตรา
พระศาสนานประเทศเขตรัตน
ไปกำหัตถ์ปืนประมาณ

นอกจากนี้การร่างวัชรราชโอรสในสมัยรัชกาลที่ ๓ ทรงเอาแบบอย่างจีนมาขึ้น ทั้งพระยา
ไชยวิชิต และ นายผี เห็นว่าเป็นสิ่งแปลกทั้งงดงาม จึงกล่าวถึงวัชรราชโอรสว่า

โคลงแลกลอนขอเก็บรักษามรดก

อันวัชรอาวาศประหลาดสร้าง
ข้อฟ้าทางหงษ์ทรงบูรณ
พระอารามนามราชโอรส
กระเบื้องเคลือบสอสีมีผนัง
ลางหลังตั้งวงเป็นทรงเกว
วิชาช่างทำเป็นแถวทิว

ยักษ์ยหยา ยอเยง โปสถ์วิหาร
ไม่ทนทานว่ามักหักพัง
นำบันชันลวดลายฝรั่ง
เป็นอย่างนอกออกปลั่งปลานปลิว
จีบสำเพ็งพวกแซ่แต่จิ๋ว
แจกแก้วหัตถ์ตั้งครว เลี้ยง

เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

วัดไหนไม่ภาระบือยศ	เหมือนวักวาชโอรสอันสกล
เป็นวัดเกมเริ่มสร้างไม่อย่างการ	ล้วนอย่างวิเศษทรงคิดประคิษฐ์ทำ
ทรงสร้างกัณฑ์มหาวิยาธิก	โอฬาริกพร้อมพรั่งทุกสิ่งชำ
ล้วนเกลี้ยงเกลาเพราเพริศดูเล็กล้ำ	ยังชาวคณาสุคตบูชา

๗.๑.๖ กำนันบุญธรรม คนไทยแต่เดิมนี้ถือว่าความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเมืองนั้น เนื่องมาจากบุญคุณการของพระมหากษัตริย์ การที่พระองค์ทรงปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ปราศจากภัยอันตรายทั้งหลาย ก็เนื่องมาจากบุญคุณของพระองค์เช่นกัน ทั้งการมีช้างเผือกมาคู่บารมี และความสำเร็จในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่พระองค์เป็นประธาน (พิธีจรดพระนังคัล พิธีวารีปราศ พิธีพืชมงคล และ ฯลฯ) ก็ถือว่าเนื่องมาจากบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น ฉะนั้นเมื่อปรากฏอยู่ทุกเรื่อง ได้แก่

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
นายมี กล่าวถึงภายหลังทำพิธีพืชมงคลว่า

วิหรรณอาสน์จุโลกบาลปน	ไม่ทวนเขนุพาฤทธิทรงพิชิต
บันดาลท่าพลากหักค้ำฟุ้ง	ลงทั่วทุ่งทุกประเทศเกษมศรี

โคลงคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงกล่าวถึงความสุขของประชาราชนันเนื่องมาจากบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ดังโคลง

ทวยไทยไชยยุทธทุกขสัน	เสียมสกล เกษตรเฮย
กังหันทางคมเปรม	ปราศเสภา
พระเกียรติเกริกภูวคด	เคื่องยศ ยิ่งพอ
ทกลเหลงทกหล้าล้วน	เคื่องฤา

พระยาไชยวิชิต (เผือก) แต่งโคลงแกลลอนยอเกียรติสามรัชกาล กล่าวถึงความ
สมบูรณ์ทางเศรษฐกิจสมัยรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ นั้นเนื่องมาจากบารมี เช่น

แผ่นดินเพียงแผ่นดินฟ้า	มาบอง เปนแฮ
เกิดบ่อเงินบ่อทอง	บ่อแก้ว
สมบูรณ์สมบัติทอง	นับโกฏิ
เปรมโศภารแล้ว	เลิศกว่าบารมี

กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงนิพนธ์ โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หรือบางทีก็เรียกว่าโคลงปราบดาภิเษก ทรงกล่าวถึงเรื่องขบถ
หม่อมเทิ้ม ซึ่งรัชกาลที่ ๒ ทรงทราบก่อนเกิดเหตุเพราะกษัตริย์สวามิภักดิ์ กรมหมื่น
เจษฎาบดินทร์ทรงเห็นการเป็นดังนี้เพราะบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ ดังโคลง

ควรเห็นว่าไท้เพี้ย	จงมลาญ นาพอ จันทบุรีธรรม
กาก็เป็นเคียรจัตน	กาดิฐา
ดังถาออกน้าสาร	ส่อโทษ ถวายแฮ
แห้วบุญเจ้าหล้า	หากให้กาลกล

ในโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขุนชำนาญโวหาร
กล่าวว่า เหตุการณ์ขุนวายปลายรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น เนื่องจากบารมีของรัชกาลที่ ๑ ซึ่ง
จะได้ครองราชสมบัติตั้งข้อความ

บารมีพระจักไค้	คัยเข
คัยบุกสุขเกษมเย็น	ไพร่ฟ้า
พระบาทหากมา เป็น	ประธานโลก
จักบำรุงผดุงหล้า	แหล่งใหญ่เกษม

จึงทำให้เกิดเหตุการณ์

ฝ่ายชนนักรศรอัน	รันทรวง
กรมประจักษ์นปวง	ร่ำไห้
สมณพราหมณ์แควง	คานเวศ
ระงมกึ่งเพลิงกาลใหม่	เขตแคว้นมณฑล

ในที่สุกพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงรับเหตุการณ์ทั้งหลาย แล้วเสด็จ
ขึ้นครองราชย์ด้วยความปิติยินดีของพลนิกร ทั้งโคลง

ปรางราชันว์เลียบแล้ว	ขจร
สาธุการถวายพร	ผ่านเกล้า
ขอพระผานนคร	ครองราชันว์
หวังพึ่งพระเคหาหัว	ชีพเมื่อสาถ

พระบาททรงนั้นกล่าวสรรเสริญรัชกาลที่ ๒ ในก้านบุญบารมีหลายประการ ใน
หนังสือโคลงกั้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เช่น

บุญฤทธิ์บุญสาถหัว	เทบุญ มากนา
บุญพอมิ่งแมนสรค	สวชรวง
พระบาทมั่นเมืองขุน	ถวายเป็น
ถวายเป็นไปชอทอง	ตกเข็ญ

และ

สี่มือสี่หน้าทวน	ถือนุญ พระนา
บุญพระเผือกผู้หลาย	เจือกข้าง
พระออกนั้งเมืองขุน	ครองโลก
ครองโลกเป็นองคาง	เอกอินทร์

ส่วนกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงเห็นว่ารัชสมัยในการทำบุญหัตถ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น พระบรมเศฎาฐาภของพระองค์เทียบได้กับบารมีของพระพุทธเจ้า
ตอนชนะมาร ทั้งข้อความในลิลิตตะเลงพ่าย

โยธินกรเมศถัน	คิงษา สิ้นแฮ
ขับเขมวณมภา	อครว
ชรินทรพินคา	กาสกาน น้ำเฮย
ถันทวมทิวเรศกาว	หลังสันเลอสถาน

สมภารสมโพธิพน
วังสฤทธิพระสมยา
สรรเพชญ์พิชิตมา
สนั่นสำเนียง เกียรติทอง

พรรณนา
แพ้วพรวม
เรศเรียว นามฤ
เกริกหลักแห่งแสง

๗.๒ คุณลักษณะของพระมหากษัตริย์ในค่านาง ๆ ดังกล่าวมาแล้วในข้อ ๗.๑ นั้น เป็นเหตุให้ก็นำเอาลักษณะเกณฑ์ธรรมกิติ เทพเจ้าต่าง ๆ ตลอดจนพระโพธิสัตว์ และ พระพุทธเจ้ามา เป็นคำศัพท์เปรียบเทียบ การเปรียบเทียบนี้จะเหมาะสมกับเหตุการณ์ที่กล่าว ถึงในกอนั้น ๆ ถึงอย่างไรก็ดี

๗.๒.๑ คำนกรปกครองและสงคราป ในลิลิตตะเลงพ่ายและโคลงแกลลวน ยอเกียรติสามรัชกาลนั้น ก็ได้นำเอา "ฝน" มาเป็นสิ่งที่แทนองค์พระมหากษัตริย์ที่ยังความ รมเย็นเป็นสุขแก่ราษฎร ดังข้อความที่ว่า

ลิลิตตะเลงพ่าย

บาทกมลโอบเอื้อ เพื่อกรรณภูเขวน หลังหลอชลหล่นบอ
ตรอกทองออกตกไอนรุ ไสรวสรวทางคุ่มฝน ฝนครหิวหาขอบ

โคลงแกลลวนยอเกียรติสามรัชกาล

ปางฉลองอาวาศไท้ ไพรยทาห์ ท่านเฮ
เพียงพิรุณรัตนบันดาล ฝนหลัก
แสนสรพสิ่งตระการ โดยแจก
วรรณพิภพถวนหน้า เปรียบพร่องถวาทพร

นอกจากนี้ก็ยังนำเอา พระวิศร พระนารายณ์ พระอินทร์ พระพรหม พระกฤษณะ พระอาทิตย์ พระจันทร์ และพระรามมา เปรียบเทียบถึงเรื่องต่อไปนี้

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ไกร	คู่อิศเรศท้าว	เสกจักรวาล
กรุง	รามคือนักกลอง	เที่ยงแท้
ฟุ้ง	เคซดั่งเทพมของ	มาเพิ่ม ผลิตนา
ฟ้า	คำรงเลิศแล	แหล่งหล้า เย็นเกษม

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ทรงแสงเสด็จจุฑาทว	เทพมาย แลฤ
ชั้นสูมณเทียรราช	มหาคเณ
ทรงจุฑารูปเทียรถวาย	อภิวาท พระเฮย
สมเด็จสังฆราชเจ้า	จุกเหตุนเทียรชัย

โคลงคันสรสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

อินทพรหมมร เมศไต้	พิษณุ
ทางพระพอพิขทรง	เสร็จสิ้น
พระคือจักรพรรดิตรู	ตราโลก
คุณยั้งสหัสเลิศสิ้น	เล่าแถลง

โคลงแลกกลอนยอเกียรติสามรัชกาล

พระเกียรติพระภุชณเกล้า	กรุงทวาร	วดีแะ
คือคูสุริยจันทร์รา	สองสิ้น	
จักกลาวพระยศปรา	กฎโลก	ถึงแะ
ร้อยปากพูดพันดิน	เล่าแล้วถววาย	

โคลงคันสรสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวท้าวท้าวปฏิสังขรณ์

วัดพระเชตุพน ฯ

ศีลสมาธิญาณยิ่ง	ศึกษาสิ่งสามรรถ	เจริญจรรณวุธโสภาษ
ทางภานุมาศรัทธาทล	งานสาสนูปถัมภก	
.....		

ฯลฯ

กลอนเพลงยาว เฉลิมพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพรนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว

ขอเฉลิมเพ็ญพุดพระ เกียรติยศ	บุคลลบทพิตรอภิศร
ถวัลยราชราโชไน นนกร	กัณฑ์กรแจ่มฟ้าทั่วชาติรี
คอยสว่างกลางสวรรค์ชั้นทวีป	ได้ขึ้นชีพทั่วจังหวดฝั่งรัศมี
กัณฑ์พระเลขเกษโลกโศกราสี	ไม่หมองนัวทั่วศรีอยุธยา

ฯลฯ

ลิลิตตะเลงพ่าย

งานสองสุริยราชดำ	เลอเลิศ นาทอ
พางพัชรินทรไพจิตร	ศึกสร้าง
ฤาษณ์เริ่มรณฤทธิ	รับราชนัด แลฤา
ทุกเทศทุกทิศอ้าง	อันไท้ไปเทียม

สำหรับลิลิตตะเลงพ่ายและโคลงแลกลอนย่อเกียรติสามรัชกาล มีคำศัพท์ที่ซ้ำเปรียบเทียบองค์พระมหากษัตริย์ที่แตกต่างออกไปอีก กล่าวคือใช้ "พระพุทธรเจ้า" มาเป็นคำศัพท์เปรียบเทียบลักษณะการวิเศษแตกต่างกัน ในลิลิตตะเลงพ่ายก็ซ้ำเปรียบเทียบการสงคราม โดยเปรียบเทียบว่า การทำยุทธหัตถีนั้นเปรียบเหมือนกับพระพุทธรเจ้าชนะพวกมารที่นางจตุวันนครสู้กันโคลง

พระศรีโลกนาถแผ้ว	เผด็จมาร
เอกพระราชสมภาร	ผู้พ้อง
เสกจักรไพบิรยาญ	อรินาถ ลงนา
เสนอพระยศยืนกอง	เกียรติทั่วทุกพ่าย

ส่วนโคลงแลกลอนย่อเกียรติสามรัชกาลก็นำ "พระพุทธรเจ้า" มาเปรียบเทียบในด้านกรปกครองว่าพระมหากษัตริย์ทรงรอบรู้ธรรมเหมือนพระพุทธรเจ้า จึงทำให้ปกครองบ้านเมืองด้วยความร่มเย็นเป็นสุข กันโคลง

ทรงศีลบริสุทธิควาย	จัตุพรหม วิหารเฮ
ทรงขันตยากรรม	เลิศแก้ว
ทรงธรรมแจกพระสยาม	ภูวนารถ
ทรงพระการุณแผ้ว	หนึ่งเพ็ญกรุณา

การที่กวีนำเอาเทพเจ้าทั้งหลายมาเป็นเครื่องเปรียบเทียบ ก็เพราะเหตุว่าพระพรหม นั้นได้ชื่อว่ามีหน้าที่สร้างสรรค์ พระอิศวรมีหน้าที่ทำลาย พระอินทร์มีหน้าที่ปราบศัตรูคือเป็น เทพเจ้าของสงคราม ลักษณะดังกล่าวเป็นองค์ประกอบในการปกครองกล่าวคือ ต้องทำลาย สิ่งชั่วร้ายและความเสื่อมโทรม ในเวลาเดียวกันก็ต้องสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองและความ ร่มเย็นเป็นสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ สำหรับเทพเจ้าองค์อื่น ๆ และพระพุทธเจ้านั้น กวีก็ เลือกเอาลักษณะเด่นมา เปรียบเทียบกับตอนที่ตนกล่าวถึง

๙.๒.๒ ก้านกระต่าย กวีจะนำเอา "พระโพธิสัตว์" และ "พระศรีอริยเมตไตรย" มาเปรียบเทียบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระโพธิสัตว์

โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัวกาล

พระปัญดาบารมีนั้นแก่กล้า

เห็นกระแสน้ำในโพธิญาณ

วนอนาคตวงสน้องคหนึ่ง

คงได้ตรัสเป็นแท่นเฝ้า

เป็นยอดยิ่งศรีราชาอินหาร

ประมาณกาลจะนับล้าคืบไป

แต่ไม่รู้รู้ถึงว่าองค์ไหน

โปรดฝูงเวไนยแลสาวก

^๑ เรื่องอุไร ฤทธาสัย ภทรทิพยา หน้า ๑๘.

^๒ สัมภักดิ์ บุราภาส ปรัญหาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล หน้า ๖๐.

โคลงคันสรว เสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระหวังโปรยสักร์ให้	นฤพาน
ปราศจากสงสารทน	ทุกขพ้น
กามาตุคิกล	กลเทวน
วาวายสมุทรล้น	สองลอย

พระศรีอารียเมตไตรย

โคลงคันสรว เสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

หมาเยื้องอับต์โมกขรู้	นฤพาน
พ้นจากจตุรเบญจบร	บาปล้าง
พางพระเมตไตรยญาณ	มาเมื่อหน้านา
บริสุทธิศาสน์	อิกองค์

กลอนเพลงยาวสรว เสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

มาราชอาณาจักรได้	ตั้งพระไทยอุดมพรหมวิหาร
เหมือนพระเมตไตรย นอนาคคกาล	นฤพานจงลูโทษุเก
สุขโขโตใหญ่วันดี	ให้สิทธิสมพระทัยไมห่างเห
อดิศักดิ์ตั้งวะรังวะเร	ถวายเคชเคชะพุทธาวพร

พระโพธิสัตว์นั้นคือผู้ที่มาตรัสรู้ นอนาคคกาล ในแต่ละชาติที่บังเกิดจะต้องบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นแล้วแต่จะมาช่วย "วิธัสักขินสัค" ให้ถึงฝั่งพระโพธิญาณ ด้วยเหตุนี้จึงนำเอาพระโพธิสัตว์มาเปรียบเทียบกับกษัตริย์ที่บำเพ็ญบารมีของพระเจ้าแผ่นดิน เพราะในการบำเพ็ญบารมีของพุทธศาสนานั้น พระมหากษัตริย์เป็นเสมือนผู้นำ และเป็นอุปถัมภ์ที่สำคัญจนได้ชื่อว่า "อัครศาสนูปถัมภก"

การที่กวีเปรียบเทียบกับข้างต้นนี้ กวีมิได้ทำอย่างเลื่อนลอย แต่เป็นผลมาจากความเชื่อทางศาสนาของคนสมัยนั้นทุกประการ ตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงประชาชน กล่าวคือในการบำเพ็ญพระราชกุศลทั้งหลาย ทั้งรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๓ ทรงมีพระราชประสงค์

ว่าขอให้บรรลุประโพธิญาณ ดังข้อความต่อไปนี้

ร. ๑ ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน - ทรงแสดงความมุ่งมั่นในพระราชนิพพาน
"ทั้งพระไทยหมายมั่นพระบรมโพธิญาณ ในอนาคตกัลป์จะเสด็จให้พ้นจากสังสารทุกข์"

รัชกาลที่ ๓ เมื่อทรงบำเพ็ญพระราชากุศลกิจ จะบันทึกและแสดงพระปณิธานไว้
ชัดเจนว่า เมื่อพระโพธิญาณ เชน "ได้เป็นมคฺคทายกบวชอยู่กับพวกพ้อง ถวายธรรมาภิชฌน
พระภิกษุทั้งอารามด้วยโภชนียะ ขาเหนียะ เพสัร สบง รูปเทียนหลายครั้งหลายคราว
ขอจงเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเถิด"

ในคำประราชนั้นถือว่านิพพานเป็นสิ่งที่สูงสุดของความปรารถนาในการทำบุญ
แม้แต่ตัวสุนทรภู่เอง เขียนนิราศอันเป็นเรื่องของความรักใคร่ ก็ยังแสดงความปรารถนา
ขอนิพพานไว้ให้ปรากฏดังข้อความที่ว่า

ทำบุญบวชรดน้ำขอสำเร็จ

พระสรพรเพญโพธิญาณประมาณหมาย

ถึงสุภาพารอดไม่อดกาย

ไม่กลัวภัยเกล้งเม็นก็เกินไป

ส่วนพระศรีอริยเมตไตรยนั้น เก่งศาสนามีความเชื่อว่าจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
องค์สุดท้ายของกัปนี้ ทั้งยังได้บรรยายไว้ในสมัยของพระศรีอริยเมตไตรยจะเต็มไปด้วยความอุดม
สมบูรณ์ ความสุขสงบ และปราศจากความวิกกังวลใด ๆ ทั้งสิ้น^๑ จึงเป็นยุคสมัยที่คน
ปรารถนาจะไปเกิด นับว่าเป็นรัฐในอุดมคติ (Ideal State) กวีจึงนำเอาพระศรีอริย
มาเป็นข้อเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นต้นกำเนิดแห่งความสุขสมบูรณ์มา
ประการ

^๑ กหข. จดหมายเหตุ ร. ๑ เล่มที่ ๔ รายงานเรื่องการสร้างวัดพระเชตุพนฯ

จ.ศ. ๑๑๕๑.

^๒ กหข. จดหมายเหตุ ร. ๒ เล่มที่ ๑๗ ว่าด้วยเรื่องพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า

^๓ เมื่อก่อนเสวยราชย์ จ.ศ. ๑๑๘๒.

^๔ เปลื้อง ณ นคร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา หน้า ๑๓๓.

ในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรตินั้น ผู้เขียนเห็นว่ากวีนิพนธ์คำศัพท์ต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกับองค์พระมหากษัตริย์ เพื่อให้อ่านตามซึ่ง ประทับใจ ในพระราชกรณียกิจ และเข้าใจตรงตามวัตถุประสงค์ที่กวีต้องการ วิธีการนี้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติทุกเรื่อง นับตั้งแต่ลิลิตยวนเกยซึ่งเป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเรื่องแรก จนกระทั่งถึงวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือแม้แต่บทกวีที่เรียกว่าที่ในปัจจุบันก็ปรากฏลักษณะเปรียบเทียบในทำนองเดียวกันกับที่กล่าวมาข้างต้น เพื่อความสะดวกผู้เขียนจึงเสนอตารางคำศัพท์ที่ผู้เขียนเปรียบเทียบองค์พระมหากษัตริย์ ทั้งแสดงจำนวนครั้งที่ปรากฏในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแต่ละเล่มควยีนหน้าถัดไป

ตารางคำศัพท์ที่เปรียบเทียบองค์พระมหากษัตริย์และจำนวนครั้งที่ปรากฏในวรรณกรรมเฉลิม
พระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์แต่ละเรื่อง

คำศัพท์	ร. ๑	ปราบคา ภิเษก	ร. ๒	ร. ๓	เพลงยาว	ตราชาด	ทะเล พาย	รวม
พระอาทิตย์	๓	๑	๖	๒	๑	๓	๔	๒๐
พระจันทร์	๒	—	๑	๑	—	๒	๒	๘
พระอินทร์	๑	๑	๑๐	—	—	๑	๒	๑๔
พระพรหม	—	๑	๓	—	—	๒	—	๖
พระอิศวร	๑	๒	๘	๒	—	๒	—	๑๕
พระนารายณ์	๑	๑	๓	—	—	๒	—	๑๑
พระราม	๑	—	๑	—	—	๑	๓	๖
พระกฤษณะ	—	—	—	—	—	๓	—	๓
พระพุทธเจ้า	—	—	—	—	—	๑	๒	๓
พระโพธิสัตว์	๑	—	๓	๑	—	๒	—	๗
พระศรีอริยเมตไตรย	—	—	๒	๑	๑	—	—	๔
ฝน	—	—	—	—	—	๑	๑	๒
รวม	๑๐	๖	๔๑	๗	๒	๒๐	๑๔	

หมายเหตุ เนื่องจากข้อวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรตินั้นยาวจนผู้เขียนไม่สามารถเขียนสำเนาขึ้นของ
ชื่อเรื่องให้สมบูรณ์ได้ จึงเขียนย่อ ๆ แทนชื่อเต็ม ชื่อย่อที่ปรากฏอยู่จะมีชื่อเต็มดังนี้
ร. ๑ หมายถึง โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ปราบคาภิเษก หมายถึง โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย

ร. ๒ หมายถึง โคลงคันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ร. ๓ หมายถึง โคลงคันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครวปฐิสงขณ
วิกพระเชตุพน ฯ

เพลงยาว หมายถึง กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓ รัชกาล หมายถึง โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัชกาล
ตะเลงพ่าย หมายถึง ลิลิตตะเลงพ่าย

๔. สุนทรียภาพ

วรรณคดีเป็นวจิตรศิลป์สาขาหนึ่ง โดยยั้ภาษาเป็นสื่อในการเสนอเนื้อหาความคิด จินตนาการและอารมณ์ ภาษาวรรณคดีเป็นภาษาที่ได้รับการกลั่นกรองแล้ว กวีมักจะไม่วั้ภาษาที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน แต่จะเลือกเฟ้นถ้อยคำสำนวนให้เกิดความงดงามทางภาษา และสะท้อนอารมณ์แกผู้อ่าน เพราะฉะนั้นภาษาของกวีจึงอาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นภาษาแต่งสร้าง (Artificial Language)

ความงดงามทางภาษานั้น ย่อมมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ เสียง ความหมาย และความสัมพันธ์ระหว่างเสียงกับความหมาย ผู้เขียนจะแยกกล่าวถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๔.๑ องค์ประกอบด้านเสียง หมายถึง การที่กวีสามารถเลือกสรรถ้อยคำที่มีเสียงอันก่อให้เกิดความไพเราะ รื่นหู ประทับใจ มีพลังอำนาจในการโน้มน้าวผู้อ่าน ให้คล้อยตามหรือมีอารมณ์ร่วมกับกวี ในหัวข้อนี้จะแยกกล่าวเป็นส่วนย่อย ๆ ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ การซ้ำคำ (Repetition) คือการนำคำคำใด ๆ หนึ่งมาซ้ำกันเพื่อสร้างความหมายอย่างเดียวกัน เพื่อช่วยเน้นใจความ ตัวอย่างเช่น

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

<u>แสนทุกขแสน</u> <u>ทศให้</u>	โหยหา
บรมบาทธิบดินทรา	ธีราชท้าว
คองบนม่านวงอา	รักบัพเพ
ขอรววยคลเสด็จท้าว	คัมภีร์อนราญเชิญ
<u>แสน</u> <u>โศก</u> <u>ปวง</u> <u>ราษฎร</u> <u>นั้น</u>	อุบผา
คือนุตร <u>แสน</u> <u>โศก</u>	ร่ำไห้
หาบิตุเรศมาศ	เทียมเท
หวังพึ่งพระเดชไกร	รมเกล้าเย็นเกษม

ฯลฯ

โคลงคันสรสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

<u>ทั้งเห็นเห็น</u> <u>คังอ้าง</u>	ออกสุก สันตา
ฤกลาวกลเลหเนน	เลหลวน
สัจจุญา ยุติสมมุติ	<u>สังเขป</u>
<u>สังเขป</u> คำเหินหวน	หากแสดง

ฯลฯ

โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรักราด

<u>แผ่นดิน</u> <u>เพียงแผ่น</u> <u>น้ำ</u>	บาปอง เปนแ
เกิด <u>บอ</u> <u>เงินบอ</u> <u>ทอง</u>	<u>บอ</u> <u>แก้ว</u>
สมบุญรสมบิณอง	นับไกร
เปนมโหฬารแล้ว	เลิศกว่ามามี

ฯลฯ

ลิลิตตะเลงพ่าย

ครั้นฟังบพิตรเพียง
ทูหนึ่งแห่งคำสู่
 ไปไวหดหญ
 นึกเรงกริ่งเกรงคอง

ฟังห หนึ่งนา
ซงพรอง
 รรหัน อยุนา
 แคแคขันกร

๔.๑.๒ (การซ้ำวลี) คือการที่วลีเดียวกันซ้ำหลาย ๆ ครั้ง เพื่อช่วย
 เน้นใจความให้เห็นกิริยาอาการและความรู้สึก

ลิลิตตะเลงพ่าย : บรรยายกิริยาอาการทหารพม่า ตอนพระนเรศวร
 ได้รับชัยชนะในการทำยุทธหัตถีว่า

ชวนกันมันกันมายแลนา ชวนกันชจายจัต แลนา ชวนกันกระพัต
 กระเพิ่ม แลนา ชวนกันเกริ่นกันเกรียง แลนา บอญมเมื่อรอน แลนา มรณด้วย
 ทาบเหลือหลาย แลนา ทายด้วยดอกเหลือหลาย แลนา มากด้วยเป็นตองอนันต์ แลนา
 ครวทวนถูกเอนก แลนา เจกฟางฟอดฟอดไฟ ฟูมไผถึงจัน พันคเนคแนน แลนา
 เกษไท้ทุกผู้ บมีครอรอสู แด่กิ่งต้นนี้ ลิ่นนา

ฯลฯ

โคลงคันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 พระบาทรังแสดงความมุ่งหวังเกี่ยวกับวรรณกรรมที่ตนแต่งขึ้น มีลักษณะซึ่งซ้ำวลี ดังนี้

หวังหวังวรวากยาว
 ตั้งสมุทรไหลเบน
 บังคลคีติฝาก
 คงคู่ชีวาว่าง

วายุปาก แลฤ
 เปรียบอ้าง
 ฝันรอบ ฌนา
 วอดมรณ

วอคมรณหยา ฃมบสน	สุกพงศ์
พงกักกีสอนสอน	สุวิ
ำตบาทบพงสุบ	กขรัช เรืองแ
ตราบพระเสด็จไ	ตรีสตรอง
ตรีสตรองอรธไอย่าง	อรธกา ทานฤ
คงพระยศกงครอง	ครอบไ
เฉลิมบาทบหวา	เรืองภา
เทียบสุคนธาไ	เทียบภา

ฯลฯ

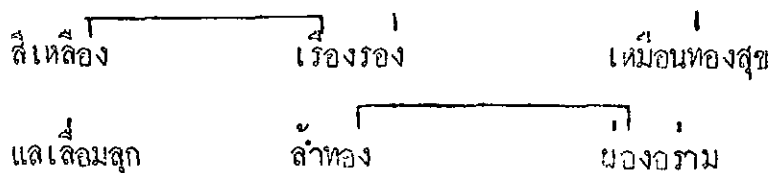
๔.๑.๓ สัมผัสจังหวะและลีลา

สัมผัสหมายถึงเสียงกลองจอง อันได้แก่สัมผัสนอกและสัมผัสใน สัมผัสทั้งสองประการนี้จะสัมผัสด้วยอักษรหรือด้วยสระ ำในที่นี้เขียนจะชอกดาวเพียงสัมผัสใน ซึ่งถือว่าอยู่นอกเหนือกฎข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ อันก่อให้เกิดความงดงามในด้านเสียงมากยิ่งขึ้น

ส่วนจังหวะหมายถึงช่วงที่ซ้ำกันอย่างมีอัตราสม่ำเสมอ มีผลทำให้เกิดลีลาต่าง ๆ กัน เช่น ความอ่อนเนิบ คึกคัก กระชั้นกระชาก กระแทกกระชั้น ำหัวข้อนี้จะแบ่งออกเป็นหัวข้อย่อย ๆ ได้อีก ๒ หัวข้อดังนี้ คือ

๔.๑.๓.๑ สัมผัสสระ มักจะปรากฏในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติประเภทคำกลอน ตัวอย่างเช่น

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

จับแสงแดด	แดดเผา	เป็นเงางาม
คู่สุกความ	งามกับ	เข้จักเต
ทั้งขาวแดง	แสงระยิบ	สลับสี
รัศมี	โรจน์รุ่ง	พุ่งเวหา
น้ำค้างลม	ลมทับ	ไม่อัปภา
ทั้งฝนฟ้า	ตกตอง ฯลฯ	ไม่หมองมัว

โคลงแลกลอนย่อเกียรตินิสามรัชกาล

พระอาการ	นามราช	โอรส
น่าน	ขันด	ลายฝรั่ง
กระเบื้องเคลือบ	สวดสี	มีพนัก
เป็นอนางนอก	อาภรณ์	ตามปลิว
ดังหลัง	คังว	เป็นทรงเก
จีนสำเพ็ง	พวกแซ	แจจัว
วิชาทาง	ทางท่า	เป็นแถวทิว
แจกคัก	หัดคัก	คังคักเสียง

๘.๑.๓.๒ สัมผัสพยางค์นี้จะ มักจะนับปรากฏในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ

ประเภทคำโคลง ทั้งคัวอย่าง

ลิลิตตะเลงพ่าย

คืบ <u>แค</u> เค <u>ียง</u> ค <u>ู</u> ค <u>ู</u> ค <u>ู</u>	เข <u>า</u> ข <u>ัน</u>
เอ <u>ียง</u> แ <u>ล</u> อ <u>ก</u> อ <u>ณ</u> ข <u>ัน</u>	แ <u>ว</u> ว <u>ร</u> ว <u>อ</u> ง
ก <u>ระ</u> ห <u>ร</u> อ <u>ค</u> ก <u>ระ</u> เร <u>ียน</u> จ <u>ร</u> ญ	เร <u>ียง</u> ร <u>าย</u> อ <u>ณ</u> น <u>า</u>
ก <u>ระ</u> จ <u>ิบ</u> ก <u>ระ</u> จ <u>า</u> บ <u>จ</u> อ <u>ง</u>	จ <u>ับ</u> ม <u>ั</u> ม <u>เ</u> ม <u>ิ</u> ล <u>เ</u> ม <u>ิ</u> ย <u>ง</u>

ฯลฯ

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ส <u>น</u> ท <u>ุ</u> ก <u>ษ</u> ส <u>น</u> ท <u>ะ</u> ศ <u>ไ</u> ห	โ <u>ห</u> ย <u>ท</u>
บ <u>ร</u> ม <u>ภ</u> ท <u>ธิ</u> บ <u>ดิน</u> ท <u>รา</u>	ธ <u>ิ</u> ร <u>า</u> จ <u>ท</u> ว
ท <u>ง</u> บ <u>น</u> บ <u>ำ</u> บ <u>าง</u> จ <u>า</u>	ร <u>ัก</u> ม <u>ั</u> ท <u>พ</u>
ข <u>อ</u> ข <u>า</u> ข <u>ด</u> ส <u>เ</u> ค <u>์</u> จ <u>ก</u> ว	ค <u>ับ</u> ร <u>อน</u> ร <u>า</u> ญ <u>เ</u> ช <u>ญ</u>

ฯลฯ

โคลงกั้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ห <u>วัง</u> ร <u>ส</u> ก <u>ิ</u> ร <u>ม</u> ย <u>ร</u> น <u>ร</u>	เร <u>ื่อ</u> ง <u>ข</u> า <u>ญ</u>
เร <u>ื่อ</u> ง <u>ร</u> ัต <u>น</u> ไ <u>กร</u> ก <u>ร</u> อง	เก <u>ิ</u> ย <u>ร</u> ติ <u>อ</u> าง
เบ <u>น</u> ท <u>รี</u> ส <u>ว</u> ส <u>ค</u> ิ <u>ส</u> าร	โ <u>ส</u> ร <u>ม</u> ก <u>ัก</u> ก <u>ิ</u>
เล <u>ิง</u> เล <u>ห</u> พ <u>ิม</u> ล <u>พ</u> าง	พิ <u>ท</u> ว <u>ง</u>

ฯลฯ

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

แ <u>ม</u> น <u>เ</u> จ <u>ิน</u> ท <u>ำ</u> ท <u>ง</u> ถ <u>อ</u>	ธ <u>า</u> ร <u>า</u>
เบ <u>า</u> เจ <u>สุ</u> ท <u>ธิ</u> ค <u>ง</u> ค <u>า</u>	ก <u>ัง</u> ว <u>ไ</u>
ค <u>ัง</u> บ <u>น</u> เพ <u>ก</u> า <u>น</u> ค <u>า</u>	ค <u>ว</u> าม <u>ภ</u> า <u>ว</u> งาม <u>เ</u> ย
ค <u>ำ</u> แ <u>ม</u> พ <u>ร</u> ร <u>ณ</u> อ <u>อก</u> ม <u>ั</u>	ม <u>ั</u> ว <u>ั</u> ห <u>ย</u> ค <u>ร</u> ุ <u>ค</u> ร <u>า</u>

ฯลฯ

โคลงกันสรว เสริฐพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวปฏิสังขรณ์วัด

พระเชตุพนฯ

ภาพนักรบทั้งคู่	ครุฑ ภูมิเอย
คือแท่นไต้ยอยศ	ยิ่งอ้าง
ยอดคอกอกระอา	งามภาพ นามพอ
ในภาพนักรบสร้างเสี้ยน	ศึกงาม

ฯลฯ

โคลงแกลลอนขอเกียรติสามรัชกาล -

พระฤทธิไกรเกษเพียง	พินกร
มลายูเผ่าไผ่รอน	หักท้าว
อยุธยามหานคร	เขมรสุโขทัย
ทุกเทศทุกไทท้าว	ส่วยชองมกฉว

นอกจากนี้ นวนรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังมีลักษณะ
สัมผัสอักษรซ้ำวรรค งานพระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพรปรมาภิชาธิโนรสมีลักษณะนี้อย่างเป็น
คำเป็นสัน ลักษณะสัมผัสอักษรอีกประการหนึ่งก็คือ การเล่นสัมผัสในวรรคสุดท้ายของโคลงแต่ละ
บท นามวินทร์ (อิน) ชีเบศร์ ผู้แต่งนิราศวันจันทร์มโหฬารสมัยรัตนโกสินทร์สุดท้าย ส่วนกวี
ผู้แต่งนวนรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บางทีก็ใช้ลักษณะสัมผัสอักษรทั้งสอง
ประการควบ คือ

สัมผัสระหว่างวรรค

ลิลิตตะเลงพ่าย

พระคุณดวงเทียบพัน	ภูบาล
เต็มตระหลอกแหลงบน	บนันต์
พระเกิดพระก่อขม	บุษิณี นาม
เกรงบพันลูกได้	กดับเต้ตอบสนอง

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

งาม พุทธศาสนไสร	สมบูรณ์
งาม พระไตรรัตนคุณ	เพิ่มหล้า
งาม เมืองมิ่งแมนสุธา	สรวรรคโลก
งาม หมู่ภคยไพรีฟ้า	เฟื่องฟุ้งกาชจร

โคลงกั้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระเกียรติประกอบเกล้า	การสง	ครามแฮ
หมายหมื่นนกกมา รอย	งามนัย	
พลหาญมุกดคง	แข่งแข่ง	
พริ้งพริ้งพลพร้อมควย	เกชดล	

ฯลฯ

โคลงกั้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ขอเกษสันทันทั่ว	ที่สถาน	พระเอย
แสนสำคัญลาญ	หลีกเหลี่ยง	
ขอเจริญสุขสำราญ	ร้างโรก	แลน
ขอพิภพเย็นเย็น	พระเจ้ายิ่งครอง	

ฯลฯ

โคลงกั้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ไพจิตรพิศลัน	ทูลา	ตำนาน
ช่างอ้างอีกหลั่นสรวก	ดีหล้า	
เสลาถาดภาษา	แดงแผน	ทวยพอ
โคยภคสอร่างเข้	เขตรสถาน	

ฯลฯ

โคลงแกลลอนยอเกียรติสามรัชกาล

เจ้า เพ็ญจงภา ชนตั้ง

ไกรจิร มเพรพราย

นา เนกบริชา รหลาย

เปตติ เรกทาน นอม

แก่ง กาวาย

เพริก พร้อม

เหลื่อ กลาว

นอบ เชอ ฉินวงษ์

สัมมัสว รรค สุดท้าย

ลิลิตตะ เลงพา ย

พระ โหรมนัส เศรา

พลาง พระ ชัยพล ชนธิ

พระ พิศอ เนกนรรค

ไป กาล เหือก ละห้อย

แสน กัลย

เค็ด อนค ล้อย

เนื่อง สัค นั้นนา

ทาง ให้ หา ศรี

ฯลฯ

โคลงสรร เสริญพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพะพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ก็ ออง ค้อ อ้าม เรศ เจ้า

มา ชูป ี่ วัน สัน

เลี่ยน หนาม ทอน มี ฉัน

ชน จัน บอ เว น หน้า

จาก สว รรค

ปราช ห ดา

ทา โ เช

พอง พัน ิจ เกษม

ฯลฯ

โคลงคันสรร เสริญพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพะพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระ จอม จักร พรรค ี เจ้า

เป็น ป ิน พิ ทรณ

ทรง พระ รา ชม กุง

คาม กนั ตร สืบ สร้าง

า จ กร ุง

ผ่าน ก ว าง

เก า น อ พระ นา

เส ริ จ ส รรค

ฯลฯ

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ขอชื่อคอเจ้าทิพ	คงวาย
ทางกระหำสัถยถวาย	เสร็จสิ้น
ทวยเทพทั้งหลาย	โสดสลับ เทอพอ
ครบช่อพุดดิน	เร่งม้วยเมื่อมรณ

โคลงกั้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวปฏิสังขรณ์

วัดพระเชตุพน ฯ

โสดสรพสร้างไซ้	เข็นฉลัก หินเอย
คราหัวหนเสาประธาน	ทวนไ้
เสาเฉลียงผ่าหลังสระพรัก	พร้อมติด เฒ่นา
ทกทกแห่งวิหวัน	หัวทวน

ฯลฯ

โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัชกาล

ปางฉลองอาวาสไ้	ไปรชกน ทานแะ
เพียงพิรุณรัตนันคาล	กลิ่นลา
แสนสรพสิ่งตระการ	โทยแจก
วรรณพิภพถวนหน้า	เพรียกพร้องถวายพร

ฯลฯ

๔.๒ องค์ประกอบด้านความหมาย หากถึงการที่ผู้สามารถเลือกสรรถ้อยคำ เพื่อสร้างสรรคในคำนำอารมณ์ได้หลายประการ เช่น การแนะนำพินิจที่เห็นและรู้สึก ร่วมด้วยจินตนาการ การชี้ชวนให้สังเกตและชื่นชมในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชีวิต การชวน ำให้เกิดความคิดต่าง ๆ อันเกี่ยวกับธรรมชาติอันดีงามของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม การสร้างอารมณ์ อันประณีตละเอียดอ่อนและบันเทิงใจ อันจำเป็นมคอเนื่องถึงรสนิม และความตระหนักคำใน

ศิลปะ ฯลฯ ในที่นี้ผู้เขียนจะแยกออกเป็นข้อต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ
ไว้ดังนี้

๔.๒.๑ ภาพพจน์ (Figure of Speech) จะมีปรากฏอยู่ใน
ลักษณะดังต่อไปนี้

๔.๒.๑.๑ การเปรียบเทียบโดยตรง (Simile) คือเปรียบเทียบ
เทียบสิ่งหนึ่งว่าเหมือนกับสิ่งหนึ่ง โดยเอาสิ่งของหรือการกระทำสองอย่างมาเปรียบเทียบกัน
เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายและชัดเจน หรือเพิ่มความสละสลวยงดงามในถ้อยคำภาษายิ่งขึ้น
การเปรียบเทียบชนิดนี้มักมีคำว่า เหมือน ดัง ประหนึ่ง ฯลฯ เป็นเครื่องหมาย

ลิลิตตะเลงพ่าย

เดื๒มือ๒บาง๒หนึ่ง	น๒ชา๒ นาง๒ฤ๒
ต๒อง๒ค๒ึง๒ต๒อง๒บุ๒ษ๒มา	น๒ิม๒น๒อง
ช๒ง๒โค๒ค๒ิ๒ช๒ง๒มา	น๒ุ๒ช๒นา๒ฏ๒ เห๒ม๒ือ๒น๒ฤ๒
เร๒ียม๒ร๒เม๒ีย๒ร๒เค๒ื่อ๒ป๒ด๒อง	ก๒ิ๒ง๒ป๒ด๒อง๒ศ๒อ๒สม๒ร

ฯลฯ

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ไกร๒	คุ๒จ๒อิ๒ศ๒เร๒ศ๒ท๒าว	เส๒ก๒ิ๒คร๒อง
กร๒ุง	รา๒บ๒ก๒ือ๒ห๒น๒ัก๒ล๒อง	เท๒ีย๒ง๒แท๒
ฟ๒ุ้ง	เค๒ช๒ก๒ิ๒ง๒เท๒พ๒ม๒ของ	มา๒เ๒ื๒ม๒
พ๒้า	ค๒ำ๒รง๒เล๒ิศ๒แล๒	ม๒า๒เ๒ื๒ม๒

ฯลฯ

โคลงต้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระเอารสนอบนอม	บึงคัล
บรมบาทราชเรือง	ฤทธิพน
พระเสด็จจรวัด	บุรยาตร
กุจศศิธรลอยน	เลิศไกร

ฯ

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

กรุงศรีอยุธยา	เลอสุวรรณค
ปานอมรมาสร	เสกสร้าง
แสนสนุกนี้เทียมทัน	ทิพย์โลก แลเฮย
ทุกประเทศยอยศอ้าง	อนเกล้าถวายเวียง

ฯ

โคลงแลกลอนยอเกียรติสามรัชกาล

พระฤทธิไกรเกษมเพียง	ทินกร
มลาญเฒ่าไพร่รอน	หักท้าว
อยุธยามหานคร	เขมรภูษ ไชร์แธ
ทุกเทศทุกไท่ท้าว	ส่วยของมาถวาย

ฯ

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอเฉลิมเพิ่มพูนพระเกียรติยศ	บุคลลบทพิตรอดิศร
ถวัลยราชวชิราไฉนนคร	กัณฑ์ทินกรแจ่มฟ้าทิวชาตรี
ลอยสว่างกลางสวรรค์ชั้นทวีป	ไฉนชัยทัพอันจันทน์พิงรัศมี
กัณฑ์พระเกษเกษโลกไภกราคี	ไม้มองมัวทั่วศรีอยุธยา

ฯ

โคลงคันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวปฏิบัติ
วัดพระเชตุพน

.....

.....

ศีลสมาธิญาณยิ่ง	ศึกษาสิ่งสามรรถ	เจริญบุญจรัสโอภาส	พางพานุมาศรัทกาล
งานสาสนูปถัมภก	ขอยกศักดิ์สำสงฆ์	องค์อัครเทพบุค	ปลุกพิริยของบนาขสราง
.....			

ฯลฯ

๔.๒.๑.๒ การเปรียบเทียบโดยนัยหรือการเปรียบเทียบโดยทางอ้อม

(Metaphor) ได้แก่การนำเอาลักษณะ เกินของสิ่งใดสิ่งหนึ่งไป ชัยกับอีกสิ่งหนึ่ง เป็น
การเน้นให้เห็นแง่ของความคล้ายคลึงกัน ปรากฏอยู่ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายเพียงเรื่อง
เดียวได้แก่

สุกรมกรมสุขไช	ไผ่
กรมแต่ทุกขเหวศวี	หอนวน
นมสรวรรคนักบัวศรี	เสาวภาคย์ ที่เอย
ถวิลบเคยชากเคสน	คลาคน้อง ีครถนอม

๔.๒.๑.๓ การเปรียบเทียบชั้นบันได เป็นการเปรียบเทียบโดยลำดับความ
สำคัญจากสามัญ ให้อยู่ในชั้นต่ำลงจนหมดลำดับ จนถึงลำดับสูงสุด เหมือนกับการขึ้นบันไดจาก
ขั้นต่ำไปหาขั้นสูงสุด ปรากฏอยู่เพียงเรื่องเดียว คือ

^๑ Laurence Perrine, Sound and Sense p. 54.

โคลงกันสร เสริฐพระ เกียรติพระพุทฺธเลิศล้ำนภลัย

สว่างปานประทีปแก้ว	ไกรแสง
ส่องทั่วอริบร	บัคมาย
ศรรามฤทธิ์ยังแผดแสง	มุสาญจิง วาณา
บุญพระหากหาภัย	เดชเอง

๘.๒.๒ อธิพจน์ (Hyperbole) หมายถึงการกล่าวเปรียบเทียบกับเกินความเป็นจริง แคล้วพิฆาตผจญความรู้สึกล้ำลึกแล้วก็สามารถจะเป็นไปได้ และมักจะปรากฏในบทที่เกี่ยวกับความรักและความเศร้าโศก ลักษณะนี้ปรากฏเฉพาะเรื่องเดียว คือ -

ลิลิตตะเลงพ่าย	
หน้ายเซยหนักอกซ้ำ	กำทรวง
ถนัดคังภูมาหลวง	ทุมแท
หนักหาบที่พลวง	ปลงพัก ไคโน
หนักเส้นหนักแก	เกียกให้เกาเณ

และ

พระพลันเหินเหตุไซ	เสียดวง แดเอย
ถนัดคังภูมาหลวง	ถกสอง
กระหมากกระหมื่นทรวง	สิ้นชีวิต พักตรนา
หนักหุทัยทวนรื่อง	เรียวให้ไทรพาย

๘.๒.๓ นาฏกิริ (Action) หมายถึงการบรรยายที่สามารถมองเห็นความเคลื่อนไหวไปตามบทบาทของตัวละคร ทั้งในก้านกิริยาอาการและอารมณ์ เช่น

ลิลิตละเลงพ่าย ก่อนทำบุพเพหัตถ์

สองโคมสองจุจาง

สองขีตยสองขวฐ

กระลิ่งกระลอกกู

ความขบขันแข่งกำ

งามสองสุริยราชลำ

ปางพัชรินทร์ไพจิตร

ฤทราภรณ์เริ่มรณฤทธิ์

ทุกเทศทุกทิศอ้าง

ขุนเลี่ยมสมรรถกาน

ขุนคอบขุนไปเียง

ยอหัตถ์เทอกลบองเลบง

งามเร้งงามโททาว

ในที่สุดพระมหาอุปราชแพ ฤกพันควยพระแสงของ้าว
ของพระมหาอุปราชไวยว

อุราถาญราวแยก

เอนพระองค์ลงทบ

เห็นออคคชชนชบ

วายุรวิภาตมสุคสัน

บารู

เชิดคำ

ไวว่อง นักนา

เช่นเขี้ยวในสนาม

เลอพิศ นาพอ

ศึกสร้าง

รบราพณ์ แลฤ

อื่นไท้ไปเทียม

ขุนเคลง

หย่อนท้าว |

อังกูม ไกวแธ

ทวนสู้ศึกสาร

องญูทรงนิพนธ์ทรงบรรยายอาการ

ยลสยบ

ท้าวจัน

สังเวช

สุฟ้า เสวยสรวรรค์

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กล่าวถึงการเฉลิม
พระราชนมเพียรอันมีลักษณะนาฏการ คือ

มีนางพวงษ์เฝ้าอุ้ม

นางหนึ่งถือฉัตร

นางหนึ่งถือฉัตร

ถือลูกหินบดเก

วิพาร

เครื่องแห่

ผลปัก ไชวไร

แห่หอมเสด็จจล

อีกนางจ้าวระลัง	บทกลาย
เสด็จสู่สมณเฑียรสถาน	แท่นแก้ว
ทรงนอมนมัสการ	ไทรรัตน์ แลนา
คั่งอธิษฐานแล้ว	สถิตย์เบื้องบรรจรร

โคลงคันสรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระยาตรัง
เขียนถึงพระบาทพิไลกันคังนี้

พระเอวรสนอม	บังคัล
บรมบาทราชเรือง	ฤทธิ์พน
พระเสด็จจรวัด	ยุรยาตร
ดุจศศิธรลอยน้	เลิศไกร
พี่เลี้ยงถนอมภาศา	เอารส
เหล่านิกนางใน	หม่นนอม
สมศักดิ์ประยูรยศ	สนองบาท
โดยเสด็จคำเนนพร้อม	พรั่งพรู

และ

พระหนอยุพราชเจ้า	เสด็จจร
เจียรจากไกลาสลา	ลาสเข้า
ยังพระนิเวศนาร	เรืองโรจน์
นางนิกรหม่มหน้า	หม่นหนา

๔.๒.๔ ลักษณะขัดแย้งในตัวเอง (Paradox) หมายถึงการนำเอาสิ่งหนึ่ง
ซึ่งคุณสมบัติของสิ่งนั้นมีความขัดแย้งในตัวเองอย่างตรงกันข้าม เช่น พระวิษณุ ตามคติพราหมณ์
นั้นถือว่าเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย ก็จึงนำเอามาเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์
ในด้านการรบและการปกครอง คือในด้านการรบได้นำเอาลักษณะของผู้ทำลายมาชี้แจงทำลาย
ศัตรู ส่วนในด้านการปกครองได้นำเอาลักษณะของผู้สร้างมา เป็นเครื่องเปรียบเทียบว่าใครสร้าง

ความรุ่มเย็นเป็นสุขแก่ประชาชน เชน

โคลงคันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ความสามารถในการรบ :

พระมกุฎเกล้าเจ้า	กรุงศรี อภัยพอ
พระพิฆเนศวร	รำไ
ทุกทิวทัศน์	เนียรนา
พระนอนพระนันทิ	ทางชาต
เมืองวิเศษแสน	ไกลแดน
ไกลยานมากมหา	หักร้าย
ชั้นแซงแซงพลแสน	สยาศศร
พระแท่นทองวิชัย	พัน

การปกครอง :

ปางพิณยานัน	กรุงกษัตริย์พอ
คลังเบิกคลังไปเปิดอง	เบิกยื่นเข้า
สารพันพระกัจจ	แจกแลก
บุญเบิกบุญค่าเข้า	แบ่งบุญ

ข้อสังเกต ลักษณะความขัดแย้งในคำนี้ จะปรากฏเฉพาะวรรณกรรมเรื่อง

โคลงคันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งพระยาทรงเป็น
แต่งแต่เพียงเรื่องเดียว

๔.๒.๕ การหาคำ (Elegant Variation) เป็นวิธีการอย่างหนึ่ง

ในการเลือกคำต่าง ๆ ที่มีความหมายอย่างเดียวกันมาใช้ เพื่อให้เกิดความแปลกไม่ซ้ำซาก
น่าเบื่อ เช่นกล่าวถึง "สตรี" ก็จะใช้คำว่า นุช นางเยาว์ สมาร แก้วตา เป็นต้น
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระมหากษัตริย์ไทยโดยเฉพาะ ยกเว้น
เรื่องลิลิตตะเลงพ่ายซึ่งมีการหาคำเกี่ยวกับสตรีอีกด้วย ตัวอย่างการหาคำในวรรณกรรม

เฉลิมพระเกียรติครั้งนี้ คือ

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ปางสองสุรราชไท	ทรงภาพ
ยกพยุหไปรณรบ	เล็กเลี่ยน
กรุงกำพูนเป็นสยบ	พังพ่าย
เพราะพระเดชแด่เงาแผ่นดิน	ธีรราชสร้างนำสนอง

ฯลฯ

โคลงคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ปางองค์ศรีราชเจ้า	จอมกษัตริย์
หวังหนอนถนอดินทร	ชาลศท้าว
ให้สืบสิริวิพัฒน์	พรราช
เรื่องพระยศจะครว	ครอบครอง

ฯลฯ

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

แถลงปางธีรราชไท	พระเจ้าหลวง
หน้ายพิภพไครตรอง	มุงฟ้า
นฤพานเสร็จสู่สรวง	สวรรค์โลกย์ แล้วแฮ
สัพพะวงษ์เจ้าหลา	หลังน้ำจะดโนย

ฯลฯ

โคลงคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวท้าวพระภูมิจึงขร

วัดพระเชตุพน ฯ

กฤษณคีติอันสะไ้	สละวสี	सानา
นักษัตริย์นิศกขาน	ชนม้น	
สมเด็จจิตรราชกษัตริย์	สุริยดา	สยามเอย
เสวยพิภพเพียงชั้น	ฉะกาม	

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

อันเป็น <u>นิมิต</u> มิ่งกุฎอุษายา	บังคม <u>บรมนาถ</u> นาถา
ขอ <u>เฉลิม</u> เพิ่มพูนพระเกียรติยศ	บำรุงราชธุระศาสนาท้าว
ถวัลยราชวโรไนน์นคร	ยุคสมบัติพรอดิศร
	ถึงพันกรแจ่มฟ้าทั่วชาติ

ฯลฯ

โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัชกาล

บังคม <u>บรมนาถ</u> ไท่	ทั้งสาม
สืบพระวงศ์ทรงนาม	ยอดฟ้า
เสวยราชสมบัติตาม	ลำดับ
สามแผ่นดิน <u>เจ้า</u> ห้า	เลิศล้ำกรุงกษัตริย์

ฯลฯ

ลิลิตตะเลงพ่าย

การหลากคำเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์	
หวังเริ่มคุณเกียรติกอง	กลางรงค์
ยืนพระยศอยู่คง	คู่หล้า
สงครามกษัตริย์ทรง	ภพแผน สองฤ
สองราชธรรมาวุธวิรา	เรื่องรัฐสรรเสริญ

ฯลฯ

การหลากคำเกี่ยวกับสตรี

คิด <u>โฉม</u> นางโพธิ์	เพ็ญศรี
เคยร่วมรมย์ฤดี	กับรอน
ถนอมบุญแนบนาภี	กุลเส้น
นักนิราศซ่อน	อกให้ไฉน

เคยยืนเฝ้าเวรชั้น

สารแสดง

ผสารุรักษำแดง

ขั้บรวง

ยามร้างเสนห่แห่ง

เนาเถื่อน

สลับแต่เสียงสั้ทรวง

พี่เพียงขวัญหาย

ฯลฯ

๔.๓ องค์ประกอบในทางความสัมพันธ์ระหว่างเสียงกับความหมาย หมายถึงการที่ผู้
สามารถเลือกใช้คำที่มีความไพเราะคั่นเสียง และให้ความหมายได้เป็นพิเศษ านที่ผู้เขียน
จะแยกออกเป็น ๓ หัวข้อ คือ

Fun on words

๔.๓.๑ การเล่นคำ

(Puns of Word)

อันได้แก่การนำคำที่มีเสียง

เหมือนกันแต่ความหมายแตกต่างกันออกไป มาวางไว้ให้ผู้อ่านได้รับรสไพเราะทางคำเสียง
และมีความหมายประทับใจ ลักษณะการเล่นคำนี้เป็นที่นิยมของกวีในวรรณคดีไทยปรากฏอยู่สอง
ลักษณะ คือการนำคำที่มี "เสียงเหมือน" กันสองคำมาวางเทียบเคียงกัน ลักษณะนี้มักพบโดยทั่ว ๆ
ไป ส่วนอีกลักษณะหนึ่งเป็นการนำเอาคำที่มีเสียงเหมือนกันสามคำมาวางเทียบเคียงกัน มี
ลักษณะพิเศษเหนือลักษณะแรกอีกชั้นหนึ่ง ดังจะได้พบจากบทพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ของ
รัชกาลที่ ๒ ตอนอิเหนา เดินทางช่วยศึกเมืองกาหา คือ

ว่าพลางทางชมคณานก

โผแมงจับไม้กิ่งมี

เฉจจรรณจับบัลย์ชาติ

เหมือนนั้พ้จากสามสุคามา

นางนวลจับนางนวลสนอน

เหมือนพี่แนบนวลสมรจินตระหวา

จากพรางจับจากจันรรจา

เหมือนจากนางสะกระวาตี

แขกเก้จับเก้ร้างรวง

เหมือนร้างห้องมาหยารัศมี

นกแก้วจับแก้วพาที

เหมือนแก้วพี่ทั้งสามสั่งความมา

ตระเวนไพรร้อนร้องตระเวนไพร

เหมือนเวรวิคินิภาศเสนา

เก้โม่งจับโม่งอยู่เอก

เหมือนพี่นั้โม่งมาเมื่อไกลนาง

คั้บแค้จับแค้สันโคะเคียว

เหมือนเปล้าเบ้เคียวคั้บิ จันไพรรัก้าง

ขมิ้นคนกไม้ไปตามทาง

คะนั้งนางพลางรีบโยธี

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จะพบเฉพาะการเล่นคำใน
ลักษณะแรกประการเดียว และมีอยู่^๑ในลิลิตตะเลงพ่ายเท่านั้น

ไม่โรกเหมือนโรกเฑาะ	รูกาม
ไฟว่าไฟราคลาม	ลวกร้อน
นางแถมหนึ่งแถมยาม	เฆวยั้ แถมฤ
คุมคังคุมคี่ซอน	อกอ้นกันแสง

และ

นางนวลนีนั่นนง	นวลปราง
จากกระพรวกพรวกจากนาง	หนึ่งนั้น
พิราบพิลาปกราง	ครวตแข่ง ซำฤ
บัวว่าบัวนุขัน	อกน่องเรียมดนม

๔.๓.๒ โคลงกระทู้ เป็นลักษณะที่สัมพันธ์ระหว่างเสียงกับความหมายอีก
ลักษณะหนึ่ง ก็จะต้องกำหนดเสียงของกระทู้ซึ่งอยู่ข้างหน้า แล้วสามารถหาคำมาแต่งเติม
ให้ได้ความหมายครบถ้วน สำหรับวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ปรากฏว่ามีโคลงกระทู้ทั้งสองประเภทคือ กระทู้ขึ้นหรือกระทู้ซ้ำคำ และกระทู้เรียงใจความ
ผู้เขียนแยกกล่าวโดยละเอียดดังนี้

๔.๓.๒.๑ กระทู้ขึ้นหรือกระทู้ซ้ำคำ คือโคลงกระทู้ซึ่งมีคำข้างหน้า
เป็นกระทู้เหมือนกันทุกบาท วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยนี้จะมีโคลงกระทู้ที่เป็นกระทู้
เดียว กระทู้คู่ และกระทู้สาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กระทู้เดียว

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ฤทธิ รงรองคังท้าว	พินกร
ฤทธิ ภาพปราบปราบรอน	ก็แก้ว
ฤทธิ เรืองเฟื่องเกรงจร	กักรสิ้น เกียรแฮ
ฤทธิ รุทธุดค้าย	เดชไ้บุญสนอง

โคลงกันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

บาง	มักำชราบช้า	กาสกรแผลง
บาง	ซัทลอกหาญรอน	รอก้าง
บาง	มักำแนทวนแหง	โถมศึก
บาง	แล่นล่อแพนช้าง	ฉับหนี

ฯ

โคลงแถลงลอนขอเกียรติสามรัชกาล

สรวม	ศรีสุภสวัสดิ์ศรีสร้อย	สถาปณ
สรวม	สิทธิสุขวินด	เลิศแล้ว
สรวม	ไชยสุพุมงคล	คิเรก
สรวม	สิ่งสมบุรณ์แนว	มองเพียงเสวยสวรรค

ฯ

กระพุท

โคลงกันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระเกษ	ซัดทเขตลาว	แกนคง
พระเกษ	นิจเมืองนันท	หนึ่งแท้
พระเกษ	พิรมคง	แดนทวีป
พระเกษ	พระคุณแล้ว	เลิศเหลือ

ฯ

กระพุทสาม

โคลงกันสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

พระวรรถ	กรันกรน	เกรงเสียง
พระวรรถ	ภาณุรอน	ภพภัย
พระวรรถ	เร็วเพียง	ทางจักร
พระวรรถ	เผยาย	เพ่งพัง

และ

พระฤทธิฤทธิ ลากฟ้า	กินไหว
พระฤทธิฤทธิ ลากเตียง	โหล่งลวน
พระฤทธิฤทธิ ไกษย	สุญเคิก
พระฤทธิฤทธิ มาม้วน	แผนพาล

ฯลฯ

๔.๓.๒.๒ กระทุเรียวใจความ คือโคลงกระทุที่มีคำข้างหน้าเป็นกระทุ
นั้น มีใจความต่อเนื่องกัน วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จะปรากฏ
เฉพาะกระทุเดี่ยวเพียงประเภทเดียว ดังตัวอย่าง
ลิลิตตะเลงพ่าย

จบ เสร็จเสาวปากน้อย	วิจารณ์ แดงนา
ลิลิต ราชพงศาวดาร	แก้
เพลง เหล่ากัศกรกาญ	มลายัพ
พ่าย พระเดชศักดิ์	ประสาศตันแดสยาม

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ไกร อู่อิศเรศท้าว	เสด็จครอง
กรุง ราชคือนักดอง	เที่ยงแท้
ฟุ้ง เกษตังเทพยของ	มาเพิ่ม มลนา
ฟ้า คำรงเลิศแล	แหล่งหล้าเป็นเกษม

โคลงแลกลอนยกเกียรติสามรัชกาล

พระยา ยามความคอดัง	กัญญ
ไชย สวัสดิ์จิวนฐ	สอไว้
วิ เกษสุจริศู	คี่ยิ่ง คินา
ธิด สนิทสนองรองไค	บาทเบื้องมณฑลย์

๔.๖.๓ กลอน คือบทกวีนิพนธ์ที่กวีเพิ่มลักษณะบังคับลงไปเป็นพิเศษว่า
 ลักษณะบังคับเดิมที่มีอยู่ เป็นการลดถอยคำสัมผัสและอักษรวิหีเกิดสไฟเราะเป็นพิเศษ และ
 ได้ทั้งความหมายและความกลมกลืนของภาษาอันผู้คิดตั้งขึ้น สำหรับวิธีการประพันธ์กวี
 ชนิดลักษณะแบบเดิมคือ โคลง ฉันท์ กาพย์ และกลอน ในวรรณกรรมเดิมพระเกียรติ
 รัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้จะปรากฏเฉพาะโคลงกลอน ทั้งมีอยู่ในเรื่องโคลงฉันท์สรรเสริญพระ-
 เกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนเพียงเรื่องเดียว
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์โคลงกลอนไว้ ๔ ชนิด คือ

กลอนรสลับ

หดรรมแห่งดีหวง	ธรรมหน	สติกยแด
ทิกนุชทัมณเจียร	มาศไต้	
ยอกสูงเี่ยมสุริยบัล	สรวคยั้ง	ยงนา
เจกมกุฏเชิงกั้ง	กางขม	

ฯ

กลอนรเก็บบัว

สะพานพนแดงพนทาบ	ทองหลาย	แบบนา
อย่างแยงกนกแยงกาตุจน์	กองพน	
ผนังทัวแห่งทัวรบาย	บรรเจิก	ภาพเฮย
รามเกียรติ์รามกันฉาง	อวตาร	

ฯ

กลว้่วกันหลัก

สถาน^๕พ^๕ระ^๕ธา^๕น^๕ค^๕บ^๕ั^๕ซ^๕ัน
 แห^๕ล^๕ง^๕ส^๕า^๕ค^๕น^๕ิ^๕ล^๕า^๕ส^๕า^๕ณ^๕
 ค^๕า^๕ว^๕ค^๕า^๕ษ^๕ณ^๕า^๕ค^๕เ^๕็^๕ก^๕แ^๕ง^๕
 ท^๕ก^๕ห^๕ั^๕ว^๕ค^๕า^๕ล^๕อ^๕ก^๕ร^๕า^๕ว^๕ส^๕ร^๕า^๕ง^๕

๗๑๗

ช^๕อ^๕ง^๕แ^๕ล^๕ง^๕ เ^๕จ^๕็^๕ย^๕ง^๕ก^๕า^๕
 ส^๕บ^๕ค^๕า^๕ว^๕
 ค^๕ก^๕ท^๕ก^๕ ห^๕ล^๕ั^๕ง^๕แ^๕ย^๕
 ส^๕ร^๕็^๕จ^๕ส^๕ร^๕ร^๕ค^๕

กลขางประสาณงา

ท^๕อ^๕ง^๕แ^๕ง^๕เ^๕ม^๕น^๕ป^๕ร^๕ุ^๕ป^๕อ^๕ง^๕
 ป^๕ิ^๕ก^๕แ^๕บ^๕ง^๕เ^๕็^๕น^๕อ^๕ค^๕น^๕ี^๕
 น^๕อ^๕ก^๕พ^๕ร^๕า^๕ย^๕พ^๕ร^๕า^๕ง^๕ห^๕า^๕ง^๕ไฟ^๕
 ไฟ^๕ส^๕ง^๕แ^๕ล^๕ง^๕เ^๕ม^๕ว^๕ เ^๕็^๕ย^๕ง^๕

๗๑๘

ป^๕ก^๕ิ^๕บ^๕ ส^๕ิ^๕มา^๕เ^๕ย^๕
 เ^๕็^๕น^๕อ^๕ง^๕แ^๕พ^๕ร^๕ว^๕
 เ^๕็^๕น^๕อ^๕ง^๕ส^๕อ^๕ง^๕ ส^๕ว^๕า^๕ง^๕แ^๕ย^๕
 ม^๕อ^๕จ^๕น^๕ท^๕ร^๕

กลนาคบริพัทธ์

ม^๕ล^๕ะ^๕เ^๕็^๕น^๕อ^๕ง^๕ภ^๕า^๕ค^๕พ^๕น^๕ค^๕า^๕ง^๕
 ล^๕อ^๕ง^๕ท^๕ิ^๕ป^๕ก^๕ุ^๕ฏ^๕ล^๕ธ^๕ม^๕
 ท^๕ั^๕ว^๕ค^๕เ^๕น^๕ค^๕า^๕ษ^๕ห^๕ิ^๕น^๕ห^๕ุ^๕น^๕
 ร^๕ก^๕น^๕ค^๕ู^๕อ^๕ก^๕ร^๕า^๕ว^๕ล^๕ว^๕น^๕

๗๑๙

ล^๕อ^๕ง^๕อ^๕น^๕ ม^๕ี^๕น^๕า^๕
 ท^๕ั^๕ว^๕ค^๕า^๕ว^๕
 เ^๕็^๕น^๕อ^๕ง^๕ร^๕ค^๕ิ^๕บ^๕ ห^๕ิ^๕น^๕เ^๕ย^๕
 ล^๕า^๕ค^๕ม^๕า^๕

กลครอบจักรวาล

ก^๕า^๕แ^๕ง^๕แ^๕ก^๕ว^๕ม^๕ุ^๕ข^๕น^๕ี^๕
 ก^๕ระ^๕เ^๕็^๕น^๕อ^๕ง^๕ป^๕ร^๕ุ^๕เ^๕็^๕ค^๕เ^๕็^๕ย^๕ค^๕อ^๕น^๕า^๕ม^๕
 ท^๕ิ^๕ท^๕า^๕ง^๕จะ^๕ก^๕า^๕เ^๕น^๕
 เ^๕็^๕ย^๕ก^๕อ^๕ย^๕อ^๕น^๕เ^๕็^๕น^๕เ^๕็^๕ย^๕ง^๕

๗๒๐

แ^๕น^๕ว^๕ก^๕า^๕ แ^๕ง^๕น^๕า^๕
 ค^๕า^๕ษ^๕ก^๕ระ^๕เ^๕็^๕น^๕อ^๕
 น^๕เ^๕น^๕ท^๕ิ^๕ ม^๕ุ^๕ข^๕ก^๕า^๕
 เ^๕็^๕ย^๕เ^๕็^๕ย^๕ก^๕า^๕ย^๕

กลกานตอตก

หอรระฆังทรงสร้างใหม่
ในอุครลานเตลิง
การประทับสวัฬรพเหมือน
สถานสถิกนออกชั้นหัน

ฯลฯ

เหมือนเรือน แรกฤา

หลังนั้น
มีที่ เพรงพอ
เหงกระเพง

กลสำ รลัซัมรด

สถานนอกนครคัน
พันคำหินปูตาม
ทิศบนกุ่มงกระบาล
คดท่วทศนทาว

ฯลฯ

นอกสถาน กระเพงแฮ

คำพน

บนทิศ สูงเฮย

หัวคด

กลนุเขม รักร้อย

เพดานเขม งามพัน
ปิดคีมูกทองทองปาน
ลายแบบแยงแยงกระดัก
พรวายเฟริศเฟริศพร้อมเกอ

ฯลฯ

เพียงรัก ลงฤา

แปดเนื้อ

โสภิต หิศพอ

กองตระการ

บทที่ ๕

วิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ต่อ)

๔. คุณค่าทางประวัติศาสตร์

วรรณคดีเป็นสิ่งที่สามารถสะท้อนภาพทางสังคม ค่านิยมของผู้แต่งมี
ธรรมชาติเช่นใด วรรณคดีก็มีธรรมชาติเช่นนั้น สังคมเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการไปตาม
เหตุการณ์อย่างใด วรรณคดีก็กล่าวถึงเหตุการณ์อย่างนั้น เช่น เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์
ทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ ฯลฯ

จากความข้างต้นนี้ ทำให้ผู้เขียนมีความสนใจจะศึกษาและวิเคราะห์ว่า
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้สะท้อนภาพสังคมอันมีคุณค่าทาง
ประวัติศาสตร์อย่างไร เพราะวรรณกรรมประเภทนี้เป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมประวัติศาสตร์
ผลจากการศึกษาครั้งนี้โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาเปรียบเทียบ ทำให้พบว่า
วรรณกรรมประเภทนี้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ๖ ประการ คือ

๔.๑ ด้านการสงคราม

๔.๒ ด้านการปกครอง

๔.๓ ด้านการต่างประเทศ

๔.๔ ด้านการศาสนา

๔.๕ ด้านพระราชพิธี

๔.๖ ข้างสำคัญในแต่ละรัชกาล

ในแต่ละหัวข้อที่กล่าวมานี้ ผู้เขียนจะขอเลือกเหตุการณ์ในเนื้อเรื่อง ซึ่งปรากฏ
หลักฐานทางประวัติศาสตร์มากกล่าวเพียงสังเขป เพื่อเป็นเครื่องยืนยันว่าวรรณกรรมประเภท
นี้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์

๕.๑ ทำนการสงคราม

ในลิลิตตะเลงพ่ายกล่าวถึงสงครามครั้งสำคัญระหว่างไทยกับพม่า คือการทำยุทธหัตถีระหว่างพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชา องค์ผู้ทรงนิพนธ์ได้ดำเนินเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการรบตามพงศาวดารทุกประการ จึงได้ทรงชี้แจงเอาไว้ เมื่อตรวจสอบพงศาวดารฉบับพันจันทมุททาศ และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์* ก็ปรากฏว่า เหตุการณ์ของสงครามตรงกับเนื้อเรื่องในลิลิตตะเลงพ่ายทุกประการ แม้กระทั่งชื่อแม่ทัพ นายกองฝ่ายไทยและฝ่ายพม่า การเดินทัพ การตั้งค่าย และเครื่องทรงตอนออกเดินทัพ ผู้นิพนธ์ทรงบรรยายไว้เป็นความเดียวกัน เช่น เมื่อพระนเรศวรทรงทราบข่าวศึก ก็รับสั่งให้พระยาศรีไสยณรงค์เป็นแม่ทัพ พระราชฤทธาเนนทร์เป็นปลัดทัพยกไปขัดตาทัพที่หนองสาหร่าย ในลิลิตตะเลงพ่ายกล่าวไว้ว่า

บรรหารวิหัจฉ์	อาจองกั
เฮาพระศรีไสยณรงค์	ฤทธิไกร
เปนจอมยุทธยง	ไปยั่ว ยุทธธำ
น่านิกรทัพท้าว	ออกมารอนเชิญ
พระเห็นจักเปลี่ยนข้าง	ขุนพล
เบียดมีเพื่อนมัจจุ	จึงใจ
พระราชฤทธาเนนทร์	หนึ่งช่วย กันนา
เปนปลัดทัพ	ศึกสู้ทั้งสอง
กองหนานอนุรธาตั้ง	เสด็จสาร สี่แ
เร็วเร่งหาหนินหาญ	หักกลา
บแตกบทบทน	บัรอก ไชรฤ
ถูกจักออกโรมร่า	ตีร่ายยาหลัง

* สมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน ฯ ผู้นี้เป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สันนิษฐานกันว่าพงศาวดารฉบับนี้เขียนราว พ.ศ. ๒๓๔๐.

ทั้งสองรับถ้อยทาน	ทูลลา แล้ว เหยย
ยกพยุหแสนยา	แย่งแยย
โดยแคนหุราหว่า	ว้ายถื่น
ถึงที่หนองสาหร่ายท่าย	ทุ่งกว้างทางหลวง

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าววว่า

"ให้พระยาศรีไสยณรงค์เป็นแม่กอง ให้พระยาราชฤทธาสนันท์เป็นยกบัตร
ยกไปขัดรับหน้าข้าศึก อยู่ ณ ตำบลทุ่งหนองสาหร่าย พระยาศรีไสยณรงค์ พระยาราช
ฤทธาสนันท์ กราบถวายบังคมลาออกมัจฉาแข็งแรงไพรพล ยกทัพไปโดยพระราชนิพนธ์^๑
พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระพนรัตน์ มีข้อความตอนนั้นว่า

"ให้พระยาศรีไสยณรงค์เป็นแม่กอง	ให้พระยาราชฤทธาสนันท์เป็น
ยกกระบัตร ยกไปขัดรับหน้าข้าศึกอยู่	ณ ตำบลทุ่งหนองสาหร่าย
พระยาศรีไสยณรงค์ พระยาราชฤทธาสนันท์กราบถวายบังคมลาออก	
มาฉาแข็งแรงไพรพล ยกทัพไปโดยพระราชนิพนธ์ ^๒	"

หรือเหตุการณีนขณะทำยุทธหัตถีกัน ก็ปรากฏตรงกันทั้งลิลิตตะเลงพ่ายและพงศาวดาร คือ

เบือนันนฤนา รณู	สยามมินทร์
เบี่ยงพระมาลาณิน	หอนพอง
ศัฏฐาวิชอินทร์	ฤทธิง องค์กรเอย
เพราะพระหัตถ์หักปอง	บัคควยขอทรง

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) หน้า ๑๒๓.

^๒ สมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเวสุพญา พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ

สมเด็จพระพนรัตน์ หน้า ๑๕๑.

บัมมกคลพาหไ	ทวาริ
แว้งเหวี่ยงเบี่ยงเคียรสัค	ตกั
อุกคอุกพลุกเงยงัก	คอกช เค็กแอ
เบนบายหงายแขนงให้	ทวงท้อที่ถอย
พลอยพลั่วเพรียกถำทวน	นรณ
บัตรากพาคแสงพล	พ่ายพอน
พระเคชพระแสงกล	เม็กจู้ ไซ้อแอ
ถนัคพระอังษนาซอน	ชาก้าวโดยขวา

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนั้นว่า

"พระมหาอุปราชจึ่งพันด้วยพระแสงของ้าว สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้าเบี่ยงพระมาลา รับ พระแสงของ้าวมิได้ต้องพระองค์
เจ้าพญาไชยนาทพละบัคไค้กลางแบกถนัค พลายพิทกอเพี้ยกเบน
ไป สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าไค้ที่จึ่งพันด้วยพระแสงพลพ่าย
ต้องพระอังษนา เบองขวาของพระมหาอุปราช ตลอดจนมาจนประ-
จิมปุระ-ประเทศขบลงกับคอช้าง"

ในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเล่มอื่น กล่าวถึงสงครามครั้งอื่น ๆ ไว้ เช่น
เรื่องพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยกกองทัพไปตีกัมพูชา ในหนังสือโคลงแลกลอน
ขอเกียรติสามรัชกาลกล่าวว่า

ปางพระไปปราบพื้น
เสีรวสายสงครามพุทธ
ปางพระคินนครอพุทธ
เสวยพิภพเพียงแนว

กัมพูช
แยงแคว
ชยายศ ยิ่งแฮ
แผนฟ้าคินเกษม

ในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์กล่าวไว้ว่า จุลศักราช ๑๑๔๓ ปีฉลู ตรีศก สมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรีได้ทราบข่าวว่า เขมรไปฝักใฝ่อยู่กับญวน จึงรับสั่งให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก
และพระยาสมรราช(แบน) ยกไปทางนครวัด พระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ยกไปทางเมือง
บันทายเพชร เจ้าพระยาสุรสีห์พิฆเนศวรราชันยกไปทางเมืองกะพงสวาย การสงครามครั้งนี้
ยังไม่ถึงขั้นแตกหักภูพานะ ก็ปรากฏว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จพระเจริศ เดือน ๔ ปีฉลู
ตรีศกเกิดจลาจลขึ้นในกรุงธนบุรี พระยาสุรสีห์คุมพรรคพวกมาจับเอาพระเจ้ากรุงธนบุรีออก
จากราชสมบัติ ความทราบถึงสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ก็ให้ยกกองทัพรีบกลับมากอง
เจ้าพระยาสุรสีห์พิฆเนศวรราช แต่พระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์นั้นหาว่าที่กรุงธนบุรีเกิด
เหตุขึ้นไม่ สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกยกเข้ามาถึงกรุงธนบุรี อาณาประชาราษฎร์ร้อง
ทุกข์ต่าง ๆ ขอเชิญเสด็จให้ทรงชำระแผ่นดินให้บริสุทธิ์ และเชิญเสด็จขึ้นครองครองสิริราชสมบัติสืบ
ต่อไป

๕.๒) การปกครอง

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้กล่าวถึงการรักษา
ความสงบในบ้านเมือง การปราบปรามชนดและการจลาจลต่าง ๆ ซึ่งมีเหตุการณ์สำคัญอยู่
สองเหตุการณ์คือ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าฟ้ากรมขุนภานุรัตนสุทธกับ
พรรคพวกได้คิดการเป็นชนด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบความเพราะ ทูตคนหนึ่งสื่อ
มาบอก

"อ้ายกระตักอินทรเคศ พุกกับอ้ายเมืองสำรวัตรวา
 ลั่นเกล้า กรมพระราชวังบวรนั้นอยู่แล้ว ไม่ทรงเมตตา
 เหมือนแต่ก่อน ถึงจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินหายอมเป็นข้าไม่"

กรมหมื่นเจษฎาบดินทร (ร. ๓) ทำการสอบสวนไต่ความว่า เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์รัตนจิต
 คบคิดกับพระยาพลเทพบุตร พระยาเพชรบุรีเดิมกล่อม พระอินทรเคศกระตัก จัน
 ประทานมณเฑียรอน พระยาพระรามทอง นายขุนเนรเทศาเจ้าพระยาพลเทพ สมิงรอด
 สงคราม สมิงศิริบุญโคตรบุตรเจ้าพระยามหาโยธา สมิงปอนะละ กับนายหนูคำ และ
 เจ้าจอมมารกาสำลี ซึ่งเป็นพี่น้องบิดาเดียวกันกับเจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์รัตนจิต สมคบกันเป็นชนก
 จึงไปรบกเกล้าให้สำเร็จโทษเจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์รัตนจิต เจ้าจอมมารกาสำลี และนายหนูคำด้วย
 ทอนจันทร์ทั่วกับพุ่มงกก ส่วนนักโทษที่เหลือให้ประหารชีวิต

ในโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หรือที่เรียก
 ว่าโคลงปราบดาภิเษกของกรมหมื่นเจษฎาบดินทรนั้น ทรงกล่าวถึงเรื่องราวตอนนี้อย่างละเอียด
 แขน

ไปนานกาคามเฝ้า	คิ้วดม มาเฮย
เหตุพระตำราจกรม	นอกซ้าย
ใจพลพวกพาลผสม	เสียมพระ หลานภ
แข่งคิดทรยศร้าย	เร่งล้างดาหลง
เสียดพระฤทธิเจ้าหนึ่งแล	สืบขุน นางเฮย
ทหารบกลัวเกรงบุญ	บัคม้วย
ใครฤไปคิดคุณ	ชบดคอ ทานนา
แมนจะปลงชีพด้วย	คาบไม้จันทน์จริง

กทร. จกหมายเหตุ ร. ๒ เล่มที่ ๑ สุภาษิตถึงเจ้าประเทศราชเรื่อง
หม่อมเหม็นกับพวกเป็นชนก จ.ศ. ๑๑๗๑ พ.ศ. ๒๓๕๒.

ควรเห็นว่าไท่เทพ
กาก็เป็นเคียรจัน
ตั้งถาออกนามสาร
บ่าเห็นจกเข้าบัน

จกมลาญ นาพอ
ทาคีชา
สอโทษ ถวายแฮ
ไปเว่นวันเสมอ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีเหตุการณ์สำคัญเรื่องหนึ่ง ที่กล่าวถึงก็คือเรื่องขบถเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ถึงเรื่องโคลงแลกลอนยกเกียรติสามรัชกาล กล่าวไว้ว่า

ปางองค์อนุเจ้า
ประมุขจุติรมิกณัน
ยกทัพนำเขตรชัณฑ์
พระยกทัพไปล้าง

เวียงจันทน์
อาจอ้าง
โคราช นั้นถา
แหลกล้านสูญวงษ์

จะเห็นว่ากล่าวเฉพาะผลของสงคราม ไม่บรรยายถึงรายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในประวัติ ศาสตร์ กล่าวคือ เมื่อเจ้าไยราชบุตรเจ้าอนุวงศ์ได้ครองเมืองจำปาศักดิ์ ก็พาหัวเมือง ทางเวียงจันทน์มากขึ้น ทั้งตัวเจ้าอนุวงศ์เองก็เกลี้ยกล่อมสนิทสนมกับญวน หวังจะอาศัยญวน สนับสนุนเพื่อแข่งขักับไทย ต่อมาเมื่อชาวสยามไทยเกิดไม่ลงรอยกับเขมร เบอริญ พุคองกฤษ กองทัพเรือของอังกฤษจะโจมตีกรุงเทพฯ เจ้าอนุวงศ์จึงถือสาเหตุที่เกี่ยวเนื่องกับ ร. ๓ เรื่องมาทูลขอแม่คนเวียงจันทน์ ที่ไทยกวาดต้อนมาไว้สระบุรีสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ให้นำกลับ ไปเวียงจันทน์ แต่ ร. ๓ ไม่ทรงอนุญาต จึงยกกองทัพเข้ามาในเขตแดนไทย หวังจะตี กรุงเทพฯ ๗ ได้โดยง่าย และคิดจะตั้งตนเป็นกษัตริย์ในกรุงเทพฯ ๗ หรือถ้ารักษาเมืองไว้ไม่ได้โดยสะดวก ก็จะกวาดต้อนเอาครอบครัวและทรัพย์สินในท้องพระคลังอพยพมาไว้ใน

เวียงจันทน์ และรักษาค่านทางที่จะเข้าสู่เวียงจันทน์ เพื่อมิให้ฝ่ายไทยไปแย่งชิงกลับคืนไปได้^๑ จึงสั่งให้เจ้าโยธาบุตรผู้ครองนครจำปาศักดิ์ เข้ามายึดหัวเมืองมณฑลอุบลทางตะวันออก ให้เจ้าอุปราชผู้ครองกุมภองทิพมายึดหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือ (มณฑลร้อยเอ็ด) และเจ้าอนุวงศ์กับเจ้าโยธาบุตรองค์โต ซึ่งมีตำแหน่งเป็นเจ้าสุทธีสารเป็นทัพหลวง ส่วนเจ้าราชวงศ์ (เงา) บุตรอีกผู้หนึ่งเป็นทัพหน้ายกมา เมืองนครราชสีมา ทัพหลวงมาทางค่อนผู้คนทางแถบนครราชสีมา เห็นทัพเรือมาถึงสระบุรีมาทางค่อนนครราชสีมา^๒ พระยาไชยวิชิต (เผือก) ผู้รักษากรุงเก่าแจ้งข่าวเรื่องนี้มาทางเมืองหลวง ฝ่ายไทยจึงโปรดให้กรมพระราชวังบวรฯ เป็นแม่ทัพใหญ่ และแม่ทัพรองอื่น ๆ ตามเสด็จไปด้วย ยกไปสกัดทัพเวียงจันทน์ที่สระบุรีและราชสีมาทัพหนึ่ง อีกทัพหนึ่งโปรดให้กรมหมื่นสุรินทรรักษ์เป็นแม่ทัพ และมีพระยาราชสุภาวดี (เจ้าพระยาบดินทรเดชา สิงห์ สิงหเสนีย์) และเจ้าพระยาพระคลัง (สมเด็จพระยามหาประยูรวงศ์) ยกทัพมาปราบลาวที่อุบลราชธานีและร้อยเอ็ด ปรากฏว่าทัพของพระยาราชสุภาวดีมีชัยชนะลาวที่โยสธร อุบลราชธานี และจำปาศักดิ์ ทั้งยังจับตัวเจ้าโยธาบุตรได้ จึงเดินทางไปนครพนมเพื่อสมทบกับทัพหลวง ส่วนทัพกรมพระราชวังบวรฯ ติดตามลาวที่หนองบัวลำภูแตก เจ้าอนุวงศ์ตกใจพลอยให้ทหารสู้ไปโดยลำพัง ตัวเองและครอบครัวหนีไปในเขตพวน ทัพไทยยึดเมืองเวียงจันทน์ไว้ได้ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ ทำลายแนวป้องกันของเวียงจันทน์หมด กรมพระราชวังบวรฯ โปรดให้สร้างเจดีย์องค์หนึ่งชื่อ "เจดีย์ปราบเวียง" และมอบหมายให้พระยาราชสุภาวดีอยู่จัดการเหตุการณ์ในภายหลัง พระยาราชสุภาวดีได้ทำการปราบปรามเจ้าอนุวงศ์ จนเกิดการปะทะกันกับทัพเจ้าอนุวงศ์ที่เมืองอุบลราชธานีถึงขั้นตะลุมบอน เจ้าอนุวงศ์

^๑ พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ หน้า ๔๖.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ จงกษัตริย์เจ้าพระยาบดินทรเดชา จดหมายเหตุเรื่องปราบขบถเวียงจันทน์ หน้า ๑ - ๖.

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ หน้า ๕๓.

หนีไปอาศัยในเมืองพวน เจ้านายเมืองพวนเกรงว่าไทยจะรุกราน จึงช่วยจับเจ้าอนุวงศ์
ส่งมาให้ทางฝ่ายไทย พระยาราชสุภาวดีนำตัวเจ้าอนุวงศ์และครอบครัวส่งลงมายังกรุงเทพฯ
ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๐^๑

รัชกาลที่สามทรงโปรดให้บุตรหลานผู้หญิงของเจ้าอนุวงศ์เป็นชาวสะตังวันวัง และ
สั่งให้ทำกรงเหล็กสำหรับขังและกรรยาเจ้าอนุวงศ์ถึง ๑๓ กรง มาจำไว้ที่หน้าพระที่นั่ง
พุทธไสยาสน์ มีเครื่องกรรมกรต่าง ๆ คือ ครก สาก เบ็ก กะทะ ขวานผ่าอก เลื่อย
และขว้าง ในเวลาเช้าให้นางกำปลดองรรคพาเจ้าอนุวงศ์เข้าไปนั่งปรนนิบัติอยู่นกรง
เวลาบ่ายจับเอาบุคคลทั้งหลายขึ้นหาหยั่งเป็นแถว ร้องประจานโทษ นอกจากนั้นยังอนุญาตให้
ราษฎรมาดูนักโทษเหล่านี้ พวกที่ดูก็พากันตั้งค่ายในการศึกก็มานั่งแข่งคำอยู่ทุกวัน ทำอย่าง
นี้อยู่ประมาณ ๙ - ๘ วัน เจ้าอนุวงศ์ประหารเป็นโรคลงโลหิตสิ้นพระชนม์ โปรดให้เอาศพ^๒
เสียบประจานไว้ที่สามพระ ส่วนการประหารชีวิตบุตรหลานหญิงของเจ้าอนุวงศ์นั้นไม่มีปรากฏ

อนึ่ง ในรัชสมัยเดียวกันนี้ ร. ๓ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองเพื่อการคมนาคม
และการค้าขายให้สะดวกรวดเร็วขึ้น ได้แก่วัดคลองสุนัขหอน จังหวัดสมุทรสงคราม คลอง
บางขุนเทียนซึ่งเป็นที่ดินเขานิให้ลักและกว้างกว่าเก่า คลองบางขุนนนท์ นอกจากนั้นยังมีการสร้าง
ป้อมเพื่อป้องกันบ้านเมือง โปรดให้สร้างป้อมที่เมืองหน้าด่านทางทะเลเพิ่มขึ้นคือ ป้อมเสือซ่อน
เล็บ ป้อมคงกะพัน ป้อมศรีเพชรที่จังหวัดสมุทรปราการ ป้อมวิเชียรโชติการ ที่จังหวัดสมุทรสาคร
ป้อมภักดีพาศและป้อมพิฆาตปัจจามิตรที่จังหวัดจันทบุรี^๓ นายผีเขียนเกี่ยวกับเรื่องราวตอนนี้อย่าง
สั้น ๆ ในกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

^๑ วิไลเลขา มุรณศิริ อ.ก. หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ หน้า ๔๐ - ๔๑.

^๓ อ.ก. หน้า ๑๒๓.

แล้วซุกคลองบางบานที่คอนต้น
 คลอกรันตามแนวทางแถวทุ่ง
 ทั้งวิกกว้างทางใหญ่ไปหลายคุ้ง
 คลอคุ้งเว้งท่ามหาไชย
 ที่ปากน้ำท่าป้อมพรวบเกรืองรบ
 ทั่วพิภพไปมาไกวไกรย
 ทั้งเรือแพหางเสาคอยเบ้าจ
 ถวายไชยอวยมมงคลพร

๔.๓ การทางประเทศ

การทางประเทศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้มีการติดต่อกับชนชาติอื่น ๆ
 ได้แก่ ญวน มอญ โปรตุเกส และชาติอื่น ๆ กวักล่าวถึงเหตุการณ์เหล่านี้เหมือนกัน
 ผู้เขียนจะขอแยกกล่าวเป็นข้อ ๆ ดังนี้ คือ

๔.๓.๑ เรื่องเกี่ยวกับญวน ในโคลงแกลลอนย่อเกียรติสามรัชกาลของ
 พระยาไชยวิชิต (เผือก) กล่าวไว้ว่า

ปางญวนเป็นศึกสู้	กันเอง
อรไทเทรินศรีเกรง	ปิ่นเผ้า
เจียงสีอพรากเบื่องพรอง	บุลบาท พระนา
พระโปรก้ำที่อยู่หยัน	เหล่าน้ำเมืองปทุม

ในพระราชนิพนธ์การกรุงรัตนโกสินทร์กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า ญวนเกิด
 รบกันเองระหว่างวงไถเซินเจ้าเมืองญะเียน กับองเวียงสีอ เจ้าเมืองไซ่งอน องเจียงสีอ
 สู้ไม่ได้จึงพามารดา บุตร ภรรยา และขุนนางหนีมาอาศัยอยู่เกาะกระบือ พระยาชลบุรีได้
 เกลี้ยกล่อมให้มาสวามิภักดิ์ต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรก้ำให้มารดา
 องเจียงสีอเข้ามาเผ้า พระยาชลบุรีพาองเจียงสีอมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อเดือน ๔ ข้างขึ้น
 ปีชวด พ.ศ. ๒๓๒๕ ขณะนั้นเององเจียงสีอมีอายุได้ ๓๓ ปี โปรกเกล้า ๆ ให้งบ้านเรือน

อยู่ที่บ้านคนสำโรง พระราชทานเบี้ยหวัดปละห้า^๑

องเชียงสืออยู่ในกรุงเทพฯ ถึง พ.ศ. ๒๓๓๐ เห็นว่าไทยไม่สามารถช่วยรบ
ขบถไกรเจินลงไคจึงคิดจะไปรบด้วยตนเอง ลอบหนีออกจากกรุงเทพฯ เมื่อ ร. ๑
ทรงทราบก็โปรดให้กรมพระราชวังบวร ฯ ติดตามไปถึงสมุทรปราการ เห็นเรือองเชียงสือ
แต่ติดตามไม่ทัน เมื่อกลับไปคนเรือนองเชียงสือ พบหนังสือฉบับหนึ่งมีใจความว่า

"ข้าพระพุทธเจ้าองเชียงสือเฝ้ามาพึ่งพระบรมพุทธรักษา
ทรงพระกรุณาช่วยไฉนได้ความสุข บัดนี้มีความวิตกกัง
บ้านเมืองนัก ครั้นจะกราบทูลถวายบังคมลาออกไป
ก็เกรงพระราชอาญา จึงต้องคิดอ่านหนีไปด้วยความจำเป็น
๑ จะคิดอ่านกบฏกลับมาประทุษร้ายนั้นหาไม่ได้ ขอเป็น
ข้าทูลละอองธุลีพระบาทไปทูลจะสิ้นชีวิต ซึ่งถวายบังคม
ลาไปทั้งนี้ จะไปตั้งส้องสมุญกันเข้าที่เอาเมืองคืนให้จงได้
แม้ชักสนับเป็น กระสุนดินคำเหล็กกำลังประหารชีวิต ก็จะบอก
เข้ามาขอรับพระราชทานเป็น กระสุนดินคำ และกองทัพ
ออกไปช่วยจนกว่าจะสำเร็จการสงคราม คืนเอาบ้านเมือง
ได้แล้วขอเป็นเมืองขึ้นขอขอขมาสืบไป"^๒

เมื่อทรงทราบจึงมีพระบรมราชโองการตรัสแก่กรมพระราชวังบวร ฯ ว่า

"อย่ายกทัพติดตามไปจับเขาเลย เขาเห็นว่าเราช่วย
เขาไม่ได้ควมมีศึกติดพันกันอยู่ เขาจึงหนีไปคิดจะตีเอา
บ้านเมืองคืน เรายิ่งคุณแก่เขา เขียนควมมือแล้วจะลบด้วย
เท้ามิบังควร"^๓

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ หน้า ๔๖ - ๔๗.

^๒ พิ. หน้า ๑๓๒.

^๓ พิ. หน้า ๑๓๓.

ภายหลังองค์เจียงสื่อสามารถปราบขบถไกรเงินได้ จึงตั้งเป็นจักรพรรดิครองนคร ทรงพระนามว่า พระเจ้าเวียตนามยาลอง (Gia long)

๔.๓.๒ เรื่องเกี่ยวกับเมืองทวาย ใน พ.ศ. ๒๓๓๔ แฉงจันจาดูครองเมืองทวาย ซึ่งเป็นเชื้อสายพม่า ได้ส่งคนนำราชสารและเครื่องราชบรรณาการดอกไม้เงินดอกไม้ทองกับเทียนทองมาถวายรัชกาลที่ ๑ และทูลสวามิภักดิ์ด้วย อ้างว่าพระเจ้ากรุงอังวะมิได้อยู่ในทิศพิชิตราชธรรมและสังกหัตถ์ กลับเรื่องจริงให้เป็นที่จริงและเรื่องเท็จให้เป็นจริง ชุบเลี้ยงแก่ผู้ทำราชกรรมาธิ์กลับเมืองอังวะ ส่วนผู้ที่อยู่ปลาย่านหัวเมืองท่าราชกรรมาธิ์เสียชีวิตก็ไม่เคยตรัสว่าดี และทรงแต่งตั้งให้พระเป็นเจ้าเมืองเมะตะมะ เจ้าเมืองเมะตะมะคนใหม่ได้บังคับเอาเงินจากไพร่บ้านพลเมืองทวายและมะริค สามหรือสี่เดือนครั้งหนึ่ง คิดเป็นเงินถึงครึ่งละสองถึงสามร้อยชั่ง และถ้าผู้ใดเอาเงินทองสิ่งของไปติดสินบนนักพอใจ ประจักษ์ได้รับความเดือดร้อน จึงขอพงพระบรมโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ในตอนท้ายพระราชสารกล่าวไว้ว่า

" ข้าฯ ทั้งปวงแจ้งว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ๗ กรุงทุกวันนี้ ทรงทิศพิชิตราชธรรมบำเพ็ญพระราชกุศลปรารภนาพุทธภูมิ หวังจะไปรศัสถ์ให้พ้นจากวิภวสังสาร ข้าฯ จึงคิดพร้อมกันเอาใจออกห่างพม่า จะพงบรมโพธิสมภารสมเ็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ๗ กรุง ฯ ให้อยู่เป็นสุขเหมือนอย่างแกก่อน ข้าฯ ทั้งปวงจะได้ทำราชกรรมาธิ์สนองพระเดชพระคุณสืบไป"

วิไลเลขา บุณศิริ อ.ก. หน้า ๔๑.

๒ กษ. จกหมายเหตุ ร. ๑ เลखที่ ๖ พระราชสาส์นท้าวเยิมมากกล่าวโทษ

พระเจ้าอังวะ จ.ศ. ๑๑๕๓.

๓
ก.

ผู้ถือราชสาส์นมาก็คือ เจสุหนานตะมิกกะยอระวา นาคันตุเวียงสำ และ
อะคุณจะเรสงยทอง ลักแอนะระก รัชกาลที่ ๑ โปรดให้พระยาเพชรราชกับพระยาหัวเมือง
ถือพล ๕๐๐๐ ยกออกไปช่วยรักษาเมืองทวาย พร้อมทั้งพระราชทานพานทองเครื่องยศออก
ไปให้เจ้าเมืองทวายด้วย

พระยาไชยวิชิต (เผือก) กล่าวไว้ในโคลงแลกลอนขอเกียรติสามรัชกาลมีใจความ
ดังนี้

ปางเมงจันทาเจ้า	เมืองทวาย
สามีกักก็มากหมาย	มอนมัย
อพยพเนบงทวาย	ทูลบท พระนา
เข้าอยู่เป็นข้าด้วย	พระเศรไ้ทรงขรรคม

๔.๓.๓ เรื่องเกี่ยวกับอนุเมาะตะมะ มอญเมาะตะมะเข้ามทึ่งพระบรมโพธิสมภาร
ในรัชกาลที่ ๒ พระบาทวังเขียนไว้ในเรื่องโคลงคันธรรเสริญพระเกียรติพระพุทธรูปเลศหล้า ฯ
ดังนี้

มอญมาโปรดรับไว้	โปรดปราน
ทั้งครอบครัวยังฮือ	พริ้งพริ้ว
เงินทองพระราชทาน	แจกจ่าย
ฯครชอบรูปยกมาให้	ยศถา

นอกจากนี้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงกล่าวไว้ในโคลงปราบคาภิเษกว่า

รามัญมอญขึ้นเขตร	เมาะตะมะ
มาสู่สมภพพระ	รมเลศ
สหมันครอบครัวละ	เร่งรีบ มั่นแ
ฯหมอนมาเงินเข้า	ทั่วทั้งไพร่ทวย

เรื่องมอญที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร รมัศริย์ไทยนั้นเมื่ออยู่หลายครั้ง ทั้งนี้
 เนื่องจากมอญกับพม่ามีภูมิประเทศติดต่อกัน พม่ามีกำลังอำนาจเหนืออีกก็จะปราบมอญเป็นเมือง
 ขึ้น มอญก็พยายามจะตั้งตัวเป็นอิสระ ด้วยเหตุที่มอญไม่มีความนิยมพม่าคอยเอาไว้ จอออกห่างอยู่
 เสมอนั้น เมื่อสมัยพระเจ้าอลองพญา เป็นกษัตริย์พม่าคิดจะทำลายล้างพวกมอญให้หมดไปจาก
 แผ่นดิน มอญจึงถูกพม่ากดขี่ข่มเหงต่าง ๆ ใค้อพยพหนีเข้ามาอยู่ในเมืองไทย มีพระเจ้า
 เป็นหัวหน้า เข้ามาในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ตอนสมัยรัชกาลที่ ๑ พระเจ้าปดุงตั้งพม่า
 คนหนึ่งมาเป็นเจ้าเมืองเมะกะมะ เจ้าเมืองเมะกะมะก็เบียดเบียนมอญให้ได้รับความเดือด
 ร้อนนานา สมิงสอเกาซึ่งเป็นหัวหน้ามอญ มีหนังสือฉบับมาถึงพระยาตากธนบุรี ว่า จะขอมา
 พึ่งพระบรมโพธิสมภาร รัชกาลที่ ๑ ก็ทรงตอบรับ พ.ศ. ๒๓๕๕ พวกมอญถูกพม่ากดขี่หนักเข้า
 ก็พร้อมใจกันจับกรมการพม่าฆ่าเสีย แล้วพากันอพยพรวบรวมตัวเข้ามาทางเมืองตาก อุทัยธานี
 และทางด่านเจดีย์สามองค์ จึงโปรดให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จไปรับครัวมอญ
 อยู่ที่เมืองนนทบุรี และโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบงกช คุมไพร่พลสำหรับป้องกัน
 ครัวมอญทางกาญจนบุรี โดยมีเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เสด็จไปกำกับด้วย ส่วนท่งเมือง
 ตากโปรดให้พระยาอภัยภูธรขึ้นไปรับ จำนวนมอญที่มากครั้งนั้นสี่หมื่นเศษ โปรดให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่
 ที่เมืองปทุมธานี นนทบุรี และเมืองนครเขื่อนขันธ์ สมิงสอเกาผู้เป็นหัวหน้านั้น ทรงโปรด
 ตั้งให้เป็นพระยารัตนจักร

๔.๓.๔ เรื่องเกี่ยวกับชาวโปรตุเกสมาค้าขายในเมืองไทย ในรัชสมัยพระบาท
 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าเมืองแก้วและเมืองมาเก่าแต่งให้คนโปรตุเกสมากกราบ-
 พูลพระเจ้าแผ่นดินว่า จะขอพระราชทานให้ชาวโปรตุเกสมาตั้งห้างค้าขาย และซื้อไม้ต่อเรือ
 กำนันในกรุงเทพฯ ในครั้งนั้นไทยยังมีศึกติดพันอยู่กับพม่า พระเจ้าจักรกษัตริย์พม่าได้

๑ คุ. หน้า ๕๖๓ - ๕๖๕.

๒ กษ. จดหมายเหตุ ร. ๒ เล่มที่ ๒๐ มูลเหตุที่พระมหากษัตริย์ไทยพระราชทาน
 ที่อยู่แก่ชาวโปรตุเกสในกรุงเทพฯ ๗ จ.ศ. ๑๑๘๖.

ส่งคนไปติดต่อกับพระเจ้าเวียกนามมินาง ให้ยกกองทัพมาเข้ายึดเมืองไทยตอนใต้ แล้วพวกเขาก็ยกกองทัพมาทางตะวันตกพร้อมกัน พระเจ้ามินางไม่เห็นประโยชน์ที่จะเป็นไมตรีกับพม่า และเป็นศัตรูกับไทย จึงบอกเรื่องนี้มาให้ไทย คำนึงการที่โปรตุเกสส่งคนมาทูลขอจะค้าขาย จึงทำให้ไทยเกรงว่าจะเป็นพวกพม่าก็ดูยาบยี้ให้เข้ามาเพื่อสอดแนม เพราะเห็นว่าในเมืองพมามีบุตรหลานชาวโปรตุเกสสืบลงมาอยู่เป็นจำนวนมาก จึงไม่โปรดพระราชทานให้ตามที่ขอ^๒

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๖๖ ชาวโปรตุเกสก็ส่งนาย คาร์โลส มานุเอล ซิลเวียรา (Carlos Manuel Silveira) * เป็นทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวายพร้อมทั้งชี้แจงว่า เมืองกังและเมืองมาเก๊าเป็นของโปรตุเกส ไม่มีการอันใดที่จะเกี่ยวข้องกับพม่าและญวนเลย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและข้าราชการไทยน้อยทั้งหลายเข้าใจโดยตลอด จึงเห็นว่าควรเป็นไมตรีกับโปรตุเกส เพราะเมื่อครั้งหลวงสุระสาครออกไปค้าขายที่เมืองมาเก๊า เจ้าเมืองก็รับรองเลี้ยงดูโดยทางไมตรีและส่งเกราะให้ให้ค้าขายโดยสะดวก^๓

ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๓๖๓ ทางโปรตุเกสก็ให้เจ้าเมืองกังส่งทูตมาทำสัญญากับไทย^๔ ข้อ และตั้งศาลกงสุลในเมืองไทย นับว่าเป็นฝรั่งเศสแรกที่มิใช่ศาลกงสุลในประเทศไทย

วิไลเลขา บุรณศิริ ล.ก. หน้า ๔๔ - ๔๕.

^๒ กทช. จดหมายเหตุ ร. ๒ เล่มที่ ๒๐ ล.ก.

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ หน้า ๕๕๓ - ๕๕๔.

* หน่วยงานภายหลังได้รับพระราชนานบรมราชศักดิ์เป็น หลวงอภัยพานิช

^๔ ล.ก. หน้า ๒๐๕ - ๒๐๗.

กรมหมื่นเจ้าพนักงานดินทร์ทรงกล่าวถึงเรื่องโปรตุเกสเพียงสั้น ๆ ดังนี้

ประจักษ์สันต์สงฆ์	มาสมาน
ถวายราชบรรณาการ	อยู่เกล้า
กระบิลพัสดุ์สมการ	ชมเคฯ เสวตรแธ
เลื่องพระเกียรติยศเจ้า	ทั่วแคว้นชมพู

๕.๕ กำนันการศาสนา

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นกล่าวถึงการทำนุบำรุงศาสนาของแต่ละรัชกาลไว้หลายเรื่องด้วยกัน สมเด็จพระบาทสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสได้มีพระโองการขึ้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ไว้โดยละเอียดเสมือนจดหมายเหตุบันทึกเหตุการณ์ มีข้อความทรงจารึกยกร่องมีรูปแบบทางฉันทลักษณ์อันแน่นอน นามยี่นั้นได้แต่งเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติรัชกาลที่ ๓ ก็กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์วัดและการสร้างวัดในสมัยรัชกาลที่ ๓ ไว้เป็นอย่างมากเช่นกัน นอกจากนี้พระยาไชยวิชิต (เผือก) ยังกล่าวถึงการพระศาสนาในรัชกาลที่ ๑ อันได้แก่การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ และการชำระพระไตรปิฎก

ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เจ้าอยู่หัวติดต่อกันไป กล่าวคือวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) เป็นวัดเดิมซึ่งมีมาก่อนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะสถาปนากรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวง เมื่อ ร.๑ สร้างกรุงเทพฯ เห็นว่าวัดโพธิ์เป็นวัดที่อยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง แต่เก่าแก่ชำรุดเป็นอันมาก จึงโปรดให้ปฏิสังขรณ์ให้งดงามขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๓๒ โดยทรงโปรดให้หมื่นที่ลุ่มต่าง ๆ ในบริเวณนั้น และต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๓๖ จึงจัดการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ พ.ศ. ๒๓๔๔ มีการฉลองวัดขึ้นเป็นการเอิกเกริก สิ้นพระราชทรัพย์ในการปฏิสังขรณ์และการฉลองรวมทั้งสิ้น ๕๘๐๔ ร้อย^๑

^๑ กทข. จดหมายเหตุ ร. ๑ เลขที่ ๔ รายงานเรื่องสร้างวัดพระเชตุพน

ครั้นล่วงมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ที่ ร. ๑ สร้างขึ้นเริ่มชำรุดจึงเป็นภารกิจที่จะต้องบำเพ็ญ คือทรงสร้างและทรงปฏิสังขรณ์ ทรงเห็นว่าวัดพระเชตุพน ฯ สำคัญทุกไตรมาสเป็นอันมาก ทรงมีพระราชศรัทธาจะปฏิสังขรณ์ให้คงงาม จึงขยายพื้นที่ให้กว้างใหญ่ออกไปกว่าเดิม การปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้เหมือนกับการสร้างใหม่ ทั้งยังทรงสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์สำคัญแก่คนรุ่นหลัง คือการจารึกความรู้ต่าง ๆ ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ซึ่งแยกออกเป็นหมวดหมู่ดังนี้

หมวดที่ ๑ ประวัติวัด

หมวดที่ ๒ พระพุทธรูป

หมวดที่ ๓ วรรณคดี

หมวดที่ ๔ ทำเนียบ

หมวดที่ ๕ ประเพณี

หมวดที่ ๖ สุภาษิต

หมวดที่ ๗ อนุภาษิต

จึงทำให้วัดนี้เป็นแหล่งที่รวมความรู้กันต่าง ๆ ของคนไทยในสมัยนั้น และได้รับยกย่องว่าเป็น "มหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย" ในเวลาต่อมา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์โคลงฉันสรเสถียรพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอันมาก บอกรายการปฏิสังขรณ์ไว้โดยละเอียด ตรงกับสำเนาจารึกในแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯ จ.ศ. ๑๑๕๓

สาเหตุของการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน

" พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์

บรมนาถบพิตรพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นบรมราชูปถัมภ์

เสด็จเสวยไหศวรรยาธิปัตตวัตถุภัตตธรรมณเวศน์
 ชำรงภิกขุกรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา
 มหาภิหลกภณพริ้งราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์
 มหาสถานเสด็จพระราชาดำเนินโดยสถลมารค พร้อมด้วย
 พระบรมราชวงษานุวงษ์ และเสนาพศตมาภยราช
 บรรพตย์โดยเสด็จ หย่างขัตติยราชประเพณี มาทรงถวาย
 พระกลินทาน ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามวรมหาวิหาร
 พระอารามหลวง ทอดพระเนตรเห็นพระอุโบสถพระวิหาร
 พระระเบียงบริเวณโถงน้อย แลภูมิ เสนาสนะทั้งปวง
 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระบรมโอรสา
 ธิราชทรงสถาปนาไว้โดยประณีตแต่ก่อน ล่วงกาลกำหนด
 เกินมาถึงสามสิบเจ็ดปีนั้น จำรูปรักหักพังเป็นอันมาก ทรง
 พระราชกรัธิชาจะปฏิสังขรณ์โดยพระกรรมลหฤทัยก่อปรก้วย
 พระกัญญกัศเวทีธรรมสุจริต"

เสด็จบาตรพยุหยาบทอด
 แหงพระเชตุพนทณาราม
 ทำนุกนิคยประคิทิน
 ภาหอนเรศไร่เว้น

ทานกริน ถวายแฮ
 รัตไต้
 ทกคาบ ขวบพอ
 วางทรง ฯ

กษ. จกหมายเหตุ ร. ๓ เลวที่ ๓๑ ก. สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการ
ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯ จ.ศ. ๑๑๕๓ และบรรยายละเอียดในภกณนวกหนา (๖๖) - (๖๘)

เสด็จทวนกฐนกราบแล้ว
ทอดธุณบริเวณวง
องค์ไอยกกระษัตริย์
สามสิบเอ็ดอย่างแล้ว

ชำระทุกข์วิรุฬห์
ยับยั้งกิเลส
หยุดยั้งทรงประสาท
กอบศรัทธากล้าสำน

กลาไนวัด การนา
วัดสร้าง
เสด็จสถิตย์ แรกฤ
ล่างปี

หัวกาษฎุ กระเบื้องเฮย
หรวกคาน
โสมนัส ใส่นา
สับสกันธ

รายละเอียดการปฏิบัติสังฆ : (กล่าวถึงรูปฤๅษีคัตถก)

"เลือกแทนก่อเข้างรูปฤๅษีคัตถกยั้งกัสมัสม
คีนุก ศาสลระ ๕ รูปบ้าง ๔ รูปบ้าง จาก
โคลงสุภาพลงแผ่นศิลาบอกทอลม และชานนภมคิตนัง
ประจำรูปไว้ทุกทุกรูป"

กอรฐานแทนหลากส้าง
ตั้งรูปภาบสเนสา
สังกัศคีนุกมสมเรียง
คณคัตถกถาถวน
หลังละสี่ละห้าตก
ตามพิมพ์กนอยสม
ผาแผนฉลกลีขิก
เสนอชอลมพรองดา

ไศลเนลียง หลังกา
หลอลวน
รายทก หองเฮย
หัวพนม
แก่งสถิตย แทนนา
ส่วนหอง
กำสุภาพ โคลงฤ
หัวสกันธ

สำหรับการพระราชกุศลอันสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ^๓
ที่ก่น่ามากกล่าวถึงคือการชำระพระไตรปิฎก พระยาไวยวิชิต (เผือก) กล่าวไว้ในโคลง
แถลงอนของกษัตริย์ราชกาลว่า

ปางยกปิฎกไท้	ชำระ	ธรรมเส
โปรดประชุมเชิงสงฆ์	อ่าน	ขอม
มีคเพี้ยนเปลี่ยนแปลงลง	ทานิ	หม
ในวัดมหาธาตุพร้อม	อยู่	เบื้องอรหันต์

ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ กล่าวถึงเหตุที่ทรงทำสังคายนา
ว่า พระไตรปิฎกที่มีอยู่นั้นเป็นอักษรลาวและอักษรรามัญ จึงโปรดให้ชำระแปลงออกเป็นอักษร
ขอม นอกจากนั้นพระบาทและอรรธกถาฎีกาพระไตรปิฎกเห็นว่ามีผิดเพี้ยนอยู่มาก คิดที่จะ
ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป จึงมีพระราชดำรัสให้ทำการสังคายนา ณ
วัดมหาธาตุ (เดิมชื่อวัดนิพพานาราม สมัย ร. ๑ ได้พระราชทานชื่อว่าวัดศรีสรรเพชญ
คาราม) ใน พ.ศ. ๒๓๓๑ กว่าจะสำเร็จการชำระพระไตรปิฎกเป็นเวลาห้าเดือน คือเสร็จ
ในเดือน ๑๒ ปีระกา จ.ศ. ๑๑๕๑ (พ.ศ. ๒๓๓๒) ทรงพระกรุณาให้เจ้านายพระราชทรัพย์
เป็นค่าจ้างให้ช่างจารที่เป็นภุชงค์ ภิกษุ และสามเณร เมื่อจารึกสำเร็จให้ปิดทองทับทั้งใบ
ปกหน้าหลังและกรอบทั้งสี่ เรียกว่า "ฉบบทอง"

อนึ่ง เมื่อสำเร็จการสังคายนานั้น ได้ทรงถวายไตรจีวรแก่พระสงฆ์ ๒๑๔ รูป มี
สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน และทรงพระราชทานเสื้อผ้าแก่พระยาธรรมปुरुหิต พระยา
พจนานิมล และราชบัณฑิตอีก ๓๒ คน มีการสมโภชและเชิญพระไตรปิฎกเข้าประดิษฐานไว้
ณ หอมณเทียรธรรม ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ หน้า ๑๖๐ - ๑๗๗.

ส่วนนาถมิได้กล่าวถึงการพระราชทานรัชกาลที่ ๓ ไว้หลายประการ อันได้แก่การพระราชกุศลทั่วไป การปฏิสังขรณ์วัด และการสร้างวัด ดังกลอนที่ว่า

บดินทร์สถิตย์มีนิมนต์
เป็นนิตินคระได้ยงพระสงฆ์
ทั้งพระโอรสอุปราชสาปโฆชาดคง
แต่ลวณองคคณาภาวณะ
นาเวียงขรัวทั่วทั้งอันดับนั้น
ไม่ว่าวันอุรัสย์บดินทร์
เป็นเวรเวียงเปลี่ยนกันนิตินคระ
ตามคณะชาวไสเอกราช

และ

จะทรงก่อกำเนิดไรก็ไม่พอง
เกิดศกของบุญญาพระราชนิ
ก็ยิ่งเพิ่มแก่นมกุศลทวี
สร้างกุฎิอาภามอราชมเรือง
ที่ชำรุดทรุดพังปฏิสังขรณ์
ให้ถาวรแจ่มจรัสเรือง
ตั้งแต่เดิมเริ่มการไฉนนานเนื่อง
ก็เปลี่ยนเครื่องพุทธบาทพระศาสดา

ฯลฯ

จากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์เขียนพบว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้มีพระราชมติในการพระราชกุศลเป็นอันมาก สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า "ใครสร้างวัดก็ไปรก" พระองค์ประกอบกรพระราชกุศลไว้ตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชย์

ทั้งได้ทรงบันทึกแสดงปณิธานอันแน่วแน่เพื่อพระโพธิญาณ * เมื่อพระองค์เสวยราชย์แล้ว
ก็ประกอบกฐาพระราชาศุภตถา ฯลฯ ได้แก่การสร้างวัด มีวัดที่ทรงสร้างขึ้นใหม่ ๓ วัด วัดที่ทรง
บูรณะ ๑๙ วัด และวัดที่ทรงให้การอุปการะกับปฏิสังขรวัดอีก ๓๓ วัด ** ในบรรดาวัด
ที่ทรงปฏิสังขรวัดนั้น วัดราชโอรสได้ทรงกำหนดแบบที่พอพระราชาหฤทัย โดยเอากระบวนแบบ
อย่างจีนมาขึ้น มีมือที่สร้างประณีต หูต้องกลุ่ดที่เข้ามา ๑ สมัย ร. ๒ ยังชมว่ามีมือดีนัก

ในกลอนเพลงยาวขอเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ นาเดิมเป็นผู้แต่งกล่าว
ชมวัดราชโอรสไว้ดังนี้

วัดไหนไม่พระบือยศ
เหมือนวัดราชโอรสอันศศิ
เป็นวัดเดิมเริ่มสร้างไม่อย่างใคร
ล้นอย่างใหม่ทรงคิดประคิณจุฬา
ทรงสร้างควมหาวิริยาธิ
โอภาสพร้อมพรังทุกสิ่งชำ
ล้วนเกลี้ยงเกลาเพราเพริศดูเลิศล้ำ
ฟังข่าวคำภัสสุคอุชยา

ตลอดพระชนม์ชีพของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงผูกพันอยู่กับการศาสนา
แม้กระทั่งก่อนจะสวรรคตก็มีพระราชนิพนธ์แสดงให้เห็นถึงพระราชรัทธาในการกุศล คือ
ทรงปรารภเรื่องการบำเพ็ญพระราชาศุภตถา

กรมศิลปากร ตำนานวัดสุทัศน์ฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรง
สถาปนา หน้า ๕ - ๑๓.

* ฎารายละเอียดในภาคผนวกหน้า (๒๒) - (๒๔)

** ฎารายชื่อวัดในภาคผนวกหน้า (๒๒) - (๒๔)

"อนึ่งการพระราชกุศลซึ่งได้สร้างไว้ถวายอาราม กับทั้งพระราช
กุศลสิ่งอื่น ๆ ยังคงอยู่เป็นอันมาก ข้าพเจ้าได้กรอง
แผ่นดินสืบไปจึงสงเคราะห์แก่ข้าพเจ้า เงินในท้องพระคลัง
ทั้งข้าง
ใน } มีอยู่สักสี่หมื่นข้างเศษ ขอให้ข้าพเจ้าสักหมื่นข้าง
จะได้ขึ้นการพระราชกุศลซึ่งยังอยู่จงเอาขึ้นราชการแผ่นดิน
ต่อไปเถิด"

และในโอกาสเดียวกันนี้ทรงมีรับสั่งให้เจ้าจอมมารดาองค์ กับท้าวศรีสัจจา
ออกมาที่ประตูสนามราชกิจ ทูลกับพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอรณพ ำให้เรียกเอาเงิน
ที่พระคลังมหาสมบัติ มาแจกแก่ราษฎรคนละหนึ่งบาทวันละข้าง ถึงแคว้นศุกร์ แรม ๔ ค่ำ
เดือน ๔ ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๑๒ ทุกวันไป

๔.๕ คำนการพระราชพิธี

คนไทยมีความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์นั้นเป็น "สมมุติเทพ" ซึ่ง
อยู่เหนือคนทั้งปวงในแผ่นดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญา-
สิทธิราช ทรงมีพระราชอำนาจเบ็ดเสร็จ กิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหา
กษัตริย์จึงเป็นสิ่งที่คนทั่วไปจะหลีกเลี่ยงมิได้ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะอันสูงส่ง
ดังนี้ สิ่งที่พระมหากษัตริย์ปฏิบัติถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ดังนั้นการพระราชพิธีต่าง ๆ จึงเป็น
สิ่งที่ถือว่าเป็นสำคัญ และมีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมต่าง ๆ เสมอ สำหรับวรรณกรรมเฉลิม
พระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวถึงพระราชพิธีต่าง ๆ ดังนี้คือ พระราชพิธีโสกันต์
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีพืชมงคล และพระราชพิธีทั้งสิบสองเดือน

กษ. จกหนายเหตุ ร. ๓ เลขที่ ๑๔/ง เรื่องมีพระราชโองการสั่ง
ไว้จวนสวรรคต จ.ศ. ๑๒๑๒
๒
ก.

ในที่นี้ผู้เขียนจะไม่ขอกล่าวรายละเอียดของพระราชนิพนธ์ทั้งสิบสองเดือน เพราะผู้อ่านสามารถจะค้นหาได้จาก พระราชนิพนธ์เรื่องพระราชนิพนธ์สิบสองเดือน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ส่วนพิสดาร ๆ ข้างต้นจะแยกกล่าวเป็นเรื่อง ๆ ดังนี้

๔.๕.๑ พระราชนิพนธ์โสกันต์ พระยาตรัง กล่าวถึงพระราชนิพนธ์โสกันต์ไว้ในโคลงคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไว้อย่างละเอียด จึงขอยกตัวอย่างดังนี้

สั่งตั้งไกลาสหน้า	พระพลาน
ทั้งหิฎนากทอง	ทาบไล้
ตามระบอบทเบาะวาง	เรื่องราช มานา
สำหรับกษัตริย์ไชย	เสร็จสรรพ

และ

ปางนอนเรกไท้	ชินดิษฐ์
ทรงอลังการมหาร	เวกะ
สำหรับราชวินทร์	วราเดช
เรื่องรุ่งรัตนาว	จรัสศรี

ฯลฯ

การพระราชนิพนธ์โสกันต์ครั้งนี้เป็นการโสกันต์ของเจ้าฟ้ามงกุฎ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองบายไว้ว่า ก่อนสมัยรัชกาลที่ ๓ การโสกันต์จะเฉพาะผู้เป็นเจ้าฟ้า เท่านั้นจึงจะถูกตั้งตามธรรมเนียม ในสมัย ร. ๑ ผู้ที่ได้รับการทำพิธีโสกันต์ซึ่งภายหลังเรียกกันว่า "โสกันต์ใหญ่" คือ "เจ้าฟ้าหญิงกุณฑลทิพยวดี" ต่อมาในสมัย ร. ๒ มีพิธีโสกันต์ใหญ่ของเจ้าฟ้ามงกุฎ การพิธีครั้งนี้ได้ดำเนินตามแบบแผนในสมัยรัชกาลที่ ๑ กล่าวคือมีการสร้างภูเขไกรลาส ผู้รับการทำพิธีโสกันต์จะต้องไปสรงน้ำที่ไหลออกจากปากสระทั้ง ๔ ที่สระอนาคต บนภูเขไกรลาส แล้วจึงทำโสกันต์ จากนั้นมีการสมโภช แล้วแห่กลับพระราชวังรวมทั้งสิ้น ๓ ครั้ง มีการแห่รอบพระเกศาเป็น

กระบวนเรื่องลงไปดอขี้นแม่น้ำทพยพระบรมมหา ราชวัง

๔.๕.๒ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้ทรงพระราชนิพนธ์โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านฯ หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า โคลงปราบดาภิเษก ในขณะที่ยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงกล่าวถึงพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งพระองค์ท่านเป็นการปราบดาภิเษก * ไว้อย่างละเอียดถึงตัวอย่าง

ฝ่ายการแต่งตั้งราช	พิธี
หมายสุริยสวัสดิ์	บอกแจ้ง
ชาวงานก็ตมูตรี	มาจัก
สำรวิกว้างขวาง	เร่งเร่งกรมอง
เบื้องทิศบูรพภาคพื้น	ทองพระสถาน
มณฑปกระยาสนาน	แดงตั้ง
บัลลังก์และเพดาน	ทวยภาค
โคมพัลลภห่มหัง	ยอดชุมเส้าบัง

โดยธรรมเนียมพระราชพิธีบรมราชาภิเษกมักจะทำควบคู่กับพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร คือการที่พระมหากษัตริย์องค์ใหม่จะเสด็จขึ้นประทับพระราชมณเฑียรในพระบรมมหา ราชวัง ก่อนพระราชพิธีนี้พระมหากษัตริย์จะประทับอยู่นี่ซึ่งจัดถวายชั่วคราว

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ หน้า ๕๓๓

และดูรายละเอียดในภาคผนวกหน้า (๒๒) - (๒๔)

* พิธีปราบดาภิเษก คือ พิธีราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ที่ได้ราชสมบัติด้วยการรบพุ่ง และมีชัยชนะข้าศึก พิธีราชาภิเษกวิธกลที่ ๒ ได้กล่าวปราบดาภิเษก เพราะมีการปราบชนดหม่อมหมื่นก่อนขึ้นเสวยราชสมบัติ

เมื่อเสด็จจากพระราชนิพนธ์มราฐากิเชกแล้ว จึงเสด็จเข้าประทับในพระราชนิพนธ์

พระราชนิพนธ์มราฐากิเชก ซึ่งปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นที่เชื่อถือ
ของชนในสมัยต่อมาว่าถูกต้อง เพราะเมื่อคราวตรวจสอบกับเอกสารตัวเขียนในสมัยรัชกาล
ที่ ๒ ปรากฏเนื้อความตรงกัน ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

เริ่มต้นด้วยพิธีสงฆ์ คือเจริญพระปริตพุทธมนต์อยู่สามวัน ในวันที่ ๔ มีพิธีพราหมณ์
คือ เมื่อได้ฤกษ์พระมหากษัตริย์จะทรงสหัสธาธาภิเษกมาบูรพาภิเษก แล้วเสด็จไปประทับที่
พระที่นั่งภัทรบิฐ พระมหากษัตริย์ทรงสหัสธาธาภิเษกมาบูรพาภิเษก แล้วเสด็จไปประทับที่
พระนาม ถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ พระแสงขรรค์ พระแสงธวัชฎา และเครื่อง
สรรพพุทธทั้งปวง ในวันที่ ๕ พระราชวงศานุวงศ์ทุกน้อย ข้าราชการฝ่ายทหารและ
พลเรือนทำพิธีต้อนรับพระพิพัฒน์สยาม จากนั้นเป็นการเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนคร
ดูตามเสด็จครั้งนี้มีทั้งสิ้น ๔,๐๐๐ คน เมื่อเสด็จการเลียบพระนครมีการแจกจ่ายพระราชทรัพย์
ให้แก่ผู้ตามเสด็จในขบวนทุกคน จากนั้นก็เสด็จเข้าสู่พระราชนิพนธ์ มีการทำพิธีเฉลิม
พระราชนิพนธ์ ท้าววรจันทร์นำฝ่ายใน ๑๒ คน ถวายแก้ว

๔.๕.๓ พระราชพิธีพืชมงคล พืชมงคลเป็นพิธีขอยน้ำ ปีที่แห้งแล้ง
จึงเป็นพิธีที่ไม่ได้กระทำเป็นประจำทุกปี ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการทำพิธีพืชมงคล นาย
กล่าวไว้ว่า นกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

๑. ก. หน้า ๓๔๐.

๒. กทข. จดหมายเหตุ ร. ๒ เลขที่ ๑/ก ภาคบัพ้องเรื่องหม่อมหมื่น
กับพวกเป็นกบฏ จ.ส. ๑๑๙๖ และดูรายละเอียดในภาคผนวกหน้า (๒๕) - (๒๘)

ถ้าราษฎรทุกข์ทุกเชิงเป็นวิบาก
เกิดน้ำมากไฟไหม้บ้านเคหา
ทั้งเข้ายากหนักแพงฝนแล้งนา
ที่ตกกล้าแห้งไปไม่สำราญ
ให้ฮาวรณรอนในพระทัยเวศ
ไปทั่วเขตไพร่ฟ้าสุภาสถาน
จะออกยากยากจนทนทรมาณ
ให้เกณฑ์การทอนน้ำบิดทวนบ
ให้พระราชาพิริพจนศกสตร์
ทั้งวงศ์กาศักดิ์หลวงทั้งปวงจบ
นิมนต์ลวักพุทธมนต์ไปจนครบ
ฝนสงบน้อยไม่มีครึก

การพระราชพิธีนี้เมื่อพระมหากษัตริย์กำหนดวันแล้ว ก็จะรับสั่งให้ปลูกโรงพิธี
เสาชิงช้าทำด้วยไม้มะเกลือ สร้างอาสนะขึ้นพิธีเป็นสองชั้น ชั้นบนตั้งพระพุทธรูป ตั้งล่างวาง
ค้ำปลาที่แกะด้วยไม้มะเกลือยาวหนึ่งศอก กว้างเจ็ดนิ้ว หกนิ้ว ปลาตัวนี้ให้ช่างเขียนปากทอง
น้ำตาลงู เขียนเป็นรูปเกล็ดและตา นิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธี ๒๐ รูป ภิกษุผู้ทำพิธีต้องทำพิธี
ฉันบวช พระมหากษัตริย์จะเสด็จมาเป็นประธานในพิธี พระจะเสด็จมาอยู่สามวันสามคืน เป็น
อันเสร็จพิธี

กทธ. จดหมายเหตุ ร. ๑ เลขที่ ๑๔ พิธีพินัยกรรม จ.ส. ๑๑๘๘
และคู่ค้ำแทนพิธีพินัยกรรมจากภกคณวาทินา (๑) - (๓)

๔.๕ ทางสำคัญในแคว้นรักษกาล

ข้างเป็นสำคัญในการสงคราม เพราะเป็นกองทัพหนึ่งในจตุรงค-
 เสนา เรียกกันว่าเป็นกองทัพข้าง การมีข้างจำนวนมากแสดงถึงแสนยานุภาพ ส่วนการที่
 มีข้างเผือกในรักษกาล ๕ ชื่อว่า เป็นสิ่งแสดงถึงบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ กวี่มักจะ
 นำมากล่าวในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติในเรื่องบุญบารมีกัวย คือ

โคลงคันสร เสริฐพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 (พระยาทรงแดง)

สปรพรพระเสริฐสิ้น	สุครำ พรณเอย
สังเขปพอยินง	ผาอ่าง
พระเศวตประจุจก่า	เนินบท ไก่ฤ
บุญพระเผือกขุขาง	เฉกอินทร์

โคลงแลกลอนขอเกียรติสามรักษกาล (พระยาไชยวิชิต)

พระเดชปรากฏกับบาท
 ไหวหวาดทุกประเทศเขตรัษฎ
 สิ่งใดไม่เคยเห็นแก่อนั้น
 ก็มีมาสารพันมากมาย
 พระเจ้าเวียงเจียงใหม่ได้ข้าง
 เผือกผู้สร้างมาถวาย
 พระยานานชาติเชื้อได้เผือกพลาย
 ชาวองพรพรณรายคล้ายกัน

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์)

บุญเพรงพระก่อสร้าง	ยิ่งนัก นาพอ
ได้ครเศวตลักษณ์	เมื่ออยู่
ไตรสารประเสริฐศักดิ์	ควรคู่ นครนา
ทุกเศเลื่องขารู	ทางของสรรเสริญ

ในสมัยพระนเรศวรมหาราชก็ไม่ได้กล่าวถึงช้างในทำนองที่เกี่ยวกับบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ แต่กล่าวถึงความสำคัญในด้านการสงคราม คือ เจ้าพระยาไวยานุกาฬ ซึ่งเป็นช้างทรงของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภายหลังการทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาแล้ว ได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า "เจ้าพระยาปราบหงสาวดี" ส่วนช้างอีกเชือกหนึ่งนั้นก็คือ "เจ้าพระยาปราบไตรจักร" ซึ่งเป็นช้างทรงของสมเด็จพระเอกาทศรถ

ครั้นล่วงมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ช้างที่ปรากฏในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติได้แก่

ก. พระเทพกษัตร เป็นช้างพังได้มาจากเมืองนครราชสีมา ขนขาว สีตัวเหมือนสีหม้อใหม่^๑

ข. พระอินทรไอยรา เป็นช้างพังสีประหลาด ได้มาจากนครราชสีมาเช่นกัน เมื่ออาบน้ำขึ้นมากัวแห้งใหม่ ๆ สีจะนวลเหมือนสีบดองแห้ง เจ้าของเกรงว่าจะต้องถูกส่งมาเป็นช้างหลวงจึงคัดหางเสีย เมื่อมาเป็นช้างหลวงนั้น ร. ๑ ทรงโปรดให้เอาหางโคผูกต่อเข้าเป็นหางโคบุตร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีช้างสำคัญที่กล่าวถึงดังนี้

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ หน้า ๒๔๑

^๒ ก. หน้า ๒๑๑.

ก. พระยาเศวตฉัตร เป็นช้างพลายเผือกเอกที่ไถ่มาจากเมืองโพธิสัตว์
คัสสิบาโรย^๑

ข. พระยาเศวตไอยรา เป็นช้างพลายเผือกเอก สีขาว ไถ่มาจาก
เข็ญจีคม^๒

ค. พระยาเศวตครุฑลักข์ เป็นช้างพลายเผือกเอก สีขาว ไถ่มาจาก
เมืองนาน^๓

การที่ได้ช้างพลายเผือกเอกถึงสามช้างในรัชกาลเดียวกัน ยังไม่เคยปรากฏ
ว่ามีมาก่อนทั้งในประเทศไทย พม่า และเมืองรามัญ ถือว่าเป็นสิ่งมงคลที่เพิ่มพูนพระเกียรติ
ยศ จึงบังเกิดความชื่นชมยินดีในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหา
พระปรมาภิไธย "พระเจ้าช้างเผือก" นอกจากช้างสำคัญที่กล่าวมาแล้วในรัชกาลนี้ ยังมีช้าง
สำคัญอีก ๓ ช้างที่มิได้เอ่ยชื่อถึง คือ

ก. พระบรมนาเคนทร์ เป็นช้างพลายกระ เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์นำมาถวาย

ข. พระบรมหัตถ์คินทร์ เป็นช้างพลายกระ พระยาเข็ญจีหม่นนำมาถวาย

ค. พระบรมนาเคนทร์ กเจนนรธราช เป็นช้างพลายเนื้อมะเจ้าอนุวงศ์
เวียงจันทน์นำมาถวาย^๔

^๑ ก. หน้า ๔๔๕.

^๒ ก. หน้า ๕๕๐ และดูรายละเอียดในภาคผนวกหน้า (๑๕) - (๒๐)

^๓ ก. หน้า ๕๔๔.

^๔ ก. หน้า ๕๔๖.

^๕ ภาคผนวก โคลงคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
หน้า ๑๒๗ - ๑๒๘.

ส่วนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ๗ มีทั้งสำคัญที่กล่าวถึง ก็คือ

ก. พระยาบงคสดหัตถ์ เป็นทั้งพลายสีประหลาด มีสีก้นสดนุญ
ชนเหมือนช้างเผือก เป็นทั้งขององจันทร์ เมื่อคราวสงครามไทยกับพม่าในรัชสมัยองค์จันทร์
จะหนีไปก็ถูกปล่อยไว้ที่ป่าเมืองพนมเปญ พระยาบดินทรเดชาให้คนเขมรไปค้นหามาได้ และ
นำมาถวาย

ข. พระยาบงคสดหัตถ์ เป็นทั้งพลายได้จากนครราชสีห์ แต่เดิมเป็น
ช้างดำ ครั้นต่อมาถูกลอกเป็นสีขาว แต่จัญ เล็บ ขน และหาง เหมือนช้างดำธรรมดา
เมื่อ ร. ๓ ทอดพระเนตรทรงรับสั่งว่า ดีขาวบริสุทธิ์ทั้งตัว จัดอยู่แต่จัญ เล็บ ขน
และหาง ถ้าจะว่าตามโบราณช้างเผือกงาค้างมี นี่จะเป็นทั้งเผือกหางดำไม่ได้หรือ ครั้ง
นั้นผู้ใดจะกราบบังคมทูลว่า เป็นทั้งโรค กลืนตัวเหมือนงาก็ไม่ได้ โปรดให้สมโภชหน้า
พระที่นั่งสุทธาสวรรค์ ขึ้นระวางเป็นพระยาบงคสดหัตถ์ แต่อยู่ไม่นานก็ล้มเสีย

๑
พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ หน้า ๑๘๐.

๒
ก. หน้า ๑๘๖ - ๑๘๗.

บทที่ ๑

บทสรุป

อภิปรายผล

การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้เขียนได้ดำเนินการวิเคราะห์และจัดกลุ่มหมายที่กำหนดไว้ในบทที่ ๑ ผลจากการศึกษาค้นคว้าปรากฏว่าสิ่งที่ปรากฏเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้เขียนวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติขึ้น เนื่องมาจากความศรัทธาอันเป็นผลของศานนิยม ความเชื่อ และความศรัทธาในพระจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ที่ทูลสรรเสริญ ทวีคูณเนื้อเรื่องและรายละเอียดจากพงศาวดารบ้าง จากที่ได้พบเห็นและรับรู้เนื่องด้วยเห็นคนร่วมสมัยกับพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ทวีจูงใจรักมากก็จะเป็นสื่อแสดงออกในรูปแบบที่การลำดับเรื่องจนถึงจุดสุดยอด (Climax) ของเรื่อง และบางเรื่องก็เขียนในแบบบันทึกเหตุการณ์ ดังนั้นวรรณกรรมประเภทนี้จึงเต็มไปด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ส่วนลิลิตตะเลงพ่ายนั้นนับว่าเป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเพียงเรื่องเดียวที่งดงามด้วยภาษาร้อยกรองและที่อารมณ์สะเทือนใจแก่ผู้ศึกษาอย่างสูง

ในการเฉลิมพระเกียรติของกวีนั้น กวีจะเลือกสิ่งที่น่าสนใจมาเสนอแก่ผู้อ่าน แสดงความเชื่อและศานนิยมของคนในสมัยนั้นเด่นชัด ก็คือการเทิดทูนพระมหากษัตริย์ไว้ในฐานะ "สมมุติเทพ" อันเป็นคติที่คนไทยได้รับจากขอม คำศัพท์ที่สืบทอดมาของพระมหากษัตริย์จึงเต็มไปด้วยคำยอเยอเทอเจ้าของพราหมณ์ (และบางครั้งก็ใช้ธรรมชาติมากล่าวเปรียบเทียบกับ) การกระทำดังกล่าวนี้กวีมีหลักเกณฑ์ทำได้โดยเลื่อนลอย คือกวีจะนำคุณลักษณะของเทพเจ้าและธรรมชาติที่อ้างถึงมา เปรียบเทียบกับพระราชาจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ในตอนที่ตนกล่าวถึง เช่น กล่าวถึงการรบก็จะยกของพระมหากษัตริย์ว่าเสมือนพระอินทร์มีชัยชนะไพจิตรราสุร เป็นต้น

สิ่งที่น่าพิจารณาก็คือกวียังคงยึดถือธรรมเนียมนิยมเดิมในการแต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ มีประติมากรรมบางชิ้นทางอันหลักเกณฑ์ จัดกลุ่มหมาย และการเพิ่มเติมบทนิราศเข้าไปปรุงแต่งอรรถรส นับเป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

นอกจากนี้ผู้เขียนได้เก็บข้อมูลเพื่อจะดูผลทางสถิติวิเคราะห์เกี่ยวกับกร
วิเคราะห์ทางเอกสารมากน้อยเพียงใด โดยส่งแบบสอบถามไปให้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๔๓
คน อันเป็นนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร และนักศึกษามหาวิทยาลัยราม-
คำแหง ปรากฏว่า การวิเคราะห์ทั้งสองทงนี้มีผลสอดคล้องกัน กล่าวคือ นักศึกษาของ
วรรณกรรมประเภทรุ่น กลุ่มตัวอย่างเชื่อว่ากวีเขียนเพราะได้รับแรงดลใจจากความรู้สึกอัน
พระราชนิพนธ์กิจและแสดงออกอย่างกวีมีจำนวนร้อยละ ๘๑.๑๖ ส่วนผู้ที่เชื่อว่ากวีเขียน
เพราะเป็นสุนทรียวัตถุทัศนียภาพมีจำนวนเพียงร้อยละ ๑.๑๖ สิ่งที่นำพิจารณา เป็นอย่างยิ่งก็คือความ
ผูกพันระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชนชาวไทย กล่าวคือสถาบันนี้เป็นสถาบันหลัก
ของการปกครองในอดีต มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชาวไทยเสมอมา แม้
ปัจจุบันรูปแบบของการปกครองจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ก็ยังคงดำรงตำแหน่งประมุขและอยู่ใน
ฐานะ "อันควรเคารพสักการะ ผู้ใดจะล่วงละเมิดมิได้" ทั้งยังทรงเป็นศูนย์รวมแห่งความ
สามัคคีของชนในชาติ ทรงเป็นสถาบันที่ได้รับความเคารพเทิดทูนและเชื่อถือมากกว่าสถาบันใด
จากการสำรวจความคิดเห็นของผู้ที่ทำแบบสอบถามปรากฏว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าสถาบันพระมหา
กษัตริย์ยังคงจำเป็นสำหรับประชาชนชาวไทยทั้งนี้วัดจากความจำเป็นมากน้อยแตกต่างกันนั้น
จำนวนถึงร้อยละ ๘๘.๖๕ ส่วนผู้ที่คิดว่าไม่จำเป็นเพียงร้อยละ ๑.๓๕ เท่านั้น

ด้วยเหตุที่ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันสำคัญ จึงมีกวีเขียนวรรณกรรม
เฉลิมพระเกียรติชน วรรณกรรมประเภทรุ่นลักษณะผสมผสานกันอย่างกลมกลืนระหว่างข้อเท็จ-
จริงทางประวัติศาสตร์และวิธีการแสดงออกโดยวิพากษ์กันเป็นสื่อ นับได้ว่าเป็นหนังสือที่
คุณค่าทั้งข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรมประพันธ์ จึงอาจจะกล่าวได้ว่า การศึกษา
วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ ก็คือการศึกษาประวัติศาสตร์ในรูปแบบของสุนทรพจน์นั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

๑. ควรได้ศึกษาวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาและธนบุรี เพื่อจะได้เห็น
ลักษณะที่ต่อเนื่องกับวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
๒. ควรได้ศึกษาเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายพิชัยยุทธ์ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษา
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษาศึกษา

๓. ควรได้ศึกษา เปรียบเทียบลักษณะมโนคติและแนวทางของเรื่องลิลิตยวน ว่าย

๔. ควรได้ศึกษา เปรียบเทียบวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติของไทยกับของชาติอื่น ว่าปรากฏในประเทศใดบ้าง มีลักษณะ เหมือนหรือแตกต่างกันประการใด อะไรเป็นปัจจัย ส่งเสริมความแตกต่างและความเหมือนกัน

๕. ควรได้ศึกษา เปรียบเทียบแนวคิด ความเชื่อ ค่านิยม ของกวีสมัยก่อน กับกวีฝ่ายซ้าย เช่น จิตร ภูมิศักดิ์ ว่ามีสิ่งใดที่คล้ายและแตกต่างกัน อะไรคือสาเหตุของความ แตกต่างกันทางความคิดของบุคคลสองสมัย

๖. ในการสอนวรรณคดีประวัติศาสตร์ ควรมุ่งให้ผู้เรียนมีทักษะอันกว้างขวาง รู้ถึงแนวคิด ความเชื่อ ค่านิยมของคนในสมัยนั้น ๆ เปรียบเทียบกับแนวคิด ความเชื่อ ค่านิยมของกวีฝ่ายซ้าย มีมุ่งแต่เนื้อหาสาระที่ปรากฏในวรรณกรรมเป็นสำคัญ

๗. ในการสอนวรรณคดี ผู้สอนควรเปรียบเทียบให้เห็นแนวทางการวิเคราะห์ วรรณคดีที่เคยปฏิบัติมา กับแนวทางของกวีฝ่ายซ้าย เมื่อเรียกแนวทางนี้ว่า "ศิลปเพื่อชีวิต" ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษา เห็นข้อแตกต่างระหว่าง แนวคิดทั้งสอง กล่าวคือในสมัยก่อนการจะพิจารณา ส่วนดีของวรรณกรรม ผู้วิเคราะห์จะเลือกจากวรรณกรรมที่ได้รับยกย่องว่าเป็นเยี่ยม ซึ่ง วรรณกรรมเหล่านี้โดยมากมักตัดสินจากประชาชนผู้อ่านมาแล้ว จากนั้นจึงนำเอาวรรณกรรม เหล่านี้มาวิเคราะห์โครงสร้าง จึงจะวางกฎเกณฑ์ว่าสิ่งใดว่าดีว่าน่าประทับใจ วรรณกรรมที่ได้รับ ยกย่องนั้นอยู่ในความนิยม ส่วนแนวทางของกวีฝ่ายซ้ายนั้นได้ตั้งทฤษฎีที่สอดคล้องกับวิพากษ์ความคิดของ ชนชั้นกรรมาชีพ แล้วนำทฤษฎีที่สร้างขึ้นไปวิจารณ์วรรณกรรมที่มีอยู่ กับเมื่อแนวความคิดข้างตรงข้าม ยุคทางสมัยกันมีข้อขัดแย้งที่เห็นได้ชัด จึงทำให้วรรณกรรมซึ่งเคยได้รับการยกย่องในอดีตกลายเป็นวรรณกรรมที่ถูกประณาม ด้วยเหตุผลอันเนื่องมาจากการวรรณกรรมนั้น ๆ ไม่เข้ากับกฎเกณฑ์ที่ สร้างขึ้นใหม่

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

ก. เอกสารต้นตอ (Primary Sources)

กองหอสมุดแห่งชาติ จกหมายเหตุรัชกาลที่ ๑ (ต่อไปจะใช้ กหช. จกหมายเหตุ ร. ๑)
เลขที่ ๔ รายงานเรื่องการสร้างวัดพระเชตุพน จ.ศ. ๑๑๕๑.

กหช. จกหมายเหตุ ร. ๑ เลขที่ ๖ พระราชสาส์นทวาทย์มโหรีว่าโทษพระเจ้าอู่จะ
จ.ศ. ๑๑๕๓.

กหช. จกหมายเหตุ ร. ๑ เลขที่ ๑๔ พิชัยรณสาคร จ.ศ. ๑๑๕๔.

กหช. จกหมายเหตุ ร. ๒ เลขที่ ๑ สุนทักษรเจ้าประเทศราชเรื่องหมอมเหินกับพวก
เป็นขบถ จ.ศ. ๑๑๗๑ พ.ศ. ๒๓๕๒.

กหช. จกหมายเหตุ ร. ๒ เลขที่ ๑/ก กาคบฟ้องเรื่องหมอมเหินกับพวกเป็นขบถ
จ.ศ. ๑๑๗๑.

กหช. จกหมายเหตุ ร. ๒ เลขที่ ๑๗ ว่าด้วยเรื่องพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเมื่อก่อน
เสวยราชย์ จ.ศ. ๑๑๘๒.

กหช. จกหมายเหตุ ร. ๒ เลขที่ ๒๐ มูลเหตุที่พระมหากษัตริย์ไทยพระราชทานที่อยู่แก่
ชาวโปรตุเกสในกรุงเทพฯ จ.ศ. ๑๑๘๒.

กหช. จกหมายเหตุ ร. ๒ เลขที่ ๒๓ รายงานการพบทางสำคัญบริเวณจันทราศก

กหช. จกหมายเหตุ ร. ๓ เลขที่ ๓๑ ก สำนวนจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยเรื่องการ
ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน จ.ศ. ๑๑๙๓.

กหช. จกหมายเหตุ ร. ๓ เลขที่ ๓๔/๐ เรื่องมีพระราชโองการสั่งไว้จวนสวรรคต
จ.ศ. ๑๒๑๒

ข. เอกสารรอง (Secondary Sources)

กุหลาบ มลลิกะมาส วรรณคดี วรรณกรรม และวรรณศิลป์ โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นการ-
ปกครอง พิมพ์ในวชิราวุฒิกิจพอ นางรำเพย จำปรัตน์ ๖ พฤษภาคม ๒๕๑๖,
๒๐๑ หน้า.

กระแสร์ บาลยภรณ์ วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น โรงพิมพ์สตรีเนติศึกษาแผนการพิมพ์
๒๕๑๖, ๔๕๑ หน้า.

กระแสร์ บาลยภรณ์ วรรณคดีวิภาษวิทยา วิทาลัยวิชาการศึกษามหาชน ๒๕๔๔,
๘๘ หน้า.

การวังตัน กุฎริจ ประวัติศาสตรจีน ศ. กิ่วลักษณะ (แปล) ทางหุ้นส่วนจำกัดศิริพร ๒๕๑๑,
๓๐๐ หน้า.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทยตอนพื้นฐานทางวัฒนธรรม
เรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ ๒๕๑๖, ๒๒ หน้า อักสำเนา.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. อุบาย พิมพ์ครั้งที่ ๕ สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ๒๕๑๕,
๒๒๑ หน้า.

คำให้การของชาวกรุงเก่า โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน ๒๕๐๑, ๒๑๒ หน้า.

เจ. เว้ม. ทอมป์สัน ประวัติศาสตร์ยุโรป ก.ค. ๑๔๔๔ - ๑๗๘๘ นักก โจติกะพุทธะณะ
และ นีออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (แปล) ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๖, ๒๗๙ หน้า.

เจษฎาภินันท์, กรบหมื่น โคลงเล่าขานพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
โรงพิมพ์ไทย ๒๕๔๗, ๔๔ หน้า.

จิตร ภูมิศักดิ์ โฉมหน้าศักดินาไทย สงสัย ตรีศูทรพรรณ (นามแฝง) บริษัทพิช
๒๕๑๗, ๓๐๒ หน้า.

จิตร ภูมิศักดิ์ รวมบทกวีและงานวิจารณ์ศิลปวรรณคดีของกวีการเมือง แนวร่วมนักศึกษา
เสียงใหม่ ๒๕๑๗, ๒๑๖ หน้า.

จิตร ภูมิศักดิ์ ศิลปะเพื่อชีวิตศิลปะเพื่อประชาชน ทิปกว (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ ๔
โรงพิมพ์สมาคมสังคมนักข่าวแห่งประเทศไทย ๒๕๑๗, ๒๑๔ หน้า.

จัญญ์ สุภาพ การเมือง ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๔, ๑๖๔ หน้า.

เจือ สตะเวทิน ประวัติวรรณคดีไทย โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๔๕, ๒๔๓ หน้า.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ รุชมเด็จพระบรมราชาธิบายภาคที่ ๒ หมวด
ราชประเพณีโบราณ หน้า ๑ - ๑๐ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการสถาปนาจักรี
รองเสวกตรี กระทั่ง ต้นตริก ๑ เมษายน ๒๕๐๑.

ฉลาก เลิศลอย, ร.อ. ประวัติวรรณคดีภาคที่ ๑ โรงพิมพ์ประยูรวงษ์ ๒๕๐๕,
๑๓๕ หน้า.

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ประจุมวรรณคดีไทยภาคพิเศษขุนพ่ายโคกลงคั่น นิตรสยาม ๒๕๑๓,
หน้า.

ชลธิรา กลัค้อย "ไตรภูมิพระร่วง : รากฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองไทย" วารสาร
ธรรมศาสตร์ ๑ : ๑๐๖ - ๑๒๑ มิถุนายน - กันยายน ๒๕๑๗.

ชลธิรา กลัค้อย วรรณคดีของปวงชน อักษรสาส์น ๒๕๑๗, ๒๔๒ หน้า.

ชลธิรา กลัค้อย "วิวัฒนาการวรรณกรรมอยุธยา" วิวัฒนาการของวรรณกรรมไทย
โรงพิมพ์อักษรสยาม ๑๔๔ หน้า.

ชัย เวียงศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ ตอนที่ ๑ ก้านสังข์ บ้านเวียงศิลป์
๒๕๑๗, ๕๔๔ หน้า.

ชุมนุมภาษาไทยของครูสุภา คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง โรงพิมพ์ครูสุภา ๒๕๑๑,
๘๘ หน้า.

ฐิติริ จามรนาถ (สารานุกรม) อารยธรรมอินเดีย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
๒๕๑๕, ๑๕๕ หน้า.

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ตำนานพระพุทธเจดีย์
แพร่พิทยา ๒๕๑๔, ๒๗๒ หน้า.

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา มูลเหตุแห่งการสร้างวัดใน
ประเทศสยาม ห้างหุ้นส่วนจำกัดวิพร ๒๕๐๘, ๔๑ หน้า.

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา พระราชประวัติสมเด็จพระ
พระนเรศวรมหาราช บัณฑิตการพิมพ์ ๒๔๙๙, ๑๐๙ หน้า.

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา และ จีพากรวงศ์, เจ้าพระยา
พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ คลังวิทยา ๒๕๐๕, ๑๕๖ หน้า.

ตรัง, พระยา โคลงฉันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โรงพิมพ์
ครูสุภา ๒๕๑๒, ๑๘๖ หน้า.

จีพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ คลังวิทยา ๒๕๐๖,
๔๔๐ หน้า.

ทองสืบ สุระมาร์ค พระพุทธศาสนาในกำแพงเพชร โรงพิมพ์ครูสุภา ๒๕๐๕, ๑๕๔ หน้า.

เทือก กุสุมา ณ อุษยา และ โมรี พิเศษกุล ประวัติวรรณคดี โรงพิมพ์ครูสุภา ๒๕๑๑,
๒๙๗ หน้า.

ธิดา พิทักษ์ไพรวรรณ ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ พิมพ์ครั้งที่ ๒ ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๕,
๒๑๕ หน้า.

นพดล (นามแฝง) "รัตนกวีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์" วันธรรม ๑๐ : ๓ - ๑๒ ธันวาคม
๒๕๑๑, ๗๑ หน้า.

นรินทร์ (วิน) อีเบเชอ โคลงนิราศนรินทร์ โรงพิมพ์สุริยง ๒๕๐๘, ๘๗ หน้า.

นิตยา กาญจนวรรณ วรรณกรรมอยุธยา โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๕,
๓๐๒ หน้า.

นรินทร์ นามารค และคณะ ประวัติวรรณคดีไทย เล่ม ๑ โรงพิมพ์วิริยะกิจ ๒๕๔๘,
๑๖๑ หน้า.

บรรพต วีระสัย สังคมวิทยา - มนุษยวิทยา โรงพิมพ์สุริยง ๒๕๑๔, ๒๘๖ หน้า.

บรรพต วีระสัยและ สุขุม นวลสกุล รัฐศาสตร์ทั่วไป โรงพิมพ์สุริยง ๒๕๑๕,
๔๔๔ หน้า.

บี อาร์. เฟิร์น ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ มรว. จีรวัฒน์ จักรพันธ์ (แปล)
โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๑, ๒๓๐ หน้า.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ,ม.ล. วิเคราะห์สารวรรณคดีไทย ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๗,
๒๒๖ หน้า.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ,ม.ล. "หัวใจแก้วของวรรณกรรมไทย" วรรณคดี
ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๔, ๑๕๑ หน้า.

ปรมานุกิตติโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ กะเลงกัญ พิมพ์ครั้งที่ ๒
บรรณาการ ๒๕๑๕, ๑๕๑ หน้า.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน เล่ม ๑ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ๒๕๑๒, ๒๑๕ หน้า.

ประเทือง วงศ์วัน วิเคราะห์พระราชนิพนธ์เรื่องพระนลคำหลวงในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญาบัตร กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา
ประสานมิตร ๒๕๑๗, ๒๓๔ หน้า.

ประภาลัทธิ และไพบูลย์ ๔๔ กษัตริย์ไทย กลังวิทยา ๒๕๐๔, ๔๓๑ หน้า.

เปลี่ยน ณ นคร คำบรรยายวิชาการประพันธ์และหนังสือพิมพ์ พิมพ์ครั้งที่ ๓
ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๐๑, ๓๕๒ หน้า.

เปลี่ยน ณ นคร ประวัติวรรณคดีสำหรับนักศึกษา ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๐, ๔๖๑ หน้า.

เปลี่ยน ณ นคร อ่านวรรณคดี รวมสาส์น ๒๕๑๕, ๔๔๓ หน้า.

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ กองการพิมพ์สภากินแบ่งรัฐบาล ๒๔๔๔, ๔๓๒ หน้า.

พนรัตน์, สมเด็จพระ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน
พิมพ์ครั้งที่ ๕ กลังวิทยา ๒๕๑๕, ๖๔๖ หน้า.

พ.ณ. ประมวลมารภัก กวีกรวดศรีปราชญ์ราชนิพนธ์ แพร่พิทยา ๒๕๐๒, ๔๕๕ หน้า.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ อิเหนา เล่ม ๒ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๖,
๑๔๗ หน้า.

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า เล่ม ๒ มปท.มปป. ๔๖๔ หน้า.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม) โรงพิมพ์ไทยพาณิชย์การ
พิมพ์ในงานศพ นายแม่ ขวลิต และ นายชาย ขวลิต ๑๔ มีนาคม ๒๕๐๓,
๓๑๓ หน้า.

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น พระเทวียอดกษัตริย์โลกทรงปรับปรุงบ้านเมือง
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ เกดียว นุนนาค
๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๓, ๑๔๕ หน้า.

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ลักษณะสังคมไทย พิมพ์ครั้งที่ ๒ โรงพิมพ์เลื่องเลื่องเจริญ ๒๕๑๕,
๔๔๔ หน้า.

ไพโรจน์ โพธิ์ไทย ภูมิหลังของเอเชียอาคเนย์ โรงพิมพ์เฟื่องนคร ๒๕๑๕, ๔๑๖ หน้า.

ภาณุพันธุ์วงศ์เกร็ด, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา จดหมายเหตุเรื่องปราบขบถเวียงจันทน์ โรงพิมพ์โสภณ
พิพรรฒธนากร ๒๕๑๕, ๔๔ หน้า.

มัทนีย์ รัตนิน หนังสือประกอบวิชาศาสนาเปรียบเทียบ ตอนสำคัญจากพระคัมภีร์ของศาสนา
สากล พิมพ์ครั้งที่ ๒ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๑, ๒๓๑ หน้า.

เภาวหะดาล เนห์รุ พมด้นอินเดียน เล่ม ๑ กรกฎาคม กุศลสาส์น (แปล) ศูนย์การพิมพ์ ๒๕๑๕,
๔๕๑ หน้า.

เภาวหะดาล เนห์รุ พมด้นอินเดียน เล่ม ๒ กรกฎาคม กุศลสาส์น (แปล) ศูนย์การพิมพ์ ๒๕๑๕,
๔๕๓ - ๑๐๖๔ หน้า.

บุษกร ตักศิเรณต์ สังคมศาสตร์ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ พิมพ์ครั้งที่ ๒
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๖, ๒๐๔ หน้า.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๑๗ สำนักพิมพ์มหาสารคาม ๒๕๑๗,
๑๓๔ หน้า.

เรืองอุไร กุศลสาส์น ความรู้เรื่องอินเดียนทางวัฒนธรรมหรือภาววิทยา โรงพิมพ์คุรุสภา
๒๕๑๐, ๓๑๖ หน้า.

เรืองอุไร กุศลาสัย "วรรณคดียุคศรีอยุธยา" วิทยุศึกษา ๒ : ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

ฉัตรนา สิริเจริญ คู่มือลิลิตยวนพ่าย พิมพ์ครั้งที่ ๒ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๔, ๔๑๖ หน้า.

ลิลิตพระลอ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๕, ๑๕๐ หน้า.

ลิลิตยวนพ่าย โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๒, ๒๘ หน้า.

วชิรญาณโอรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒ โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๐๒, ๑๘๖ หน้า.

วิเชียร อภิโนนวัฒน์ วิเคราะห์ชั้นทฤษฎีสังเวกกลมข้าง สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๑๔๕
ถึง พ.ศ. ๒๒๓๑) และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๒๒๕ ถึง พ.ศ. ๒๓๔๔)
ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ๒๕๑๖, ๓๖๒ หน้า.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ "รสวรรณคดี" วัฒนธรรม ๑ : ๖ พฤษภาคม ๒๕๑๔, ๑๑๒ หน้า.

วิชาการศึกษาประสานมิตร, วิทยาลัย คู่มือการเขียนรายงาน ภาคนิพนธ์และปริญญานิพนธ์
โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๔, ๑๑๕ หน้า.

วิภา เสนาบุญ "ศึกษาวรรณคดีให้สนุก" วารสารจันทร์เกษม ๔ : ๔๕ มีนาคม - เมษายน
๒๕๑๑, ๑๕๐ หน้า.

วิไลเลขา มุรณศิริ แผนปลิวคำบรรยายจากประวัติศาสตร์ไทย ๒ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๖, ๒๕๕ หน้า วิกิตำนา.

วอลเตอร์ เอฟ เวลลา เมืองไทยในรัชกาลที่สาม มล.อมร คเนจร และคณะ (แปล)
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระอาทิตย์ระกาล (มร.จิตร คเนจร)
๒๑ ธันวาคม ๒๕๑๑, ๒๑๕ หน้า.

คิดปากร, กรม ตำนานวัตถุสถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา
บริษัทประชาทาง ๒๕๑๑, ๑๐๒ หน้า.

คิดปากร, กรม เรื่องพระร่วง เทียบเมืองพระร่วง คำานและคำแปลจารึกสุโขทัย สุภานิต
พระร่วง ไตรภูมิพระร่วง คิดปากรรณการ ๒๕๐๔, ๑๕๖ หน้า.

ศรีปราชญ์ กำสรดศรีปราชญ์ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๔, ๓๒ หน้า.

ศรีมโหสถ, พระ โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มปป.
๑๐ หน้า อักสำเนา.

สงวน อันคง สาธนากรรมวรรณคดีไทย สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ๒๕๐๔, ๒๑๔ หน้า.

สมปอง พิริยะกิจ "รสไพเราะของคำประพันธ์ไทย" วารสารจันทร์เกษม ๒ : ๑๒ - ๒๐
มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๐๓,

สมโรจน์ สวัสดิ์ฤดี ณ อยุธยา เอกสารการสัมมนาผู้วิจัยภาษาไทย ๒๕๑๐, ๓๑๐ หน้า.

สมโรจน์ สวัสดิ์ฤดี ณ อยุธยา "วิจารณ์ทร้อยกรอง" วารสารจันทร์เกษม ๒๔ : ๙ - ๑๔
พฤษภาคม - มิถุนายน ๒๕๐๒,

สวน, มหากเล็ก โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โรงพิมพ์โสภณ
พิพรรฒธนากร ๒๕๐๕, ๒๒ หน้า.

สัมพัทธ์พรหมจริยารักษ์, พระครูปลัด ประวัติวัดพระเชตุพน โรงพิมพ์กัศิประดิษฐ์
๒๕๔๙, ๑๑๓ หน้า.

สุนทรโวหาร (ภู่), พระ "นิราศภูเขาทอง" แบบเรียนวรรณคดีไทยเล่ม ๔ โรงพิมพ์
คุรุสภา ๒๕๐๔, ๔๓๐ หน้า.

สมัคร นุราชาศ ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล แพร่พิทยา ๒๕๑๒, ๔๕๖ หน้า.

สิทธิ พินิจกุล วรรณกรรมสุโขทัย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๖, ๒๕๔ หน้า.

สิริ เปรมจิตต์ ประวัติรัฐธรรมนูญฉบับแรก พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึง ฉบับปัจจุบัน โรงพิมพ์ประจักษ์
วิทยา ๒๕๑๑, ๒๒๓ หน้า.

สุภาณี พงษ์ภณิศ วิเคราะห์ท้าวจรรย์ในวรรณคดีไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น ปรีติคุณพันธ์ กศ.บ. วิทยดุษฎีวิทยการศึกษาระดับมัธยม ๒๕๑๗,
๒๒๓ หน้า.

สุวิทย์ ปาณานุกาฬ ประวัติศาสตร์นาฬิกาในประเทศไทย ๒ รวมสารสน ๒๕๑๑, ๕๔๔ หน้า.

เสถียร พันธรั้งลี ศาสนาเปรียบเทียบ แพร่วิทย ๒๕๑๓, ๔๑๖ หน้า.

เสถียร ฤกษ์โสภณ ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ เล่ม ๑ อักษรเจริญทัศน์ ๒๕๑๕,
๔๘๗ หน้า.

หนังสืออ่านประกอบพื้นฐานอารยธรรมไทยตามพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๖, ๒๑๓ หน้า.

อนุชานภรณ์, พระยา การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม ๒๕๐๗,
๑๗๖ หน้า.

อนุชานภรณ์, พระยา วรรณคดีในวิทยการศึกษาศาสตร์ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ๒๕๑๗,
๒๕ หน้า.

ฉวี พงษ์จันทร์ ศิลปการแต่งกาพย์กลอน ศรีวิเทศาพ (เกษม) เจริญวิทยการพิมพ์
๒๕๑๘, ๑๕๐ หน้า.

เอนงค์ เบนซ์ การจะกุ่มระดาเอเซีย วิทยการศึกษาศาสตร์หรือลัทธิวิกรมวินิสิต จ้างงัก ทองประเสริฐ
(แปล) โรงพิมพ์สมาคมสังคณาจารย์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๒, ๓๒๔ หน้า.

รณมณ เอ็ม. เจ. ควาวิสาหการเมืองจากเปลโคถึงปัจจุบัน เสน่ห์ จาบริก (แปล)
พิมพ์ครั้งที่ ๒ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๕, ๒๑๔ หน้า.

11, D.G.E. A History of South-East Asia, St.Martin Press, N.Y.
1968, 1019 p.

ing", Encyclopedia Britannica, Vol. 13 pp. 361-362 edited by
Warren E. Preece, Encyclopedia Britannica, Inc. Chicago,
1973

rrine, Laurence, Sound and Sense Harcourt, Brace and World, Inc,
New York, 1963, 334 p.

encer, J.E. and Thomas, William L., Asia East By South John
Wiley & Sons, Inc, 1971, 669 p.

od, W.A.R. A History of Siam Chalermit, Bangkok 1959, 300 p.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

พิธีพินทุ์สาคร

๑ วัน ๑ - ๔ กา จุลจักรราช ๑๑๕๕ ปีมะแมชฎศก ขุนตัวมัยถวายคำกรา
พระยา ณ โกลสนัดเถนวัคสระเกษในคำกราว่า คำกราราชพิธีพินทุ์สาครให้ฝนตก เป็นคำกรา
ของพระศรีวิสุทธิเจดีย์ มาได้ห้าแต่ครั้งแล่นเกล้าฯ ในพระบรมโกศ พระยา ณ โกลสน ได้
ไปสวดคัมภีร์พระราชนิพนธ์พระพินทุ์สาครจำไว้ได้ โรงพระราชพิธีนั้นพนักงานสี่ตำรวจห้าใน
ปทานกาลัยนั้นสนมตำรวจนอกท้าวยโสไม้มะเกลือยาวสองห้องมีกลไลรอบ ซึ่งกว้าง
หัวสอกสูงต่ำของสมการรูปปลาซ้อนกันห้าตัวยโสไม้มะเกลือยาวกับสามนิ้ว หักรอบคัมภีร์
วัดทองน้ำตะกู ข้างเขียนเกิดศกปลา นั้น กล้ามตาขมกัณเฑียรพลอยทับทิมเจ็ดเจ้าสมาธิ
มาถึงองค์หนึ่ง ภาชนะพระนั้นสี่ตำรวจห้าในโรงพิธีเป็นสองชั้น เสาไม้ห้าตัวยโสไม้มะเกลือ
ชั้นบนถึงพระ ชั้นล่างวางร่างปลา และร่างปลานั้นห้าตัวยโสไม้มะเกลือของ กวาง
๑ นิ้ว ภา ๕ นิ้ว อย่างห้าตัวยโสไม้มะเกลือยาวปลาได้และวิหังการนิมิตพระยา ณ โกลสน
เถนหนึ่ง กับพระสงฆ์อันดับ ๑๕ รูป เปน ๒๐ รูปภาสาคร ณ โรงราชพิธี ทั้งกลางวัน
กลางคืน นั้นบอกไม้ให้ไปทั่ววัดเลยหัวสาม วิถีการวัดได้วัน ๒ + ๔ กว เพลาห้า
ของรุ่ง และให้พระสงฆ์ขอเครื่องจบพระภีร์ เมื่อวันมะ ๒ เล่ม หูบ ๖ ภาคร เพลาเช้า
จงทุกวัน ทั้งสามวันกว่าจะเสร็จการ และให้ยธราชที่พระสงฆ์บูชา ภาคร สำหรับ
พระสงฆ์หนักเคมกะ + ๒ กลางวัน ๒๐ เคม กวางกิน ๒๐ เคม วัน } เปน
คั้น

เทียน ๑๒๐ เล่ม และให้ชาววังหน้ามควิเสศนี้ แสงสว่างกับจันทน์ของนั้นเป็นเครื่อง
กระยาบวดเลี้ยงพระสงฆ์เพลา เช้า สิ่งละส่งสำหรับ ๆ ถวายทุกเช้า เพลาเช้า
วันละสำหรับหนึ่งกวทั้งสามวัน และให้เสกปากหมาก ๓ แสงเพลาเช้า ๓ วัน ๆ ละ

สองเพลาน้ำขุมนานถวายพระสงฆ์ เพลาเย็นเพลากลางคืน ถวายตามทำเนียบทุกสามวัน
แลนายอำเภอบำรุงเรือนำมารจ พระ และให้สี่ตำรวจเร่งตัดไม้มะเคื่อทำเสา

โรงพิทักษ์ ปลุกโรง แลทำรางปลา ^{ปลา} มีราชศักดิ์ตรงด้อมพระพุทธรูป และด้อมโรงพระราช-
พิทักษ์นั้นด้วย แลโรงนั้นให้มีผ้าขาวคาชเพดาน แลพรมญูกมานแล ให้พระคลังมหาสมบัติเอา
กระโถน ไปตั้ง แลให้สี่ตำรวจเบิกผ้าขาวต่อชาวพระคลังวิเสศรองเคียงพระ พุทธ
ขันน้ำ ทหารแล เบิกญูกผ้าขาวต่อคลังวิเสศคักเพดานด้วย สวมสำหรับพระสงฆ์จะไม่สนมทหารใดทำ
ให้สี่ตำรวจเจ้าพนักงานเร่งตัดไม้ส่งให้ช่าง ฉลัก ทำรูปปลาซ่อน แลให้หมายบอกเจ้า
พนักงานซึ่งจะทำการให้จับการแต่ ณ วัน ^{เขียน} ๑ + ๘ คำไป พระกาลาซึ่งสวนนั้นดังนี้
(ภาษาเขมร)

พระคณานิให้สวนเนื่องไปทั้งสาม วัน | เมื่อวันแรกสวนนั้นให้ถวายพอนพระ
คิน |
ก่อน แล้วจึงสวนพระคณานี้สิ้นไป

สิทธิกลียะ ตำราอาราธนาเทศาขอฝนแลท้าวพระขุนบาด ขุนเมือง อัน
เป็นธรรมเนียมอาราธนาอาจารย์ให้ดื่มน้ำศีล แลประกอบด้วยวิชาการ ได้แต่ครูอาจารย์ให้อุปเทศ
กะทำการเจริญมงคล อาราธนาผู้เทศาทั้งหลายขอให้ฝนตกลงในแผ่นดินนี้เพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์
แก่ฝูงคนทั้งหลาย อีกเข้าปลุกถ้ำงาเผือก มัน ผัก พัก แฝง ทั้งหลายในแผ่นดินนี้ให้บริบูรณ์
งามจงทุกประการ พระอาจารย์จึงให้กระทำโดยพระพุทธรูปทรงพระกรุณาตรัสโปรดไว้ จึงให้
พระสุภคมหาเถรเจ้าไปตั้งอุทานะสมบัติ วันนี้ชื่อ อาโปกะสิน อาโปชาตุ แลพระอินแลฝูง
เทพาทั้งหลายชุมนุมกันเป็นอันมาก จึงให้ฝนตกด้วยลาภด้วยดี ให้เจ้าอาษาประชาราษฎร์ทุกหัว
ทิศขอบกันขันธเสมาแหงพระมหากษัตริราชเจ้า พระอาจารย์เจ้าผู้รู้พระคำภีร์นี้ จึงให้ทางผู้มี
ศีลวิดีให้ปั้นรูปพระมหาสุภคเถรเจ้า อันประกอบด้วยลักษณะจุรูปรูปพระมหากะจาย เบื้องหน้า
พระองค์นั้น ประคัมไปถวายพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ไว้ไกลพระองค์นั้นประมาณสองหนึ่ง
สองสอก ๑ ริมคันสระสูงคืบหนึ่ง กว้างออกไปพ้นสระสอก ๑ ในสระนั้นปั้นรูปปลาซ่อนไว้ ๘
รูป และปั้นรูปนาค ๘ รูปไว้ริมฝั่งสระทั้ง ๔ ทิศ ๆ ละสองตัว แลลิ้มตาอุทากาษ จึงปั้น

รูปท้าวจุลโลกะบาลทั้ง ๔ องค์ไว้ทั้ง ๔ ทิศ ให้เอามือเท้าสวเอ มือหนึ่งชี้ขึ้นไปบนอากาศ
แล้ว พระอาจารย์ผู้ชี้ที่หนึ่งยังมือถือพระกำรฤกถึงพระคุณพระสรพรเพร พุทธเจ้า พระธรรม
เจ้า พระสงฆเจ้า จึงเสกพระสุกขมหาเดรเจ้า ๑๐๘ แล้ว แ่งอาทนะแห่งท้าวจุลโลกะ
นั้นในท่ากลางที่พระวินปักฉัตทั้ง ๘ ทิศ ท้าวงนี้ พระอาจารย์เจ้ากล่าวไว้แก่เราว่าแม้ถึง
เหม็นตระกูก็ดี เทพยดาเจ้าจัญหวานหาในลงมาให้บูบ่า เบนิจท้าวแลอนกประการาษฐ
ทั้งปวงทุก ๆ ประเทศ แลบุคคลทั้งหลาย จึงดูสาห์ทำสการะบูชาพระรัตนไครเจ้าด้วยรูป
เทียน เขาคอกคอกไม้ทั้งหลายทั้งกลางวันกลางคืนให้ตั้งอยู่ในศีลสัจสุจริต ถือเอาพระคุณ
พระรัตนไครเจ้าให้มั่นคงแล้วเมื่อใด เทพยดาเจ้าจัญหวานหาหนีให้ตกลง คุประสงปรารถนา
นั้นแล ย่าบ่วยกล่าวแต่ ะสันตระกูเลยในระกูอื่น ๆ ก็ดี เกษพระธานุภาพพระคุณพระรัตน-
ไครพระมหาสุกตเดรเจ้าก็หาก จาให้ฝนตกจริงได้แล

พระฤคอาจารย์เจ้า อารามณา พอฝนแก่พระสุกขมหาเดรเจ้า เมืองบันรูนัน
ชวนเข้าเบียบ ๓๓๐ แลผ้าขาวมัน ๑ เข้าเปลือก ๒ สัต เงินบาทหนึ่ง ไบศรี ๘ สำหรับ
บูชาพระเจ้าครินบันแล้วพระภักตรกเสณ องค์ทำคามทั้งทั้งปวงห้ามมิให้กันจัด คลุมศรีสะ
ไล่มาวงอนเข้าในณทนแล

ภาคผนวก ข

พระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ

ในปีชวด อัฐศก สบเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ เจริญพระชันษาถึงกำหนดโสกันต์ เมื่อ ๗ เดือน ๔ จึงโปรดให้ตั้งพระราชพิธีโสกันต์ตามแบบการโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าซึ่งได้ตั้งไว้เป็นแบบเมื่อในรัชกาลที่ ๑ ให้ปลุกเสกไตรลาสที่ศาลาหน้าพิมานตำราวจสูง ๗ วา มีมณฑปอยู่บนยอดเขาที่มีสระและพลับพลาทรงเครื่องที่เรียงเขา และมีเครื่องแต่งตามแบบเขาไตรลาสที่ทำมาทุกอย่าง ตั้งแต่ ๗ วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ จนวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เวลาบ่ายตั้งกระบวนแห่เครื่องชาวเกศหตุศคมภและมุขมนตรีที่ได้รับพระราชทานพานทองเป็นคู่เคียงแห่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอแต่ในพระราชมารดาเสด็จไปทรงสดับพระสงฆ์เจริญพระปริตรที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๓ วัน ครั้น ๗ วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลาเช้าได้ฤกษ์โสกันต์กับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแล้วเสด็จไปทรงนำอันโหลออกจากปากส้วกทั้ง ๔ ที่สระอโนดาต ๗ เขาไตรลาส ครั้นเสร็จแล้วเสด็จไปทรงเครื่องที่พลับพลาหน้ายทิมหริที่ ทรงภูษาจีบเขียนทอง ถอดพระองค์ครุยเจ็กียง พระอังสา เจ้าพระยาอัครมหาเสนา เจ้าพระยาศรีธรรมราช รับพระกรเสด็จขึ้นเขาไตรลาสทางปัจฉิมทิศ ไปยังพระมณฑปยกเขาเข้าไปเฝ้าพระอิสริว ครั้นนั้นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี แต่งพระองค์ทรงเครื่องเป็นพระอิสริว ประทานน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวรรตแล้วประทานพรและเครื่องต้น ทรงรับแล้ว ทรงเครื่องต้นที่พระมณฑปแล้ว เจ้าพระยาอัครมหาเสนา เจ้าพระยาศรีธรรมราชรับพระกร เสด็จลงจากเขาไตรลาสทางบันไดข้างทิศทักษิณ กระบวนแห่เครื่องแต่งทั้งสิ้นเสด็จประทับที่เกย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จส่งขึ้นพระที่นั่งพุทธศาล แห่เวียนประทักษิณเขาไตรลาสสามรอบแล้วแห่กลับคืนเข้าในพระราชมารดา ครั้นเวลาบ่าย ตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน กระบวนแห่เครื่องแต่งแห่ไป

เวียนเทียนสมโภชบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แด่กลีบเข้าในพระราชวัง เวลาบ่ายในวัน
 ต่อมาก็ให้สมโภช อีกสองวันเป็นสาบ วลา พระราชทานเงินทองสมโภชและพระราชทาน
 นุ่งผ้า ส่นาบคี่ก็พากันสมโภชตามผู้ให้ผู้น้อย ครั้น ณ วันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ
 แหวนพระเกศา เป็นกระบวนเรือลงไปลอยในแม่น้ำที่ท่าพระบรมมหาราชวัง

ภาคผนวก ก

จารึกการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน^๑

๑ กุมภาพันธ์ พระพุทธศักราชล่วงแล้วสองพันตามร้อยเจ็ดสิบพระวษา ณ วันเสาร์
เดือนสิบเอ็ด แรมแปดค่ำ ปีเถาะ นักษัตรตรีนิศก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหา
จักรพรรดิบรมนาถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวเป็นพระบรมราชันดก เสด็จเสวย
มหาศรียาธิปัตต์วัดราชสรีระเวทน์ บำรุงภิกษุสงฆ์แห่งนคร บรรพชาวาทิศหรือพุทธยา
มหาศรียาธิปัตต์ราชธานีบุรีรมย์ อุบลราชธานีเวทน์มหาสถานเสด็จพระราชดำเนินโดยสถลมารค
พร้อมด้วยพระบรมราชวงษานุวงศ์ แลเสนาพสกนิกรมาด้วย ราชบรรพชัโดยเสด็จ หย่างขัตติย
ราชประเพณี มาทรงถวายพระภิกษุณิกาน ณ วัดพระเชตุพนมณเฑียรธรรมมหาวิหาร พระ
อารามหลวง ทอดพระเนตรเห็นพระอุโบสถพระวิหารพระระเบียง บริเวณในน้อยและอุทิสนา
สนะทั้งปวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าพระบรมมโอยกักราช ทรงสถาปนาไว้โดยประณีต
แต่ก่อน ล่วงกาลกำหนดนานมาถึงสามสิบเจ็ดปีนั้น ชารุกปรักหักพังเป็นอันมาก ทรงพระราช
ศรัทธาปฏิสังขรณ์โดยพระกระแสหลุทัย กอปรด้วยพระกตัญญูเกื้อเวทีธรรมสุจริต จะสนองพระเดช
พระคุณให้บริบูรณ์งามดั่งเก่า แลที่อุทิสนาสนะสงฆ์นั้นทรงพระราชศรัทธาจัดจาปะนา เพิ่มส่วน
พระราชกุศลให้มากขึ้น จะให้ขยายที่นอกออกไปกว่าที่เดิม เพื่อจะให้พระสงฆ์เจ้าพระวษาให้
พระอารามนั้นมากกว่าแต่ก่อน จึงมีพระราชโองการมาก พระบัตย์สุรัสวดีให้หาช่าง
ศรัทธาพิทักษ์รักษาโกษาแลพสกนิกรให้เปนนายช่างอำนวยการ ให้พระเจ้าลูกเธอพระองค์
เจ้าวงษานุวงศ์ เป็นแม่กองเร่งรัดกับเจ้า กางกรม | อีกหลายพระองค์กระทำการ
ปฏิสังขรณ์พระอาราม รื้อพระอุโบสถ เดิมชุกซากใหม่ใหญ่กว้างกว่าเก่า เพื่อจะให้จุพอพระ
สงฆ์อันมากขึ้น เอาพื้นนั่งเดิมเป็นเสาขึ้นขยายนั่งออกไปหมดที่ซุ้มสีมาเดิม แลชุกราก

^๑ กหข. จดหมายเหตุ ร. ๓ เลखที่ ๓๑ ก. สำเนาจารึกแผ่นศิลากว้างเรื่อง
การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน จ.ส. ๑๑๕๓.

เส้ารายภายนอกอีกชั้นหนึ่งถึงที่แนวกำแพงแก้วอันล้อมรอบนอกชุมสี่มาเท่านั้น ครั้นถึง ๗ วันพุธ เดือนสิบ แรมสิบค่ำ ปีมะโรงนักษัตรจตุลศก ได้รับการก่อตึกเสนาสนะ สวมคณะใหม่ ค่อยออกไปจากเสนาสนะเดิมฝ่ายคันชางทักษิณทิศ มีกำแพงแก้วล้อมรอบอีกวงหนึ่ง เป็นกุฎี ตึกใหญ่ถนัดกับทั้งหอสวดมนต์ แลศาลาหกลีบเจ็ดหลัง แล้วให้ผู้ที่บริเวรกุฎีพากระดานซึ่ง พระสงฆ์สถิตอยู่แต่เดิมล้วนว่าวทุกทั้งสิ้น ทรงพระกรุณาให้ก่อสร้างขึ้นใหม่เป็นตึกทั่วทั้งอาวาส หวังจะให้เจริญดีกาลสืบไป นาคยหน้านั้น กุฎีตึกและหอไตรหอสวดมนต์หรือระฆังกับทั้งโรง แล ศาลาอันยี่ห้านั้น คณะเดิมได้ร้อยเจ็ดสิบหกหลัง คณะใหม่หกลีบเจ็ดหลัง เข้ากันสองร้อยสามสิบ เจ็ดหลัง แล้วทรงถวายเสนาสนะพร้อมทั้งไครจักร์ บริหารเครื่องกุฎีแก่พระองค์เจ้าพระ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยาบ ผู้ครองพระอากรม แลพระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรม มาเวียนกันดับสัวย้อย สามสิบรูปกับเจ้าสามเณรห้าองค์ ธาราสนาชั้นอยู่ตึกทุกทุกหลัง ครั้น ถึง ๗ วันพฤหัสบดี เดือนห้า ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ ปีมะเมีย นักษัตรฉกสก สบเด็จพระพุทธิเจ้า อยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระขัติยราชประยูรวงษาขุนงษ์ และข้าทูลลอองธุลี พระบาทราชบริวารโดยเสด็จมายังลานพระอุโบสถ ได้พระฤกษ์เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ ขุนนางคนตรี พระสังฆราชาคณะฐานานุกรม ยี่สิบรูปก็จำเริญพระพุทธรูป ถวายไชยมงคล สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวเสด็จมาทรงวางอิฐทองอิฐเงินลงที่รากพระอุโบสถ พระวงษาขุนงษ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาททั้งปวง ก็ช่วยกันระดมก่อจนเพลาเสด็จกลับเข้าในพระราชนิเวศน์ นายจันเจ้าพนักงานก็ก่อต่อไปจนถึงที่ ยกเครื่องบนสำเร็จหลังคาพระอุโบสถมุงกระเบื้องเคลือบ ศรีเหลืองมีเส้าในประธานแลเส้ารายเจดียงรอบทั้งสี่ด้าน เจิงเส้าประกอบสี่ลงลายทั้งสิ้น พื้น พระอุโบสถทั้งสองชั้นก็ปูด้วยสีดาลาย กำแพงแก้วตามเส้ารายเจดียงกัน ข้างนอกประดับสีลา จำหลักเป็นรูปภาพเรื่องราวเกียรติ จาฤกอันเป็นโคลงบอกรูปไว้ทุกแผ่น ข้างในนั้นประดับ สีลาเป็นลายแก้ว

แลเส้าเกยประตูกำแพงแก้วชั้นเจดียงทั้งสี่ประตูนั้น ทำด้วยสีดาลายทั้งสี่เกย อัญจันทร์ชั้นเจดียงซึ่งลงจากเกยนั้นทำด้วยสีลา เมืองสาละบุรี บังคับแลพลสงฆ์ทำด้วยสีลา เป็นลวด ลายต่าง ๆ ปักเส้าสิงโต สีลากันเชิงพลสงฆ์ทั้งสองข้าง มีกำแพงแก้วชั้นนอกล้อมรอบพระ อุโบสถตามแนวชุมสี่มาอีกชั้นหนึ่ง ข้างนอกประดับสีลาจำหลักลายลงเป็นต้นไม้ และเครือธคา

วัลย์รูปสัตว์ใหญ่ น้อยหลายลาย ข้างในประดับกระเบื้องปูเคลือบสีชาว ขุ่มประดู่กำแพงแก้ว
 ทั้งแปด แล้วขึ้นริมทั้งแปดทิศกระทำด้วยศิลา เมืองชลบุรี ภาชนะขุมปิดทองหีบทั้งสิบหกขุม ไม้
 สี่มา เกษนั้นทำด้วยศิลากำพุชประเทศ ทรงพระกรุณาให้ช่างปลงคังลงแล้วจำหลักเป็นลวดลาย
 คูวิจิตรรจนายิ่งนัก หลังขุมปิดทองหีบฐานรับไม้สี่มานั้นจำหลักศิลาลายเกาะสี่ซังเป็นหัวกลมแล้ว
 ให้หล่อพระเจดีย์ด้วยทองเหลืองปิดทองหีบ ประดิษฐานไว้เบื้องบนขุมสี่มาทั้งแปดทิศ ให้กระทำ
 รูปสาธยายแปดลวดลายทองเหลืองฐานรอง ทำด้วยศิลา เขาสีเทา เมืองชลบุรีถึงวันออกขุมประดู่
 ละกู แยกประดู่เป็นรูปสาธยายแปดสิบหกรูป ให้เวียงตานกำแพงแก้วข้างนอกตอนล่างนั้นทำด้วย
 ศิลา เมืองชลบุรี เป็นลูกแก้วประกอบอึกแถวหนึ่ง แล้วพินาศลานกำแพงแก้วเข้ามาจนถึงฐาน
 บัดพระอุโบสถนั้นด้วยศิลาลายเกาะสี่ซัง ที่เชิงขุมสี่มาทั้งแปดคั้งอ้างบัง และแทนทำด้วย
 ศิลาเขียวจำหลักเป็นลายเขาไม้ต่าง ๆ ข้างในขุมประดู่สี่มาทั้งแปดประดู่มีแท่นศิลาเขียว ตั้ง
 อยู่สองข้างประดู่ละแท่น บนพื้นมุขพระอุโบสถชั้นเฉลียงนั้นมีแท่นศิลาลายเขาน้ำตก ตั้งอยู่ตาม
 แนวกำแพงแก้วด้านตะวันออกสี่แท่น ด้านตะวันตกสี่แท่น เจริญนังพระอุโบสถข้างในประกอบ
 ศิลาลายจนถึงที่วางหน้าต่าง ผนังห้องวางหน้าต่างเขียนเรื่องอังกูตรนิยายอัฐกถา เคนนิบาตว่า
 ด้วยเจตทัตถะพระอรหันต์สี่สิบเอ็ด ที่เมลาหย่อเจริญนังนั้นจำหลักศิลาลายเป็นอักษรเส้นทอง
 บอกเรื่องไว้ทุกห้อง ผนังบนหน้าต่างขึ้นไปเขียนเรื่องมหาอุ้มังคะราฎกพิศุฎาร ผนังคอสอง
 ปลายเสานั้นเขียนเรื่องจากุณหะราฎกเทวโลกย์ เสาในผนังทั้งสิบหกเสา เขียนลายนั้นเป็น
 แฉ่งคอกไม้ใบไม้ แลรูปปักษาสัตตหลายกรรณ และฐานพระประธานนั้นก็กาปนากรต่อให้หมื่นแปด
 รามชั้น ขึ้นบนประดู่ประดิษฐานพระพุทธรูปนิมิตกร เป็นพระประธานในพระอุโบสถตามเดิม
 ขึ้นสองไว้พระอรหันต์เดิมสองพระองค์ ขึ้นสามไว้พระอรหันต์หล่อใหม่แปดพระองค์ สิริเป็น
 พระพุทธรูปนิมิตกร พระองค์หนึ่งพระอรหันต์สี่สิบพระองค์ แลฐานพระนั้นเป็นลายกุดั่น ปิด
 ทองพื้นแฉ่งประดับกระจุกแล้วประดับด้วยรูปอสรสุบรรพ เทพบุตรหล่อด้วยดินเผาปิดทองนึ่งพนมกร
 ทุกชั้น แล้วมีราวเทียมเสาจำหลักเป็นเฟืองเมล็ดคองฝรั่งปิดทองเหล็กขาว เขียนลายรดน้ำทั้ง
 มีงกกลหล่อด้วยทองเหลือง ปิดทองกิดรายเรียงตามระยะบนราวปักล้อมถนนซุกกะจีโดยรอบ
 บนประดู่พระอุโบสถนั้นข้างนอกประดับมุขแปะเรื่องราวเกียรติ ข้างในเขียนลายรดน้ำเป็นรูป
 ศาโลปติประดับยศพระราชาคณะ พระครูฐานานุกรมบาเรียน ฝ่ายคามวาสีอรัญวาสีครบตำแหน่ง

แลบานหน้าต่างนั้นข้างนอกจำหลักลาย ปิดทองประดับกระจก ข้างในเขียนลายรคน้ำเป็นรูป
 ดวงตราพระราชคณะ พระครูตามานุกรมในกรุงนอกกรุงทั้งสี่ เชิดหน้าประตูแลหน้าต่างเขียน
 ลายรคน้ำเป็นเครือไม้เทศมีรูปสัตว์ต่าง ๆ ข้างบนประตูหน้าต่างข้างในเขียนลายน้ำเงินเป็นรูป
 เครื่องบูชา ข้างนอกคอกมีกระเบื้องเคลือบลายดอกไม้ดอกเพกาและตะพานชื่อเป็นประธาน
 แลเคียงกับทั้งเพดานชั้นประตูหน้าต่างเขียน เขียนลายน้ำเงินปิดทองวิจิตรคัมภีรมา ผลชาติ
 แลรูปสัตว์จุฬาทวิบาทหลายอย่าง จมจมน้ำประตูหน้าต่างทำด้วยไม้แก่นประกอบเป็นรูปยอด
 อย่างมงกุฏ ปิดทองประดับกระจกเป็นลวดลายวิจิตรบรรจงยิ่งนัก อังจันทร์ทั้งสี่ตั้งลงจากพื้นพระ
 อุโบสถมาลงเคียงนั้น ทำด้วยศิลา เขียนมีลูกแก้วบังคันท้ายยลิลาลายจำหลักเป็นลูกพุ่มมีลาย
 เครือวัลย์ทับ ข้างในชั้นนั้นประกอบลิลาลายจำหลักเป็นลูกพุ่มมีลายเครือวัลย์ทับ ข้างบน
 ชั้นนั้นประกอบลิลาลาย เป็นลายกระเบื้องราวแลจำหลักเป็นดอกไม้ใบไม้เป็นหย่อม ๆ เบื้องบน
 ปลายผนังคอสองมุขหน้าหลังนั้นเขียนรูปเป็นรูปพระจันทร์พระอาทิตย์ แลรูปพระอรหันต์รูปกุมภภัก
 สุปรรณมาคราของแลรูปอสูรนักสิทธิ์วิยาชกรินร คนธรรพเทพบุตรเหาะไปมา เป็นอันมาก แล
 ให้ชุดรากมุกขาทิพพะวิหารทิศทั้งสามก่อผนังก่อออกมาเหมือนพระวิหารทิศตะวันออก เปดเย็นแก้ว
 เครื่องบนซึ่งชาวมุขกระเบื้องเคลือบสีขาว ทั้งสี่พระวิหาร ซ่อมการรักการทอง แลการกระจก
 การเขียนทั้งสี่ พื้นพระวิหารทิศทั้งสี่แลเชิงผนังซึ่งประดับลิลาลายทั้งสี่หลัง อนึ่ง ผนังมุขหลักทั้ง
 สี่พระวิหารนั้น พระวิหารทิศทิศบูรพาเขียนเรื่องพระโยคาวจรพิจารณาอุทกามฐานสิบแลวิปัสณาภ
 สิบ พระวิหารทิศทักษิณเขียนเรื่องภูิกพาหุทั้งแปดบพระวิหารทิศประจิมเขียนเรื่องพระพุทธบาท
 ห้าตำบล พระวิหารทิศอุดรเขียนเรื่องไตร่สะรุค จาตุคัลลาลายเป็นอักษรแลโคลงบอกเรื่องไว้
 ทุกแห่งทั้งสี่หลัง ชั้นประตูข้างวิหารละสองประตูที่ทางคางีบนพระระ เบียงนั้นเป็นชั้นกระจกปิดทอง
 ผนังหน้าพระวิหารทั้งสี่ทิศมีกำแพงแก้วประดับกระเบื้องเคลือบสีขาว แลเสาเมคฝรั่งคั้งสี่โคสีลาทั้ง
 สองข้าง คันทันอันทำด้วยศิลา เมืองชลบุรีมีเสาสิงโคสีลาปักกันเชิงทางสิงห์ ที่คั้งอ่างน้ำศิลาข้าง
 อังจันทร์ละคู่ทั้งสี่พระวิหารเป็นอ่างสี่เหลี่ยมคาง ที่ประมุขหลังพระวิหารทิศทางจะลงไปนลานพระ
 อุโบสถนั้น พระวิหารทิศบูรพาชั้นประตูอย่างโบลนทวารทำด้วยศิลาสูงห้าวา พระวิหารทั้งสามมีเส
 ลิลาล้านฐานคางกันอย่างละวิหาร ใจกลางของเหลืองแขวนโคมบูชาพระพุททุกเสา แลมีแท่นลิลาแผ่น
 ใหญ่แลรูปจีน รูปช้าง ม้า โค กระบือ ทำด้วยศิลาดั่งไว้หน้าประตูพระวิหารทิศทั้งสี่เป็นอันมาก

แลพระระเบียงขึ้นในก่อนนั่งเดิมสูงขึ้นกว่า เก้าอี้สองสอก มั่งข้างในก่อเป็นรั้วสาบหว่างรั้ว
 ดิกระ เบื้องปรุเคลือบสีเขียว แม่ลายเบื้องต่ำประทับกระเบื้องปรุเคลือบสีขาวทั้งสิ้น หรือ
 เติดยพระภายนอกทั้งแปดแห่งซึ่งว่ารูนั้นเขียว ต่อเติดยเข้าไปพายินี่สีเสภารายรอบทั้งสี่ด้าน
 หลังคาบุกระเบื้องเคลือบสีเขียวทั้งประธานแลเติดยพื้นในองก์บุสีลาเขียวขนาดเล็กน้อย พื้นเติดย
 บุสีลาเขียวแผ่นใหญ่ทั้งสิ้น ฐานที่วางกมกระทำด้วยไม้แกน งามดัดเป็นลายดอกไม้ใบไม้คดทอง
 สองซอกตรงช่องกมประตูลงมาในฐานนี้ ห่อรอบพระอุโบสถ มีรูปปั้นต้นยืนอาวุธทางข้างทำด้วยสีลา
 เขียวสูงสามสอกมีฐานสีลารอง ตั้งอยู่สองข้างประตูคู่แปดประตู เป็นรูปปั้นต้นสิบหกรูปบนคอสอง
 เติดยพระระเบียงโคยรอบเขียนเมืองขึ้นสามร้อยเจ็ดสิบสี่เมือง แลเสภาพระระเบียงที่หว่างมั่งรั้ว
 สาบหว่างนั้นคิกแผ่นสีลา เขาศัพท์นิกรเมืองจพบุรี จาฤกักรเป็นเพลงยาวกลบททำสิบอย่างคณะฉันท
 วรรณคดีทำสิบอย่างรอบทั้งสี่ด้าน เป็นกลเพลงกลฉันทวรรณบท ฉานรูปพระพุทธรูปในพระ
 ระเบียงนั้นประกอบสีลาลายประดับเป็นลายสอง บนฐานบุสีลาเป็นคายกระเบื้องขาว มั่งหลังพระ
 พุทธรูปเขียนเรือนแก้วที่หว่างเขียนเป็นฉากแลชวบกักดอกไม้ เบื้องบนในระหว่างเรือนแก้วเขียน
 ลายแฉ่งพื้นขาว มั่งรั้วสาบหว่างนั้นเขียนลายเครือวัลย์พื้นขาว มั่งที่ขี้นชุมมพระระเบียงทั้งสี่มุม
 เขียนเรื่องนิทานนทุกประการนั้น ที่ช่องประตูจะออกมาจากลาหว่างพระระเบียงทั้งแปดแห่งนั้นเป็น
 เป็นฐานกระจากปิดทองทุกทุกมุม แลพระระเบียงลาภายนอกมั่งกระเบื้องเคลือบสีขาว แม่ลายเบื้อง
 ต่ำประทับกระเบื้องปรุเคลือบสีเหลืองพื้นบุสีลา เมืองสุโขทัย ฉานรูปพระพุทธรูปประกอบสีลาลาย
 เป็นลายงาม มั่งหลังพระพุทธรูปเขียนลายประแจเงินพื้นม่วง กอสองบนมั่งรั้วนั้นเขียนรูปที่ชา
 ชาติทางข้างบนเล่นเมฆ มั่งที่ขี้นชุมมทั้งแปดเขียนเรื่องนิทานปกาจประการนั้น ฐานประตูทั้งแปดนั้น
 เขียนลายคอกน้ำเป็นรูปอสูรมีมารแบก สัตว์เขียนเป็นม่านแหวกมีโต๊ะตั้งเครื่องบูชาแลมีแผ่นสีลา
 เขาศัพท์นิกรติดผนังริมประตูข้างใน จาฤกักรเป็นคณะฉันทมาตราพดิดแปดอย่าง แลโคลงกล
 ทางทาง ประตูละสองแผนแปดประตูเป็นสีลาสืบหกแผน นอกประตูพระระเบียงลาภายนอกทั้งรูป
 สิ่งโตจีนทำด้วยสีลา เขียวสูงสามสอกก็มีฐานสีลารอง ยืนอยู่สองข้างประตูคู่แปดประตูเป็นสิบหก
 รูป ในศาลาหว่างพระระเบียงสองชั้นทั้งแปดแห่งตั้งเรือนประทีปยอดหย่างจีนหักขึ้นทำด้วยสีลา เขียว
 มีรูปจีนเป็นมารแบกด้วย สีลาเขาศัพท์เรือนละแปดรูป ในระหว่างเรือนประทีปนั้นมั่งคางมังกร
 เคลือบตั้งบนเสาสีลาปลูกต้นตาลแลเสาสีลาตั้งโคมทุกทุกหว่างศาลา เป็นเรือนประทีปยี่สิบ ต้นตาล

ผู้สืบค้น เสาสี่ลาสิบสองเสา มีกระดางสี่ลาปลูกต้นไม้แลแทนสี่ลาตั้งอยู่ด้วยไม้ค้ำยัน พื้นฐาน
 ซาลาทั้งแปดแห่งนั้นปูสี่ลา เมืองชลบุรีทั้งสี่นั้น อนึ่งพระมหาธาตุุนานาที่ห่อรอบพระอุโบสถทั้งสี่มุม
 ชำรุด ก็ทรงปฏิสังขรณ์ ๑ หักก่อสร้างสูงขึ้นกว่า เก่าสามสอกประกอบสี่ลาสา ยลคณิกิตทองทั้งองค์
 จนถึงฐานเขียง แลฐานเขียงนั้นประกอบสี่ลา เขาสำเภจ่าหลักเบนลา ยคอกไม้คก ภาพเทพยดา
 ยืนในซุ้ม ภาพเทพยดา ยืนในซุ้มแลมารแบกหลอควยคณิกิตทองประดับกระจุก ที่ริมถนนพระมหาธาตุ
 ทั้งสี่องค์มีแท่นหมู่ท้าวสี่ลา เขียวทั้งสี่แห่ง พื้นศาลา หักแก้ประตูกำแพงแก้วแนวรั้วสี่มาจนถึงพระ
 ระเบียงชั้นใน ล้วนคานค้ำยสี่ลาแดงเคียงโยแม่น้ำ หัก อนึ่งฐานพระพุทธรูปในพระวิหารทิศแลพระ
 ระเบียงทั้งสองชั้นนั้น ทรงพระกรุณา ก่อสร้างเป็นลายกนกนิกิตทองพื้นแล แลประดับกระจุกทั้งสี่
 เพดานพระวิหารทิศ แลพระระเบียงทั้งสองชั้นล้วนพื้นแดงนิกิตทองลายแบบเป็นดาวล้อมเดือนแลคอก
 ไม้คกทุกทุกหลัง พายนอกพระระเบียงลายนอกคอกมาที่ถาปนาพระเจดีย์ชั้นใน ห่มสูงสามวา ส่องสอก
 เจ็ดสิบเอ็ดองค์ ล้อมรอบพระระเบียงแลพระวิหารทิศทั้งสี่ประดับด้วยกระเบื้องด้วย กระเบื้องพิมพ์
 เคลือบทุกทุกองค์ประกอบสี่ลา เขียงตามเข่งฐานด้วย แลพระเจดีย์เดิมห่มลวดทองคำ ที่มุมใหญ่
 ระหว่างพระวิหารทิศทั้งสี่นั้น ก็ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่ประดับกระเบื้องด้วยกระเบื้องพิมพ์เคลือบทั้งสี่สิบ
 องค์ มีกำแพงแก้วตรูกระเบื้องปรุเคลือบสีเขียวลคมบนกานทักนิลด้วย อนึ่ง พระมหาเจดีย์ศรี-
 สรรเพ็ชร์จากฐานพระองค์เดิมนั้นชำรุด ก็ทรงปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ประดับกระเบื้องด้วยกระเบื้องพิมพ์
 เคลือบเป็นลวดลายต่าง ๆ แล้วทรงถาปนาพระมหาเจดีย์ใหญ่สูงเสมอกันขึ้นใหม่อีกสองพระองค์
 เป็นสามพระองค์ทั้งเดิม จึงรื้อพระระเบียงเดิมก่อใหม่ขยายออกล้อมพระเจดีย์ทั้งสามองค์สาม
 ด้าน ด้านตะวันออกมีกำแพงแก้วไว้ประตูสี่ประตูกระทำเป็นรั้วฝรั่งประดับกระเบื้องด้วยเป็นมาลา
 กรรณดกรรณวิจิตรต่างหาก บานประตูทั้งสี่นั้นข้างนอกเขียนลายนั้นเป็นลายเกราะมีดอกไม
 รាយทับหลังบานเขียนเป็นฉัตรแลกระดางนิกิตดอกไม้บุชา มีรูปขุนนางจีนกระทำด้วยสี่ลา เขียงสูงสี่
 ศีมีมณฑลสี่ลา รองอันอยู่สองข้างประตูละคู่ทั้งสี่ประตูเป็นแปดรูป แลกำแพงแก้วนั้นประดับกระเบื้อง
 ปรุเคลือบสีขาว ที่เสามุมทั้งสองข้างตั้งรูปจีนท้าวสี่ลา เขียงแทนเม็ดทั้งสองรูป มีศาลาเฉลียง
 รอบอยู่ตามระหว่างแนวกำแพงแก้วสองหลังคพื้นเป็นสองชั้นทั้งสี่ด้านมุมกระเบื้องเคลือบสีเหลือง
 เพดานแลเพดานพื้นค้ำนิกิตทองคณิกิตทองลายแบบเป็นดาว เดือนคานค้ำยสี่ลา เขาสำเภจ่ากำแพงแก้ว
 กระเบื้องปรุเคลือบสีเขียวตามมุมเฉลียงทั้งสี่มุม บนคอสองแลปลายผนังใหญ่ให้ประธาน เขียน

เรื่องราฎกนิทานหลังละสืบสองหลังเป็นคู่สืบที่ราฎก ทัพมนังโกหกหลังเหนือเขียนแผนฉีกาษวิยอก
 เดียวแลแผนซัดลูกศร้วยคสองเจดียงเขียนแผนนวดจากถั่วราขาวโรด ินแผนสึลาตายติด
 ทามมั่งแลเสาหัวทั้งหลัง ทัพมนังโกหกหลังใต้เขียนแผนกุมารแลแม่ซื้อ คอสองเจดียงเขียน
 วนลของราหู จากถั่วรายากุมาร ินแผนสึลาตายติดทามมั่ง แลเสาทั้งหลังไว้เป็นทาน แล
 ติสลาจากโคลงบอกความไว้ด้วย อนึ่ง บนปลายมั่งแลคอสองเจดียงค้ำหลังตั้งอยู่ในลาน
 พระมหาเจดีย์นั้นเขียนกระบวนเบื้องปลายแห่พระถินบก ทัพมนังเบื้องต่ำติดแผนสึลาตายจากถั่วอันที่
 กฤษณาสอนน้องพาลีสอนน้องอัญญาพานร แลอิทธิโทธิบาทกับลิลิตบัณฑิตพระร่วงหัวทั้งสองหลังไว้
 เป็นทานแก่ม้าบุญญา แลพระระเบียงซึ่งด้ามสามค้ำนั้นมียะเจดียงเข้าไปพาดในหลังคามุงกระเบื้อง
 เคลือบสีเหลืองเพดานแลคานพื้นแดงปิดทองลายแบบเป็นลายแย่ง ประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นร้อย
 สามสิบห้าพระองค์ ซึ่งอัญญาเยนแต่เจดียงพระทั้งแปดแห่งที่จำรุหรือเสี้ยน ินหอกดานเป็น
 บัวกลมลงรักปิดทองประดับกระจกไว้ พระเจ้าดานละพระองค์เป็นระยะเรียงกันไป มั่งตรงหลัง
 พระเขียนเป็นเรือนแก้วที่ระหว่างเขียนเป็นคอกไม้คกเบื้องบนเป็นลายเฟื้องดานซุกจีเบื้องต่ำ แล
 ทัพมะเบียงทั้งสองชั้นก็ค้ำด้วยสึลาตายทั้งสิ้น บนคอสองนั้นเขียนกระบวนเบื้องบนแห่พระถินบก
 ทั้งสองชั้น แลวิหคแผนสึลาตายจากถั่วราโอสอวิเสศทางทางตามเสา ินประธานตัวทุกเสาไว้
 เป็นทาน แลที่พื้นลานรอบพระมหาเจดีย์ทั้งสามนั้น ก็ปูด้วยสึลาแดงแผ่นินหอกเต็มลาน มีเตียง
 แลแท่นหมุ่หัวด้วยสึลาเขียว ตั้งไว้ในระหว่างลาน แลมีราวเดี่ยวเสาค้ำด้วยสึลาปักไว้หลัง
 พระเจดีย์ทั้งสามแห่ง แลจากโคลงลงแผนสึลาตรงมั่งพระระเบียงบอกความไว้ด้วย อนึ่ง
 แด้นคาพระพุทธรูป ินพระอุโบสถและพระวิหารทิศพระวิหารคด พระระเบียงทั้งสองชั้น แล
 พระระเบียงล้อมพระมหาเจดีย์ มีพระพุทธรูปปฏิมากรเป็นอาทิ ิน ก็ทรงพระราชาศรัทธาให้ประ-
 ฏิสังขร ลงรักปิดทองไหม้สีนทุกพระองค์ แลศาสราครอบลานพระอารามตามแนวกำแพงกันแก้ว
 ทั้งชั้น ินชั้นนอกเดิมไม่มีเจดียงก่อนพังเป็นทองกฐ ึ่งรอบลานแต่จำรุหรือค้ำไหม้เจดียงรอบ
 ลกพื้นเป็นสองชั้นสามค้ำ ึ่งสิบหกค้ำค้ำกระเบื้องมุงหลังคา แลเพดานคานแลกำแพงแก้ว
 กระเบื้องกรูเคลือบทามมั่งเจดียงทั้งสี่ แลสึลาคานพื้นเหมือนคานหน้าพระมหาเจดีย์ บนคอสอง
 ทั้งสองชั้นเขียนเรื่องนิบาตจากทำรอยห้าสิบพระศาสดาเดิม แลความพิศุภากรว่าเก่า แลติด
 แผนสึลาจากถั่วรักษะบอกเรื่องไว้ทุกขาฎก แลมั่งเจดียงค้ำหลังเขียนรูปสัตว์หิมพาน แลก่อแท่น

ก่อเขาตั้งรูปฤๅษีคักคนหล่นควยสังกะสีผดมีนุกาชาละ ๕ รูปบ้าง ๔ รูปบ้าง จากฤๅษีคลงสู่ภาพ
 ลงแผ่นสีลาบอกทบกลม แลขนานนางคิกฉนังประจำรูปไว้ทุกๆรูป มีทั้งรูปมนุษย์นานาภาษา
 หล่นควยสังกะสีคักตังไว้ ๗ ผนังคักหลังทรงเจดียงทั้งสองข้างศาสาสองรูป จากฤๅษีคลงบาท
 ฤๅษีคลงแผ่นสีลาทรงผนังประจำรูปบอกคือบอกจากคิกตามนานา เพศประเททราศรีเป็นรูปคอบสลิบ
 สองรูป รูปนานาภาษาตามสลิบสองรูปแล้วถึงแผ่นสีลา เขียวสีกาพหลา ยอย่างต่างต่างกันทุกศาสา
 คิคแผ่นสีลาสาขจากฤๅษีคักประจำเราในประธาน แลเราเจดียงคักหลังทั้งสลิบกหลังไว้เป็น
 ทาน อนึ่ง พระวิหารคดทั้งสี่นั้นจำรูป ก็ให้ประภูสังฆรณุงกระเบื้องเคลือบสีเหลืองคัก ๑ ห
 เาะปลาผนังเป็นช่องให้สว่าง สักกระเบื้องปรุข้างประตูคักยาวในคคันหลังละสี่ประคักรูป
 สิ่งโคจันทำควยสีลา เมืองวลมูรีสองข้างประตูละคู่ สลิบกประตูเป็นสิ่งโคสามสลิบสองรูป หน้า
 มุขนอกผนังทั้งสองข้างคักคักควยสีลา เมืองฤๅษีคักกำแพงแก้วมุขประดับควยกระเบื้องปรุเคลือบ
 สีเขียวเราเม็ดแลฉฉนังทกระทำเยี่ยงพระวิหารทิศ แลกำแพงแก้วคักคักกลางพระธา รามสองข้าง
 พระระเบียงล้อมพระมหาเจดียงนั้นก็ให้รอกอให้ เป็นสลิบลานเขื่อนฝรั่ง ประคักคักทั้งสองนั้นคิก
 เป็นทราขทรงยอดจำรูป รอกอแปลงเป็นทรงฝรั่ง บระกั้มกระเบื้องควยเป็นลวดลายวิจิตรต่าง
 ต่าง บานประตูข้างหน้า เขียนลายน้มน้มนเป็นรูปขั้มนาลิกฝรั่งสามชั้น หลังบานเขียนเป็นลายไม้
 มีคอกไม้คกรายทับ แลมีรูปฝรั่งทำควยสีลา เขียวสูงแปดศอกมีถานสีลา รอง ยืนอยู่สองข้างประตู
 ข้างนอกคักหนึ่ง ข้างในคักหนึ่งเป็นประคักสี่รูป ทั้งสองประคักเป็นรูปฝรั่งแปดรูป อนึ่งให้โคไกร
 คิกนั้นเป็นเครื่องไม้พินแลหลังคักจำรูป ทรงพระกรุณาให้รอกอให้ เป็นประสาทคักมุขยอด
 เป็นทรงมงกุฎ ประคักกระเบื้องควยกระเบื้องพิมเคลือบเป็นลวดลายคักจะพิศวง เพดานแล
 ทัพพานเขียนลาย บิดทองเป ลายเมืองจีร ผนังสลิบลานเป็นแปดเหลี่ยม ภาณินเขียนเรื่องสั
 คัญภาเก้คักเรึง เขิงผนังประกอบสีลาสาข ในทามกลางคักคักเป็นประสาทจตุรมุข ของคิกมา
 แลบานเขียนลายรดน้ำจำรูป ทรงพระกรุณาให้ทำห่ม จำหลักลายประคักกระจักบิดทอง แล้ว
 ๑ให้คิคสีลาทรงผนังจากฤๅษีคลงบอกควยไว้ควย ขั้ประคักหน้าคักนั้นเป็นทรงคักหามียอดบิดทอง
 ประคักกระจัก เจ็ดหน้าแลบานเขียนลายบิดทองรดน้ำเป็นรูปไทพคามีมารแบก หน้ามุขนอก
 ผนังทั้งสี่คักคักละสองห้อง มีผนังข้างแลหน้าคักห้องหนึ่ง ห้องคักคักออกไปนั้น มีเสาแลกำแพง
 แก้วคักกระเบื้องปรุเคลือบสีขาว มีฉฉนังคักไปบันลคักทั้งสี่คัก บนทสิ่งขั้รูปจันกระเบื้องควย

ยืนอยู่สองข้างทั้งสี่อักษรถัดไปเป็นแปดรูป แลชั้นลั่นล้อมรอบปราสาทจตุรมุขที่ย่อมุมทั้งสี่ก็ย่อเป็น
ไม้สิบสอง มีกำแพงแก้วตรุกระเบื้องปรุเคลือบสีชาวล้อมชั้นลั่นทั้งรอบ แลเสากำแพงแก้วมีรูป
สิงห์โตสีลาตั้งอยู่บนปลายเสาทุกเสาทุกเสานั้น ภายในปราสาทแลหน้ามุขทั้งสี่แลชั้นลั่นคานค้าย
สีลาหลายทั้งสี่ชั้น บนชั้นลั่นคั้งกระดางมังกรเคลือบปลุกกันไม้รายเรียงไปโดยรอบมีอักษรถัดไป
ไปชั้นชาลาทั้งสี่คาน บัดเสาสีงโกสีลาตามมุมอักษรถัดสองเสา แลอักษรถัดทั้งสองชั้นลั่นคาน
ค้ายสีลาหลาย ชั้นชาลานั้นล้อมรอบเป็นแปดเหลี่ยมพื้นค้ายสีลา เขียวแผ่นใหญ่มีศัลยา เฉลียงรอบ
พานทศิทยทั้งสี่ทิศ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสีชาวละพาด แลคานพื้นแดงปิดทองลายแบบ
เป็นลายแย่ง ฉนวนงานประชันเขียนเรื่องกัณธมาถีย์วรี ทั้งสี่หลัง บนคอสองเฉลียงหลังทิศ
บูรพาเขียนเรื่องนารายณ์สิบปาง หลังทิศทักษิณเขียนเรื่องกลศกริธาภิธาน หลังทิศประจิมเขียน
เรื่องสิบสองเหล่าสิบสองเรื่อง หลังทิศอุดรเขียนเรื่องมหาสงครามด และเรื่องรามัญพระเจ้า
พิชัย ศักสีลาจากอุกโกลงบอกความไว้ที่สี่หลัง บนคอสองเฉลียงหลังทิศบูรพาเขียนเรื่องนาราย
ณ์สิบปาง หลังทิศทักษิณเขียนเรื่องกลศกริธาภิธาน หลังทิศประจิมเขียนเรื่องสิบสองเหล่า
แลเชิงฉนวนนั้นเขียนเป็นลายสีลา ทั้งสี่มีกำแพงแก้วตรุกระเบื้องปรุเคลือบสีชาวล้อมชั้นลั่น
คานสักกัณฐ์ทั้งสองข้าง พื้นงานประชันแลเฉลียงรอบคานค้ายสีลา เขียวแผ่น

ฉนวนแลประตูสักกัณฐ์มีมุขศัลยาละสองประตู บานประตูเขียนเป็นลายไม้มีอกไม้ราชนิ
และเฉลียงภายนอกคานหลังนั้นมียกกำแพงแก้วตรุกระเบื้องปรุเคลือบสีชาวล้อมชั้นลั่นคานค้าย
จตุรพระวิหารคด หลังฉนวนคานค้ายสีลาจากอุกโกลงสูงมากเหมือนกันสี่ทั้งสี่หลัง อนึ่งที่ชาลา
ภายในเหลี่ยมข้างอนุทิศทั้งสี่นั้นมีแท่นสีลาหลายแผ่นใหญ่ คัณธมาถีย์ แลตั้งอักษรถัดไปที่ย่อมุมทั้ง
สี่ทิศเป็นแท่นแลอย่างสิ่งจะลั่นจะมีกำแพงบังวอดสักกัณฐ์ศัลยาทั้งสองหลัง บัดเสาสีงโกสีลา
กำแพงทั้งสองข้างไว้ของกลางเป็นทางเดินเหมือนกันทั้งสี่ทิศ แลตำบังวอดคัณฐ์ค้ายสีลา เมือง
กาฬราชธานี มีเสมาเบื้องบนทำค้ายสีลาบรรลัณก์เมืองสระบุรี มีช่องตามประทีปปิดค้ายแผ่น
ทองแดงปรุทุกทุกใบเสมา มีราชาออกกำลังไปอีกชั้นหนึ่งคานค้ายสีลาแดงแผ่นใหญ่ มีกำแพง
สักกัณฐ์ศัลยาทั้งสองข้างอีกชั้นหนึ่ง แลกำแพงนั้นประกอบค้ายสีลา เขียวแผ่นใหญ่มีประตูล้อมเสา ยอดไว้
รูปป่อสุร หลอดค้ายสังกะสีสมกับสูงสามศอกกับยืนกุมกระบวนอยู่ ในช่องชุมสองข้างประตูละสองรูป
เหมือนกันทั้งสี่ประตูศัลยาเป็นรูปป่อสุรแปดรูป บานประตูเขียนลายน้ำบันเป็นลายเครื่องผูกอาวุธ

แล้วปลูกต้นไม้ข้างสิลาอยู่สองข้างภายในประตูละคู แลบริเวณภายนอกหอไตรมีสระฐานเป็น
 แปกเหลี่ยม ปักเสาสิลาตั้งโคมเหลี่ยมละเสาเป็นเสาสิลาแปดเสา หนึ่ง ที่การบูรเวียนเดิม
 เป็นพื้นกระดานมีล่องถื่นแลหลังคาล้ำรูป หงพระกรุณาให้มพื้นปูอิฐลาดสิลาเข้าสำเภา
 ทั้งในประธานแลหน้ามุข ที่เสาไม้แก่นเก็บนั้นก่ออิฐหุ้มเข้าบนเหลี่ยม เจริงเสาประกอบสิลา
 เมืองสุโขทัย จากุดโคลงลงแผนสิลาตรงเราในประธานนอกความไวสองเสา แล้วกล
 อาสนิสงฆ์ทั้งสองข้างค้ำค้ำยสิลา ค่าย ภายนอกนั้นให้ก่อเฉลียงออกไปทั้งสี่ด้านมีเสา
 รายรอบพื้นเฉลียงก็ค้ำค้ำยสิลา เมืองรัตนบุรี หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสีเขียวทั้งด้าน ให้
 ขอมการรักทองปิดทพานและเพดานกับทั้งซุ้มประตู หน้าต่างค้ำย บนคอสองหน้ามุขทิศตะวันออก
 ตกเขียน ถลา มุขตะวันออกเขียนเปะถลา จากุดอักษรลงแผนสิลาติดเสาบอกความไว
 ค้ำย แลกำแพงแก้วมุขนั้นประดับค้ำยกระเบื้องเคลือบสีขาว ทางที่จะลงจากหน้ามุขทั้งสอง
 ข้างให้ก่อลดชั้นเป็นเกยมีฉัตรตั้งรวมสามด้านเสา มีค้ำยสองซุ้มกระทำเหมือนพระวิหารทิศ
 แดมีเกยสามชั้นทำค้ำยสิลา เขียวสำหรับตามประตูทุกข้างไว้ ตรงหน้าฉัตรทิศหนึ่งข้างด้าน
 ตะวันออกตะวันตกเป็นสี่เหลี่ยม หนึ่ง พระวิหารน้อยทั้งสองหลังเดิมวิกรมแนวถลา รายล้อม
 ล้ำรูป หงพระกรุณาให้รื้อก่อใหม่รีไปตามกำแพงชั้นหลัง เป็นมุขลดสองชั้นมุงกระเบื้องเคลือบ
 สีเหลือง มีหน้ามุขสองข้างเพดานแลค้ำยพื้นแดงปิดทองลายเป็นดาวเดือน ค้ำค้ำยสิลาเมือง
 สุโขทัย กำแพงแก้วหน้ามุขประดับค้ำยกระเบื้องปรุเคลือบสีเหลือง เสาไม้แลฉัตรทิศกระทำ
 กุพระวิหารคด ในประธานนั้นมียันห้วยรอบซุ้มประตูหน้าต่างเป็นลายซุ้มกระจกลงรักปิดทอง
 เช็ดหน้าแลบานเขียนลายรดน้ำเป็นต้นไม้ ภายในนั้นไว้พระพุทธรูปองค์หนึ่ง หลังพระกนกเป็น
 ที่บันจุพระพุทธรูปธรรม แลมีรูปจีนขึ้นกระทำค้ำยสิลา เขียวตั้งอยู่บนแท่นสิลาทั้งสองข้างฉัตร
 จันทหน้ามุขเหมือนกันทั้งสองพระวิหารเป็นสี่รูป แลที่หอรบซึ่งเดิมทรงพระกรุณาให้ประดับค้ำย
 กระเบื้องด้วยกำแพงแก้วล้อมประดับกระเบื้องปรุเคลือบสีเหลืองที่มุมย่อเป็นไม้สิบสอง มีรูป
 วานรสิลาตั้งอยู่บนเสากำแพงแก้วทุกทุกเสา แลมีเสาวานรสิลาปักกันเชิงพลึงฉ้อฉัตรหน้าค้ำย
 แลให้สถาปนาหอรบซึ่งขึ้นใหม่อีกหอหนึ่ง ในฐานนั้นเหนือให้เป็นคู่กัน การประดับตกแต่ง
 ทั้งปางเหมือนกันกับหอรบซึ่งเดิม หนึ่ง ที่สระเดิมอยู่ระหว่างการบูรเวียนกับหอไตรนั้น ให้
 ก่อเขาคงภายในสระ แลตามขอบสระเป็นหลายแห่ง มีค้ำยหย่างฝรั่งอยู่ ณ ฝั่งสระด้านตะวันออก

ตึกหนึ่ง เพดานแลคพานพื้นแดง เขียนลายน้ำมันปิดทองเป็นลายเครือวัลย์อย่างหนึ่ง ผนังเขียน
 เป็นทางฝรั่งสิบสามทาง ฝาผนังด้วยสีลา เมืองสุโขทัย แล้วให้ก่อกำแพงแก้ว เป็นรั้วสาบ
 หว่างรั้วตรุกระเบื้องสีเขียวลอมรอบสระแลเสามุม กำแพงแก้วนั้นมีรูปวานรสีลาตั้งอยู่ปลาย
 เสา ทั้งสี่มุมประตูสามแห่ง ก่อชุมเป็นทรงหลังคาตึกฝรั่ง บานประตูเขียนลายน้ำมันเป็นรูป
 ฝรั่งยืนประตูละคู แลประตูทิศเหนือทิศใต้มีรูปกเณจีนสีลาตั้งอยู่สองข้าง แต่ประตูทิศตะวันตก
 นั้นตั้งแท่นสีลา เขียวลคสามลคข้างละแท่น หนึ่ง ด้านข้างเหนือหอไตรนั้นทรงพระกรุณาให้สร้าง
 ส่วนขึ้นใหม่อีกตำบลหนึ่งปลูกพรรณไม้มงคลต่างต่างหนึ่ง เป็นสองพรรษาสามพรรษา
 มีตึกอย่างจีนอยู่ในสวนด้านตะวันออกตึกหนึ่ง เพดานแลคพานพื้นแดง เขียนลายน้ำมันปิดทองเป็น
 เครื่องดอกไม้มงคล ผนังเขียนเรื่องสามก๊กด้วยสีลา เมืองสุโขทัย แล้วให้ก่อกำแพงแก้ว เป็น
 รั้วสาบรั้วตรุกระเบื้องปรุเคลือบสีเหลืองลอมรอบสวนสามมุมกำแพงกำแพงแก้วตั้งรูปเรืออีกห้าด้วย
 สีลาทั้งสี่มุม มีประตูสามแห่ง ก่อชุมเป็นทรงหลังคาตึกจีน บานประตูเขียนลายน้ำมันเป็นรูปจีนยืน
 ยืนประตูละคู แลประตูทิศเหนือทิศใต้มีรูปวานรสีลาตั้งอยู่สองข้างประตู ทิศตะวันตกมีเขาตั้ง
 บนแท่นสีลาข้างละเขา แลที่ซึ่งขยออกไปใหม่เหนือสวนขึ้นไบนั้นทรงพระกรุณาให้สถาปนา เป็น
 พระพุทธไสยาสน์ใหญ่หนึ่ง พระองค์หนึ่ง กำหนดโดยยาวแต่พระบาทถึงพระรัศมีได้เส้นหนึ่งกับ
 สามวา แล้วก่อพระวิหารให้เสถียรฐานเหมือนพระอุโบสถสวมองค์พระพุทธเจ้า หลังคามุงกระ-
 เบื้องเคลือบสีขาบ หนึ่ง พื้นลานพระอารามด้านนอกนอกเขา สร้างทั้งสองชั้นเป็นเขายี่สิบหกเขา
 เบื้องบนเขาแลเชิงเขานี้ให้ปลูกนานาพรรณไม้มงคล มีทั้งพระเจดีย์จีนแลเสา โคมห้าด้วยสีลาบาง
 กระเบื้องควม้างคั้งบนเขาแปลกแปลกกันทุกทุกเขา แลมีรูปจีนและรูปสัตว์จีนหลายอย่างลงนทา
 ด้วยสีลาทั้งรายเรียงตามเนินเขา แลรอบเขาทุกตำบล แต่เขาตรงหน้าพระวิหารทิศตะวันออก
 นั้นมีตึกจีนสีลาหลังหนึ่งสูงสี่สอกถ่านกว้างสี่สอกกับ แลรูปคนนักเลงสุราหลอด้วยคิบูกสูงสี่สอกมา
 แต่เมืองอังกษสองรูป เขาตรงหน้าพระวิหารทิศตะวันตกก็มีตึกจีนสีลาหลังหนึ่ง สูงสามสอกคืบ
 กว้างสี่สอก แลรูปหลอหิวถึงกัด้วยสีลาตั้งอยู่ด้วย หนึ่งที่พื้นลานขึ้นนอกนั้นมีแท่นสีลาเข่นนี้ ฯลฯ
 ด้านฐานทางทางกันรายเรียงอยู่หลายตำบล สร้างเป็นแท่นสีลาให้คนย่อแปดแท่น มีทั้งกรงเหล็ก
 ยืนนั่งนอนสำหรับสัตว์นักโทษอันมากกระทำร้ายในพระอารามมีถมทะเลคงเป็นต้น ให้ปักเสาสีลา
 จากทุกประเทศห้ามโดยความตรงแลคำโกธลงเงินเยนสีลากราติดกับเสาไว้ด้วย แล้วทรง

พระกรุณาให้ปลูกพรรณไม้มงคลต่างต่างไว้ในกระถางศิลา เรียงรายไปตามหลังพระวิหารคดทั้งสี่
 แลหน้าศาลา ราชทุกทุกศาลา แลที่ยื่นออกไปหลายแห่ง อนึ่ง ประตูกำแพงล้อมพระอารามนั้น
 เติมสิบสามประตูก่อเป็นทรงยอด ประดับกระเบื้องแก้วสี่ประตู กระเบื้องเคลือบแก้วประตูด้าน
 รั้วคดทั้งสี่ ทรงแพระกรุณาให้ก่อกำแพงขึ้นอีกสามประตูเป็นสิบหกประตูก่อเป็นทรงยอดมุงกุ
 ญใหญ่สูงกว่ากำแพงประดับด้วยกระเบื้องด้วยเหมือนกันทุกทุกประตู เพดานพื้นกำแพงกระยาบ
 ลายเป็นลายแย่ง บานประตูเขียนลายน้ำเงินเป็นลายเครือ ผูกอาวุธหลายอย่างข้างล่างเป็น
 รูปปืนใหญ่ต่างต่างหยางละประตูประตูละสองคู่ หลังบนเขียนลายไม้ แลซึ่งรูปสัตว์ แลรูป
 สัตว์หิมพานต์ที่ยื่นสองข้างภายในประตู แกะเก๋มีลวดลายแก้วหรือสียี้ ตั้งรูปปั้นยืนถืออาวุธ
 ต่างต่าง ทำด้วยศิลาเขียวสูงแปดศอกสี่แท่น มีแท่นศิลาเป็นถาดรองสองชั้น แลรูปปั้นประตู
 ละคู่สิบหกประตูเป็นสามสิบสองรูป พายนอกประตูให้ปักเสา เม็ดศิลา เรียงเป็นเขื่อนล้อมประตูละ
 ยี่สิบเสาทั้งสิบหกประตูเป็นเสาสิบสามร้อยยี่สิบหก อันที่เสาเม็ดไม้สิบสองทามุมกำแพงแก้ว
 ล้อมพระอารามนั้นทรงแพระกรุณาให้ประดับเม็ดด้วยกระเบื้องทิศเคลือบทุกทุกเม็ด แล้วให้ปักเสา
 เม็ดศิลา เป็นเขื่อนกันตามเสามุมกำแพงแก้วทุกทุกมุม มุมละห้าเส้าบ้างแปดเส้าบ้างเก้าเส้าบ้าง
 ทั้งรอบพระอารามคิดเป็นเสาสิบสี่สิบสี่เสา เขื่อนกันทั้งเสาสิบสี่ซึ่งปักเป็นเขื่อนล้อมประตูเป็น
 สามร้อยยี่สิบสี่เสา นับทั้งเสาเม็ดศิลาซึ่งปักเป็นเขื่อนประตูแลเขื่อนกันตามเสามุมกำแพงแก้ว
 ล้อมเสนาสนะสงฆ์ทั้งสองนั้นอีกร้อยสี่เสา สรีเป็นเสาสิบสี่ร้อยยี่สิบแปดเสาทั้งสิ้นด้วยกัน แล
 ทำพายนอกกำแพงพระอารามทั้งสามมองนั้นก็หาด้วยศิลาแดงเลียงโยทั้งสิ้น แลปลูกพรรณ
 พฤษภาทิศต่างต่างล้วนเป็นโอสดรายเรียงเป็นระยะกันไปโดยรอบ อนึ่ง ที่หน้าพระอารามด้าน
 ตะวันตกริมฝั่งแม่น้ำนอกกำแพงพระนครนั้น ให้ก่อเป็นอาณาเขตมีความยาวตลอดลงไป แต่ประตู
 พระนครจนถึงสะพานองท่าน้ำ ยกพื้นเฉลียงเป็นวาสนิสังฆ์ทั้งสองข้างก่ออิฐถือปูนมีกำแพงหนัก
 ประดับกระเบื้องเคลือบสีเขียว ห้างกลางบุศิลาเป็นทางเดินแลไว้ช่องเป็นทางและออกสอง
 ข้างฉนวนข้างละสองแห่ง ที่สุดฉนวนข้างบนนั้น ก่อเป็นคังคางตุ่มขยอกเกี้ยว มีรูปนกกย
 ประดับกระเบื้องด้วยจำเริญบนยอดคางหมากคางประสาธน์ แลก่อพื้นสูงทั้งสองข้างมีผนังไว้
 สำเนา ตูกระเบื้องเคลือบสีเขียว แลที่ สุดฉนวนข้างล่างนั้นก็ก่อหลังคา เป็นคังคางมีรูปเหยี่ยว
 ประดับกระเบื้องด้วยจำเริญบนคางสามมุข ยกพื้นทั้งสองข้างมีกำแพงหนักคูกกัน หลังคามุง

กระเบื้องเคลือบสีเหลืองทั้งสี่นั้น เพดานพื้นคำบิณฑองก็บุกกายแบบเป็นลายแย่ง แลศพาน
นั้นกระทำยกพื้นขาวทั้งสองข้าง มีพนักไม้สีกระเบื้องปรุเคลือบสีเขียว จันลคที่ทอดลงไป
ในน้ำกระทำเป็นศพานแพ แลที่ข้างเบื้องซ้ายจนวนนี้ หกดอกกลาหลังหนึ่งมีเจดีย์งามล้อม
เบื้องบนก่อเป็นริ้วสำมัวตุกระเบื้องปรุเป็นที่แจกสุบพังดวาทพระสงฆ์เป็นนิจ ข้างเบื้องขวา
จนวนนี้หกกลาสามมีเจดีย์งามล้อมอีกหลังหนึ่งคู่กัน สำหรับเป็นที่คัมภักถวาทพระสงฆ์
ภายีศกลาแจกสุบพังดวาทพระสงฆ์นั้นทรงพระกรุณาให้ปลูกโรงเวื่อหกโรงหนึ่งมีผนังสาม
ค่านสำหรับไว้เรือสงฆ์ กับทั้งเว็จอุฎฐาการณามุงกระเบื้องสองหลัง มีศพานศกลาลงทหน้า
ข้างอีกแห่งหนึ่ง แลให้ปลูกคันไม้รายไปตามข้างแม่น้ำหน้าทอนันต์ด้วย แลการเบ็จเสร็จทั้ง
ปรางซึ่งยังคงค้างอยู่ กับจำนวนพระราชาพรพยซึ่งทรงพระมหาบิณฑองการปฏิบัติสังฆกรรมพระยาราม
แลมหาหมการณดองนั้นจะมีแจ้งสืบไปในแผ่นศิลาจากฤๅณ พระมหาวิหารพระพุทธไสยาสน์
โน้น

๑	เป็นบันทึก	หน้า	หน้า ๒๐๔	บันทึกตัวอักษร ๒	บันทึก
	ในสมุด		หน้า ๒๐๕		
	ในสมุดลงแผ่นศิลาเป็นบันทึก ๑	ได้บันทึกในแผ่น		๒๑	บันทึก.

ภาคผนวก ง
ข้างเบื้องที่ได้นำสมัยรัชกาลที่ ๒

ข้างเบื้องที่ได้นำสมัยรัชกาลที่ ๒ มีทั้งหมด ๖ ข้างด้วยกันคือ

๑. พระยาแก้วกู่แก้ว เป็นข้างปลายเบื้องเอก คล่องได้ทั้งยัง
เขากระพอลายน้ำเมืองโพธิ์สัตว์ เมื่อจุลศักราช ๑๑๙๔ (พ.ศ. ๒๓๕๕) พระยาอภัยเบศวร
ผู้ว่าราชการเมืองพระตะบองนำถวาย พระราชทานนามว่า พระยาแก้วกู่แก้ว อิศร
ประเสริฐศักดิ์ เบื้องเอกอรุณโอรส มงคลพาทนารถ บรมราชจักรพรรดิ วิเชียร
รัตนนาเคนทร ชาติคเชนทรฉัตรหัตถ์ หิรัญรัศมีศรีพระนคร สุนทรลักษณ์เลิศฟ้า

๒. พระบรมนาเคนทร ข้างปลายกระ เจ้านครเวียงจันทน์(อนุ)
นำถวายเมื่อปีวอก จักราศก จ.ศ. ๑๑๙๔ (พ.ศ. ๒๓๕๕) พระราชทานนามว่า พระบรม
นาเคนทร

๓. พระบรมหัตถ์คิน ข้างปลายกระ พระยาเจียงใหม่ นำถวาย ปีกุน
จ.ศ. ๑๑๙๗ (พ.ศ. ๒๓๕๘) พระราชทานนามว่า พระบรมหัตถ์คิน วรินทร์ราชาหนะ พัน
ขาวกระสมพงษ์สารทรงประเสริฐศักดิ์ เฉดิมลักษณ์เลิศฟ้า

๔. พระบรมนาเคนทร คเชนทรราชาขาร ข้างปลายนิยม เจ้าอนุ
เวียงจันทน์นำถวาย สมโภชขึ้นระวาง ณ วัน ๑ ๖ ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง อัฐศก จ.ศ. ๑๑๙๘
(พ.ศ. ๒๓๕๙) พระราชทานนามว่า พระบรมนาเคนทร กเชนทรราชาขาร กำแหงหาก
ท้าวเหี่ยม ลักษณะนิยมประทุมพันธ์ เฉดิมขวัญพระนคร เกียรติขจรจบสลล มิ่งมงคลเลิศฟ้า

๕. พระยาแก้วไวยรา ข้างปลายเบื้องเอกลูกเลื่อนคล่องได้ทั้ง
แขวงเมืองนครเข็ญใหม่ พระยาเจียงใหม่(น้อยธรรม) นำถวายเมื่อปีวอก จ.ศ. ๑๑๙๘
(พ.ศ. ๒๓๕๙) พระราชทานนามว่า พระยาแก้วไวยราบรรพพาทนารถอิสราภาบรมจักร
สีสังขศักดิ์อุโบสถคเชนทรชาติอากศจารี เบื้ององค์บริวารสุทธิ เฉดิมอุทัยยิ่ง วิมลมัง

มงคล จบสกลเลิศฟ้า

๖. พระยาเศวตฉัตรดิถีชัย ราชพลายเผือกเอกลูกเดือนคล่องไค้ที่ป่าแขวง
เมืองน่าน พระยาน่านนามถวาย เมื่อปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๑๓๔ (พ.ศ. ๒๓๖๐)
พระราชทานนามว่า พระยาเศวตฉัตรดิถีชัย ประเสริฐศักดิ์สมบูรณ์ เกิดตระกูลสารสินธุ์
เพื่องูพาทนนาถ อิศราราชธำรง บัณฑิตพงษ์จตุรภักตร์ สุภารักษวังสรศักดิ์ บ่วงนิเวศพรณ
บุคผาก ศรีไกรลาศเลิศลบ เติมพิภพอุชยา ชัยยศเสมามณฑล มิ่งมงคลเลิศฟ้า

ภาคผนวก จ

พระปณิธาน^๑ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เมื่อก่อนเสวยราชย์^๒

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนาล่วงไปได้สองพันสามร้อยหกสิบสามพระวรรษา วัน
อาทิตย์เดือนเจ็ดขึ้นเก้าค่ำ ปีมะโรง โทศก มนุษย์ชาติถึงบังเกิดลงท้องและรากครุเคียว
ยามเคียว คายสองวันสามวัน คายทั้งผู้เกิด^๓ จันทน์แก่และกลางคน ถึงความวินาศล้มตาย
เป็นอันมากครั้ง^๔นี้ จะศกหาที่จะยังมีไค่ทอดทิ้งกลาดเกลื่อนเหมือนท่อนไม้ ภูเขาสังเวชนิก
สังขารธรรมไม่เที่ยงแท้เกิดมาแล้วแต่ละกาย ธรรมสองสิ่งนี้มีไว้สำหรับกายสังขารทั่วทุก
กัณฑ์ อันมีสันดานของอยู่ด้วยโทษะ โมหะ รูปกายอาการสามสิบสองนี้ เป็นที่อาศัยแห่ง
จิตรวิญญาน เมื่อมีลมหายใจเข้าออกอยู่ ก็ดูสาหัสชวนชวาทวิสัยสมบัติ บุตรภรรยาบรรดา
ที่ขอบอรรถอาศัย แต่กองกุศลอะกุศลสองประการ จะพาจิตรวิญญานไปเกิดในภพเบื้องหน้า ควร
จะอุทิศสาธุกรรมอันจิตร ให้เบาบางจากโทษะ โทษะ โมหะ และอกุศลกรรมอันเป็นทางมาศ
ผูกพันไว้ให้ตกลงอยู่ในวัฏสงสาร ในชาตินี้ได้พบพระพุทธศาสนาเป็นมหาลาภอยู่แล้ว จะประมาณ
ล้มลงดูอำนาจแก่เด่นหัวสุนัขสบาย และมะนิริยะตระหนักรวิสัยสมบัติทั้งปวงนี้ก็จะ^๕เป็นของอันตรธาน
เสีย จงเร่งคิดบำเพ็ญทานแห่งทรัพย์สินให้เป็นแก่นสารไว้วันพระศาสนา กุศลสิ่งใดทำแล้วจงทว่าเล่า
อย่าให้เสื่อมสูญเสร้างมอง กุศลสิ่งใดทำยังมีสำเร็จจงเร่งกระทำให้รู้โดยเร็ว กุศลสิ่งใดยังไม่
ได้ทำจงคิดชวนชวาทไปให้วิเศษต่าง ๆ เป็นอย่าง ๆ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป อย่าได้มีจิตรคิดย่อห่อค่อ
การที่บำเพ็ญทานรักษาสีลเมตตากรวณตั้งแต่ปัจจุบันชาติไปตราบนานกว่าบารมีจะแก่กล้า ถึง
กำหนดก็จะไค้ให้พ้นวัฏสงสาร ถึงแก่พระนิพพานอันเกษมสุขแท้จริง เจริญกุศลมูลบุญแทนพชาติ
น่านวิสัย^๖ให้ไค้ได้เกิดพบพระพุทธศาสนา เป็นสัมมาฤทธิมิตวิสัยสมบัติพอบำเพ็ญให้ทาน ไค้ตั้ง
ใจสร้างกุศลรักษาสีลแปดเมตตเอาเรียนพระไตรปิฎก สดับฟังพระธรรมเทศนาตั้งแต่จำความ
ได้มาจนเท่าบัดนี้ ขอจงเป็นปัจจัยแก่โพธิญาณบารมี ๘๐ อสงไขยมุขพระพุทธิเจ้าศัทธาธิกะ^๗ใน
เบื้องหน้าเถิด ฯ

^๑ กหข. จดหมายเหตุ ร. ๒ เลขที่ ๑๗ ว่าด้วยเรื่องพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ
เมื่อก่อนเสวยราช จ.ศ. ๑๑๘๒.

๑. ได้อุปสมบทเป็นภิกษุพระภุชเภาหนึ่งสมาทนชุกงเอกบิณฑบาตจิเฏจิวิริกเนสันธิก
ยัตถาสณฐะกิ อะโธกาสเรียมาวนาพระสามะณะกรรมทาน้องพระพุทฺธคุณ พระภคคะชานุช
คิฉุพรหมวิหาร เป็นปติ ฯ บูชาและได้ปรนนิบัติพระอุปัชฌายาจารย์ การะวะยาเกรงผู้มี
พระวะษา ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด ฯ

๑. ได้บริจาทรพย์เป็นไตรจักรบริหารอุปสมบทฤทธิพิน้อง บ่าวไพร่อาคันตุกะมาแต่
ทิศานทิศเป็นภิกษุสามเณรในพระพุทฺธเทศนาปีละ ๔ - ๕ - ๕ - ๑๐ - ๑๔ - ๑๕ รูป ถวาย
วัตถุทานแก่พระสงฆ์อัฐบาทด้วย ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด

๑. ได้ถวายกรฐินแก่ภิกษุจำพรรษาปีละ ๔ - ๕ - ๕ - ๑๐ อารามบริษานสมณะ
พร้อมกับทั้งบริจาคนอนคันด้วย ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด

๑. ได้ถวายไตรจีวรมาตบริษาคจตุปัจจัยทาน แก่พระสงฆ์อาคันตุกะมาแต่ทิศ
นุทิศตามปรารถนามิได้ขาด ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด

๑. ได้สร้างพระไตรปิฎกถวายพระภิกษุอาคันตุกะ ปรารถนาจะเล่าเรียนพร้อมทั้ง
ปิดทองห่อयरอนมาห่อสายรัตนห่อลายคันภีร์ ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด ฯ

๑. ได้บริจาทรพย์แก่การปลงกะเลาะระมุตกรรยาคนฤทธิภาวไพร่สมณชีพราหมณ์
อาณาประชาราษฎร์ บังสกลอะศพอฐิด้วยไตรจีวรมาตบริษาร จตุปัจจัยต่าง ๆ มาเป็นอันมาก
ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด ฯ

๑. ได้ถวายจังหันนิมิตบาตรทานแก่ภิกษุสามเณร วันละยี่สิบรูปขึ้นไปจนร้อยรูปเศษ
ทุกวันเป็นนิจ ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด

๑. ได้ถวายสังฆทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทฺธปฏิมาตรเป็นประธานวันละ ๕ -
๖ - ๑๐ รูปเป็นนิจ ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด

๑. ได้ปรนนิบัติพระสงฆ์เพลาก่อนด้วยกับจังหัน วันตรุษสารทวิสาขบูชา เข้า
พรรษามหาสงกรานต์ครั้งละสิบรูป เป็นนิจ ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด

๑. ได้ถวายณิกภัตทานแก่พระอุปัชฌายาจารย์กับเจ้าอธิการวันดับสงฆ์ที่ปฏิสังขาร
ทุกวันทุกเดือนเป็นนิจ ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด

๑ ได้มีพระธรรมเทศนาถวาย ณ วัดสุปัฏนบุรี แก่ภิกษุสงฆ์สามเณรผู้สำเร็จเปรียญธรรมเสมอทุกวัน เป็นนิมิต ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด

๑ วันเข้าพรรษาออกพรรษา ได้มีพระธรรมเทศนาพระปถม คตถาพัน มหาชาติ มีวันบ้าง อนุสาวรีย์ประทีปธูปเทียนดอกไม้วัยทองต่าง ๆ ถวายทานเป็นต้นว่า ไตรจักรบริหาร จตุปัจจัย ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด

๑ ได้ถวายทานพระภิกษุสงฆ์สามเณรผู้สำเร็จเปรียญธรรมทุกวันละสิบรูป หยวน กว้างถวายจตุปัจจัยทานทุกองค์เสมอเป็นนิมิต ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด

๑ ได้เป็นมัททกถาบอกบุญกับพวกพ่อค้าขายฉลากพิศมณพระภิกษุทั้งสามคามด้วยโศก นิยะ ขาเหนียว เพี้ยสรวงรูปเทียนหลายครั้ง หลายคราว ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณ เกิด ฯ

๑ ได้บูชาพระบรมธาตุ พระพุทธรูป พระธรรม พระอริยสงฆ์ พระสถูปเจดีย์ พระเขี้ยวแก้วจำลองด้วยประทีปธูปเทียนดอกไม้วัยทองสามเวลาเป็นนิมิต ของเป็นปัจจัยแก่ พระโพธิญาณเกิด ฯ

๑ วันเข้าพรรษาได้ถวายธูปเทียนข้าวตอกดอกไม้เมี่ยงหมากแก่พระภิกษุสงฆ์เวียน วิปัสสนาธุระ คันทะธุระผู้บวชเจ้าอธิการเสมอทุกวัน ๓ ปีมีได้ขาด ของเป็นปัจจัยแก่ พระโพธิญาณเกิด

๑ ได้ทรงนำพระพุทธรูป และได้บูชาพระรัตนตรัยด้วยสิ่งของมาแต่ต่างประเทศ ทั้งคิดกระทำขึ้นด้วยปัญญา เป็นอันมาก ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด ฯ

๑ ได้กราบทูลพระกรุณา ขอนักโทษ ฯ ถึงตาย โทษี่ สักกร โทษี่ พิเศษ ไร่สี่ ไร่ห้า ให้พ้นโทษมาเป็นอันมาก ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด

๑ ได้ถวายชีวิตสัตว์จุฬารัตนทุกชนิด และปลาลดภัยให้พ้นความตายหลายครั้ง หลาย คราวเป็นอันมาก และวันพระเสมอเป็นนิมิต ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด ฯ

๑ ได้แจกทานไปรยทาน แก่อาณาประชาราษฎร์ ด้วยจตุปัจจัยต่าง ๆ ๓ เดือน ๆ และได้ส่งเคราะห์แก่บุตรภรรยา คณาภคินิว่าไฟมีครุสหาด้วยทรัพย์เงินทองเสียมา แพร พรณ สรรพเครื่องใช้ทั้งปวงทุกปีทุกเดือนเป็นนิมิต ของเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเกิด ฯ

๑ ได้ปรนนิบัติบิดามารดา พระมหากษัตริย์ ด้วยสัจจะเคารพยำเกรงนมัสการ พระคุณท่านทุกคืนทุกวันมิได้ขาด ขอจงเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเถิด

๑ ได้บริจาคพรรณา โมคคตา เข็มขาบแพรพรรณต่าง ๆ ห่อพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ เรียงคัมภีร์เทศนามาเป็นอันมาก ขอจงเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเถิด

๑ ได้สร้างพระพุทธรูปห้าพระองค์สูงสองศอกเสม หุ้มด้วยทองคำน้ำแปด ทรงเครื่องประดับเพชรพลอยต่าง ๆ บรรจุพระบรมธาตุพระทำการฉลอง พระสงฆ์สวดพระพุทธรูปมนต์สามวันหกสัปดาห์ มีพระธรรมเทศนาบอกอนิสังขกัณฑ์ ถวายไตรจีวรปัจจัยทานอันปราณีต ทั้งหกสัปดาห์ ขอจงเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเถิด ฯ

๑ ได้สร้างพระแก้วลักหน้ากัณฐกสามนิ้ว ฐานทองคำลงยาราชวาทินันท์ คางไม้ พระศรีมหาโพธิ์ ต้นเงินใบทองลงยาบุษราคัมรูปสัตว์ทองคำต่าง ๆ พระองค์หนึ่ง พระศิลาทองหน้าตักสองนิ้ว ฐานทองคำลงยาราชวาทินันท์ กัณฐกทองคำบุษราคัมรูปสัตว์ทองคำ พระองค์หนึ่ง ปฏิสังขรณ์พระเจ้าฉันทสมอพระองค์หนึ่ง มีดอกไม้มะลิหลวงบุษราคัม แล้วกระทำการฉลองพระสงฆ์สวดพระพุทธรูปมนต์สามสัปดาห์ มีพระธรรมเทศนาบอกอนิสังขกัณฑ์หนึ่ง ถวายไตรจีวรปัจจัยทานทุกองค์ ขอจงเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเถิด ฯ

๑ ได้ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป ทองหล่อและพระพิมพ์เป็นต้นว่า ทำฐานบอกพอกบันลง รักปิดทองมาเป็นอันมาก ขอจงเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเถิด

๑ ได้สร้างกุฎีศาลาบูรณะพระอุโบสถ วิหารการเปรียญ ตะพาน และเข้าร่วมกับผู้มีชื่อสร้างอารามปฏิสังขรณ์ เสนาสน สกูปเจดีย์ และโรงธรรมหลายแห่งหลายตำบล ขอจงเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเถิด

๑ วันตรุษสารทไถ้บูชาพระพุทธรูปปฏิมากร ด้วยข้าวบิณ วันวิสาขบูชาไถ้บูชาพระจุฬามณีด้วยผ้าธงแพรต่างสี และบูชาพระรัตนไตรด้วยประทีปรูปเทียน วันเข้าพรรษาไถ้บูชาพระพุทธรูปปฏิมากรด้วยเทียนพรรษา วันสารทไถ้บูชาพระพุทธรูปด้วยเข้าครู วันออกพรรษาเพ็ญเดือนสิบสอง ไถ้บูชาพระพุทธรูปบาทอนาคด้วยดอกไม้เพลิงประทีปรูปเทียนข้าวตอกดอกไม้หมากพลูเสมอทุกปีเป็นนิจ และได้ฝากเครื่องสการะบูชาเป็นต้นว่า รูปเทียนไปบูชาพระพุทธรูป พระฉาย และเจดีย์ เมืองลังกาทุกเทศกาลมิได้ขาด ขอจงเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเถิด.

ภาคผนวก ฉ

หม่อมหมื่นแก้วกับพวกเป็นกบฏและพระราชนิพนธ์มราชาภิเศก

ความในแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกล่าวไว้ว่า ครั้นรุ่งขึ้นวันศุกร์ แรม ๑๔ ค่ำ เวลาเช้า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคลพระบัณฑูรวิทักษ์กับสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ ซึ่งดำรงที่พระบัณฑูรน้อยพร้อมด้วยพระราชนาถาบุวงษ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในเสด็จเข้าไปทรงนั่งทรงเครื่องพระบรมศพสำหรับกษัตริย์เสด็จแล้วเชิญพระบรมศพ ลงพระลงเงินกรมพระตำรวจแห่แห่พระมเหสน์เที่ยวออกประตูล้านมราภิเศก เชิญขึ้นพระยานุมาศประกอบโกศขึ้นนอก ท้ายของคำ จ้าหลักประทับพลอยเนาวรัตน์ พระโกศนั้นรับสั่งให้ช่างทองทำไว้แต่ยังไม่ทรงพระประหาร ตั้งกระบวนแห่เชิญไปประดิษฐานไว้ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ก้านมูขประจิมทิศ ประดับด้วยพระมหาเศวตฉัตรแลเครื่องสูง ตั้งเครื่องกันเครื่องราชูปโภคเฉลิมพระเกียรติยศตามบูรพราชพิธี พระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเก่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคลได้สำเร็จราชการแผ่นดิน เสด็จประทับพระที่นั่งจักรพรรดิพิมารเวลาเช้าเสด็จไปถวายบังคมพระบรมศพ ถวายไทยบรมพระสงฆ์สดับปกรณ์ ครั้นเดือน ๑๐ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีกาฬมา หนึ่งสี่มาถึงที่ต้นแถวหน้าพระมหาปราสาท พระยานุชิตราชาเป็นผู้เก็บได้อำนาจใจความว่า พระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ซึ่งเป็นกรมขุนกระษัตริยานุชิต เป็นบุตรเจ้ากรุงธนบุรี กับพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันอีก ๒ คน คือ นายหนูคำคนหนึ่ง จอมมารดาสำคัญ ในพระบัณฑูรน้อยคนหนึ่ง คนติดกันกับขุนนางเป็นหลายคน จะแย่งชิงเอาสมบัติ จึงนำขึ้นกราบทูลแด่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล โปรดให้ไต่สวนไต่ความจริงแล้ว รุ่งขึ้น ณ วันจันทร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ จึงให้นายเวรกรมพระตำรวจไปหากกรมขุนกระษัตริยานุชิต เข้ามาถึงประตูพิมารไชยศรี โปรดให้พระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ชำระ ชักถึงเจ้าพระยาพวงเทพนุภาพ พระยาเพชรบูรณ์กล่อม

กทข. จกหมายเหตุ ร. ๒ เลข พ ๑/ก เรื่องหม่อมหมื่นแก้วกับพวกเป็นกบฏและพระราชนิพนธ์มราชาภิเศก จ.ศ. ๑๑๓๑.

พระอินทราชากระต่าย จมื่นประธานมณเฑียรอน พระยาพระรามทอง นายขุนเณรหลาน
 เจ้าพระยาพลเทพ สมิ้งสอกรองราม สมิ้งสิริบุรโจด บุตรเจ้าพระยามหาโยธา สมิ้งพักเปิด
 ม่วง สมิ้งปอนทะละ รวม ๑๐ คน กับจ่านกรมอีกทั้งชายทั้งหญิง อีกสามสิบคนได้ตั้งรกราก
 เป็นสัถย์แล้ว จึงมีพระมัทศุภรคำรัสสั่งให้ถอดกรบขุนกระษัตราญีออกจากตำแหน่งที่ เรียกตาม
 ชื่อเดิมว่าหม่อมเหม็น ลงพระราธาดาแล้วร่ำระล่ำอยู่ ๒ วัน ครั้นรุ่งขึ้นวันพุธเดือน ๑๐ ขึ้น ๕
 ค่ำ ก็ให้เอนักโทษ ๔๐ ทั้งตัวนายไปประหารชีวิตเสีย พร้อมด้วยหม่อมเหม็นแลนายหนูคำ
 เจ้าจอมมารกาสำลี แต่หม่อมเหม็นให้เอาไปสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทร์ ที่วัดประทุมคงคา ฝ่าย
 บุตรชายนั้นให้เอาไปลงน้ำเสียที่ปากอ่าวทั้งสิ้น บุตรภรรยาที่เป็นกบฏที่เป็นปลายเหตุนั้น โปรด
 ให้ยกโทษประหารชีวิต พระราชทานให้ส่งไปเป็นโทษพระบาท คำว่ามีความดีความชอบโปรด
 ให้พระราชทานช้างค้ำแค้นมาจนทุกวันนี้ แต่ทั้งแลทรัพย์สินของผู้คนชาวไทยของหม่อมเหม็น
 พระราชทานให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์ใหญ่ทั้งสิ้น ครั้นจ่าระพวกกบฏแล้ว พระราชวงษา
 นุวงศ์ เสนาบดี แลสมเด็จพระสังฆราชระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันเข้าเฝ้าจึงสมเด็จ
 เจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคลขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติปราบคาพิเศกเป็นเอกอรรค
 มหาราชาธิราชทั่วทั้งพิภพสยามประเทศ จึงตั้งกรมพระราชพิธีบรมราชาภิเศกพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์
 เจริญพระปริตพุทธมนต์ ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๑๐ ขึ้น ๒ ค่ำ ขึ้น ๓ ค่ำ ขึ้น ๔ ค่ำ ครั้น ณ
 วันอาทิตย์เดือน ๑๐ ขึ้น ๔ ค่ำ เวลาใกล้พระฤกษ์ จึงสวดคาถาบทจอมมุนีคาพิเศก ทรงเสด็จ
 เครื่องขาว เสด็จยังที่ทรงเสด็จแล้วเสด็จขึ้นพระที่นั่งอัสสัทธิรับน้ำกรรน้ำสังข์ทั้ง ๔ ทิศ แล้วเสด็จ
 ไปประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ พระมหาราชครูพราหมณ์ ไพรทจายรยวาทะราชสุพรรณบัตร จารึก
 พระนามและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ทั้งพระแสงขรรค์ พระแสงอัญญาสูริ เครื่องสรรพพุทธทั้งปาง
 ตามเบี่ยงอย่างพระราชพิธีสมเด็จเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติใหม่ ทรงพระนามว่า สมเด็จ
 พระเจ้ากรุงรัตนนครศรีอยุธยา อย่างพระนามในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จสวรรคต
 แล้วไม่ยกเบี่ยงอะไร พระนามวิเศษนั้นแจ้งอยู่ในพระสุพรรณบัตรนั้นแล้ว รุ่งขึ้นพระราชวงษา
 นุวงศ์ทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝ่ายทหารพลเรือนก็ได้ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาแล้วถวายดอกไม้
 รูปเทียนขอขมาถวายด้วย เป็นข้าพระเจ้าแผ่นดินตราบทั่วชีวิต แล้วมีพระบรมราชโองการให้
 เจ้าพนักงานส่งหมายกระบวนเสด็จพระราชาดำเนินเสด็จพระนคร ให้ราษฎรถวายบังคมทั่วกัน

ฉัตรเบญจรงค์ ๗ ชั้น ราชัตถรายไป สองฟากทาง ถึงฐานน้ำ บั๊กกันกล้วยคัน้อยแดง
 กระจกสามราชัตถ์ แลมีไฟฟ้าทดลองแขกประจำตามระยะ ๆ กรมอาสาหกแห่งเหล่าชายชาว
 ตั้งกองจุกของรักษาพระองค์กำกับประจำทุกแห่ง กองทุก ๆ ทางกระบวนแห่พยุห ๘ แยกกระบวน
 หน้า ขุนหมื่นกรมมหาดไทยแต่งตัวนุ่งสนับเพลาสรวบเสื้อกางสีโพกมาขลิบ ขัดดาบชั้นมาถึงของ
 ฉานนำหน้ากระบวนคู่หนึ่ง ขุนหมื่นกรมวัง แต่งตัวนุ่งสนับเพลาสรวบเสื้อวัดดัด โพกมาขลิบ
 ขัดดาบชั้นหลังมาผูกแพนหางนกยูงมีหอกรักทุกมั่ง กรมอาสาเกดศรีหัด เจ้ากรมปลัดกรม
 สรวบเสื้อทรงประพาส ทมหกขุนขึ้นขัดกระบี่หนึ่งเงิน นั้งทอง ขุนหมื่นพันทยาเวร แลไพร่
 กองกองสรวบเสื้อเสนาภรณ์หมวกหนึ่ง ถือปืน คามคาบศิลาปลายหอกกราวแดงหมู่หนึ่ง กรม
 ท้าว ดูถือขลุ่ยหมู่หนึ่ง กรมทวนทาง ถือทวนหมู่หนึ่ง กรมทหารปืนถือข้าวหมู่หนึ่ง กรมคาบสองมือ
 ถือคาบสองมือหมู่หนึ่ง กรมล้อมพระราชวังถือโล่ แบกดาบหมู่หนึ่ง กรมตั้งทองถือตั้งทองหมู่หนึ่ง
 กรมเรือกัน ถือกระบอกจากหมู่หนึ่ง กรมอาสาปืน ถือขวานจีนหมู่หนึ่ง เกณฑ์ค้อย่างฝรั่งถือปืน
 หลังมาหมู่หนึ่ง กรมอาสาจามถือหอกฎ กรมแขกมุกหวิศสรวบเสื้อวิลาศโพกมาตะปดรัวทองเห็นมตาม
 หมู่หนึ่ง กรมภูษิตกรมรักษาพระองค์สรวบเรือตามปักดักกั โพกมาสีถือหวกเดินขบวน ๔ รั้ว แยก
 กระบวนนั้น ๆ มีธงยืนต้นนำรั้วทวยหาทุกกระบวนแล้วจึงถึงหมู่ขุนตำรวจทั้ง ๘ กรม แต่งตัวตาม
 ยศ โพกมาขลิบขัดดาบเดิน ๔ รั้ว ถัดมารั้วในกรมมหาดเล็ก หัวหมื่นจ่านายเวรหุ้มแพรหุ้มหมวก
 ลายสรวบเสื้อครุยโพกมาขลิบมีครุย ขัดดาบบึงทองรั้วนอกเจ้ากรมปลัด กรมพระตำรวจหุ้มหมวก
 ลายเกียสนับเพลาเจียรบาทสรวบเสื้อเข้มขาบขัดดัด เสื้อครุยโพกมาขลิบมีครุยขัดกระบี่บังทอง
 สรวบประจำทองหมู่แตรสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอนกลองชนะกลองเงินกลองทอง จำปี จากลอง
 นุ่งคังเตอสรรวบเสื้อประตุแดงหมวกแดงเก็นในรั้วกรมมโหรีเครื่องสูงหน้าเจ็ดชั้น บังแตร
 บังสุรย์ พระกลศพักโบกนุ่งกางเกงยกลสรวบเสื้อมีสุรมีเจียรบาทสรวบพอกแดงคู่สลับสลอนแลมหาด
 เล็กเจ้าพระแสงว่างเครื่องนุ่งสวมปักลายสรวบเสื้อเข้มขาบสรวบเสื้อขัดดัดเสื้อครุยโพกมาขลิบมี
 ครุยอินทรพรม นุ่งสนับเพลา สรวบเสื้อสีเขียวสีแดง สรวบเสื้อเข็มข้างละ ๔ คู่ ออกยาปลัด
 หูลดลอง นุ่งหมวกปักลายเกียสนับเพลาเจียรบาท สรวบเสื้อเข้มขาบเสื้อครุย โพกมาขลิบกอง
 ทอง ๒ คู่ ขัดดาบบักทองเกียสางข้างพระราชยาน กระบวนหลังเดิน ๔ แยก กรมทหารปืน
 กรมพระตำรวจพันกรมทนายเลือกกรมรักษามหาดเล็ก ส่วนนุ่งสวมปักลายสนับเพลาสรวบเสื้อเข้มขาบ

เสื่ออัครลัดเสื่อครุฑโพกผ้าขลิบกรทอง ชักดาบบังทอง เกรียงสูง ๕ ชั้น ๗ ชั้น แทรก
 มหาดเล็กเชิญพระแสงวางเครื่องพระแสงไว้พระแสงหอกงามเชิญเครื่องพานพระขันหมาก
 พระเศสุพรรณศรี กรมปิ่นแสงเชิญพระแสงปิ่น กรมแสงหอกดาบเชิญพระแสงทวน กรมม้า
 บุญมาเทศพระที่นั่งเครื่องกุดั่นเกาะมาลาจูงตามสองม้า ขุนหมื่นพันทนายละหมื่นละกรม ล้วน
 นุ่งกางเกงสรวมเสื้อเสนาภูมิกวักหนึ่งถือสรพสาธราวุธทาง ๆ สลัดสนพร้อมสั้งสิ้นสุด
 รั้วแล้ว กรมทหารแมนปิ่น ลากปืนจำรงตามท้ายกระบวนหลังคู้หนึ่ง คูสง่าสิ้นกระบวนข้าราชการ
 การแล้วจึงพระบรมราชางสำนวยษ์ ทรงพระภูษาลายเขียนทองฉลองพระองค์กรทองรัดพระ
 องค์ ทรงพระมาลาขึ้นทรงมาแต่งเครื่องกุดั่น กันกรนักทองขวาง ตามท้ายกระบวนเป็นคู่ ๆ
 หม่อมมหาดเล็กเชิญเครื่องยศตามสั้งพร้อม แล้วเจ้าพระยาสมุหนายกขึ้นแล้ว พวกขุนหมื่นพัน
 ทนายถือเครื่องยศตามสั้งกระบวนเป็นที่สุด ครั้นได้เวลาเช้านาฬิกาสองโมงเศษ พระบาท
 สมเด็จพระบรมมหาราชทรงบพิตรพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน แล้วทรงภาวิภูษ
 นาภรณ์ ทรงพระสนับเพลาเจีงอน พระภูษาลายสุวรรณกนกแย่ง รัดพระองค์เนาวรัตน์
 ฉลองพระองค์ตามอย่างเทศ เจียรบาทเกี้ยวายกระหัด ทรงพระสังวาลย์พระนพรัตน์เพชร
 พระขำรงเพชรมีราคาคกรนับพระหัตถ์ ทรงพระภาดาเพชรทรงเหน็บพระแสงกันหั้น แล้ว
 เสด็จประทับเกยหน้าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระราชยานประทับรับเสด็จ แตรสังข์กระตั้ง
 เสียงดุโหมฆณฑาท พระหลวงขุนหมื่นกราบถวายบังคมสามลา กระบวนหน้าก็คลี่คลายขยับ
 กระบวนพยุหยาตรา หลวงอินทเทวีศรีกรี ประนั่งคันช้อาเนียงครั้นครีกพิถกลัน สิ้นด้วยเสียง
 กาทัสนตรี พินพาทย์ฆ้องกลองออกทางประตูวิเศษไชยศรีมาตามสดลรัชยาครวไปประดิษฐาน
 ไพรฟ้าประธานราชนฤ ซึ่งมาแตรของเขยชม พระบรมเลขาพินหาร อยู่สองตราบข้างศาลาวิ
 บ้างก็ยกอุชเชลิดว้ายไถยพรพร้อมสั้งบางพวกที่มั่งคั่งผู้ก็มีทรัพย์สมบัติ ก็จัดเครื่องสักการบูชา
 เทียนธูปพุ่มพามาถวายกัศทาง ๆ ตามระยะทางเสด็จพระราชดำเนินไป โดยรอบพระราชวัง
 ครั้นเสด็จถึงเกยที่ประทับแล้ว เสด็จเข้าสู่พระมทามณเฑียร มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง
 ให้เจ้าพนักงานพระคลัง แจกเงินให้จนถึงกระบวนแห่เสด็จพระราชดำเนินทั้งชายทั้งชาว
 กระบวนหน้าหลังรวมเป็นคน ๔๐๐๐ แลเมื่อเวลาได้เดิถึงถวัลยราชสมบัติขึ้น

ภาคผนวก ข

สำเนาจดหมายเหตุ ร. ๒

คู่อักษรถึงเจ้าประเทศราชเรื่องหม่อมเหม็นกับพวกเป็นชนก^๑

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึง

พระยานครลำปาง

พระยารัตนเมืองแก้ว ลำพูน

พระยาแพะ

เจ้าฟ้าเมืองน่าน

เจ้าพระยาอภัยเบศวร์

คู่อักษรบรรพนาถตามทางมงคลมิตร^๑ นันทนอักษรมหาเสนาบดีนครนันทนาถ
อันเป็นสวามิตรประวาทนาถจุฬจักรบรรพนาถมิตร^๑ แห่งสมเด็จพระเอกาทศรถธิศรบรรพ
นาถบรรพมิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ณ กรุงเพมหานคร
บรรพนาถราชที่ศรีอยุธยา มหาคิลกพนพรรัตนราชธานี บุรีรมย์อุดมพระภาณุเวศม์หาสถาน
มีมธุระจิตรสนธิเสนาหามาถึง

พระเจ้าเชียงใหม่

พระเจ้าเมืองหลวงพระบาง

เจ้าเวียงจันทน์

เจ้านครจำปาศักดิ์

พระอุทัยราชอิศรา

ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรรพมิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระคุณธรรมอัน
มหาประเสริฐทรงพระประจักษ์มาแต่เดือน ๒ ถึง ๗ วัน ๕ ฯ ๘ ปีมะเส็งเอกศก สัตว์จุ^๑
๑๓

^๑ กทข. จดหมายเหตุ ร. ๒ เลขที่ ๑ หม่อมเหม็นกับพวกเป็นชนก จ.ศ. ๑๑๙๖

สวรรคตแล้วเชษฐพระบรมศพเจ้าพระ โลกทองคำ นำเสด็จพระราชดำเนินขึ้นสถิตย์ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ให้เวียงรักษาจัดแจงแต่งการบรมศพอยู่ ยังหาได้กำหนดถวายพระเพลิงไม่ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีกรม หากกรมมิได้ แลข้าทูลละออง ฯ พร้อมกัน ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ถวายสัตย์นาคสัตตมหาราชไว้ต่อที่ละอองสนเกล้า ฯ กรมพระราชวังบวร รับพระราชทานน้ำพิพัฒน์สัตยา ตามประเพณีแผ่นดินสืบ ๆ มา ครั้น ๗ วัน - ๙ ค่ำ ปีมะเส็ง เอกศก มีกษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานนำเอาหนังสือมาทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทูลเกล้าฯ ถวายในหลวงมวงรักษาพระองค์ได้เห็นเป็นอันมาก จึงนำเอาหนังสือไปแจ้งแก่พระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยาอนุวิกรมราช จางวางพระตำรวจรักษาด้วยเสนาบดี นำเอาหนังสือขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย ในหนังสือนั้นเป็นข้อความว่า อ้ายกระต่ายอินทเคศ พுகกับอ้ายเมืองสารวัตรว่า สิ้นเกล้า ฯ กรมพระราชวังบวร ฯ มีพระกรุณาแล้ว ไม่ทรงเมตตาเหมือนก่อน ถึงจะเป็นเจ้าแผ่นดินก็หายอมเป็นข้าไม่ จึงทรงพระดำริห์ว่า ถ้าเป็นหนังสือถึงหนังสือแขวนฉวีให้พิจารณาว่ากลาวนั้นรอบคอบหาเจ้าของมิได้เป็นทอดบัตริสนเหตุอยู่ นี่หนังสืออาหาร หากควรเจริญจนจะคบหากินไม่เป็นอัศจรรย์นัก ให้ถามอ้ายเมืองสารวัตรแต่โดยดีมิได้กระทำโทษ เค้าจะบรมโพธิสมภารอ้ายเมืองสารวัตรมิอาจจำความจริงไว้ ให้การได้ความต่อออกไปกว่าหนังสือ หม่อมหมื่นซึ่งเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนกษัตริย์านุชิต คบคิดกัน

อ้ายขุนนางพลเทพ
อ้ายกระต่ายอินทเคศ
อ้ายอนประพานมณเฑียร
อ้ายทองพระยา ราม
อ้ายถอยะ รอดสังราม
อ้ายโคกสีริฎณ
อ้ายมองพระกะ เบ็ด
อ้ายเมืองปราบเพรา
อ้ายยาปอนตะละ

ว่าสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว เสด็จสู่สวรรคตแล้วจะจึงเอาราชสมบัติห้วงได้
หม่อมหมื่นไฉนได้แจกเงินให้แก่อำเภอไหนเป็นเงินตรา ๑๖ ชั่งกับเสื่อทุกคน ซึ่งการยังมี
ได้กระทำ ทั้งบารมีทรงอยู่ด้วยได้จัดแจงถึงกอง องค์หาประมาณไม่เห็นไม่ได้
ทรงมี ไว้บัดนี้ถ้าใครจะหาการจึงมีรับสั่งโปรดเกล้า ฯ ว่า
อำเภอมืองให้การถึงหม่อมหมื่นทั้งนี้ยังเลื่อนลอยอยู่ เห็นหาจริงไม่ แต่หาว่าเป็นความแน่นอน
จึงให้ข้าราชการผู้ใดผู้หนึ่ง ตรึงตรองชำระหาความจริง ครั้นได้ตัวอำเภอมาแยกตาม
ก็ได้ความยุติต้องคำอำเภอมืองเป็นหลายปาก จึงให้ถามหม่อมหมื่น ๆ ก็รับเป็นสัจจตามคำ
อำเภอซึ่งสิ้นจึงให้ลูกขุนปริกษาโทษตามบทพระอัยการประหารชีวิตหมื่น กับอำเภอทั้งอาย
หถึง ๔๐ คน มีให้ดูเยี่ยงอย่างกับแต่ ๗ วัน ๔ ๕ ๑๐ กว่า แล้ว บรรดาพวกพ้องที่เป็นแต่
ปลายเหตุ นั้น ก็ยกโทษพระราชทานชีวิตไว้

ภาคผนวก ฅ

รายชื่อวัดที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างและปฏิสังขรณ์

พระอารามที่ทรงสร้างขึ้นใหม่

๑. วัดเฉลิมพระเกียรติ
๒. วัดเทพธิดา
๓. วัดราชนัคคาราม

พระอารามที่ทรงบูรณะ

๑. วัดราชโอรส
๒. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
๓. วัดพระเชตุพน
๔. วัดอรุณ
๕. วัดกลางเมืองสมุทรปราการ
๖. วัดนางนวล
๗. วัดพระพุทธบาท
๘. วัดมหาธาตุ
๙. วัดโมลีโลก
๑๐. วัดยานนาวา
๑๑. วัดระฆังโฆสิตาราม
๑๒. วัดราชสิทธิ
๑๓. วัดศาลาปูน
๑๔. วัดสระเกศ

๑๕. วัดสุทัศน์

๑๖. วัดสุวรรณาาราม

๑๗. วัดสังฆกระจาย

พระอารามที่ทรงอุปการะและปฏิสังขรณ์

๑. วัดกัลยาณมิตร

๒. วัดกนกเจนสิงหาสน์

๓. วัดคฤหบดี

๔. วัดกุหาสวรรค์

๕. วัดคงคาราม (จ.ราชบุรี)

๖. วัดชนะสงคราม

๗. วัดจักรวรรดิราชาวาส

๘. วัดจันทาราม

๙. วัดเครือวัลย์วรวิหาร

๑๐. วัดกุสุมาราม

๑๑. วัดทองธรรมชาติ

๑๒. วัดหนัง

๑๓. วัดนาคกลาง

๑๔. วัดบพิตรพิมุข

๑๕. วัดบรมนิวาส

๑๖. วัดบรมมงคล

๑๗. วัดปรีณายก

๑๘. วัดปากน้ำ (จ.อยุธยา)

๑๙. วัดพระยาทำ

๒๐. วัดมหารณพาราม

๒๑. วัดรังษีสุทธาวาส

- ๒๒. วัดราชบูรณะ
- ๒๓. วัดปทุมคงคา
- ๒๔. วัดกษัตริย์นาถ
- ๒๕. วัดราชฎาธิฐาน
- ๒๖. วัดสมอราย
- ๒๗. วัดสังเวช
- ๒๘. วัดสัมพันธวงศาราม
- ๒๙. วัดสุวรณาราม
- ๓๐. วัดเศวตฉัตร
- ๓๑. วัดอมรินทราราม
- ๓๒. วัดอัปสรสวรรค์
- ๓๓. วัดอัมพวันเจติยาราม

ภาคผนวก ๗

แบบสอบถาม

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

กันยายน ๒๕๑๔

ด้วยข้าพเจ้ากำลังศึกษาอยู่ในชั้นปริญญาโท สาขาอุดมศึกษา และการให้คำครู วิชาสามัญ ภาษาและวรรณคดีไทย มีความประสงค์จะศึกษาและวิจัยเพื่อเขียนวิทยานิพนธ์ เรื่อง "วิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น"

การศึกษาและวิจัยครั้งนี้มีส่วนที่ควรพิจารณาว่า เหตุใดจึงแจ้งแจ้งวรรณกรรม เฉลิมพระเกียรติ วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเป็นโฆษณาการของสถาบันพระมหากษัตริย์หรือไม่ พระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช ทรงอยู่ในลักษณะใด และปัจจุบันสภาพ สังคมไทยเปลี่ยนแปลงเป็นสมัยประชาธิปไตย สถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงมีความจำเป็น เพียงใ้สำหรับชาวไทย ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอความร่วมมือจากท่านในการตอบแบบสอบถามที่แนบมานี้โดยไม่ต้องเขียนชื่อไว้ ผลการตอบแบบสอบถามของท่านในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์และมีความสำคัญต่อการศึกษาและการวิจัยมาก

ข้าพเจ้าจึงหวังว่าจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

ด้วยความนับถือ

กาญจนา ชรรณเมธี

ตอนที่ ๑

คำชี้แจง คำว่าวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติมีความหมายกว้าง บางท่านอาจจะคิดรวมไปถึงบทประณมพจน์ต่าง ๆ ฉะนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน ผู้วิจัยได้วางขอบข่ายของคำว่า "วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ" ไว้ดังนี้

วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ หมายถึง วรรณกรรมร้อยกรองที่แต่งเป็นเรื่องราวสรรเสริญพระมหากษัตริย์ตลอดทั้งเรื่อง การสรรเสริญจะเป็นการสรรเสริญในด้านต่าง ๆ เช่น การรบ การปกครอง การศาสนา การประเสริฐ ฯลฯ

ตามความหมายนี้เรื่องที่จัดว่าเป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติได้แก่

๑. ลิลิตยวนพ่าย
 ๒. โคลงสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 ๓. โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี
 ๔. โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 ๕. โคลงปราบดาภิเษก
 ๖. โคลงคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 ๗. กลอนและโคลงยอเกียรติสามรัชกาล
 ๘. เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ๙. โคลงคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
- คราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ

๑๐. ลิลิตตะเลงพ่าย

หมายเหตุ สำหรับผู้ที่ไม่เคยศึกษา ราชวิจารณ์คือประวัติศาสตร์ในการตอบคำถาม ขอให้ยึดเอาลักษณะของลิลิตตะเลงพ่าย ซึ่งเคยได้เรียนมา เป็นสำคัญ

ตอนที่ ๒

๘

เพศ อายุ สถานศึกษา ปีที่ วิชาเอก

คำสั่ง จงใส่เครื่องหมาย / ลงหน้าข้อที่ท่านเห็นพ้องด้วย โดยไม่จำกัด
จำนวนข้อเลือกและถ้าไม่แน่ใจข้อที่ท่านเห็นพ้องด้วย หรือมีความคิดเห็นที่เพิ่มเติม
ให้เติมคำตอบของท่านในข้อ จ.

๑. กวีแต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเฉพาะ เหตุใด

- ก. กวีได้รับแรงบันดาลใจจากความรักชาติ พระราชกรณียกิจและ
แสง รออกร่างกวี
- ข. พระมหากษัตริย์รับสั่งให้แต่งเพื่อความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์
- ค. กวีแต่งขึ้นเองเพื่อหวังผล บบแทนจากพระมหากษัตริย์
- ง. กวีเป็นผู้สนับสนุนราชบัลลังก์และราชวงศ์
- จ.

๒. เนื้อเรื่องของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติจะกล่าวถึงแต่ส่วนดีของ
พระมหากษัตริย์ไม่กล่าวถึงข้อบกพร่องในรัชสมัยนั้นเลยเพราะเหตุใด

- ก. กวีจึงจำเป็นต้องขอให้จรรยาบรรณอาชีพนักเขียนยอมรับ
สถาบันพระมหากษัตริย์และชาติ
- ข. เป็นธรรมชาติของการสรรเสริญที่จะกล่าวแต่ด้านดีกล่าวแต่จะรู้ว่ามีข้อบกพร่องก็ตาม โดยเห็นว่ามีข้อดีกว่าข้อบกพร่อง
- ค. กวีมองไม่เห็นข้อบกพร่องของพระมหากษัตริย์
- ง. พระมหากษัตริย์รับสั่งให้กล่าวเฉพาะส่วนดีของพระองค์ เพื่อความ
มั่นคงของราชบัลลังก์
- จ.

๓. จากการศึกษประวัติศาสตร์ ท่านเห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยสมัย
สมบูรณาญาสิทธิราชย์มีลักษณะใด

- ก. ก่อตั้งขึ้นโดยประชาชนเห็นได้จากกรเก็บส่วยและภาษีอากร
- ข. เป็นจุดกำเนิดความไม่เสมอภาคในสังคม
- ค. เป็นศูนย์รวมความมั่นคงของชาติ
- ง. เป็นลักษณะพัฒนาการทางปกครองที่เหมาะสมกับสมัยนั้น
- จ.

๔. ในปัจจุบันท่านคิดว่าสถาบันพระมหากษัตริย์กับชาวไทยมีความจำเป็นมากน้อย
เพียงใด

- ก. จำเป็นมากที่สุด
- ข. จำเป็น
- ค. ปานกลาง
- ง. จำเป็นน้อย
- จ. ไม่จำเป็น
- ฉ. เพราะเหตุใด

๕. ความคิดเกี่ยวกับ "วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ" และ "สถาบัน
พระมหากษัตริย์" (ถ้ามี)

ประวัติย่อของผู้นี้เขียน

น.ส.กาญจนา ธรรมเมธิ เป็นบุตรของ นายทองอยู่ และ นางส้มแป้น
ธรรมเมธิ เกิดที่อำเภอพานิ จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๔
ปีการศึกษา ๒๔๔๖ - ๒๕๐๔ ศึกษาในโรงเรียนสตรีโพธิสาร จังหวัดนครสวรรค์
จบชั้น ม. ๖

ปีการศึกษา ๒๕๐๕ เข้าศึกษาชั้น ม.ศ. ๔ โรงเรียนประจำจังหวัดนครสวรรค์
ปีการศึกษา ๒๕๐๖ สมัครสอบได้ชั้นเตรียมอุดมปีที่ ๒ แผนกอักษรศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๕๐๘ ทำงานเป็นครูโรงเรียนวันทามารีย์ จังหวัดนครสวรรค์
และสมัครสอบได้วุฒิ พ.กศ.

ปีการศึกษา ๒๕๐๙ สมัครสอบได้วุฒิ พ.ม.

ปีการศึกษา ๒๕๑๐ - ๒๕๑๑ เข้าศึกษา ณ วิทยาลัยวิชาการศึกษา (ประสานมิตร)
ได้รับวุฒิ กศ.บ. (วิชาเอกภาษาไทย)

ปีการศึกษา ๒๕๑๒ - ๒๕๑๔ บรรจุเข้าทำการสอนที่วิทยาลัยครูนครสวรรค์
จังหวัดนครสวรรค์

ปีการศึกษา ๒๕๑๕ - ๒๕๑๘ เข้าศึกษาต่อ ณ วิทยาลัยวิชาการศึกษา
(ประสานมิตร) ได้รับวุฒิ กศ.ม. (ภาษาและวรรณคดีไทย)

ปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งอาจารย์โท วิทยาลัยครูนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์